

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADEMIE DE LA LANGUE BASQUE

1993, 1
38. liburukia (2. aldia)
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo

Argitalpenen-Batzordea / Comisión de Publicaciones:

Burua:	Jean Haritschelhar
Kideak:	Juan Mari Lekuona Endrike Knörr J. A. Arana Martija Patxi Altuna Txomin Peillen Ibon Sarasola
Eragile eta idazkaria:	Ricardo Badiola Uriarte

© Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564
Euskera
ISBN. 85479
Legezko Gordailua BI-1.244-58

Fotokonposaketa: Rali. Particular de Costa, 12-14 - 48010 Bilbo
Elkar, E. Koop. grafikagintza. Autonomia, 71 - 48012 Bilbo

Aldizkari hau beste agerkariekin trukatzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones. Se ruega dirigirse al Director.

AURKIBIDEA

EUSKALTZAINDIAREN 75. URTEMUGA

Jean Haritschelhar euskaltzainburua, <i>Euskaltzaindiaren 75. urtemuga</i>	9
Jose Antonio Arana Martija, <i>Euskaltzaindiaren 75. urtemuga</i> ...	13
Jose Alberto Pradera Bizkaiko foru diputatu nagusia, <i>Euskaltzaindiaren 75. urtemuga</i>	23

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

<i>Euskaltzaindiaren adierazpena erdaratiko deituren idazkeraz</i>	27
<i>Declaración de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia sobre la grafía de los apellidos de origen no vasco</i>	29
Euskaltzaindiaren batzar-agiriak (1993-I, II, III eta IV)	33
<i>Euskaltzaindiaren batzorde-organigrama</i>	51

BATZAR-TXOSTENAK

Frantzisko Ondarra, <i>Goñerrin aurkitutako testuak (VIII)</i>	59
Jose Garmendia Arruebarrena, <i>Iztuetaren Guipuzcoaco condaira-ren inguruan</i>	125
Jose Garmendia Arruebarrena, <i>Textos inéditos de autores vascos</i> ..	151
Patxi Salaberri Zaratiegi, <i>Nafarroako hiriburuaren izenaren gainean.</i>	167

BERRIAK

Jose Antonio Arana Martija, “Resurreccion Maria de Azkue” sariak	195
--	-----

Euskaltzainak antzinatasunaren arabera	199
--	-----

Presentación de los siguientes tomos de:

- *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (I)*
- *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (II)*
- *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional*
- *Morfología del verbo auxiliar roncalés*

Ponentes:

Juan Cruz Allí, Presidente del Gobierno Foral de Navarra ..	201
---	-----

Pedro de Yrizar	205
-----------------------	-----

E. Knörr, <i>Nazioarteko Dialektologia Biltzarra. Agiriak (Iker 7)</i> ..	217
---	-----

Xarles Videgain, <i>Nazioarteko Dialektologia Biltzarra. Agiriak (Bilbao, 1991-10-21/25) liburuaren aurkezpena</i>	221
--	-----

Xarles Videgain, <i>Presentation de l'ouvrage Nazioarteko Dialektologia Biltzarrak. Agiriak</i>	227
---	-----

Jose Luis Lizundia, <i>1993. urterako Euskaltzaindiaren egutegia</i> ..	233
---	-----

EUSKALTZAINDIAREN AURKITEGIA

Egoitza / Sede	239
----------------------	-----

Ordezkaritzak / Delegaciones	241
------------------------------------	-----

Euskaltzainburugoa / Cargos académicos y ejecutivos	243
---	-----

Euskaltzain osoak / Académicos de número	245
--	-----

Euskaltzain ohorezkoak / Académicos de honor	247
--	-----

Euskaltzain urgazleak / Académicos correspondientes	249
---	-----

EUSKALTZAINDIAREN 75. URTEMUGA

EUSKALTZAINDIAREN 75. URTEMUGA

Egoitza, 1993-01-29

*Jean Haritschelhar
eusklatzainburua*

Agintari agurgarriak,
Euskaltzain lagunkideak,
Andereak eta Jaunak, agur

1918-ko urtarrilaren 25-ean, duela beraz 75 urte, Bizkaiko Aldundia-
ren jauregian Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu diputatuek presenta-
tu zuten txosten bat euskaraz Kosme Elgezabalek irakurtu zuena. Txos-
ten horretan galdegiten zioten Aldundiari kontuan har zezan eskakizuna,
hots, euskal Akademia baten sortzea. Onartu zen eta Bizkaiko Aldundi-
tik, Donostia, Gasteiz eta Iruñeko aldundietara asmoa zabaldu zen,
lauek erabaki zutela Oñatiko biltzar nagusian eramanen zela gaia.

Aspaldian jendeen artean zebiltzan euskal Akademia baten sortzeko
ideiak. Lehen aldikoz Kosme Elgezabal eta Felix Landabururi esker,
idea ez da hitz huts gelditzten, gauzatzen ari da aldiz, urtarriletik eta
irailearen arteko epean.

Bigarren urratsa: Oñatiko batzarrean Kosme Elgezabalek —Felix Lan-
daburu zendo zen anartean— mahaigainean jarri zuen Bizkaiko Aldundia-
ren erabakia, parte hartuz eztabaidean. Han izendatuak izan ziren lehen-
biziko lau euskaltzainak: Resurrección María de Azkue, Arturo Campión,
Luis Eleizalde eta Julio de Urquijo.

Hirugarren urratsa: 1910-ko irailaren 21-ean, Eusko Ikaskuntzak dei-
turik, Gipuzkoako Aldundi jauregian bildu ziren lau euskaltzainak eta
*Jaungoiko-zale, Euzko Deia, Jesuseen Biotzaren Deia, Irugarreng Prantsis-
kotarra, Euskal Erria, Euskal Erraren alde, Euskal Esnalea, Revista Inter-
nacional de los Estudios Vascos* eta Baionako *Eskualduna* deritzan agerka-
rien ordezkariak. Egun hartan izendatzen dituzte zortzi euskaltzain: Adema,
Agerre, Agirre, Broussain, Eguzkitza, Intzagarai, Lhande eta Olabide.
Orotara 12 euskaltzain euskalki guzien lekuko direnak, haien artean
Iparraldeko hiru, erakutsiz —eta nola ez aipa aurten mugak ezeztatzen ari

direnean— Euskaltzaindiak, sortu orduko, mugaren gainetik nahi zuela izan.

Laugarren urratsa: 1919-ko urriaren 7-an Gipuzkoako Aldundi jauregian biltzen dira lehen aldikotz 11 euskaltzain —Adema-k adierazi du ez duela izendapena onartzen— eta izendatzen dute Azkue euskaltzainburu, Agerre diruzain, Urkijo liburuzain eta Eleizalde zadorlari. Lanean has daiteke Euskaltzaindia. Lehenbiziko xedeetan agertzen da “Euskeraren batasun bideen aztertza”, 1920-eko jorrailaren edo apirilaren 26-an irakurtu zelarik Campión eta Broussain jaunen txosten edo “idazkin ederra euskeraren batasunera eltzeko dagokezan bideak zeero ta sakonki agerturrik”, haren izena zela “Informe de los señores académicos A. Campión y P. Broussain a la Academia de la Lengua Vasca sobre unificación del euskera”.

* * *

Berregeita hamar urteren buruan, Bilbon, Euskaltzaindiaren etxearen ilbeltzaren edo urtarrilaren 26-an goizeko hamaiketan hasi da Euskaltzaindiaren Urre-eztaietako lehenbiziko Biltzarra, Manuel Lekuona dela buru. Jadanik urre ezteiez mintzatu zen Euskaltzaindian, baina egun hartan goraki mintzatu zen Aresti. Hona zer dioen orduko agiriak: “Aresti’k dio ordua dela euskararen batasuna serioski artzeko eta biltzar nausi orretarako gairik bearrezkoena euskeraren batasuna dala. Gero euskeraren batasunari buruz erabagi batzuek artzeko, euskaltzaiñak bakarrik, beren artean autatzen dituzten beste norbaitzuk ekipoan arturik, oinarri batzuek artu bear lituzkeela esan da. Euskalki bakoitza errientzat errespetatuz, literaturarako euskera batasun bat lortzeko”.

Antolatu zen kongresua, Arantzazuko kongresu famatu hura, bildu zelarik hiru egunez, 1968-ko urriaren 3, 4 eta 5-ean. Han agertu zen Mitxelena egiazko maisu, gauzak argi eta garbi azaltzen zituela, bakoitzari emanet zor zitzaiona, bereziki 1964-eko Baionako biltzarreko proposamenak kontuan hartuz. Aski da irakurtzea eman zuen txostena eta bereziki lehenbiziko pundua: “Oinarriak. Ze batasunen bila gabiltzan” izenekoa. Sarrera horretan datza euskara batuaren filosofia osoa, agertzen dituela arrisku eta traba guziak eta batasunaren lortzeko urratu behar den bidea, Euskaltzaindiaren ahalak, ahalen mugak, hots, hitz batez, geroari buruz Euskaltzaindiaren eginbidea.

* * *

Badakigu geroztik batasunari buruz egin diren urratsak: deklinabi-dearen batasuna, erakusleena, aditz laguntzaileena. Badakigu bertzalde batzordeei esker Euskaltzaindiak segitzen duela batasunerako bide luzea.

Hor dira lekuko *Orotariko Euskal Hiztegia*, Gramatika, Hizkuntz atlasa, Onomastikako ikerketak, literaturari buruz egin diren kongresuak...

Bide urratzaile gisa jokatzen da Euskaltzaindia. Ikusten du denbora berean segitua dela. Idazle gehienek beren adostasuna agertzen dute, hor daudela lekuko urtero kaleratzen diren liburuak, hilabetero eta astero publikatzen diren aldizkariak, halaber *Euskaldunon Egunkaria*.

Eusko Jaurlaritzak, Nafarroako Gobernuak, Euskal Komunitate Autonomoko hiru foru aldundiek, hiriek, herriek onartzen dituzte eta errespetatzen Euskaltzaindiak eginikako proposamen eta erabakiak. Berrikitan irakurtu dukezue Pyrénées Atlantiques deritzan Kontseilu Orokorreko buruzagiak galdegin diola laguntza Euskaltzaindiari bide seinale elebidunen ezartzeko, Bayrou jaunak ziarrik: "Euskaltzaindiak ezagutze eta defenditzea merezi du" eransten zuela gero "Euskararen aldeko Erakunde premiazkoa da".

Eremu guzietan sartua da euskara batua, bereziki erakaskuntzan, hizkuntz politikari esker, sekulan baino gehiago gure hizkuntza hau zapti eskualdetako eskualdunen lokarri premiazkoia izanez. Atzekaldera soako bat emanez, zer aldaketa 75 urtez, zer aldaketa, bereziki, azken 25 urte hauetan.

Egun hasten ditugu Euskaltzaindiaren 75. urteurrenaren eta Arantzazuko kongresuaren 25. urteurrenaren ospakizunak. Bi urte iraunen dute, hasieran aipatu ditudan urratsei, jarraikiz:

– Egun, 1993-ko urtarrilaren 29-an, Kosme Elgezabal eta Felix Landabururen omenaldia.

– 1993-ko urriaren lehenbiziko egunetan, Oñatin, jardunaldi batzu, lehenbiziko lau euskaltzainen izendatzea eta Arantzazuko kongresua goratuz.

– 1994-eko urrian bururatuko dira ospakizunak Donostian, bertze jardunaldi batzuekin, ez baitu ahanzten Euskaltzaindiak duela 75 urte, irailaren 21-ean, izendatu zirela bertze zortzi euskaltzainak eta urriaren 7an bildu zirela lehen aldikotz Gipuzkoako Aldundi jauregian. Bi jardunaldien helburu nagusia da urrats batzu gehiago emaitza euskara baturako bide luze horretan. Etorria da garaia. Alabaina, orain artinoko aldaketa-k behar ziren iretsi. Ikus daiteke eginak direla. Badu orain urte bat sortu duela Euskaltzaindiak Euskara Batuko batzordea. Proposamen batzu eginak ditu, eztabaидatuaak izan dira euskaltzain osoen artean eta zabaldua gero, jakiteko zer harrera daukaten. Hiztegi Batuko batzordea, hau ere berrikitan sortua, ari da lanean.

Euskaltzaindiko batzorde guziek beren helburuak finkatuak dituzte euskara batuari buruz. Bi jardunaldientzat, aurtengo urriko eta datorren

urteko urrikoa, Zuzendaritzak euskara batuko batzordearen laguntzarekin egitarauak prestatuko ditu, gomitak igorriko nasaiki, nahi baitugu biltzar horiek oso idekiak izan daitezen eta eztabaidatsuak. Jadanik badu Euskaltzaindiak Arantzazuko (1968-an) eta Bergarako (1978-an) kongresuen esperimentzia. Biak izan dira aberatsak, euskara batuaren onerako. Ez da Euskaltzaindia bere baitan bizi den erakunde. Erakunde publikoa izanez idekia da, bertzeen iritziak jakin nahi ditu eta hartzen ditu, gure euskara bezalako hizkuntza batek, batasunerako bidean, gehiengoaren onespena behar baitu orain artino bezala.

Hauxe da beraz bi urteren lan-programa. Bada zer egin eta, beldurrik gabe, sartuko da lan horietan Euskaltzaindia, pentsatzen duelakotz bere diamantezko ezteien ospatzeko Euskal Herriari eskain lezakeen oparirik ederrena dela zuhurki eta fermuki aurreratzea batasunerako bidean, ahantzi gabe hizkuntzaren batasunak sor dezakeela, bidenabar, gogo eta bihotzen batasuna.

Denbora berean ikusten dugu Europaren garela, mugak suntsitzen ari direla, hizkuntza gutxituen gaia Europako kontseiluak zabaldu duela eta hizkuntza gutxitu horiek ez direla maila berean jarriak Europan. Aspaldian harremanetan sartua da Euskaltzaindia bertze hizkuntzez arduratzent diren erakundeekin. Aurtent, diamantezko ezteien karietara, Jagor sailak jardunaldi batzu antolatuko ditu —azaroan edo abenduan— harreman horien sendotzeko eta jakiteko zer egiten duten eta nola jokatzen diren Katalunian, Galizian, Flandrian, adibidez. Jagor saila alde batetik, Iker saila bertzetik, Euskaltzaindiak sortuz gero dauzkan bi sail nagusiek beren emaitzak eskainiko dituzte beraz, diamantezko ezteietako ospakizunetan.

Duela 75 urte, Kosme Elgezabal eta Felix Landabururi esker Akademia baten sortzeko ideia gauzatu zen. Geroztik egin da bide, goiti beheitiak izan dira, urte ilunak, baina segitzen du Euskaltzaindiak Euskal Herri guziko agintarien ezagutza eta laguntzari esker, 75. urteurreneneko ospakizunak bere egoitza berrian hasiz. Ez baita ahanzkorra Euskaltzaindia, baitaki zer den historia eta kondairaren balioa, nahi ukant die, belaunaldi berrien jakinerako, bere esker ona erakutsi bi bizkaitar diputatuei, Kosme Elgezabal eta Felix Landabururi, marmolezko harri baten bitartez. Hemen daukazue. Bertze egun batez erabakiko da non ezar. Bizkaitako diputatu nagusi den Pradera jaunari galdegiten diot ager dezan nirekin batean oroitzapenezko harri hau. Eskerrik asko!

EUSKALTZAINDIAREN 75. URTEMUGA

Bilbo, egoitza, 1993-01-29

Jose Antonio Arana Martija

ELGEZABAL ETA LANDABURU, BI BILBOTAR, EUSKALTZAINDIAREN ERNAMUINEAN

Mahaikide agurgarriak,
Euskaltzainkideak,
Herri-Aginteen ordezkariak,
Omenduen senide eta adiskideak,
arratsalde on.

Berriz ere biltzen gara egoitza eder honetan, Bizkaiko Diputazioari eskerrak eman beharrean. Baino orain arteko eginkizunetan etxea izan baita eskergarria, hau da, eraikuntza eta beronen horniketa izan badira Herri Aginteei eskertzekoak, oraingoan beste zio batek eragiten du gure bihotzaren taupada: etxe honen barrruan gordetzen den euskararen arimak, izpiritua, duela 75 urte jaioak, gorputzik gabeko izaki iraunkorrak. Baino nola erabil dezaket “gorde” hitza, *Sancta Sanctorum* balitz bezala edo *Sancta sedes deorum*, jainkoen altxorraren gordailua, Birgiliok nahi zuen bezala hizkuntzaren *Sancti ignes* izan beharrean, euskararekiko jakituria eta maitasuna hedatzen duena, Euskal Herri osoan sua bizirik mantentzen duena, edo hurbilago dugun Etxeparek desiratzen zuena, *Euskara, jalgi hadi kanpora!*

Eta hau da, hain zuzen, gaur hemen ospatu nahi duguna: gero erakundea izango zen izpirtiuaren sorrera, hemen, Bilbon, hiri handi eta eraldun honetan bi bilbotarrek kimatutako ernamuina. Euskaltzaindiaren egoitza Bilbon jartzeko izan ziren eta badira arrazoiak; baina Bilbori zor zaiona ere bada. Argi eta garbi ikusi zuen Luis Eleizaldek (1865-1923) kitatze honen beharra egoitza hemen kokatzea proposatu zuenean “euskar bilitzaren agerpenetarako hemen sortzen ziren bulkadarik indartsuenak eta”. Euskal Akademiari dagokionetik, behintzat, Bilbo izan zen sorgunea. Gero Bilbo izango zen Abando elizatean proposatu zuen Jose Paulo Uribarri arabarrak (1775-1847) hogeita lau gizon izendatzea “euske-

raren ganean egiteko ahalegine hau” (1832). Bilbotarra izan zen Aristides Artiñano (1840-1911) euskararen Akademiaz arduratu zena, Durangoko Euskal Jaietan (1886) Arautegia aurkez tuz. Eta bilbotarra izan zen Adolfo Gabriel Urkixo (1866-1933), Julioren anaia nagusia, 1906an, Bizkaiko diputatu nagusia zelarik, beste hiru diputazioei Euskararen Akademia sortzea proposatu ziena. Baino proiektu hau ere ezerezean geratu zen.

Louis-Lucien Bonaparte Euskal Herrira etorri zen urte berean, hots, 1856an, akademiaren premiaz lehenbiziko aipamena egin zuena Jose Franzisko Aizkibel (1798-1865) azkotiarra izan zen; baina idazkietan geratu zen lekukotasun hau. Ekintzetara jo zuen, ordea, Baionan 1911an sortua izan zen *Cercle d'Etudes Basques* izeneko elkartea akademiaren antzera 1913 arte lanean iraun zuena. Mendearen bigarren hamarraldi honetan euskararen alorra jorratuagoa zegoela dirudi. Apologisten garaia gaindituta zegoen eta ikerketak zientziaren bidetik zihoa zen Bonaparte, Van Eys, Vinson, Dodgson, Schuchardt, Uhlenbeck eta beste hizkuntzalariei esker. Julio Urkixoren eraginez, eta babespean, sortu zen RIEV aldizkariak ematen zion euskarari beste irudi berria ikerketen munduan. Bestalde, euskaraz idatziriko Azkueren aldizkariek (*Euskalzale, Ibaizabal*) eta *Euskal Esnalea, Eskualduna* eta beste aldiroko argitarapenek idazle eta irakurleen artean gero eta aukera gehiago eskaintzen zuten euskara erabiltzeko eta zaintzeko. Ez dugu ahantzi behar Sabino Aranak, abertzalesunarekin lotuz, nolako bultzada eman zion euskararen erabilera. Pulpituetatik eta aldizkarietatik kalera zetorren euskararen estima, base-rritarkeria kutsua galduz. Apaizen esparrua zabaltzen zihoa eta abokatuek, osagileek eta beste motetako profesionalek ez zuten batere euskara-rekiko higuinik; Eleizaldek noizbait esan zuenez, metamatekariak ere euskalariak izatera iritsi ziren, “Bustinta eta ni”. Hori baino gehiago aitortu zigun Azkuek 1921ean, Durangon ospatutako *Lenengo Euskaleguneako Itzaldietan*: “Gu euskaltzainok intzentsu-usaina artzera yoanaz, Euskaltzaindiko aulkia onek emakume astitsuentzat itziko geukez”. “Asti-tsuna” kenduta, hara hor non betea izan den Azkueren profezia.

Euskara bera irauntzeko eta indartzeko urratsak ematen zihoa bitartean, euskarri behar zuen gizartea ere nabariro aldatze giroan zebilen. Bizkaian, behintzat, abertzalesuna, eta honek euskararekiko zekarren ondorioa, adoretsu indartu zen bigarren hamarraldi horretan. Iratzeder-ek Aita Donostiarri zuzenduriko olerki baten hasiera datorkit orain gogora:

Mendiz bertzaldeko Eskual-Herria
ezin geiago zait xoragarria,
badu bihotzeko su pizgarria,
zainetan indarra, soan irria.

Alde huntako Eskual-Herria
etzait gutiago maitagarria.
Eztu bertzean den suzko-jauzia
bainan bai: Goxoa eta neurria (1).

(1) *Euzko Gogoa*, 1956, orrila-garagarrila, 10. orr.

Benetako su pizgarria, suzko-jauzia eta zainetako indarra gertatu zen 1917an Bizkaiko Diputaziorako hauteskundeak eratu eta burutu zirenean. Maiatzaren 1-ean, 20 diputatutik, 11 Euzko Alderdi Jeltzalekoak atera ziren, gehiengoa lortuz. Tartean ziren Ramon de la Sota Aburto, maiatzaren 4ean diputatu nagusia izendatua, Luis Urrengoetxea, Fernando Zubikarai, Horazio Rotaetxe, Manuel Egileor eta gaur omentzen ditugun Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu.

Ramon de la Sota Llano (1857-1936), diputatu nagusi berriaren aita, Azkueren adiskidea zen aspaldidanik eta euskararen aldeko ekintzak burutzeko maiz luzatu zizkion diru laguntzak. Ramon de la Sota Aburto (1887-1978), semeak, bi urteren zehar ihardun zuen Diputazioko karguan, 1919.eko maiatza arte. Haurtzaroan Azkueren ikasle izan zen Jardines kaleko Ikastetxean eta gero Institutuan on Resurreccionek zuzentzen zuen katedran. Beraz, hogeita hamar urtekin Diputazioaren ardura nagusia hartu zuenean, eta euskalzalez ondo inguraturik, bazekien euskararen alde fermuki jokatu behar zuela euskaldun berri honek. Diputaziora heldu eta bi hil barru izan zuen lehen istilua, non eta Gernikako Batzar Etxean, norekin eta apaiz batekin, Gernikako artzapeza zen Jose Domingo Iturraranekin. Hamaiketako meza beti bezala gaztelaniaz ematera heldu zenean, galarazi zion euskaraz ematea aginduz. Uztailaren 15ean gertatu zen hau eta hainbat apaizen protestak eta salaketak izan zituen. Euskal Herriko apaizgoa euskararen jagole izan dela ez du eginkizun honek frogatzen, nahiz eta salbuespina izan. Baino beste euskararekiko erasoa ere gertatu zitzzion diputatu nagusi honi, hau ere apaiz batengandik jasoa: Zamudioko parrokoa zen Domingo Abonak ez zion aita bat onartu semeari bataioan euskarazko izena jartzea. Eta jarrera hau Diputazioak 1918.eko urtarrilaren 25ean egin zuen bileran salatua izan zen, gaur aztertu behar dugun bileraren agirian azaltzen delarik. Egileor diputatu abertzaleak aurkeztu zuen gai hau bileran, salaketaren ondorio gisa zera esanez: “Como no existe hoy ninguna entidad, pues aún no se ha formado la Academia de la Lengua Vasca, a nadie corresponde mejor que a la Diputación bizkaina el salir por los fueros de nuestro idioma”.

Bilera honen agiri luzea 1919.eko urtarrilaren 2tik 14ra argitaraturiko *Boletín Oficial de la Provincia de Vizcaya* delako hamar aletan agertzen da, eta Euskaltzaindia sortzeko Elgezabal eta Landabururen proposamena urtarrilaren 14koan, beraz, egin eta urte bete beranduago. Iragandako astelehenean, urtarrilaren 25ean bete dira 75 urte 1918an proposamen hura aurkeztu zenetik eta hor dago ospakizun honen zioa.

Baina proposamenaz hitz egin orduko, bizpahiru irazkin egin behar ditut. Egun hartan bildutako diputatuak hauek izan ziren:

Burua: Ramon de la Sota Aburto

Buruordea: Luis de Urrutia

Idazkariak: Felix Landaburu

Manuel Egileor

Diputatuak: Vicente Fatrás, Hilario Bilbao, Jose Maria Garay, Lorenzo Goikoetxea, Mariano de la Torre, Ramon M.ª Rotaetxe, Vicente Ibarra eta Kosme Elgezabal.

Eguneko gaietan azkena zen dagokigun proposamena eta Sota jaunaren baimenarekin proposamena irakurtzen hasi orduko, hara nolako istilua sortu zuen Vicente Fatrás Neira diputatuak:

“Pido la palabra con carácter previo. Viene ahora en el orden del día una moción redactada en vascuence para someterla a deliberación de esta Excma. Corporación, y el hecho de que el Sr. Presidente la haya admitido y la haya incluido en el orden del día es un acto de patente separatismo, pues en esta Diputación no es habitual el uso del vascuence, ni los Diputados firmantes hablan habitualmente ese idioma. Esa moción tiene un carácter verdaderamente antiespañol y separatista, que no se puede tolerar pase sin mi protesta más enérgica. Se habla en ella de regiones de Euzkadi y de hermanos transpirenaicos. Eso viene a ser un alarde de separatismo que no os atrevéis a hacerlo público, presentando en castellano como debierais haber presentado esta moción. Yo protesto de tal proceder y pido sea retirada esa Moción atentatoria a la unidad nacional.

El Sr. Presidente: Se va a dar lectura a la Moción.

El Sr. Fatrás: Eso es antipatriótico; eso es separatismo puro. Yo protesto y abandono el salón, pues no quiero con mi presencia contribuir a que sea tomada en consideración una moción de esa índole y por añadidura escrita en vascuence”.

Hau esan ondoren, gelatik atera zen Fatrás diputatu sozialista eta berarekin batera Hilario Bilbao eta Jose Maria Garay diputatuak. Eta esan behar nuen hirugarrena da gaztelaniaz eta euskaraz irakurri zela proposamena, Fatrás, Bilbao eta Garay diputatuek entzun ez zutena eta nahi izan bazuten ulertuko zutena. Baino itsurik txarrena ikusi nahi ez duena omen da. Egiaren mesedetan esan dezagun urtarriaren 12an sinaturiko proposamena zela 25eko bileran aurkeztu zena, eta gaztelaniatzko testua Kosme Elgezabalek eta Ramon M.ª Rotaetxek sinatura zetorrela, eta euskarazkoa Kosme Elgezabalek eta Peli Landaburuk sinatura. Beraz, Rotaetxe jaunari ere nolabaiteko begirunea zor zaio, eta gera bedi hemen Euskaltzaindiaren onespen eta eskerrona. Hauak izan ziren aurkezturiko proposamenak:

«EXCMA. DIPUTACION DE BIZKAYA.—*Excmo. Sr.:* Un trabajo difícil de suyo para realizarlo y organizarlo y más difícil en las circunstancias en que nuestro pueblo se encuentra y al que debemos sostener con todas nuestras fuerzas, es el de la cultura. Los prejuicios traídos por la

ignorancia y la mala voluntad por la conciencia extraviada sobre las cosas de la patria, la intromisión indebida de culturas extrañas, el estrecho criterio de sus directores y el abandono en que durante mucho tiempo hemos tenido nuestra personalidad, son las causas de la triste situación en que en este concepto se halla nuestro Pueblo. Mucho hay que destruir y casi todo está por hacer.=Con este ambiente miserable, vanos serán los esfuerzos de algunas beneméritas personas si no cuentan con un poder organizado que les sostngua y difunda, y á pesar de una preparación miserable pretendemos, con mayor voluntad que método, crear y propagar la cultura: que se escriban muchos libros, que el euzkera se robustezca, perfeccione y se le acoja con los honores que le corresponden el en Púlpito, en la Escuela y en la Cátedra; que sea el elemento principal de nuestra vida de relación que él vigorice la personalidad vasca. Deseo plausible, pero ineficaz, si no nos valemos de medios adecuados para realizarlo. La vida social del idioma no puede afirmarse sin un buen grupo de escritores y lectores, y ni unos ni otros tendremos si al pueblo de donde han de salir no se le enseña á ser euzkeldun consciente. Siempre quedarán cortos por su carácter individual ó por otras causas los plausibles esfuerzos que para colmar esta falta se hagan por algunos.=Adviértense las deficiencias en el instrumento primordial de todo trabajo. El euzkera el campo abierto á cualquier capricho. La presunción del propio saber para dogmatizar en la materia, es señal de casi todos los escritores. Nadie quiere ceder en sus apreciaciones, las diferencias subsisten, y gracias á Dios si á pesar de todo esto se adelanta algo.=Ante todo, pues, hemos de preparar el instrumento para valernos y servirnos de él. Una Corporación de personas competentes que dirima las diferencias después de examinadas y contrastadas, llene las lagunas, fije el sentido y significación de las palabras, establezca una ortografía uniforme los dialectos, sin prescindir de ninguno de ellos, sino completándolos y enriqueciéndolos entre sí, forme Bibliotecas, y, en resumen, nos dé un lenguaje puro, sin imperfección, apto y fácil para los trabajos científicos, digno del Pueblo vasco.=Un espíritu amplio nada egoísta, es preciso que anime la organización, naturalización y desarrollo de tal Corporación, sin más miramientos que los debidos á la verdad y al patriotismo, sin pretender por encima de todo que prevalezcan determinadas opiniones, nos dará después de serenas discusiones las reglas directoras de nuestro idioma.=No ha de encerrarse este proyecto en Bizkaya, puesto que á todos los vascos interesa. ¡Menguado éxito el suyo si lo limitáramos á nuestra región! Gipuzkoa, Alaba, Nabarra y nuestros ciento cincuenta mil hermanos del lado de Francia, oirán seguramente nuestra invitación y nos darán su cooperación con el amor debido al lenguaje de nuestros antepasados, cuya sentencia de vida ó muerte ha de dictarse en el presente siglo.=Las bases de la Institución serán:=1.º Al amparo de las Diputaciones de Bizkaya, Gipuzkoa, Nabarra y Alaba y la representación de los vascos ultrapirenaicos, se funda una Institución que se denominará cuyo fin será estudiar, purificar, robustecer, unificar y difundir el euzkera y sus variedades dialécticas. Sus resoluciones y acuerdos en tanto lo permitan el apoyo y la Autoridad de las entidades

que la amparan, deberán cumplirse estrictamente. De igual modo las citadas entidades amparadoras de la Institución, recurrirán á ésta en cuantos asuntos afecten á materia euzkerica.=2.º Los miembros que integrarán la nueva Institución serán veinte, nombrados en forma que debidamente representen las distintas regiones de euzkadi y las diversas variedades dialécticas del euzkera. La Institución podrá nombrar socios honorarios á aquellas personas que por sus meritorios trabajos en pro del euzkera se hallen por especiales circunstancias (residencia, ciudadanía, etc., etc.) imposibilitadas de ser miembros activos. El número de miembros no excederá de veinte. Igualmente se nombrarán miembros cooperadores para ejecución de determinados trabajos que la Institución les encomienda. El trabajo de éstos será debidamente retribuido.=3.º La Institución se reunirá una vez al mes cuando menos. Los miembros que acudan á la reunión percibirán dietas que se señalen en el Reglamento.=4.º Desde luego se nombran designándose por de pronto miembros á los Sres. Lhande, Campión, Azkue, Agiñe, Arriandia-ga, Bustintza, Etxalar, Eleizalde, Olabide, Belaustegigoitia, Basabe, un representante de «Euzkeltzale-Bazkuna», Eguzkitza, López Mendizabal, Urkixo (D. Julio), Agefe, de Pamplona, y un representante del periódico «Eskualduna», de Bayona. Estos señores redactarán el Reglamento de la Institución.=5.º Una vez constituida la Institución, ella misma determinará su domicilio social.=6.º La Excelentísima Diputación de Bizkaya subvencionará con 10.000 pesetas anuales. Hasta tanto se confeccione nuevo presupuesto, la Comisión de Hacienda determinará de qué Capítulo habrá de extraerse la cantidad necesaria.=7.º Este proyecto y la resolución que sobre él recaiga deberá comunicarse á las distintas Diputaciones de Euzkadi y á los representantes de los vascos ultrapirenaicos, recabando al propio tiempo su apoyo moral y material.=8.º Cada Diputación nombrará un Sr. Diputado que la represente. Los Sres. Diputados designados constituirán la Comisión gestora hasta tanto quede constituida definitivamente la Institución.=Bilbao á 12 de Enero de 1918.—Kosma Elgezabal'tarra.—Ramón M. de Rotaeché.»

«Jaunoi: Benetan urgazi bear dogun aurrenetarikoen lan artian, nekeza berez ta gure erriya bizi dan bereizkiñakaz egitzu ta atonduteko gatx-gatxa, agertzen yaku irakaskintziena, Jakiñezak eta naikunde zitalk sortu dabezan zentzugabeko ustiak, ezaupen okertuak aberriyatzaz, jakintzatzerriaren sarkunde bidebakoak, bere artezkari andikiyen erizpen bedarrak eta gure buruaz aspaldiyen ihan oi dogun arduraezak, ekarri dabe oraingo geure errien egoera tamala. Asko deuseztu ta iya gustiya iragiteko dago.

Olako inguru bageaz, notin ta aldra bikain batzuen alegiñak, onek urgazi ta zabaltzeko almen eraldu bat izan ezik, alperrik dira. Eta egipidiaz baiño naikunde obiaz gura dogu, geure gerkunde au txiro arren, jakidiya irasi ta zabalua; idazti ugari iratzi; euzkeria indartu, obetu ta berari dagokion abegiyaz, artu dayela txoniztegi, ikastol eta irakastoki-yetan; bera geure artu-emoneko lenengoetarikoen lankiya izan daitela, euzkeriak euzko-notintasuna sendotu dagiyan. Naikunde zintzoa, baiña dagokazan bidiak artzen ezzapadoguz, elduko etxakuna.

Izkuntzen gixarteko bizitza, idazle ta irakurle pillo on bat barik, ezin sendotu lei; eta ez idazle ez irakurlerik izango dogu, eurek sortu bear dauzen erriyari, benetako euzkelduna izaten irakasten ezpadotsagu. Labur geldituko dira beti, bakoizdunak edo diralako, utsune au betetako baten batzuek egiten dabezan iñungo alegin txalogarriyak.

Lan oroen lendiko bidian agiri dira gabe orrek. Zelai muga bako bat da euzkeria edozelako naikeriyentzat. Norberen jakintzen autustia, au da ta au ezta euzkeriatzaz irakasteko, idazle geyenen atza da; iñok be eztau bere erizpena jarein gura, irauten dira aldiak eta eskarrak Jaungoikuari ozta-ozta izan arren be, zerbait aurreratzten ba-gara geure lanian.

Lenen-lenen ba, bidia atondu bear, beragandik ondo ibilteko ta bera zuzen erabilteko. Biar-añeko notiñen Bazkun bat, aldiak batak bestiakin aztertu ta al dan ondoen erabagiteko; utsunak bete; itzen ikur-pena eta esanguria tinkotu, idazkera bat jarri; izkelgiak bata be ezetsi barik eta alkarré geitu ta aberastuta baiño, orobatu; idaztiyak bildu, eta azkenez, izkera garbi, makezbako jakintzlanetarako egoki ta erabilkorra, euzko-errien gaigarría, emon dagizkun.

Gogo zabal batek eta ezetan bez berekoyak eragin bear dauz iragiko dan Bazkunen antolakizuna, izakera ta bizkitza. Egiyari ta abertzetaletasunari begira eritzi batzuk danen gain edozelan ipiñi nai barik, emongo dauskuz eztabaida bare ondoren, euzkerien arau azterkariyak.

Asmo onek, euzko orori dagokiozalako, eztira esi bear Bizkai egaletan. iGaraipen gixajoa geure erkiyan xedatuko bageunke bera! Gipuzkoa, Araba, Naparra ta Parantzeko 150.000 anayak entzungo dabe, orixe bai, geure deya eta ekarriko dausku euren laguntza, gagozan eunkiyan bizi edo ilteko epaya artuko daben asaberi mintzari, zor yakon maitasunaz.

Iraskunden eustazpiyak ixango dira:

1.ⁿ Bizkaya, Gipuzkoa, Araba eta Naparraen Diputaziño eta Parantzeko euzkeldunen ordezkarien keriz ta babespien, irasten da Bazkunde bat ixenaz, euzkeria ta bere izkelgi oro adiratu, garbitu, obetu, orobatu ta zabaltzeko. Bere erabakiak, agintzallen sorospen eta almena eltzen danaña, bear-etsiko dira; eta agintzalle oyek ukutzen daben euzkelgaiaz oroetan beragana zuzenduko dira.

2.ⁿ Ogei lagunek osotuko dabe Bazkundia eta izango dira Euzkadi-ko erki ta izkelgi gustiaren ordezkariyak. Euzkeriaz lan ondoen egin daben euzko edo atzerritarak, euren zertzeladagaitik (biztokiya, erritasuna, t. a.) Bazkunde bertan bazkide egizkorra sartu ezin ba-dire, lagun omengarriak bezela ixentau leikioe Bazkundiak. Onek eztira izango ogeitik gora. Baita be jarten dira bazkide lankidiak. Bazkundiak aldunduta zeregin mugatu batzuk egiztuteko. Onexen jardunduntzia, ordaindua izango da, eta bere zenbakuna bear dan beste.

3.ⁿ Illian bein gitxienez batzauko da Bazkundia; eta Araudiyak tintoku daben sariya emongo yake batzaldira datozanai.

4.ⁿ Jarten dira oraindik lagun, Lhande, Campion, Azkue, Agirre, Arriandiaga, Bustintza, Etxalar, Eleizalde, Olabide, Belaustegigoitia, Basabe, Euzkeltzale-Bazkunako bat, Eguzkitza, López Mendizabal, Urkixo (Julio), Agerre, (Iruñakua) eta Bayona'ko «Eskualduna»en ordezkari bat. Jaun orrek gertuko dabe Bazkundien Araudiya.

5.ⁿ bein eratu ezkero bereztuko dau bere jartokiya.

6.ⁿ 10.000 laurlekogaz urtian urgaziko dau Bizkai-Diputaziñuak J. Zergaiti barriya egin arte eralgi behar dana, Ogasun-Batzordiak bereztuko dau nundik atara.

7.ⁿ Asmo au ta beratzaz ezarriko dan erabakiya egiztuteko jakin erazoko jakoe, euren gogozko ta txindiz laguntza eskatzen yakoela, Euzkadi'ko beste Diputaziñeroi eta Parantze aldeko euzkeldunari.

8.ⁿ Diputaziño bakotxak aututen daben Diputadua sartu ta izango da nagusi Batzorde gerlian, Bazkundia bear dan lez jarri arte.

Bilbon Lotazilleko 12.ⁿ - 1918.=Kosma Elgezabal'tarra.=Landaburu taŕ Peli.»

Testu hau, euskarazkoa, Bizkaiko *Boletinean* agertu baino lehen *Euzkadi* egunkariak argitaratu zuen 1918.eko urtarilaren 28ko alean, hau da, ostiralean Diputazioan aurkeztutakoa hurrengo astelehenean kaleratu zuen Plaza Barri honetan administrazio bulegoa zeukan egunkariak. Beraz, irakurleek bazekiten zertan zegoen euskal Akademia sortzeko asmoa. Gero *Euskeria* Euskaltzaindiaren agerkariak, 1920an kaleratu zuen lehen zenbakian, eman zuen berriz testua. Baino ohartxo bat egin behar zaio Akademiaren argitalpen honi, ortografiarena, hain zuzen: *Boletinean eta Euzkadin* bi rr letrekin agertzen diren hitzak, gure agerkariak r gangardunarekin atera zituen.

Zein zen Akademiari egozten zitzaison helburua? Euskararen jagole izatea: "euzkeria ta bere izkelgi oro adiratu, garbitu, obetu ta zabaltzeko" sortu nahi zen *Bazkunea*. Eta horretarako hogei lagun hautatzea proposatzen zen. Honek ere izan zuen Goikoetxea diputatuaren kontrako iritzia, Diputazioaren aurrekontutik ordaindu beharko zirela dietak eta. Sota jaunak erantzun zion ez zela Bizkaikoa bakarrik, beste hirurak ere horretan partaide izango zirela. Proposamenean izen eta guzti agertzen ziren hautagaiak, herrialdeka, hauek ziren:

Bizkaitik, 7: Azkue, Agirre, Arriandiaga, Bustintza, Belaustegigoitia, Basabe eta Eguzkitza.

Gipuzkoatik, 4: Lhande, Eleizalde, Lopez Mendizabal eta Urkixo.

Nafarroatik, 3: Campion, Etxalar eta Agerre.

Arabatik, 1: Olabide.

Euskaltzaindia Oñatin sortu eta berehala hautatu ziren lehen lau euskaltzainak zerrenda honetan zeuden: Azkue, Campion, Eleizalde eta Urkixo. Eta hurrengo urtean hautatuko ziren batzuk ere bai: Lhande, Agirre, Olabide, Eguzkitza eta Agerre. Nik nire buruari egindako galderai erantzuna eman behar diet une honetan:

1. Iparraldekorik ez baita aipatzen, zergatik agertzen da zerrendan Lhande? Une hartan Hernanin zegoelako, ene iritziz.

2. Nor zen aipatzen den Basabe hori? Kandido Basabe Retolaza lekeitiarra zelakoan nago. Proposamenaren urte berean *Jesusen Biotzaren Deya* sortu zuen josulaguna zen.

3. Zergatik ez zen Iparraldekoen izenik ematen? Baionako *Eskual-duna* aldizkariaren ordezkoa aipatzen zen, izenik eman gabe. Bainaz bazeuden izendatzeko beste ezagunak ziren Barbier, Etxepare, Landerretxe, Saint-Pierre, "Oxobi", Lacombe, Broussain, eta abar. Hauetatik, dakigunez, Landerretxe, Lacombe eta Broussain euskaltzain oso izendatuak izan ziren 1919/1920an. Eta geroago "Oxobi" eta Saint-Pierre.

Dena den ez ziren erratuak izan eta bide okerretik ibili Elgezabal eta Landaburu hautagaiai proposatukeran.

Baina omenaldi honetan gogoratzen ditugun proposatzaileak dira azken lerroetarako utzi ditudanak, amaierako hitzak izaten baitira oroitzapean hobeto finkaturik geratzen direnak.

Kosme Elgezabal Urrengotxea. Bilbon, Artekaleko 65. zenbakia zerman etxean jaio zen 1877.eko irailaren 27an. Kosme-Damian izena jarri zioten izena gurasoek San Juan parrokiaren egun berean bataiatu zute-nean (2). Gorozikako Oka auzunekoa zen aita, Basilio Elgezabal Oñarte-sagasti, hargin lanetarako Bilbora etorria. Gertrudis Urrengotxea Mandiola ama Ibarrurikoa zen. Axpe-Martzanako Isidra Gorostiza Ortueda andrearekin ezkondu zen Kosme Elgezabal 1910.eko uztailaren 2an, Durangoko Andra Maria elizan. Andraren familiako etxean bizi izan zen (orain Kurutziaga Hotela dagoenean) eta zazpi seme-alaba izan zituzten: Lutxi, Bitor (zeinen alarguna, Cristina Cabrera hemen dagoena), Maria, Jon, Paul, Elizabet (ezkongabe hila) eta Xabier. Deustuko Unibertsitatean egin zituen Filosofia eta Letren ikasketak, lizenziaduna izanik, eta Zuzenbidean Doktoregoa ere bertan lortu zuen 1902.eko urriaren 18an, tesiaren gaia hau izan zelarik: *Un punto de Derecho Político en la Historia de Bizkaya. ¿En quién radicó la facultad suprema legislativa de Bizkaya?*, Euzkadi aldizkarian argitaratua, zatika, 1906/1907 urteetan. Euskaltzaindia sortzea proposatu ondoren, ikusi dugunez 1918an, Oñatiako Biltzarrean ere gure erakundearen sortzearen lekuko izan zen eta bertan hizkuntzalaritzako saioetan partaide, Arautegia idazteko lanetan ere bat izan zelarik Azkue, Agirre, Eleizalde, Olabide, Urreta eta Biziola batzordekideekin. Gero harreman estuak izan zituen Euskaltzaindiarekin. *Lenengo euskal- gunetako itzaldia* Durangon antolatu zirenean, 1921.eko irailaren 4tik 8ra, han zen Kosme Elgezabal *Astarloakoia*ik taldean. Urte berean, *Erizki-zundi Irukoitza* lana Azkue prestatzen hasi zenean, azaroaren 24an egin zen bileran, Durangaldeko erantzunak betetzeko Kosme Elgezabal proposatu zuen Eleizaldek. Gerra hasita frankotarrak Durangora heldu zire-

(2) Bataiatuen 16. Liburua. 102. folioa.

nean, bertako gartzelan atxilotu zuten lau hilabetetan eta gero Palencian bete zituen beste lau urte erbesteratuta. Euskal hiztegi bat prestatzen ari omen zen heriotzea heldu zitzaionean 1953.eko uztailaren 30ean. Testamentu idatzia utzi zuela dio Paul semeak, baina seme-alabei ahozko azken gomendioa honako hau izan zen: zain ezazue euskara eta zuon seme-alabei irakatsi. Kosme Elgezabal Urrengoetxeari eskerrona eta ohorea!

Felix Landaburu Madaria. Honen alaba izan zen Begoñak, Larroque pintoreak aitari egindako oleoa Euskaltzaindari eman zionean (1986-1-31) idatzi nuen Landabururen biografia (Ikus *Euskera*, 1986, 436-437 orr.) Bainan geroztik lortutako datu batzuk gehitu behar ditut orain. Bilbon, Tenderia kaleko 50.zenbakia zeraman etxearen jaio zen Felix-Maria-Gregorio izeneko haurra, 1886.eko maiatzaren 25ean, egun berean San Anton elizan bataiatua izan zelarik (3). Aita, Juan Landaburu Idigoras bilbotarra zen eta ama, Maxima Madaria Alava, Urduñakoa. Bilboko San Bizente elizan ezkondu zen 1916.eko maiatzaren 15ean Ramona-Teresa Azkue Gorostizaga andrearekin, eta aiko horretan sartzen da, emaztearen aldetik, hemen dagoen Iñaki Zarraoa, dakidanez Azkuek bataiatu zuena. Ezkonduta bi urtera hil zen Peli Landaburu 1918.eko abuztuaren 4an. Urte bereko urtarrilaren 25ean Euskaltzaindia sortzea proposatu zuen honek, ez zuen ikusi, Elgezabalek bezala, Erakundearen jaiotza. Bainan Oñatiako Biltzarren eraketa lanetan ibilia izan zen bilbotar hau ez zuten ahantzirik utzi eta irailaren 5ean meza bat eskaini zion Biltzarra, meza-emaile Mateo Mujika izan zelarik, garai hartan Burgo de Osma-ko apezpikua zenak. Felix Landaburu Madariari ere eskerrona eta ohorea!

Honekin amaitzen dut. Gerokoak, gero.

(3) Bataiatuen 16.liburua, 104. partida.

EUSKALTZAINDIAREN 75. URTEMUGA

Egoitza, 1993-01-29

*Jose Alberto Pradera
Bizkaiko foru diputatu nagusia*

Euskaltzain Jaun eta Andra agurgarriok eta hemen batu garen lagunok:

Aurretiaz ederki azalduta Haritschelhar eta Arana Martija euskaltzainen hitzetan entzun dogun legez, hainbat euskaltzalek euskararen iraupenaren eta etorkizunaren kezka barreneraino sartua eukan. Ezin da ahaztu, bestalde, hizkuntza beti joan dala herriaren izatearekin eta senarekin batera, edo, bestela esanda abertzalesunarekin batera. Garaiak berak, euskararen ardura hartzeko erakunderen bat sortzea eskatzen eban, eta horrelaxe sortu zan, zorionez, Euskaltzaindia.

Hirurogeita hamabost urte bete dira Euskaltzaindiaren sorreratik eta ordutik hainbeste lan egin dau. Baino, beharbada, egin dituen lanak baino garrantzi haundiagoa dauka euskararen sua eta garra beti pizturik gorde izatea, urte txarretan eta onetan, eta hori Euskaltzaindiari zor jako neurri on batean. Azkenaldi honetan, bestalde, bere emoitza, hizkuntzari jagokozan alderdi danetatik, asko ugaritu dira.

Horregatik, harro egotekoa da Bizkaiko Foru Aldundiarentzat Euskaltzaindiaren sorreran hasiera-hasieratik horrenbesteko partaidetzat izatea. Lehenengo urratsa emoteko Bizkaiko Foru Aldundiarekin kontatu eben eta Foru Aldundiak hizkuntzari eta herriari jagoken erantzuna emoten jakin izan eban.

Bi Ahaldun abertzale eta euskaltzale izan ziren hori bultzatu ebenak, Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu, hain zuzen, Ramón de la Sota gure herriko kulturari zuzperraldia emon eutsonaren lankide zintzoak. Horreei esker aurkeztu zan Bizkaiko Foru Aldundian euskara zaintzeko akademia bat sortzeko proposamena, eta proposamen hori onartua izan zan. Gero beste hiru foru aldundiak ere batu ziren, eta honela sortu zan Euskaltzaindia.

Ohore, beraz, Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu jaunei jakin ebelako herriaren kezka jasotzen eta bideratzen. Esker on hau gaur

ekitaldi honetan dagozan jeuron senideei luzatu gura deutsiet, eta ohore, baita ere, Euskaltzaindia sortzeko ahalegindu ziren euskaltzaleei. Zorio-nak Euskaltzaindiari ere hirurogeita hamabostgarren urteurrena ospatzen daualako, eta aurrera egin dagizuela kementsu eta adorez euskara-ren alde beharrean eskatzen eta opa deutsuet...

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

EUSKALTZAINDIAREN ADIERAZPENA ERDARATIKO DEITUREN IDAZKERAZ

Maiz aski erdaratiko deiturak euskal grafiaz idatziak ikusten dira, hala nola *Kaballero*, e.a. Era berean, euskal hitz ondarekoak ez diren izen arrunt ugari agertzen dira bazterretan euskal grafiaz jantziak, adibidez, *kaña*, *intsumiso*, *txupinazo*, e.a.

Gertakari hauen aurrean, eta Erakunde honi egiten zaizkion galderak kontuan izanik, Euskaltzaindiak honako hau nahi du aditzera eman:

1. Euskal jatorri garbia duten izen propioei dagokiela, gizabanakoak badu bere deiturak euskal grafiaz idazteko eskubidea, adibidez, *Etxeberri*, *Ezkerra*, *Karrikaburu*, *Arregi*, e.a., *Echeverri* edo *Echeberri* edo *Etcheberri* edo *Etcheverry* idatzi beharrean, orobat *Ezquerra*, *Carricabourou* edo *Carri-caburu*, *Arregui* edo *Arreguy* edo *Harreguy* formen ordez. Forma horiek, jakina denez, ofizial bihur daitezke, indarrean den legeriaren arabera.
2. Euskal Herrikoak ez diren deituretan, zein-nahi den ere jatorrizko hizkuntza. Euskaltzaindiak ezin du bere irizpena eman euskal grafia-ren alde, hain zuzen ere hizkuntza eta kultura horiei diegun begiruneagatik. Ez zaizkigu bidezko iruditzen, bada, *Kasenabe* (*Cazenave* edo *Casenave*), *Balberde*, *Karballo*, e.a. Halaber ez ditugu onetsiko *Mitxelin* eta bestelako idazkerak.
3. Ezaguna da asko direla arazoak euskal jatorriko deituren idazkeran. Euskaltzaindiak aurrera darama deiturei buruzko ikerlan bat, izende-gi bat argitaratzeko asmoz, euskaldun hiritarra ematen zaion aukeraz jakinaren gainean egon dadin.
4. Hala ere, Euskal Herriko jatorria ez duen deitura norbaitek aldatu nahi badu, *Cifuentes*, *Sanchis* edo *Vaillant*, adibidez, halakoak ez du Euskaltzaindira zuzendu behar.

Bilbon, martxoak 15, 1993.

DECLARACION DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA SOBRE LA GRAFIA DE LOS APELLIDOS DE ORIGEN NO VASCO

Con frecuencia se observa el empleo de apellidos de origen no vasco, en los cuales se hace intervenir la grafía del euskara. Así, por ejemplo, se han podido ver *Kaballero*, etc. Este es un hecho paralelo con la profusión de grafías pretendidamente vascas en nombres comunes que no pertenecen al acervo euskaldun, como *kaña*, *intsumiso*, *txupinazo*, etc.

Ante estos hechos, y por las numerosas consultas recibidas en esta Institución, la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia desea manifestar ante la opinión pública lo siguiente:

1. Por lo que toca a los nombres propios, en los apellidos de claro origen vasco, es un derecho que asiste al individuo al escribirlos según la ortografía vasca, v. g., *Etxeberri*, *Ezkerra*, *Karrikaburu*, *Arregi*, etc., en lugar de *Echeverri* o *Echeberri* o *Etcheberri* o *Etcheverry*, *Ezquerra*, *Carricabourou* o *Carricaburu*, *Arregui* o *Arreguy* o *Harreguy*. Estas formas, como es sabido, pueden ser elevadas a categoría oficial, de acuerdo con la normativa vigente.
2. En aquellos apellidos de origen no autóctono, cualquiera que fuere la lengua de origen, Euskaltzaindia no puede dictaminar su conversión a la grafía vasca, y ello por una elemental razón de respeto a esas lenguas y sus pueblos. No consideramos procedentes grafías como *Kazenabe* (*Cazenave* o *Casenave*), *Balberde*, *Karballo*, etc. Del mismo modo, la Academia no puede amparar grafías como *Mitxelin*, etc.
3. Es conocido que no son pocos los problemas en la grafía de los apellidos de formación vasca. Euskaltzaindia lleva adelante un estudio sobre apellidos, con vistas a un nomenclátor general, de modo que el ciudadano esté informado de la posibilidad que se le ofrece.
4. Si alguien desea, pese a todo, cambiar la grafía de su apellido de origen no vasco, por ejemplo, *Cifuentes*, *Sanchis* o *Vaillant*, no es Euskaltzaindia la instancia a la que debe acudir.

Bilbao, 15 de marzo de 1993.

EUSKALTZAINDIAREN BATZAR-AGIRIAK

Bilbo, 1993ko urtarrilaren 29a

Haritschelhar, J., euskaltzainburua; Lekuona, J. M., euskaltzainburuordea; Knörr, E., idazkaria; Arana, J. A., diruzaina; Azkarate, M.; Charriton, P.; Davant, J.-L.; Diharce, X.; Irigoyen, A.; Krutwig, F.; Larre, E.; Oyharçabal, B.; Peillen, T.; Salaburu, P.; Sarasola, I.; Satrustegi, J. M.; Villasante, L.; Lizundia, J. L., idazkariordea.

Akademi-gaietan: Gandiaga, B.; Kintana, X.

Bilbon, egoitzan, 1993ko urtarrilaren 29an, egin du Euskaltzaindiak hileko batzarrea, goizeko hamarretan hasita. Aldamenean aipatzen diren lagunak etorri dira. Ezin etorria P. Ondarrak eta J. San Martinek adierazi dute.

Agiria

Abenduko agiria onartu da, zenbait zuzenketarekin. Eztabaidatu da, bereziki, abenduko batzarrean hitanoarentzat batzorde bat sortuko dela erabaki zenentz. Azkenean, gaia Barne Jardunaldiaren aztertuko dela agirian ezartzea erabaki da.

Barne gaiak

Miren Azkaratek Donostiako domina jaso duela-ta, zorionak eman dizkio Euskaltzainburuak, Euskaltzaindiaren izenean. Orobak Alfonso Irigoyen, Euskal Herriko Bersolarien Elkarteak hari eta S. Onaindia euskaltzain ohorezkoari omenaldia eskaini baitzien Donostian, aurreko egun batean. Omenaldiaaren kariaz, *Aita Santi Onaindia eta Alfonso Irigoien bertsogintzaren lekuoa* deritza liburua, argitaratu du Elkarte horrek (Bilbao Bizkaia Kutxa, Bilbo 1993).

Eragile Teknikariaren arazoa aztertu da ondoren. Euskaltzainburugoaren proposamena azaldu du J. Haritschelharrek. P. Salaburuk lehiaketa publikoa eskatu du, gardentasunagatik, eta, bestalde, baldintzak gehiago zehaztu behar direla esan du, hala nola hizkuntzen ezaguera. E. Knörr-en iritziz, gardentasuna eta lehiaketa

mugatua ez dira inondik ere elkarren etsai. Ordu laurdeneko eztabaidaren ondoan, Euskaltzainburuak gaia mahai gainean uztea proposatu du, otsaileko batzarrean erabakitzeko. Zuzendaritzak egungo batzarrean entzundako oharak entzunik, testuan aldaketa batzuk egindo ditu.

Euskaltzaindiko karguen horniketa izan da ondoren gaia. Egutegia aurkeztu du J. Haritschelharrek. Otsailaren 20rako proposamenak egin beharko dira izkribuz. Martxoaren 20rako, beriz, euskaltzain osoek eta urgazleek behar dute adierazi zein batzordetan nahi duten lan egin. Apirilean egingo dira Barne-Jardunaldiak, baina gai bakar batekin: Euskaltzaindiaren Barne-erregelak berriztatzea. Orduko, lantalde batek bere testu-proposamena aurkeztua behar du izan, bakoitak bere iritziak garaiz adieraz ditzan.

Eskuartekoak

Nafarroako Parlamentuak itzultzaien azterketarako ordezkarri bat eskatu dio Euskaltzaindiari. Jose M. Satrustegi izendatu da, eta Andres Iñigo ordezko.

1992an osoko batzarreetara etorritakoena zerrenda banatu da, Euskaltzaindiaren Arautegiak agindu bezala moldatua.

Gramatika Batzordearen aurtengo eginkizunen programa banatu da.

Príncipe de Asturias Fundazioak aurtengo sarirako hautagaiak eskatu dituzte. Martxorako egin behar da proposamena, egingo balitz.

Euskaltzaindiak Bilbao Bizkaia Kutzaren laguntzaz antolatzen dituen Azkue Sariak, 1992ko urteari dagozkiola, erabaki dira. Haurren sailean (1979-1982 bitartean sorturiko egileak), Maia Duguine, Kanboko Beñat Etxepare eskolakoa, izan da irabazlea, *Amets eta negar kontaera*, eta Beñat Ugartetxea Mallabiko Herri-Eskolakoa, *Ikasturtea* izeneko olerkiaz. Gazteen sailean (1975-1978 bitartean sortuak), Erika Usabarrena Donostiarra La Salle eskolakoa, *Love story* kontaera, eta Iñaki Azurmendi, Legazpiko Batxiller Institutukoak, izan dira irabazleak, *Hizki tipien harmonia* olerkiaz. Sari banaketan J. A. Aranak eramango du euskaltzainburuaren ordezkaritzza.

Euskal Herriko Herri Erakundeen Barne Errutulazioa deritzan liburuaren aurkezpena atzo egin zela aditzera eman du M. Azkaratek, Euskaltzaindiaren izean horretarako eratu zen batzordean aritu denak.

A. Irigoyenek *I. Jardunaldiak Soziolingustikaz* liburuaren berri eman du. Bilbon egindako Jardunaldietan irakurritako txostenak biltzen ditu liburuak. Besteak beste, A. Irigoyen, I. Gaminde, K. Zuazo eta Jose M. Sánchez Carrión izan ziren txostengileak.

Akademi-gaiak

Une honetan X. Kintana eta B. Gandiaga urgazleak sartu dira batzar-gelan. P. Salaburu Euskaltzaindiaren *Euskal Gramatika laburra*-ren oraingo egoeraz

mintzatu da lehenik. Historia egin du, horrelako gramatika bat argitaratzearen alde onaz, bereziki, ahaztu gabe, jakina, aurreko batean *EGLU I eta II liburukiei zenbaitek egin zien plagioa*.

Ondoren, zenbait euskaltzain osok eta urgazlek testuari egindako oharrak aipatu ditu. Edukinari buruzko oharrak ziren, batetik, eta terminologiari eta estiloari buruzkoak, bestetik. Batzordak ohar horietako batzuk ontzat hartu ditu, besterik gabe, eta beste batzuk zergatik ez diren onartu azaldu du P. Salaburuk. *Nominatibo* deitura, adibidez, ez du Gramatika Batzordeak egoki jotzen. *Ukan*, **edun* eta **edin* partizipoen kasuan azalpen bat emango da liburuan, nahiz gero, testuaren barrenean, *ukan* eta *izan* erabiliko den. *Bazkaldu* eta *afaldu* aditzei dagokielo, ohar bat agertuko da bizkaierazko eremuan izen-osagai zuzenarekin erabiltzea zilegi dela esanez (*Arrautzak afaldu genituen, adibidez*). *Objektu/objetu* forma bikoizketaz, beste ohar bat sartuko da, Euskaltzaindiak hitz honen idazkera erabakiko duenean forma ere finkatuko dela. Hitanoaz denaz bezainbatean, testuari eutsiko dio batzordeak. *Ikusiko gara baino Ikusiko dugu elkar* hobeki dagoela esango da. *Bere/haren* eta sail horretan, hobetsiko da bereizketa (*Manu bere etxera joan zen/Gu haren etxera joan ginen*). Datak ematerakoan, *urriarrik 15* gisakoa aposizioan eta tituluetan soiliik erabiltzea hobe dela adieraziko da.

Azkenik, Euskara Batuko batzordeak gaurko proposaturiko gaiaz mintzatu da. *Nornahi* eta antzekoen grafiaz luzaz eztabaидatu ondoan, proposamen hau eta *Nor/nortzuk* bereizketari datxekona otsaileko batzarrerako gelditu dira.

*Jean Haritschelhar
euskaltzainburua*

*Endrike Knörr
idazkaria*

EUSKALTZAINDIAREN 75. URTEURRENAREN OSPAKIZUNAREN HASIERA

Bilbon, 1993ko urtarrilaren 29an, arratsaldeko lauretan, egoitzako hitzaldi-aretoan, egin du Euskaltzaindiak batzarre irekia, Erakundearen 75. urteurrenaren ospakizunaren iragarpenekoa. Mahaian jarri dira: J. Haritschelhar, euskaltzainburua; J.M. Lekuona, euskaltzainburuordea; E. Knörr, idazkaria; J.A. Arana, diruzaina, eta Jose Alberto Pradera, Bizkaiko diputatu nagusia. Bertan ziren: L. Villasante, F. Krutwig, P. Altuna, M. Azkarate. P. Charriton, J.-L. Davant, X. Diharce, A. Irigoyen, E. Larre, T. Peillen, I. Sarasola eta J.M. Satrustegi euskaltzainak; G. Aurrekoetxea, R. Badiola, F. Barrenengoa, B. Gandiaga, X. Gereño, J.L. Goikoetxea, X. Kintana, J.M. Larrarte, J.L. Lizundia, A. Muniategi, J. Oleaga, K. Rotaetxe, P. Uribarren, X. Videgain eta J.J. Zearreta urgazleak.

Leku erreserbatuetan jarri dira: M. Karmen Garmendia, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako idazkari nagusia; José M. Rodríguez Ochoa, Nafarroako Gobernuko Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusia; Tomas Uribeetxebarria eta M. Jesus Aranburu, Bizkai eta Gipuzkoako Kulturako foru diputatuak; Balendin Lasuen, Eusko Jaurlaritzako Bizkaiko kultur ordezkaria; Aitor Esteban, Bizkaiko Diputazioaren idazkari nagusia; Jokin Apalategi, Eusko Ikaskuntzaren ordezkaria, eta Adrian Celaya, Euskalerriaren Adiskideen Erret Elkarteaaren ordezkaria. Kosme Elgezabalen seme-alaba eta ilobak eta Felix Landaburen senitarteko batzuk ere etorri dira.

J. Haritschelhar euskaltzainburuak hasi du ekitaldia. Bere hitzaldian gogoratu du, batez ere, Bizkaiko Diputazioari zor zaion merezimendua, handik sortu baitzen Euskal Akademia sortzeko oihartzuna izan zuen asmoa. Gero, Euskaltzaindiaren historia laburra egin du, bereziki, Arantzazuko biltzarra aipatuz, 50. urteurrenari, euskara batuarentzat garrantzi handikoa, eta azken hogeita bost urteak eta 1975z gero euskarentzat mugaz honanzko lege-status berria. Azken hitzak Euskaltzaindiaren urteurreneko eginkizunak iragarri ditu hizlariak.

Hitzaldi hau bukatu ondoan, egungo bi omenduen gorazarrezko harlandu bat agertu dute J. Haritschelharrek eta J.A. Praderak. Hona zer dioen harlanduak: "Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu Bizkaiko Diputatuak, Euskaltzaindiaren sorerra bultzatzaileak, 75. urtemuga ospakizunean, omenduak izan dira gaur. Bilbon, urtarrilak 29, 1993".

J.A. Arana Martijak hitz egin du ondoren. Kosme Elgezabal (1877-1953) eta Feliz Landaburu (1866-1918) jaunen bizitzaz jardun ondoren, biek aurkezturiko asmoa jasotzen duen agiria irakurri du, bai eta Bizkaiko Diputazioaren 1918ko urtarrilaren 25eko batzarrean gertatua kontatu. Euskaltzaindiaren lehen urratsak gogoratz eta hasiera hartako euskaltzainen izenak aipatuz bukatu du hitzaldia.

Azkenik, J.A. Pradera jauna mintzatu da. Poza agertu du, Bizkaiko Diputazioak Euskaltzaindiaren sorreran partaidetza handia izan zuelako. Zorion agiankatu dio gero Euskaltzaindiari, urtemuga hau dela-ta, eta etorikizuneko fruituan bere itxaropena azaldu du.

*Jean Haritschelhar
euskaltzainburua*

*Endrike Knörr
idazkaria*

Donostia, 1993ko otsailaren 26a

Haritschelhar, J., euskaltzainburua; Lekuona, J. M., euskaltzainburuordea; Knörr, E., idazkaria; Arana, J. A., diruzaina; Altuna, P.; Azkarate, M.; Charriton, P.; Davant, J.-L.; Diharce, X.; Irigoyen, A.; Krutwig, F.; Larre, E.; Oyharçabal, B.; Ondarra, P.; Salaburu, P.; San Martin, J.; Sarasola, I.; Satrustegi, J. M.; Lizundia, J. L., idazkariordea; Zearreta, J.J., ekonomi-eragilea.

Akademi-gaietan: Kintana, X.

Donostian, Gipuzkoako Diputazioaren jauregian, 1993ko otsailaren 26an, bildu da Euskaltzaindia, goizeko hamarretan hasita. Aldamenean aipatzen diren lagunak etorri dira. Ezin etorria L. Villasantek adierazi du.

Agiria

Urtarrileko agiria onartu da, zenbait zuzenketarekin.

Barne gaiak

Eragile teknikariaren arazoa izan da lehen puntuoa. Testu berritua aurkeztu da eta ondoren bozketa egin da, dei publikoa bai ala ez. L. Villasantek euskaltzainburuari eman dio idatziz botu-ordezkaritza. Alde hiru izan dira botoak; aurka hamabi, eta bi zuri. Hortaz, dei mugatuaz hornituko da eragile teknikoaren lantokia.

Zuzendaritzaz landako karguen hautapena egin da gero. Banan-banan bozkatu da eta hala onartu, gehiengoz, era honetara: Iker sailburua, P. Altuna; Jagon sailburua, E. Knörr; Gasteizko ordezkaria, M. Ruiz Urrestarazu; Donostiako ordezkaria, J.M. Lekuona; Baionako ordezkaria, P. Charriton; eta Iruñeko ordezkaria, J.M. Satrustegi.

Espaniako Kultur Ministerioak urteoro deitzen dituen Literatur sarietarako Zuzendaritzak proposaturiko epaimahaikideak onartu dira, hots, iazko berak. Ohar-

turik Ministerioak azken bi urteetako kideak aldatzea agintzen duela, J.M. Lekuona Literatura batzordeburuaren esku utzi da, idazkariordearen laguntzaz, aldaketa horiek gauzatzea.

Eusko Jaurlaritzaren Hizkuntza Politikarako Idazkaritzak kide bat eskatu dio Euskaltzaindiari, nekazal hiztegia landuko duen taldean aritzeko. Jean-Louis Davant izan da izendatua, eta Kepa Enbeita urgazlea haren ordezko. Gutunean alor horretan orain arte egina dena kontuan hartzeko premia aipatzea erabaki da.

Onomastika batzordearen adierazpena aurkeztu da ondoren, erdaratiko dei-turen grafiaz. Onartu da.

Euskal Irrati Telebistako zuzendariaren gutuna izan da gero mintzagai. Ahozko erabilera eredugarria eskatzen du. Gai hori Euskaltzaindiaren 75. urteurreneneko biltzarrean kontuan hartuko dela erantzungo da.

Akademi-gaiak

Une horretan X. Kintana urgazlea sartu da batzar-gelan. *Nornahi* eta sail berekoen ortografia eztabaидatu da lehenik. Luzaz aritu ondoren, lehen osagaia *n-z*, *t-z* edo *k-z* bukatzen bada, hitz batez idatzi ahalko dira, soinu-aldaketarekin (*nonahi*, *zenbanahi*, *nondinahi*), edo letra guztiekin, marratxo batez berezia (*non-nahi*, *zenbat-nahi*, *nondik-nahi*). *Zenbatgura* eta antzekoen arazoa geroko utzi da.

Nor/nortzuk, *zer/zertzuk*, *zein/zeintzuk* galdegileen ortografiaz hitz egin da ondoren. A. Irigoinenek bere txostenia azaldu du. X. Kintanak irakurri du orobat berea, aurreko zenbait prozedura eta erabakiren aurka. Azkenean, *Nor da hori/Nor dira horiek* euskara batuko forma hobetsi bakarrak izango direnentz bozkatu da. Bozketa honetan ez dute A. Irigoinenek eta F. Krutwigek parterik hartzen. Hona non emaitzak: Bai, 10; ez, 6; zuri, 1.

Eta honekin amaitu da goizeko bilkura.

ARRATSALDEKO BATZARREA

Egun eta toki berean, arratsaldeko lauretan, egin du Euskaltzaindiak bere batzarrea.

Bildu dira: J. Haritschelhar, J.M. Lekuona, E. Knörr, J.A. Arana, P. Altuna, P. Charritton, J.L. Davant, X. Diharce, A. Irigoyen, E. Larre, P. Ondarra, B. Oyarzabal, J. San Martin euskaltzainak; J. Etxaide euskaltzain ohorezkoa; J.A. Arkotxa, M. Atxaga, R. Badiola, J.M. Etxebarria, J. Garmendia, X. Kintana, M.P. Lasarte, J.L. Lizundia, A. Zatarain eta J.J. Zearreta urgazleak.

Eusebio Osa jaunaren heriotzearen albisteaz hasi du bilkura Euskaltzainburuak.

Goizeko bilkuraren berri eman du ondoren Idazkariak labur: eragile teknikoaren hautabidea; sailburu eta ordezkarien izendapena; Espainiako Literatur

sarietarako epaimahaikideak; nekazal hiztegirako ordezkariak, erdaratiko deituren grafiaz adierazpena, eta eskuarteko zenbait gai.

Gerardo Lopez de Guereñu Galarragaz irakurri du ondoren E. Knörr-ek bere txostena, eta Arabako euskaltzain ohorezkoaren lan eskerga goraipatu.

Gero, P. Ondarrak “Goñerrin aurkitutako testuak (VIII)” izeneko txostena irakurri du. Bukatzean, E. Knörr-ek esan du forma interesgarri asko ageri direla testuotan: *gizi, gití, dakie, due*. P. Altunak ohar bat egin du *eskusatu* hitzaz.

Jose Garmendiak irakurri du, azkenik, bere txostena, “Iztuetaren *Guipuzcoa-co Condaira-ren inguruau*”. Liburuaren iturriak ikertu ditu txostengileak, bereziki Iztuetak Zamacolaren *Historia de las naciones bascas* liburutik harturiko materialaz.

Eta besterik gabe bukatu da batzarrea.

*Jean Haritschelhar
euskaltzainburua*

*Endrike Knörr
idazkaria*

Iruñea, 1993ko martxoaren 26a

Haritschelhar, J., euskaltzainburua; Lekuona, J. M., euskaltzainburuordea; Knörr, E., idazkaria; Arana, J. A., diruzaina; Altuna, P.; Azkarate, M.; Davant, J.-L.; Diharce, X.; Irigoyen, A.; Krutwig, F.; Larre, E.; Oyharçabal, B.; Ondarra, P.; Peillen, Tx.; Salaburu, P.; Sarasola, I.; Satrustegi, J. M.; Zabaleta, P.; Lizundia, J. L., idazkariordea; Zearreta, J.J., ekonomi-eragilea.

Akademi-gaietan: Aduriz, J.A.; Kintana, X.

Iruñean, Nafarroako Diputazioaren jauregian, 1993ko martxoaren 26an, bildu da Euskaltzaindia, goizeko hamarretan hasita. Aldamenean aipatzen diren lagunak eterri dira. P. Charriton, L. Villasante eta J. San Martinek ezin eterria adierazi dute.

Batzarrea hasi aitzin, Juan Cruz Alli, Nafarroako Gobernu-burua, aretoan sartu da, euskaltzainak agurtzeko.

Agiria

Otsaileko agiria onartu da, zenbait zuzenketa egin ondoan.

Barne gaiak

Eragile teknikarien hautapena izan da lehen gaia. Zuzendaritzak ez batzordeek proposamenik aurkeztu ez dutenez, apirileko batzarrean aztertuko da.

Batzordeen berriztapena egin da gero. Azken bi hilabeteetan jaso diren eskari-iradokizunak jaso ondoren, Zuzendaritzak bere proposamena aurkeztu du eta onartua gelditu da (ikus organigrama).

Kultur Ministeritzako Liburuaren Sailaren gutuna irakurri da. Euskaltzaindiaren ordezkariak eskatzen ditu sorketa dirulaguntzen deialdirako. Urgazle bat izendatuko du Zuzendaritzak.

J.M. Satrustegiren gutuna irakurri du ondoren Euskaltzainburuak. Antonio Tovar euskaltzain ohorezkoaren liburutegitik liburu anitz, oroz gain euskarareki-koak, Euskaltzaindiari eman nahi dizkio alargunak. Consuelo Larrucea alargunari Euskaltzaindiaren esker ona agertzea erabaki da, orobat J.M. Satrustegiri ere, bitartekari lanagatik.

J.M. Satrustegik Nafarroako *Oinarriak* elkartearen eskaria irakurri du. Euskal-aren legea aldatzeko eta gure hizkuntzaren alde zenbait ekintza burutzeko Euskaltzaindiaren suztapena eskatzen dute. J.M. Satrustegi bera izango da haietan. Gai honi datxekola, P. Zabaletak aipatu du eremu meharreko hizkuntzen aldeko gutuna, non irratibat gutxienez ezarri behar dela esaten baita. J.M. Satrustegik esan du gutun hori aztertzeko erabakia hartu dela.

Herri Batasuna alderdiak eskatu du Euskaltzaindiaren Zuzendaritzarekin elka-rrizketa. Apirilaren 28a proposatzea erabaki da.

P. Zabaletak gamazadaren ehungarren urteurrenara aurten betetzen dela azal-du du. Garai hartako giroa, euskarari dagokionez, aztertzeko hitzaldi bat edo bi egin litezkeela esan du. Hurrengo batzarrean erabiliko da gai hau.

Akademi-gaiak

J.A. Aranaren gutuna irakurri du Euskaltzainburuak, otsaileko bozketaz. Izan ere, badirudi gaizki ulertu bat gertatu zela gramatikazko puntuari buruzko bozketan. Gaiaz mintzatu ondoren, batzartuek aho batez erabaki dute bozketa hura dagoen-dagoenean uztea eta aurrerantzean bozkatzeko proposatuko den guztia idatzirik izatea.

X. Kintana eta J.A. Aduriz urgazleak batzar-aretoan sartu dira.

Euskara Batuko Hiztegiaren lehen zerrendaz egin du M. Azkaratek azalpena eta Arantzazuko Hiztegia (1968) oinarri duen zerrenda honetaz etorritako oharrez mintzatu.

Zerrendak aurkezteko irizpideez aritu dira gero batzartuak. Hiztegiaren era-bilgarritasuna kontuan hartuko da sarreretan, literaturan errotuak dauden aldaga-riak ezarriz.

BATZARRE IREKIA

PEDRO DE YRIZAR JAUNAREN LIBURUEN AURKEZPENA

Egun berean, eguerdiko ordubatean, jauregi bereko hitzaldi-aretoan, egin du Euskaltzaindiak batzarre irekia, Pedro de Yrizar euskaltzain ohorezkoaren *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (I, II)*, *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional* eta *Morfología del verbo auxiliar roncalés* liburuak aurkezteko. Mahaian jarri dira: Juan Cruz Alli Nafarroako presidentea; J. Harits-chelhar euskaltzainburua, eta E. Knörr idazkaria. Aretoan ziren J.M. Lekuona,

euskaltzainburordea, J.A. Arana, diruzaina, P. Altuna, M. Azkarate, J.-L. Davant, X. Diharce, A. Irigoyen, F. Krutwig, E. Larre, B. Oyharçabal, Tx. Peillen, P. Salaburu, I. Sarasola, J.M. Satrustegi eta P. Zabaleta euskaltzainak; J.A. Aduriz, J. Apezetxea, J.M. Azpiroz, R. Badiola, P. D. de Ulzurrun, X. Kintana, J.L. Lizundia, M.M. Ruiz Urrrestarazu eta J.J. Zearreta urgazleak. Erakundeen ordezkarri zenbait ere aretoan ziren: José M. Rodríguez Ochoa, Nafarroako Gobernuko Hizkuntza Politikarako zuzendari nagusia (hau mahaira pasa da, Juan Cruz Alli jaunak alde egin ondoan); M. Amigorena, erakunde bereko eragilea; Roman Berriozabal, Eusko Jaurlaritzako Hizkuntza Politikarako Idazkaritzako aholkularia, eta bestelako jende anitz, tartean Pedro de Yrizar jaunaren laguntzaileak, Koldo Artola, bereziki.

Hasierako hitzak egin ditu Juan Cruz Alli jaunak, Nafarroako euskararen historiaz. Ondoren, beste bilkura bat zuela-ta, joan da.

Ondoren, J. Haritschelhar euskaltzainburuak P. de Yrizarren bitzitzera eta merezimenduak goraipatu ditu, haren lan handiaz gainera.

Gero, P. de Yrizarrek lau liburuki hauen sorreraz hitz egin du, izan dituen laguntzaileak aipatuaz eta Nafarroako Gobernuari eskerrak emanez.

Bukaeran, J. Haritschelharrek Euskaltzaindiaren domina eman dio P. de Yrizarri.

Eta besterik gabe amaitu da batzarrea.

*Jean Haritschelhar
euskaltzainburua*

*Endrike Knörr
idazkaria*

Bilbo, 1993ko apirilaren 30a

Haritschelhar, J., euskaltzainburua; Lekuona, J. M., euskaltzainburuordea; Knörr, E., idazkaria.; Arana, J. A., diruzaina.; Altuna, P.; Azkarate, M.; Charriton, P.; Diharce, X.; Irigoyen, A.; Krutwig, F.; Larre, E.; Oyharçabal, B.; Peillen, Tx.; Salaburu, P.; Satrustegi, J. M.; Villasante, L.; Lizundia, J. L., idazkiordea.; Zearreta, J.J., ekonomi-eragilea.

Akademi-gaietan: Aduriz, J.A.; Kintana, X.

Bilbon, Plaza Barriko egoitzan, 1993ko apirilaren 30ean, bildu da Euskaltzaindia, goizeko hamarretan hasita. Aldamenean aipatzen diren lagunak etorri dira. J.-L. Davantek, P. Ondarrak eta I. Sarasolak ezin etorria adierazi dute.

Agiria

Martxoko agira onartu da, zenbait zuzenketa egin ondoan. A. Irigoyenek aurreko agirian haren esanak jaso diren, Euskaltzaindian inork kargu bat baino gehiago izateaz eta beste, jakin nahi du. Testu onartua emango zaio.

Barne gaiak

Euskaltzainburuak L. Villasante agurtu du, bere ebakuntzatik guztiz sendatua. R.M. Arza eta R. Badiola Euskaltzaindiko langileen osasunaren berri ere eman du.

Ohorezko kideen izendapena erabili da lehenik. Maiatzaren 20rako aurkeztu behar dira proposamenak, Barne-Erregelek adierazi bezala, hots, idatziz eta gai bakoitzen merezimenduen azalpenarekin. Irizpideez hitz egin da.

Arautegiaren eta Barne-Erregelen berriztatzea izan da gero mintzagaia. Euskaltzainburuak Zuzendaritzak prestatu testu-zirriborroa aurkeztu du. Arautegian, batez ere, ahalik zuzenketa gutien egin dira. Zornotzan egingo diren VIII. Barne-Jardunaldieta ikertuko dira testuak.

UZEIKo zuzendaria den Alberto Agirreazaldegi jaunaren gutuna irakurri da. *Orotariko Euskal Hiztegia*-ren corpus informatizatua jaso dute Eusko Jaurlaritzako Informatika Erakundetik, Euskara Batuko batzordeak eskatzen duen oro eskaini ahal izateko. Hitzarmen bat jotzen du beharrezko UZEIK, ondare horren erabilera zehazteko. Euskaltzaindiak erantzungo du bat datorrela esanez, baina lehenik EJIErekin nahi duela hitzarmena sinatu, ondarearen jabea gure Erakundea baita.

François Bayrou Pirinio Atlantikoetako Kontseilu Orokorraren buruaren gutuna irakurri da gero. Euskaltzaindiaren eskariari erantzunez, 100.000 libera ematea onartu du aurtengo kontuetan erakunde horrek. Gutuna eginen zaio Bayrou jaunari, Kontseilutik lehendabizikoz datorren dirulaguntzagatik esker ona agertuz.

Cámaras de Comptos deituraren *comptos* hitza euskal ordainean gorde ahal den galduetu du Miguel Esparza erakunde horren idazkaria gutunez. Arazoaz eztabaidatu ondoren eta izen propioa delarik, *Comptos Ganbara* deitura ontzat ematea erabaki da gehiengoz.

Batzorde bilkuren kostuaz hitz egin du ondoren J.A. Arana diruzainak. Ahal dela, egun erdiko bilkurak egitea proposatzen du Euskaltzaindiak. Otorduen xahupenetan ere kontuzago jokatzea ere erabaki da.

Batzordeen zerrendetan bi aldaketa egin dira: I. Sarasola Hiztegi Batuko arduraduna izango da, batetik, eta, bestetik, Jon Casenave Literatura batzordean sartuko da aholkulari.

E.H.U.ko Kazetaritza Saileko gutuna irakurri da hurren. “Prentsa izkiriaturako eta ikusentzuteko komunikabideetako euskara” izeneko jardunaldiak direla-ta gondidapena iritsi da Euskaltzaindira. J.M. Lekuona joango da Akademiaren izenean.

Senperen, maiatzaren 9an, egingo den Herri Urrats ekitaldirako gonbidapena jaso da halaber. P. Charriton izango da Euskaltzaindiaren ordezkaria.

J.A. Aranak, berak eta J.J. Zearretak Antonio Tovarren alargunari egin ikustaldiaaren berri eman du ondoren. Euskaltzaindiarentzako liburu eta aldzikariak laster ekarriko dira Azkue Bibliotekara. Egun beretan Hezkuntza eta Kultur Ministeritzetan izandako harreman-elkarriketak azaldu ditu orobat Diruzainak.

R.M. Azkueren laukiaz, batzar-aretoan berriki ezarriaz, azalpen laburra egin du J.A. Aranak. Víctor Sarriugarte pintatzaileak, L. Villasante euskaltzainburu ohiaarena egin zuen berak, burutu du dohainik Euskaltzaindiarentzat. Azkue Lekeitioko *Abadeen moila* deritzan tokian ageri da bertan.

Aurreko batzarrean erabaki gisa, euskaltzain dominak banatu ditu gero J. Haritschelharrek. E. Erkiaga eta A.M. Labaieni, ezinduak baitaude, egingo zaien ikustaldian emango zaizkie.

Akademi gaiak

J.A. Aduriz eta X. Kintana sartu dira batzar-aretoan. *Nor/nortzuk* eta sail berekoen formaz txostenia, zintzilik zegoena, erabili da aurreen. A. Irigoyenek esan du bizkaieraz *nortzuri*, *nortzuren* eta abar bakarrik esaten dela, eta ez duela

bozketen parte hartuko. M. Azkaratek aurkako exenpluak aipatu ditu hizkuntza idatzitik, bukaeran *k-dun*, orobat P. Salaburuk. Testua onartu da, zenbait zuzenketarekin.

Euskal Hiztegi Batuaz jardun dute gero batzartuek luzaz, Iruñean hasitakoari jarraipena emanez. M. Azkarateren azalpenaren ondoan, hitz edo forma batek lehentasuna jaso dezan zer irizpide erabiliko diren (antzinatasuna, literatura tradizioan duen pisua, hedadura eta beste) izan da batez ere gaia. Bestalde, zuzenketak eta oharrrak egoitzara eta Donostiako ordezkaritzara bidaltzea erabaki da.

Euskaltzaindiaren 75. urteurrena

J.L. Lizundia idazkariordeak aurkeztu du irail-urrietako egitaraua, izendatu zen batzordeak bi egun lehenago prestatua. Irailaren 30ean, arratsaldean, egingo da Arantzazun hileko batzarrea. Biharamunean, toki berean, euskaltzainek eta dagozkien batzordekideek urteurren osoan zer egingo den finkatuko dute. Ondoren, arratseko 6etan, Oñatin, batzarre ageriko bat egingo da.

Eusko Ikaskuntzarekin batera batzarre ageriko hori edo besteren bat egiteko asmoa agertu du Euskaltzainburuak.

P. Charritonek urteurren horretan ebakera aintzat hartza eskatu du, bai eta Arantzazun orain 25 urte jorratu zenaz gain lehenagotik hasi eta geroago garatutako gaiei ere.

Hiruetan bukatu da batzarrea.

*Jean Haritschelhar
euskltzainburua*

*Endrike Knörr
idazkaria*

EUSKALTZAINDIAREN BATZORDE-ORGANIGRAMA (*)

I. HIZTEGIGINTZA

Buru: Ibon Sarasola
Idazkari: Mikel Zalbide

I.1. OEH azpibatzordea

Arduradun: Ibon Sarasola
Idazkari: Iñaki Segurola
Kideak: Arantza Egia
Gabriel Fraile
Elixabet Kruzeta
Blanca Urgell
Eduardo Valencia

I.2. LEF azpibatzordea

Arduradun: Miren Azkarate
Idazkari: Jose Antonio Aduriz
Kideak: Patxi Altuna
Xipri Arbelbide
Martxel Ensunza
Patxi Goenaga
Jose M.ª Larrarte
Luis M.ª Mujika
Beñat Oihartzabal
Lourdes Otaegi
Elixabet Perez Gaztelu
Andoni Sagarna
Patxi Uribarren
Tomas Uribeetxebarria
Patri Urkizu
Mikel Zalbide

(*) 1993.eko martxoan onartua.

I.3. Hiztegi Batuko azpibatzordea

Arduradun: Ibon Sarasola
 Idazkari: Jose Antonio Aduriz
 Kideak: Miren Azkarate
 Luis Baraiazaarra
 Pierre Charriton
 Andoni Sagarna
 Iñaki Segurola
 Mikel Zalbide

II. GRAMATIKA

Buru: Patxi Altuna
 Idazkari: Patxi Goenaga
 Idazkarioorde: M.ª Pilar Lasarte
 Kideak: Miren Azkarate
 Pierre Charriton
 Andolin Eguzkitza
 Alan King
 Jose M.ª Larrarte
 Jesus M.ª Makazaga
 Jose Antonio Mujika
 Beñat Oihartzabal
 Francisco Ondarra
 Karmele Rotaetxe
 Pello Salaburu

III. DIALEKTOLOGIA

Buru: Txomin Peillen

III.1. Atlasgintza azpibatzordea

Arduradun: Jean Haritschelhar
 Idazkari teknikoa: Gotzon Aurrekoetxea
 Idazkari teknikoa: Xarles Videgain
 Kideak: Isaak Atutxa
 Ana M.ª Etxaide
 Jose M.ª Etxebarria
 Izaskun Etxebeste
 Koro Segurola

III.2. Euskalkien Ikerketa azpibatzordea

Arduraduun: Txomin Peillen
 Idazkari: Iñaki Gaminde

Kideak: Gotzon Aurrekoetxea
 Ana M.ª Etxaide
 Jose M.ª Etxebarria
 Alfonso Irigoyen
 Rosa Miren Pagola
 Karmele Rotaetxe
 Xarles Videgain

IV. ONOMASTIKA

Ohizko batzordea

Buru: Endrike Knörr
 Idazkari: Mikel Gorrotxategi
 Kideak: Ricardo Cierbide
 Jose Antonio González Salazar
 Andrés Iñigo
 Alfonso Irigoyen
 Jose M.ª Jimeno Jurío
 Jose Luis Lizundia
 Jean Baptiste Orpustan
 Patxi Salaberri
 Juan San Martín
 Jose M.ª Satrustegi

Exonomastika lantaldea

Beñat Oihartzabal
 Jose M.ª Satrustegi
 Dionisio Amundarain
 Martxel Etxehandi
 Antton Gurrutxaga
 Iñaki Irazabalbeitia
 Xabier Kintana
 Jose Luis Lizundia
 Xabier Mendiguren

V. LITERATURA

Buru: Juan M.ª Lekuona

V.1. Herri-Literatura azpibatzordea

Arduradun: Antonio Zavala
 Idazkari: Pello Esnal
 Kideak: Jose M.ª Aranalde
 Antton Aranburu

Juan Manuel Etxebarria
 Jesus M.ª Etxezarreta
 Alfonso Irigoyen
 Jose M.ª Iriondo
 Emile Larre
 Abel Muniategi

V.2. Literatura-Ikerketa azpibatzordea

Arduradun: Juan M.ª Lekuona
 Idazkari: Jon Kortazar
 Kideak: Xabier Altzibar
 Aurelia Arkotxa
 Gorka Aulestia
 Jean Haritschelhar
 Juan Cruz Igerabide
 Luis M.ª Mujika
 Txomin Peillen
 Ana Toledo
 Patri Urkizu

 Jon Casenave (aholkulari)
 Jon Juaristi (ah.)
 Jesus M.ª Lasagabaster (ah.)
 Jean Baptiste Orpustan (ah.)
 Juan Otaegi (ah.)
 Bittor Uraga (ah.)

JAGON eta Egiturazko batzordeak

VI. JAGON SAILA

Buru: Endrike Knörr
 Idazkari: Andres Urrutia
 Kideak: Ramuntxo Camblong
 Pierre Charriton
 Andres Iñigo
 Xabier Kintana
 Federico Krutwig
 Juan M.ª Lekuona
 Jose Luis Lizundia
 Manuel M. Ruiz Urrestarazu
 Jose M.ª Satrustegi
 Jose M.ª Velez de Mendizabal
 Mikel Zalbide

Jose Antonio Arana Martija (aholkulari)
Juan Antonio Letamendia (ah.)
Patxi Zabaleta (ah.)

VII. AZKUE BIBLIOTEKA

Buru: Jose Antonio Arana Martija
Idazkari: Juan Jose Zearreta
Kideak: Federico Barrenengoa
Jon Bilbao
Juan Luis Goikoetxea
Jose M.ª Larrarte

VIII. ARGITALPENAK

Buru: Jean Haritschelhar
Eragile/idazkari: Ricardo Badiola Uriarte
Kideak: Juan M.ª Lekuona
Endrike Knörr
Jose Antonio Arana Martija
Patxi Altuna
Txomin Peillen
Ibon Sarasola

IX. JURIDIKOA

Buru: Jean Haritschelhar
Idazkari: Jose Luis Lizundia
Kideak: Juan M.ª Lekuona
Endrike Knörr
Jose Antonio Arana Martija
Abel Muniategi
Andres Urrutia
Patxi Zabaleta

Batzorde suntsikorrak**EUSKARA BATUKOA**

Buru: Patxi Altuna
Idazkari: Pello Salaburu
Kideak: Miren Azkarate
Beñat Oihartzabal
Ibon Sarasola
Luis Villasante

75. URTEURRENEKOA**Akademi azpibatzordea**

Jean Haritschelhar
Juan M.ª Lekuona
Endrike Knörr
Jose Antonio Arana Martija
Patxi Altuna
Pello Salaburu
Miren Azkarate
Beñat Oihartzabal
Ibon Sarasola
Luis Villasante

Antolakizun azpibatzordea

Endrike Knörr
Jose Luis Lizundia
Juan Jose Zearreta
Ricardo Badiola Uriarte

BATZAR-TXOSTENAK

GOÑERRIN AURKITUTAKO TESTUAK (VIII)

Donostia, 1993-02-26

Frantzisko Ondarra

Honako zatiok osatzen dute lana:

1. Sarrera (gisakoa).
2. Oharrak sarrerari.
3. Oharrak testuei.
4. Testuak.
5. Hiztegia (ez orokorra).
6. Adizkitegia (orokorra).
7. Eskuidatzi-fotokopiak.

Argitara emanak ditugu Goñerrin aurkitutako zenbait testu, eta orain beste lau argitaratzen ditugu (1). Denak, beste zenbaitekin, bilduma bat osatzen dute, bertan oraingoek 2. saila egiten dutela (2).

Honen antzoko beste lanetan bezala, gure asmoa da, testuak argitara eman ahala, beroien lehen hurbilpen bat egitea, horretarako gure ustez jakingarri gerta litzkeen fenomenoak plazaratzen ditugula, ukituz grafia, fonetika, morfologia, sintaxia, etab., eta kontuan hartzen dugula batez ere euskalki eta azpieuskalkkiekin erlazionaturik egon daitekeena, eta euskara historia eta geografian hobeto ezagutzen eraman gaitzakeena. Azken helburua da gure hizkuntza finkatzeko egokiak izan daitezkeen datuak biltzea, oinarri jator eta fidagarriak ezaguturik.

Ez dugu ahaztu behar, bestalde, ez dela erraza euskalki testu garbiak eta kutsatu gabeak aurkitzea, idazleek handik eta hemendik bildutako hizkuntza elementuz baliaturik moldatzen zituztelarik noski beren lanak eta ez leku jakin bakar bateko elementuz.

(1) Ondarra, Frantzisko 1989. "Goñerrin aurkitutako sei euskal testu (1743-1753)". *FLV*, 53 (1989), 97-144; idem 1990. "Goñerrin aurkitutako lau euskal testu (XVIII. m.)". *FLV*, 55 (1990), 73-121; idem 1991. "Goñerrin aurkitutako beste sei testu". *FLV*, 57 (1991), 131-168; idem 1992. "Goñerrin aurkitutako testuak (IV)". *FLV*, 60 (1992), 297-333. Beste hiru lan *FLV*-n argitaratzeko emanak daude.

(2) Ondarra, Frantzisko 1981a. "Goñibarko euskara XVIII. mendeko sermoietan", *Euskera* XXVI (1981-1), 349-365. Ik. 352 h. or.; idem 1981b. "Polikarpo Aitak zituen euskal esku-idatzi zaharren aurkezpena", *Euskera* XXVI (1981-2), 633-649. Ik. 644. or.

TESTUAK

Lau prediku edo *lezio* dira, bakoitza paper multzo batean eskaintzen zaigula. Lehenengo testua hamasei orrialdek osatzen dute, besteek zortzina dituztela. Denak hari zuriz daude josiak, lehenengoan hari lodiagoa erabiltzen dela bestetan baino; eta, bestalde, esan daiteke hauetan hari bera erabili dutela. Neurriak hauek dira: 1. testuan c. 215 mm. luze eta c. 155 zabal da papera; 2. testuan c. 217 eta c. 155; 3. eta 4. testuetan c. 217 eta 155. Orrialdeak zenbatu gabe daude. Gaia bi zutabetan dago partitura, lehenengo lezioan marra bat hedatzten dela orrialde erdian beheraino, bestetan berriz marra bikoitza bat.

Ur marka hauek ikusi ahal izan ditugu:

1. I FARGUES/NAUARRE 1. eta 2. testuetan, eta I BRUN/BEARN 3.ean, horrelakorik ez dela ageri 4.ean.
2. Gainera, 1. testuan hiru zirkulu bata bestearen gainean, goikoaren barruan gurutze bat eta beste bat gainean, zirkuluaren ezker eta eskuin esku antzeko irudiak eta horien pean ezkerrean FIN eta eskuinean 1762.
3. Hiru zirkulu 2.ean ere, baina horien barruan ez da ezer ageri eta goikoaren gainean dagoena ezin izan dugu asmatu zer ote den. Urtea ere ez dugu irakurri ahal izan, hau baizik 17-8, falta dena gure ustez 5 izan litekeela, beraz 1758 eta ez 1768 edo, beste testuetako ur marka seguruak 1760 eta 1762 direlarik.
4. Hiru zirkulu 3.ean ere, barruan ezer ez dela ageri, goikoaren gainean gurutze bat, etab. Urtea 1760 da.
5. Hiru zirkulu 4.ean, goikoaren barruan gurutzea eta gainean koroa (?) bat agian, etab. Urteza ez dugu ongi ikusten, baina agian 1760 da.

Garizumarako lezioak dira, honela: garizumako 4, 3, 4 eta 5. igandearakoak. Guk antolatuak dira orden horretan, eta orain pentsatzen dugu ea ez ote legokeen hobeto azken lekuaren lehenbizikoan ipini duguna, besteak beste ur markaren data hartzen dugula kontuan.

NORK, NOIZ eta NON

Egilea nor den ezin dugu esan, baina uste dugunez parrokuren bat da, herriko gauzak ongi ezagutzen baititu. Ebanjelioak omen dio “izan gaitecela escusatuac janean, eta edanean, contentacen garala vicie conservaceco bear duguna arcen dugularic”, baina aholku horren eta beste gainerakoentzako kontra egiten omen du kristioak, eta jarraitzen du: “testigo (sic -o) dira, fiesta, eztai, Bataio, difuntuen funcio, eta *errietaco tabernac*, gucien gañecoa delaric *gure erricoa*, ceñetan escandalo andierequi gauac, eta egunac pasacen dituten ordiquerien ez gazteric, eta zarric vereisten dela; eta ain guti cargu, eta obligacio dutenac; eta aguien lendebicicoac (sic -de-) diralaric exemplo gaistoa ematen? Erremediaceco escandaloac modu bizarroa baita?” 1,5 sat.

Noiz idatziak dira? Proposatzen dugu, ur markek baliaturik eta horiek kontuan harturik, 1760-1762 urteen inguruan izan zirela konposatuak, grafian ageri

diren zenbait gertakari ez daudelarik proposamen horren aurka: hasierako *u*-bokalaren ordez *v*- kontsonantea erabiltzea, noizean behin hitz barruko *-v*- kontsonantearen partez *-u*- bokala idaztea, *c* ipini beharrean *q* ipintzea noizbehinka. Erants dezagun 2. testua 1830. urtean izan zela berriz predikatua.

Non izan ziren predikatuak? Nafarroako herriren batean, bertako euskara ageri baita. Horrela, deklinabidean *-ki* ikusten da beti, *-s* da instrumentalak, zenbait hitzetan bokal elisioa egiten da: *abras, atra, drexo, libru, obren*, etab. Hala ere, iraganaldian ez da galtzen bukaerako *-n* morfema, eta ez dira falta mendebaleko euskalkietako fenomeno ezagun batzuk. Horien artean aipatuko dugu ergatibo pluraleko *-ak* atzizkia, eta adizkietan gehienetan aldatu gabe mantentzen den bukaerako *-a*, morfemaren bat eransten zaionean adizkiari: *garan, zaran; zalantza* ageri da beste hauetan: *daukan-dauken, diran-diren, ziran-ziren*, baina *ninzan-ninzala* beti; eta hauen arabera: *nabilla-nabillala* eta *zebillala*. Askoz maizago erabiltzen da *esan erran* baino.

Bizkaiera zaharrean *ez* partikula aditz nagusiaren eta laguntzailearen artean agertzen omen da usu, eta *ez*, laguntzailearekin batera, nagusiarenurrean (3). Egitura hori maiz ageri da gure testuetan, *Sintaxia-n* erakusten dugun bezala, eta mendebaleko euskararekin lotura berri bat erakusten du.

Esan dugunez, Goñibarren aurkitutako bilduman 2. saila osatzen dute testuok —ez ahaztu sailkapen hori guk egina dela—, eta beren inguruko bi sailetakoa baino euskara garbiagoa eta aberatsagoa eskaientzen digute. Sintaxia ere 1. sailekoa (4) baino hobea dute, ez ordea hurrengo saila —oraindik argitaratu gabea— osatzen duten 16 testuetakoa bezain ona.

Larramendiren aztarnarik ez dugu aurkitu.

HIZKUNTZAREN INGURUAN

Grafia

Bokaletan, hitz hasieran *v*- ageri da *u*- bokalaren ordez, salbuespen bakanen bat badagoela, eta noizean behin *-u*- aurkitu dugu hitz barruan *-v*- kontsonantearen partez: “*conuersacio*” 1, 2at., 3, “*Dauiden*” 1, 3, 1, etab.

Kontsonanteetan, hasierako *h*- kontsonantea erruz agertzen da 1. testuan, ia bat ere ez hurrengo bietan, eta franko samar 4.ean (5), hitz barruan ere *-h*-ren

(3) Lakarra, Joseba Andoni 1986. “Bizkaiera Zaharra Euskalkien Artean”. *ASJU* XX-3 (1986), 639-681. Ik. 655. or.

(4) *FLV*, 53 (1989), 97-144.

(5) Hona *h*- duten hitzak: *hara* 4, 3at., 2, *heriac* ‘gaixoak’ 4, 3at., 2, *herooc* 4, 4, 1, *hibilli* 1, 3, 1, *hicasi* 1, 3, 1, *hicusí* 1, 1, 1, *hill* 1, 4, 2, *hirabaztea* 1, 4at., *hirazarriric* 4, 1at., 2, *hire* 4, 3at., 1, *hitas* 4, 3at., 1, *hiriquicea* 1, 4at., *hiruretatic* 1, 5, 2, *hisill* 4, 2, 3, *hispillua* 1, 4at., *hisutuco* 4, 3, 2, *hichasoaren* 1, 1at., 2, *hiza* 1, 6, 1, *hizalico* 2, 3at., *hizcin* 4, 1at., 2, *hizan* 1, 1at., 2, *hizandu* 1, 1, 2; *hogui* 1, 2, *hondasuna* 3, 1at., 1, *horduan* 3, 3at., 1, *hora* (egun *hora*) 4, 2at., 2, *horo* (gau *horo*) 4, 3, 2, *horrazaren* 1, 5at., *huduqui* 1, 4at., *hucacea* 3, 2at., 2, *hume* 3, 3at., 1, *hura* ‘illa’ 1, 2, *hurbildu* 1, 2, *hurre* 1, 1at., 2, *hurten* ‘urte’ 1, 3, 1, *hus* ‘huts’ 1, 4, 2, *huzci* 1, 2at., 3.

bat ez dela falta: *ihartuac*, *ihoh*, *auhec*. Kontsonante bikoitzen bat ere aurkitu dugu: *eccar* 1, 2at., 2, *essaten* 1, 1, 2, *gucittic* 2, 4at., 1. Hiru bat aldiz *q* ipintzen da *c* jarri beharrean: *errenqura* 3, 2at., 2, baina *errencurarequi* 3, 3, 2, *joqu* 4, 1, 3 eta *quadracen* 2, 3, 2. Ezagutzen du *ts* digrama, baina oso gutxitan erabiltzen du: *lotxa* 2, 4at., 2, baina *losa* 2, 2, ez duelarik ezagutzen *tz* digrama eta honen ordez *zc* eta *zz* asmatzen dituela: *huzci* 1, 2at., 3, *hizces* 1, 2, *izzulcen* 2, 2.

Esan daiteke ez duela laburdurarik erabiltzen, bakarrik ikusi dugula silaba bukaerako *-n* kontsonantearen ordez ezkerreko bokalaren gainean marratxo bat ipinia.

Hitzak askotan biltzen ditu, batez ere 1. *izena* eta *bat*; 2. *aditz nagusia* eta *laguntzailea*. Beste askotan berriz banatzen eta hausten ditu, inolako legerik jarraitu gabe eta silabak kontuan hartu gabe hautsi ere, hori gertatzen dela bai lerro barruan bai lerro bukaera/hasieran. Adibidez, hauek ikusten ditugu 1. testuaren 1. orrialdean: *dezat en, mo duac, Evang elioac, g auceng a tic;* eta lerro bukaera/hasieran hau aurkitzen dugu testu horretako 4at. orrialdean: *eg-* lerro bukaeran eta *uitea* lerro hasieran, lotura marratxoa eta guzti, ez duela ipintzen lotura marra hori salbuespen gisa ezik.

Fonetika

Bokaletan, fenomeno gutxi gertatzen da. Esan dezagun *i-a* eta *u-a* bokal sekuentziak *i-e* eta *u-e* bilaka daitezkeela, ez ordea sistematikoki: *pisque* 2, 3, 3, *vecaturec* 2, 3, 3, etab. Ez dugu ahaztu nahi ere goian aipatu bokal elisioa, zenbait hitz jakinetan herskari eta dardarkari artean zertzen dena: *abras, atra, artraño, dembra* behin eta *dembora, dretxo, intres* behin eta *interes, libru, obren*.

Kontsonanteetan, hitz barruko *-zt-* multzoa hola mantentzen da, salbu *bistu, gaisto* eta *gaistakeria*, eta horregatik *gazte, dituzte*, etab. ikusten ditugu. Hori bera gertatzen da multzo hori fonetika sintaktikoaren bitartez sortzen denean: *ezta, eztakiela*, etab. Ikusten dugu baita ere *-sk-* multzoa, deklinabideko *-s* morfemaren bidez sortua: *siñesko, siñeski*, etab.

Morfologia

Deklinabidea

Ergatibo plurala *-ak* da: “*dicipuluac*” 1, 2.

Datibo plurala *-ei* eta gutxiago *-ai*: “*orlacoei*” 2, 2, “*orducoat*” 1, 5, 2.

Soziatiboa *-ki* da beti: “*andiarequi*” 1, 1at., 2.

Instrumentala ia beti *-s*: “*joateas*” 1, 1at., 2, baina “*hicez*” 1, 4at., eta pluralean *-es* eta *-as*: “*odioes*” 4, 3, 2 eta “*gauzas*” 3, 4at., 1.

Ablatiboa bizidunetan *-ganik*: “*anaia gazteaganic*” 1, 8.

Erakusleak hauek dira: *au, onek, onetan, onena, auek, auhek, abek; ori, orrek, ortan, orren, oiek; ura, ark, artan, aren, aiek.* Sar ditzagun hemen *bere* (baten edo askoren) eta *beren*.

Izenordain pertsonalak: *ni, nik, nere* (ez *ene*), *nerezat*; *zu, zuk, zure, zutas; gu, guk, gure*; (*zuek*), *zuen*.

Aditzaren arloan.

Iraganaldia behin bakarrik aurkitu dugu bukaerako *-n* gabe, eta beharbada okerrez: *zue* 1, 3at.

Geroaldia tajutzeko *-en* erabiltzen da *-n* bukaeradun aditzetan: “*esanen*” 1, 4at.

Agintera, ahalezkoa eta subjuntiboan partizipioko *-tu* atzizkia galtzen da gehienetan, baina oso gutxitan *-i* bukaera: “*beguirabezo*” 3, 3at., 1, “*guertadaite-quezu*” 4, lat., 2, “*ardezagun*” 1, 2at., 3, “*eccarcechetela*” 1, 2at., 2.

Egin aditzaren bukaerako *-n* kontsonantea galdu egin da bi aldiz laguntzailearekin biltzean: “*egui/zuten*” 1, 8 eta “*egui/tion*” 4, 1at., 2.

Goian esan dugunez, mendebaleko euskalkietako gertakarien antzekoak ez dira falta, han aipatzen genuela zenbait adizkiren bukaeran nagusitzen den *a* fonema, Nafarroako leku gehienetan *e* espero delarik: *garan, zaran*, etab (6).

Sintaxia

Zenbait aldiz genitiboa atzetik dago kokatua, baina bildu ditugun adibideetan *-ko* morfemaz tajututakoa ageri da batez ere: “*señale ... pobrezarena*” 1, 4, 2, “*vide ceruracoa*” 1, 5, 2 eta “*ceruraco video*” 1, 5, 2.

Objetua genitiboa behin ikusi dugu: “*aren joateas*” 1, 1at., 2.

Ergatiboaren morfema behar ez denean aurkitzen da bost bat aldiz: “*baldin tentatua denac abetas maiz valiecembada*” 4, 1at., 2; “*nai duenac izan, egui bedi*” 4, 4at., 2; etab.

Erlatibozko perpausetan badaki *bait-* arrizkiaz baliatzen: “*Hicusazue cer legue modua den graciascoa, baita gur orai dugun au*” 2, 4at., 2. *Non* adberbioarekin ere ageri da *bait-:* “*Plaza andi artan, non icusico baita vecatore(a)*” 2, 3, 3.

Bait- perpaus kontsekutiboetan ere ikusten dugu: “*ain fuertequi, eze penace vرا ezurretarao sarturic iharcen/baititio*” 2, 2at., 1.

Kausazkoetan ez da falta *bait-*, baina zaila da esaten kausazko ala erlatibozko perpausaren aurrean gauden. Benetan kausazkoa arras gutxitan ageri dela esango genuke: “*gaztea guelditu cen vere eche, eta ondasunequi, ezpaita mundu onetan verce ceruric nola vere gurasuequi viciea*” 1, 8. *Zerengatik* partikularekin batean

(6) Ik. goian NORK, NOIZ eta NON, bertako 3. paragrafoa.

ere ipintzen da: “eguin bedi munduaren esaia; *cerengatic ezpaita* posible bi nausi difrentatua ... ceruizacea” 4, 4at., 2.

Pasiboa -(a)c eta -ganik bitartez aurkitu dugu moldatua: “*ardoac arturic doienac*” 4, 3at., 1; “*bedicaturic Christoc*” 1, 2at., 2; “*izanen da castigatua ... Justiciaganic*” 2, 2at., 3.

Ohi partikula askotan erabiltzen da: “*Gendeac hibilcen oi dira*” 1, 1, 1; “*hisillceas ezta oi penaric izaten*” 4, 3, 1; “*Aita S. Guergorioc oi duen bezala conseju, eta abisoa ematendigu*” 4, 4, 2.

Ikus egitura hau: “*Bere buruaren jaun, eta jabe diranac*” 1, 6at., 4.

Hau guzia egitura —behin *guzi hau*— ematen da: *au gucia* 1, 1, 1; *aieci guciak* 3, 1, 2; *orrequi guciarequi* 2, 2at., 3; “*gauza abes gucias*” 3, 2at., 2; baina “*ondasun guci auhec*” 3, 2, 2.

Bizkaiera zaharrean *ez* partikula aditz nagusiaren eta laguntzailearen artean agertzen omen (7) da usu, eta ez, laguntzailearekin batera, nagusiaren aurrean, eta gorago esan dugun bezala maiz ageri da hori lezio hauetan. Zehatzago izateko, esagun zappi aldiz aurkitu dugula 1. testuan eta hamar aldiz 2.ean egitura hori, bestea bederatzi aldiz ikusi dugula 1.an eta 12 aldiz 2.ean. Adibideak: “*Orlacoric eracusi ezuen Christoc*” 1, 5at., “*virtuteric vecatuac barcaceco ezutene*” 2, 4at., 2; *Asarracen eztirenac* 1, 6at.; “*Deus eguiñen ez zuten*” 1, 7; *galdu ez cedin* 1, 7.

Hiztegia

Hasteko, errepika dezagun ez dugula Larramendiren aztarnarik ikusi. Hemen aipatzen ditugun hitzak oso ezagun diren berben aldaera eta sinonimoak dira gehien bat, edo eta gure testuetan ere erabiliak direla adierazi nahi dugu. Hona hemen: *abre* ‘zaldi, mando, ganbelu, asto’, *aniz* eta *gutxiago asko*, *arima*, *arien arien* eta *aries aries*, *arloteria*, *arrazu* eta behin *arruzu*, *aizin* eta normalki *aurre*, *atze*, *baita*, *bekain*, *bekatore*, *biru*, *deus*, *difrentatu* ‘desberdin’, *diosala egin*, *edeki* ‘kendu’, *erran* baino gehiago *esan*, *gaizkieria*, *geago* eta *geiago*, *giti* behin eta *guti*, *gizi* eta gehienetan *guzi*, *iduki* eta behin *huduki*, *infarnu*, *kristande*, *largatu* ‘utzi’, *makurgabe* ‘zuzen’, *napur* ‘lapur’, *neke iduri* eta *neke izan*, *sandu*, *txiki*.

Adizkitegia

Morfologian esan dugun bezala, mendebaleko *a* nagusiturik ageri da zenbait adizkitan: *garan*, *zaran*, *ninzan*, etab.

Iraganaldia behin, okerrez edo, bukaerako *-n* gabe eman zaigu: *zue*.

Bukaerako *-u* bokalaren ordez, bi aldiz *-o* ematen zaigu: *tugo* eta *zaitugo*.

(7) Ik. 3. oharra.

Ez ditugu jakin arazi gabe utzi nahi *ziñuen* ‘zenuen’ eta *ziñuzen* ‘zenituen’ adizkiak, eta formaz horien antzekoa den *giñuzen* ‘gintuen’ (8).

T edo *z* gabe egiten dira zenbait aditz-joko: *dakie* ‘dakite’, *ditue* ‘dituzte’ –forma hau *z* eta *t* gabe–, *ditute* ‘dituzte’, *due* ‘dute’, *zituten* ‘zituzten’.

Agintera eta subjuntiboan adizki hasiera aldeko *itz a* etxe bilakatzen da beti (9): *betxe* ‘bitza’, *detxeke*, *detxen*, *txezu* ‘itzazu’, *zetxeten*.

Subjuntibo lehenaldiko formok aurkitu ditugu indikatiboko iraganaldia adierazteko: *zezaion* ‘zitzaión-zitzaien’, *zezaizkidan* ‘zitzaizkidan’ eta *zezaizkitioten* ‘zitzaizkieten’.

GURE LANA

Orrialdeak guk zenbatuak dira, eskuidatzian zenbakirik gabe daudelarik. Eman-ten dugun *Hiztegia* zenbait urte direla prestatu genuen, eta garai hartan 1, 1at., 2, 2at., etab. ipini genuen, eta ekartzen ditugun adibideak eta beste horren arabera aipatzen ditugu. Egin genuen besterik ere orduan orain egiten ez dugun moduan, hala nola sarrera hitza askotan parentesi barruan jarri, hitzen esanahia gaztelaniaz eman, orain determinatzaile bataiatzen ditugunak adjetibo bezala sartu, adibideetako hitz guziak, eta ez sarrera hitza bakarrik, azpimarratu eta beste zertxoren bat.

Latinezko pasarteetan dauden okerrak zuzendu egin ditugu, hori egin dugula jakin arazi gabe, baina orrialde peko oharretako batean zuzenketa guzien berri ematen dugula.

Hiztegia atalean ez ditugu sartu hitz guziak, bakarrik euskal jatorrizkoak eta bestelakoetatik hizkuntzak, gure ustez, beretuak dituenak formaren edo esanguraren aldetik. *Adizkietigan* joko guziak ematen ditugu, bi zerrendatan lerrotzen ditugula: adizki laguntzaileak eta trinkoak. Adizkiak amatean, lehenbizi forma garbiak ipintzen ditugu eta gero atzizikiren bat daukatenak, nolako fenomeno fonetikoak sortzen diren jakinarazteko: *da-den-dela*, *ditut-dituden-dituden*, etab. Agintera, ahalezko eta subjuntibokoetan saiatzen gara aditz nagusia ipintzen, bukaerako *-tu* edo *-i* galtzen diren ala ez erakusteko.

Zalantzak izan ditugu hitzak bildurik ala banaturik idatzi dituen edo idatzi nahi izan dituen erabakitzean. Arlo honetan eta dudak lerro bukaeran eta hurrengo lerroaren hasieran sortzen zirenean, lotu gabe utzi ohi ditugu berbak (10). Arazoa larriago bihurtzen da, *Grafi*an esan dugun bezala, ez delako lerro bukaeran marratxorik ipintzen hitz partitzean, salbuespen gisa ezpada.

Laburdurak: a. aditza, ad. adberbioa, adj. adjetiboa, at. atzetik, au. aurritzka, i. izena, ik. ikus, in. interjektzioa, io. izenordaina, j. juntagailua, p. posposizioa.

(8) Ik. 1. oharrean aipatu dugun Goñerrin aurkitutako testuen lehenbizio lana, eta bertako *Adizkiak* izeneko atalean *giñuzen* ‘gintuen’.

(9) Ik. 8. oharrean aipatu dugun lana eta bertan *Adizkiak* atala.

(10) Salbuespen bat badago hemen, adibidez, *paregabea* 1, 1at., 2 eta *paregabeco* 1, 7at., *pare* lerro bukaeran eta gabea/gabeco lerro hasieran daudela lotura marratxorik gabe.

1. TESTUA

Dominica Quarta Quadragesimae (1)

Abiit Jesus trans mare Galilaeae; et sequetabur eum multitudo magna. Ioan. (2) 6.

Gendeac hibilcen oi dira lecubazuetaic bercetara lecuetaco berriac jaquiteagatic, esatendutelaric lecubatean dagonac gauza aniz (3) eztaquiel;a; vaña gueienac joatendira verriac jaquiteagatic; eta particularqui vellelara doacenac, gendeac hicusteagatic, eta hicusi dezaten, emacumea beinceit bai, escusa paracen duela intencioa arturic dagola joateco confesacera, eta vere errezu moduac Sanduac eguietara: au gperia ongi da, vaña escusa onequi viceric gogoan dutela joan oi dira; eta orlacoac ez joatea obequi eguiñen luque, joatea baño; esperienciac eracusten oi du, cer ondore hizaten duten joate aiec.

Christo gure Jauna lecu anicetara joaten cen Evangelioac, essaten duen vezala, vaña ezcen joaten esandugun gaucengatic vaicic ciudad, eta aniz erritan hizanducen gendeai eracusteagatic, eta erri batetic viceric joatencenean damu arcenzuten, ceren joaten [lat.] cen, vaña esatencioten ni guciengatic etorri naiz, eta conveni da ni verce lecuetara noaien angoac (4) ere provecha daitecen; quia et oportet aliis civitatibus predicare (5).

Egungo Evangelioac dio Christo gure Jauna Galileaco hichasoaren costetan cebillala predicacen, eta nombracendu Tiberiaco ciudad, ceñetan predicatu zuen, eta ango aldia eguinic atracen andic, eta hicusiric baciola, pena arturic aren joateas, huzcric ciudad, ondoretic seguitucioten gusto andiarequi, conturic artu gabes veren echecho gauzas, guciak huzten citulolaric Christori seguiceagatic: sequebatur eum multitudo magna. Zorioneco gendeac Jaungoicoaren amores vere gauza guciak huztenditutetenac: gauza andia da gendeac huztea maite dituten mundu onetaco ondasunac; bai porcierto gauza paregabea, menospreciacea, eta oñen azpico loia adiña ez estimacea ain gauza maiteac, nola diran emengo interesa, eta ondasunac. Antigoasco Philosofo sabioac ezutenez aguzen virtute andiagoric verenbaian, nola cen mundu onetaco hurre, cillar, eta verce gañaraco gauzac largacea; eguin zuen vezala Crates Philosofoac; vaña au deus ezta Apostoluac eguin zuten aldean, contentu hizan ezpaiciran citutenean gauza guciak huzteas Christoren amores, onetas [2] landara seguitu baicioten vere vici gucion, eta azquenean vicia eman baizuten aren amores, ezpaitu guizonac viceric emateco. Artuzuen Christo gure Jaunac errietatic atracen bezala larre bazuetara, eta eguna aurrera cioalaric hurbilducen mendi saies batera, eta veguieci goraturic hicusizuen gende anicec seguicioli, eta ezagutuzuen beartua cegola gendea, eta necesitatea hura erremediaceco dicipulubatei galdetucion, nola emanencezaion alimentu pisca bat gendeai, errespuesta eman cion, Jauna aimberce gende da, vacochari

(1) Titulua agian beste esku batek ipinia da, eta hiru hitzak laburturik daude. Esku horrek erantsia izan daiteke 2. testu hasierako *latinezko* pasartea.

(2) Eskuidatzian (E) *Ian*, eta berriz ere 5,1 orrialde eta paragrafoan. Ik. ere behean 16. oharra.

(3) E “anniz”, *an-* lerro bukaeran eta *-niz* lerro hasieran.

(4) E “angoac”, hurrengo paragrafoan “ango” eta “andic” daudela.

(5) E “predicare”. Aurkitu ditugun latinezko okerrak: “dinariorum” 2; “suffiunt” 2; “cgnoventur” 3,1; “constitum” 4at.; “Ple” 5,2; “atritus” 7at., “crucifentes” 7at.

hogui zerrabat emateco verreun errealeen hoguiec, erosteco diruec balire ere, erreperticeco asqui ezpailiraque: ducentorum denariorum panes non sufficient inter tot.= Verce dicipulubatec goart emanic mutil gaztebatec zarecho batean cituela borz hogui, eta arraibazuec, esancion, emen bada norc dituen borz (6) hogui, eta arrai bazuec; vaña cer dira aimberce genderenzat? Bacequien Jaunac cer eguin bear zuen premi hora erremediaceco; certaco bada galdecen diote? Hicusteco nolaco siñestamentua zuten aren baitan vere dicipuluac, bacequien ere cer errespuesta emanencioten; vaña galdetuciotes barrenean zutena hizces esanzezaten, orrequi [2at.] jaquin cedin aien siñestamentua; hicusicen bada esanzute-narequi, nolaco siñestamentua zuten.

Manatuciotes Maistru cerucoac vere dicipuluei (7) gendeac ordenean paracetetela (8), eta au eguiñic ecarcechetela hicusicituten borz hogui aiec, ecarriric offrendatucition Christoc vere Aita Eternori (9) eta bedicaturic Christoc borz oguiac manatuciotes Apostoluei (10) ebaqui, eta particechetela gende guciei, ala eguiñzuten, eta vapedrac naizuen gucia janic, eta orrequi gosea erremediaturic, sobratuciran amabi (11) ceztera oguis beteac, manacenciotelaric ogui sobratua bilceco; ala eguin zuten.

Hicusizutenean, bada, gende aiec milagro andi hora, veren ertean conuersacioa artuzuten esatenzuelaric auda Profetac esaten zutena etorriocela demborarequi gure Erremediazalea, ona non dugun, ardezagun guciac gure Erreguezat, eta vitoriazagun eguiñ duen milagro andiagatic, ezta erraz verce olakoac hizatea, guc vearbezalacoa da, eztezogun huzci joatera, alto eguiñzegun; orlaco gauza (12), eta aniz gueiago esatenzuten gende aiec. Ezaguturic Christoc genden intencionia ausentatu cen aien veguietatic, eta verce lecutara joancen (13) vere legue sandua eracustera.

Abiit Jesus trans mare Galilaeae. &

[3] Judeaco erreinuen cegon Tiberiaco ciudadea, eta emengo gendeac, eta comarcacoac, eta erreinu gucicoac juduac deicen ciran, gu españolac bezala, auei, eta mundu gucico gendeai eracustera etorricen Christo gure Jauna ceruco videa, Judean (14) hibillicen predicacen, convenicenean milagroac eguitencituela, jaquin-cezaten orrequi nor cen. Vaña lastima! negar eguitecoa da! gende auengatic (15) Jaungoicoac diona vere Profeta Dauden agos: Quadraginta annis proximus fui generationi huic, el dixi, semper hi errant corde, ipsi vero non cognoverunt vias meas, quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam Psal. Esanaidu verroguei hurten aldean da gende aequi nabillala ceruraco videa eracusten, vaña

(6) E “borz”, zenbait hitz gorago “borz”.

(7) E “dicipu/et”.

(8) E “pacechetela”.

(9) Ez “Eternoari”.

(10) E “Aposto/et”. Ik. 7. oharra.

(11) E “am”.

(12) Ez “gauzac”.

(13) E “jancen”.

(14) E “Judeean”.

(15) E “aunengatic”. Ik. “auengatic” 4,3.

*Abiit Iesus trans mare Galilei; Et regne
batu. Cum multitudine magna. Ies. 6.*

Gendeac hibilcengi xa legubazuetat et taxax lecuetaco bex xiac Iaquiteagatic, eta tendutelaxic lecubate an dagonac gauraz an niz etzagueta; Van gencianac Joatenrix te xiac Iaquiteagatic, eta particularqui de lectaxa doacenaggen deac hicu teagatic, eta hicu i derat en, emacumea beinceit bai, Escua g aracen duela intencioa axtu nic dago la Joateco confusera, eta zex exezumo duac San duai eguzkeria: au qu cia originda, Van escua sa one qui rexciru o o o an zu tela Soanordixa, eta orlaco al ezbatze qui loquinentzique Joaten al año; Orrexit ciac txacutin oido Cex ondoxe hizaten dute Joate aicc.	Orxito zexa Iauna lecu anicetaxa Joaten cen Oñanz elioac, lisa tenduen Pezala, Van er cen Joaten Oñanz gun, o auzen gatic Vanice Ciudad, eta niz Orxitan hizan ducen gendeak Exa curteagatic, eta Lax batetic rexcixa Joa tencenean, dama az con inten, Cexen Joa
---	---

eztute hicasinai hizandu, ala beti macur dabilza, nere leguea artu nai gabes; vaña juramentuarequi esandiotet, valdin vide macurrac huzcric, nere videtic espadabilza, eztirela sartuco nere echean nerequi beti descansuan viciceco.

Christo gure Jaunac dio ni naiz videa, eguaia, eta vicia: Ego sum via, veritas, et vita (16), guciendaco naiz, videa, eguaia, eta vicia; eta hicusizagun nola (17) den; eta lendabicipicoa, videa dela dio ego sum via. Presentatuzuen Maria Santissimac Elizara vere seme Jesus ona legueac manacenzuen bezala, entregacenciolaric Eliza guizon Simeon venerable dembora artacoari, eta vere vesoetan ceuquelaric Jesus aurra, esancion Amari: Ecce positus est hic in ruinam, et [3at.] Resurrectionem multorum in Israel (18); et in signum, cui contradicetur. Luc. 2. Esancion Simeonec (19) Ama Virginari zorionean etorria dela zure seme on au, eldubaita vecatua galceria, eta virtute, eta obra onac vistucera, eta anicec contra eguinendio-te; et in signum, cui contradicetur: Hugo Cardenalac explicacendu; anicec contra eguiñagatic, aurtegui eguin cioten; ceren etorricen vecatua galceria, in ruinam vitiorum, ala contra eguin cioten soberviaco, lujurieco, avaricieco, eta gulaco vecatuei, Profeta Zachariasec erran zuen (20) bezala aicinic, Erit ruina equi, et muli, et camelii, et Asini: adicera emanaidu lau abre auetan, lau vecatu principaliac (21), baitira, Zaldia, Mandoa, Gabelua, eta Astoa; abre guisa auetan arquicendira torpeza guciac, eta vecatu auetara emaniqueco guizona, abrea da; orren-gatic dio Dauidec, guizona consejacenduelaric: nolite fieri sicut equus, et mulus, quibus non est intellectus: esan naibaitu, guizona (22) escusazaite abrea eguiteas, juicioric ezpaitute, vaña zu eguiñā Jaungoicoaren semejanzara baizara, ezagutu dezazun ona, eta gaiza (23) gaizquie escusaceco, eta ona obraceco; bada vecatua eguiten duzunean abrea vaño abreagoa zara, cerengotic abreac ezagumenturic gabe eguiten du (24), eguiten duen gucia, ceñi carguric eguiñen ezaion vere abqueries, vaña zuri bai guizona abretasun guicias eguiñenzaizu (25) gogorqui, eta ezpazara conturacen [4] gaizqui hizanen da zutas, seculaco condenatua hizanen baizara infarnura.

Guiai ona bezala, gure Maistru Jesus, vera asi cen eracusten obra, eta exemploarequi. Coepit facere, et docere. Jaíogenetic hill atraño guicia hizanducen guri eracustea obra, eta exemploarequi; señale eman zuen pobrezarena, humildadearena (26): in signum paupertatis, et humilitatis: in signum sapientiae et obedientiae, sabiduriaren, eta obedientiaren señalean huzcizuen vere burua crucificacera guizonari cion amoreagatic; atozte, atozte nere arrastotic, siguinazazue, eta seculaco ongi hizanenzarate, bada ortaco emandizuet exemploa: guerra claraa eguiñ diotet, vecatu guciac veguiten arturic, eta zuenac errepredicen ditut

(16) Bazterrean: *Ioan. 14*, egileak *Ian* idatzia.

(17) E “nala”.

(18) E “*Israel*”.

(19) E “*Simeonec*”.

(20) E “*zue*”, bukaerako *-n* gabe.

(21) E “*pricipalac*”.

(22) E “*guizana*”.

(23) E “*gauiza*”.

(24) E *eguitendu* errepikaturik.

(25) E “*eguiñ ñen*”, *eguiñ* lerro bukaeran eta *ñen* hurrengo lerroaren hasieran.

(26) E “*humil* humildadearena”.

gogorq[u]ji (27), esaten dudelaric hus eguinic zabilzatela, eta nic vecaturic ez eguitearequi, eta obra onac bai, exemploa eman dizutet vecaturic ez eguiteco, eta Jaungoicoaren videtic (28) hibilceco; ortaco etorri naiz bada cerutic, lurrera, zuetatic bat eguiten nintzala: in ruinam vitiorum, et in resurrectionem virtutum.

Munducoac venturas dabilza Maistru Jesus cerucoac eracustenduen videtic? Discite a me. Eracusizuen manso viocezcoa hizatea, pobreza vorondatecoa (29) estimacea, esaiei agravio eguintutenac varcacea, auengatic vere [4at.] Aita Eternoari otoiz eguitea varcacezotela, ceren ez cequiten cer eguiten zuten; eta gaiz-quiguiileari ongi eguitea eracusizuen, garbi hizatea; eta enfin virtute gucieciusenbaitan hicuscituzten, naibazuten vere moduan seguitu, Hispillua eguiten-celaric gucienzat. Fac secundum exemplar, quod tibi constitutum est.= Esacion Simeonec Ama Virginari zure Semea cerutic señalezat etorrida araraco videa señaladezan, in signum: vaña munducoac veti contra hizanenditu in signum cui contradicetur. Eta gauza au claro asqui aguirida, eta hicez trebe eztirenac, obras atribuac dira. Cer Jaungoicoaren legue edo, ez legue? Jaungoicoac verac guarda beza naibadu. Cer dugu Jesuchristo eracustera etorcearequi (30)? Humilla hizanducen, susfritua, pobre vorondatescoa (31), esaiari ongi eguinciona, Jaungoicoarequi, guizona baquecea, cerua hiriquirea, eta ango ondasun seculacoac hirabaztea? Cer ceru, eta ango descansu (32) eta gozoac? oiec verequi huduquibech; guc presentecoac, emengo aseguiñac, eta ondasunac naitugu; eta enfin guc eztugu verce ceruric nai; emengoas contentu gara; alferric necacenda Christo, eta vere lagun Apezac; eztugu berceric eguiñen gogoac ematenduguna (33) vaicic. Jauna guc eztugu esaten olacoric, bai ordea eguiten? Esanbezate cer eguitenden Jaungoicoaren mandamentuen contra; ongi consideratubedi; eta juicio duenac esanen de egua da ori guria, Jaungoicoaren Humeac [5] ezgarala, gu vicigaran moduan, vaicic Diabruarenac (34); bada Juduei esan bacioten Christoc Diabruaren semeac cirala: Vos ex Patre Diablo estis. Ioan. Ceren aien vicice era, cen Diabruaren guisacoa; guregatic milla arrazues obequiego esandaiteque, ceren guc (35), nai eztugula ere badaquigu, cer eguitendugun, ceren Jesus diuinoac adicera emandigun, eta siñestaturic gauden, vaña aiec ezutene siñestatu aimberce milagro eguinagatic; orrengatic Diabrueren semeac gara, ez naturalezaz, bai ordea legues, onena eguitendugularic, eta ez Jaungoicoarena.

Ego sum veritas, Dio Christo gure Jaunac ni egua naiz, macurtasun, eta malicia gabea; vide ceruracoa eracusten dizuet, ain cierto nola Jaungoicoa Jaungoico den, eta ni aren seme eguiascoa, eta inbisiblea delaric Trinidad guria, eta hiruretatic bigarren persona, guizon eguin baininزان zuen ertean visiblea (36)

(27) E “gorgorq[u]e”, gor- eta -q/u/e.

(28) E “videti”.

(29) Hemen “vorondateco” eta hiru hitz gorago “viocezcoa”.

(30) E “etorcearequi”.

(31) E “vorondescoa”.

(32) E “descansu”, silaba bukaerako -n kontsonantea adierazteko erabiltzen duen marratxoa -u gainean.

(33) “-diguna”ren ordez.

(34) E “Diabruarena”.

(35) E cerenguc, hitz bat eginik.

(36) Hamahiru bat hitz gorago “inbisiblea”.

hizateagatic, eta bialdu ninduen nere Aita Eternoac zuengana, eracusteco cerurako videa: Ad dandam scientiam salutis Plebi eius. Luc. 1. Bada gendeac Christo mundura etorricenean, guiac ignoranteac ciran, eta alia ez cequiten nola salvatu bearzuten, eta Christoc eracusioiten orducoai, eta ondoreco [Sat.] guciei: huzcidu esribituric vere evangelio Sandua, ceñetan eracustenduen, aurretic esan den bezala: esaiei varcaceco eguitendituten agravioac, ongi eguin daquiola gaizqui naidionari, varcatu agravio eguiña, eta orlacoengatic Jaungoicoari escatu varcadezotela. Munduco interesa, eta abrastasunac, aranzac araguiari oñace, eta dolore zorroza ematendion bezala, gogorrago, eta zorrozagot direla arimerenzat munduco aranza guiac vaño: abrasa neque dela salvacea; comparacioa eguiten du animale Gambeluarequi: facilius est, camelum transire per foramen acus, quam divitem intrare in regnum caelorum. Math. Esanaidu; gauza errazago da, Gambelua delaric animale andien erteau señalatu andienetacoa, errazago da sarcea (37) horrazaren veguitic, ari birua pasacenden bezala, abrasa ceruan sarcea vaño. Evangelioac dio, izangaitcela escusatuac janean, eta edanean, contentacengarala vicie conservaceco bear duguna arcendugularic vaña conseju onen, eta verce gañaracoen contra eguitendu christioac: testigo dira, festa, eztai, Bataio, difuntuen funcio, eta errietaco tabernac, guicien gañecoa delaric gure erricoa, ceñetan escandalu andierequi gauac, eta egunac pasacendituten ordiquerien ez gazteric, eta zarric vereisten dela; eta ain guti cargu, eta obligacio dutenac; eta aguien lendebicicoac (38) diralaric exemplo gaistoa ematen? Erremediaceco escandaloac modu bizarroa baita? Orlacoric eracusi ezuen Christoc, ez Apostoluec, eta ain guti (39) Evangelio Sanduac.

[6] Guiari chusena, vide macurgabea, da Christo, vici seucleoa ematen duena, aren videtic dabillan guciari. Ara vere agoco hiza, señalacen baititu nor dabilzan Christoc eracusiduen videtic; bienaventuratuac hizateco.

Bienaventuratuac dira vorondatesco pobreac, cerengatic arena (40) hizanenden ceruco erreinue.

Bienaventuratuac dira mansoac, cerengatic aiec hizanendiran lurreren jabe.

Bienaventuratuac dira negar eguiten dutenac, cerengatic aiec hizanen dira consolatuac.

Bienaventuratuac dira justiciaren gose, eta egarri direnac, cerengagatic aiec hizanendiria aspertuac, edo contentatuec.

Bienaventuratuac dira misericordiosoac, cerengatic aiequi vsatucoda misericordies.

Bienaventuratuac dira vioz garbia dutenac, cerengatic, aiec hicusico duten (41) Jaungoicoa.

Bienaventuratuac dira vacosoac, cerengatic aiec hizanendiran Jaungoicoaren seme deitua.

(37) E “sacea”.

(38) Normalki “lendabici” ageri da.

(39) Normalki “guti”.

(40) Honela: *arena*, lehenbizi aditza singularrean bait zegoen: “Bienaventuratu *da*”.

(41) E “deten”.

Bienaventuratuac dira justiciagatic persecucioac padecicendutenac (42), cerengatic aiena den ceruko erreinua.

Zorci Bienaventuranza auec cer dira?

Virtuteen, eta Espiritu Sanduaren Doaien obraric obrenac.

Nor dira pobre vorondatescoac?

Mundu onetaco honraric nai eztutena, ezta ere den abrastasun chiquiena, edo interesa.

[6at.] Nor dira mansoac?

Asarracen eztirenac ez veren varrenean, eta ez campoan, eta asarratasunaren movimentu guiac sujetacen dituztenac.

Nor dira Lurraren javeac

Bere buruaren jaun, eta jabe diranac, eta Jaungoicoaren gaucetan ongi disponicen dutenac.

Nor dira negar eguitendutenac?

Gusto, eta placer den chiquiena ere huztendutenac.

Nor dira justiciaren gose, eta egarri direnac? (43)

Jaungoicoari veguiraturic, obligaciosco gauza guiac cumplicendutenac.

Nor dira misericordiosoac?

Piedade, eta misericordias vsacendutenac proximoarequi, edocein dela.

Nor dira vioz garbitacoac?

Penacen, eta mortificacen ditutenac veren pasione guiac.

Nor dira vacosoac?

Vaquea obracenduten guiac, ala verebaitan, nola lagun proximoan.

Nor dira justiciagatic (44) padecicendutenac?

Virtute, eta santidadea erreparaceagatic, edocein trabaju, eta penara prest daudenac.

Deicendira Bienaventuranzac; cerengatic mundu onetan ongi hizateco, eta gueroraco esperanza ematen duten.

Auda, bada, gure deseoa gucia, eta ala hizanenda obracenbada. [7] Esanden videa eracusi zuen Jesus onac, emendic dabillanac seucleco vici descansuoa seguracendu, eta naibaduzue jaquin nola gueunden (45) Adanan Hume guiac, onen vecatuaren ondorean, adizazue, frantotan adituagatic, cerengatic ezpaita

(42) Honela: “persecucioac padecicendutenac”.

(43) E galdera gakoa falta da.

(44) E “justicagatic”.

(45) E “gueden”, lehenbiziko -e- gainean n adierazten duen marratxoa ipini duela. Ik. 32. oharra.

asqui esanen, beti esaten baleude ere guizon guiac. Gure hizate, edo naturaleza au bi eriotara (46) condenaturic cegon. Sugeto cegon vecatuaren eriora jaioces dacargun vecatuagatic, eta guc emen eguiten ditugunengatic, deicen baitira vecatu personal, edo actualac. Erio modu au hizanduzen Jaungoicoaren gracia edequicciona guizonari, bigarren erioa cen penascoa, eta ala condenaturie cegon infarnura jaiocen cen gucia erremedioric gabe. Estadu miserable onetan egonciren Adanan Hume guiac Christo gure erremediazalea etorricen artraño, cerengatic Ainguiru, eta guizon guiac juntatu balira gauza au erremediaceco, deus eguiñen ez zuten. Jaungoicoa vrricalduen, bada, vere ontasun infinituagatic guizonaren estadu miserableas, eta galdu ez cedin, erremedioa paratuzuen, guizonaren hizatea juntacencelaric Jaungoicotatasunarequi, auda, bigarren persona diuinoac artu zuen [7at.] guizonaren hizatea, guzones bezan batean pena, trabaju, eta eriocea padecicezan, eta Jaungoicotatasunac lagundu, eta indar emancion humanidade sanduari, alaco moduan baitio S[anto] Thomas Doctore Ainguiruac, pagu sobratua emaciola vere Aita Eternoari gure vecatuen zorras; orrequi libracenguinzelaric bi eroice vecatu, eta infarnuerenetic. S. Th. 3 p. q. 48 (47). Aniz da S. Thomasec diona, eta guizonac obligacioa duela eranzuteco fiñea paregabeko oni, bada libratuzuen vecatueren eriocetic, au deicenbaitu Profeta Davidec infarnuric andiena: Eruisti animam meam ex inferno inferiori. Libratuzuen bigarren infarnutic, baita arima, eta gorpuzari tocacenzaion pena, eta tormentu seuclecotic; arcenzuelaric vorondate osoarequi vere gain gure zor gucie, eta mille gustorequi pagatucion vere Aita Eternoari. Isaias (48) Profetac dion (49) bezala: attritus est propter (iniquitates nostras,) (50) dico scelera nostra, quia ipse voluit, Non da christioa, eranzutea fiñea oni zordiozuna? Ara San Pablo Apostoloac diona: Rursum crucifigentes Filium Dei, et ostentui habentes. Esanaidu vecatoreac verriro crucificacenduela Christo gure Jauna, burla, eta escarnio eguitendiolaric (51) vere vecatuequi, alaco [8] moduen, Juduec bezala acabatubaizuten (52) vicia edequicearequi gurucean, eta burla, eta escarnio azquenean eguin cioten; vaña on daguiotela. Heredia in Vita S. Ber. Aita S. Bernardoac cituen borz anaia, guciec ciren sei, lendabikico borzac Jesus diuinoaren videtic hibileagatic, borzac deliberatuzuten vere gurasoac, eta tocacenzaizaizquitioten ondasun (53) guiciac munduan, seigarren anaia baicen gazteena tocacenzaizaizquitioten (54) drecho guicies heredero eguzitzen (55) eta despedicean esan cioten (56) orra ondasun guicies eredero eguin zaitugu (57), ongui ongui (58) gozazite (59), eta vici zaite

(46) Lehenbizi “eriocetara”.

(47) Deslburturik: *Sanctus Thomas tertia pars, quaestio 48.*

(48) E “Jasias”, hasieran J- duela. Bestalde, “Isaias izan behar luke.

(49) E “dio”.

(50) Testua honela da: “Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, Attritus est propter scelera nostra”, Isaias 53,5.

(51) E “dolaric”.

(52) Honela izan daitake: “acabatubaizuten”.

(53) E “ondun”.

(54) E “cezaizquitioten” eta bederatzi bat hitz gorago “cezaizquitioten”.

(55) Hola: “eguizuten”. Ik. “eguiñion” 4, 1at., 2.

(56) E “cion”.

(57) E “zaitugo”. Ik. 2. testuko 33. oharra.

(58) Errepikaturik ongui.

(59) Hemen “zite” eta berehalaxe “zaite”.

munduco leguera, gu bagoaz guciac huciric, Jaungoicoaren ondasunac hirabazte-
ra, fiñic ezpaitue, zureac hizanenduten bezala; modu onetan despedituciren bor-
zac anaia gazteaganic, ceñec oranic ezagumentu osoric ezpaizuen; orrequi gucie-
requi tristetucen anaien despedice artas, eta esancioten, ai Anaiec errepidamentu
charra eginduzue ondasunes, nic nere moduen eguiñendut errepidamentu obea-
goa demborarequi: guisa onetan despeditucituen juicioric ez zuen anaia gazteac;
eta borzac joanciren Religioso hizatera, eta gaztea guelditu cen vere eche, eta
ondasunequi, ezpaita mundu onetan verce ceruric nola vere gurasuequi vicicea,
erricoequi, ezagunequi, adisquidequi, eta enfin gusto cumplituarequi [8at.] gueldi-
tu cen gazte hura, eta fiñean gurasoric gabe. Dembora vere videan joanic,
etorricen gaztea adiñera, eta onequi ezagumenture; golpea berritucezaion anaien
joate artas, eta oroituric nola Jesus diuinoagatic gauza (60) guciec hucicituzten,
berela gogora etorcearequi, arras verac hucicituen, eta vere anaia onen exemploa
arcenzuelaric, eta esatenzuelaric vere vaiten, ni christandean jaioa naiz, ceruraco
Jaungoicoac eguiñ ninduen, nere anaiac ceruco videtic hibilcera, vicicera, eta
hura erabazteagatic, huzcirkic mundu onetacoac, joanciren ni vacarric huzten
nindutela; cer aienzat bezala nerezat ere cerua da, ni aiec vecain guraso hunra-
tuen humea naiz, eta aiec vecain Jaungoicoarena, eta onen amores nere anaiec
mundue, vere gauza guciec hucibaditue nic ere bai, ala joan cen religioso hizate-
ra, eta vere anaiec bezala ona, eta virtutosa (61) hizanducen, eta vere viecie
eramanic Jaungoicoaren seruizuen, pagatucion graciaren prenda ederrarequi, bai-
ta cerua animeri seguracdiona Ainguiru (62), eta Bienaventuratu guciequi
deschosoa hizatea, arzagun guc ere onen exemploa, on, eta virtutosoac garalaric
emanendigu ceruco Jaunac betico gozo, eta contentue. Amen.

(60) E “guaza”.

(61) Hemen “virtutosa” eta paragrafo bukaeran “virtutosoac”.

(62) E “Aingu”, bukaerako *-ru* silaba falta dela.

2. TESTUA

Erat (1) Jesus ejiciens Daemonium (2), et illud erat mutum. Luc. 11.

*Garicimaco irugarren Igandeko Lecioa
Confesio gaizqui eguiten oidiran gañean.*

Confesioko sacramentuaren gracia errecibitu naiduenac confesio ona egui-mbeare du; eta ona ezpada confesioa, ezaio vecaturic batre varcacen, eta condenaceco penan verritu bearditu confesio gaisto guiac. Confesioko sacramentua Eliza guizon principal guiac erien iturri (3) sandua deicendute, eta eriac sendaceco paratu-zuen Jesus diuinoac; vaña au icusiric gure esai gaisto Diabruac eguin al gucia (4) egitendu eriac allegatu eztaitecen vearden moduan, eta orrequi lenvan-ño gaizquiago gueldidaitecen, eta osasunaco iturrian sendacera eldudiranac veca-tuco gaizatic sentadu gabe gueldidaitecen, arc iturri onetan botacenduen cusu gaistorequii; vaita gracia errecibiceco embarazua paracenduelaric gaizqui confesa-razten (5) duelaric eldudena confesacera.

Eri vecatore tristeña naibaduzu sendaturic guelditu confesioko iturri sanduara elduzaranean, atoz ongi prestaturic, ezce orlacoendaco (6) du virtutea. Adizazu bada eguiten diran confesio gaistoac, eta noiz den obligacio berriro confesaceco vecatu mortalaren penan. Lendacibicoa: Confesioa gaistoa eta sacrificioa da, vecatu mortalenbat daquelaric mortala dela [lat.], edo veres ez izanagotic mortala, vstebadu dela, edo dudacenbadu mortala dela, modu onetako vecatuac vzten badira losas, goarcen delaric, confesioa gaistoa da. Bigarren confesacendiranean (7) vecatuac vrriquimenturicgabe, eta asolaric eztuenac aiec eguiñas. Irugarrena confesacendirenean vecatuac propositu firmeric aiec vzteco eguin gabe, eta siñesqui ocasiotic apartaceco. Laugarrena confesioan guezurra erranzuelean vecatu morta-leco gauzan, edo cela vstezuelaric confesatu gabe vztenbadu: Bosgarrena confesa-cendena vecatuco ocasio peligrosoa vz cigabe, errazqui, dezaquelaric, eta vere escuan dauquena vzci naibadu; cerengatic orlacoac ezpaitu propositu firmea, eta beardena. Seigarrena (8), billacenduenac ignorante, edo maliciosoac confesore ignorantea ezagutu eztechen aren vecatu nasiac: confesacendena conciencia aurretic ongi esamiñatu gabe, cerengatic orlacoa eldubaita osoqui vecatuac confesaceco intencionaric gabe, guciz ignorantea ezpada. Essandiran confesio moduac eguiten dituenac (9) gaizqui confesacenda, becaturic batere ezaio varcacen, ceren confesatu eztiran confesioac escacenduen (10) bezala; eta orla confesacendena vecatubat gueago egitendu, alaber vercebat comecacenbada modu onetan; eta condanacioco penan du obligacioa confesio eguindituen guiac veren vecaturequi verrizeco comecacio gaisto guciequi batean.

(1) Goiko bazterreko ezkerreko zokoan 1830.

(2) E “demonium”. Ik. 1. testuko 1. oharra. Latinezko okerrak: “mutuum” 1, tituluan.

(3) E “iturri”.

(4) E “guzcia”, *guz-* lerro bukaeran eta *-cia* hasieran.

(5) Hola transkribatzen dugu, ezabaketak eta berridazketak izan direlarik.

(6) E “orlacoendaco”.

(7) E “diranen”.

(8) E “Seisgarrena”.

(9) Ergatibo markarekin.

(10) E “ezcacen-”.

[2] Esandiran confesaceco modu guciak dira gaistoac, vaña gucien gañetic gaistoena da, losas, eta alques vzcicea vecatu mortala confesatugabe, locendiolaric mingaña Diabru mutuac confesatu eztezan; naturale infame au dute Diabru guciac, Jaungoicoac vere sierbo vati errebelatucion vezala: egunbates Gende aniz confesacenzelaric elizan, icusizuen Diabrua choil diligenta cibillala (11) confesiotegui batetic vercera; eta galdetucion ia cer zuen ain diligenta ibilceko? eta errespuesta emacion vacochari edequizaciona izulcen cebillala; cer edequi diozue? Edequinioten beldurra, eta losa libreago vecatu eguin cezaten; eta orai nabilla veldur, eta losa izzulcen confesatu eztecheten beldurres, eta losas, vide onetas condenatudaitecen, vecatuac confesioan isillcearequi. Orlacoei, bada, guertacen-zaiote Erregue Dauidec diona: cerengatic isillic egonduninzzan, nere ezur guciac secatucezaizquidan (12), egun gucian oius egonagatic: puntu onen gañean dio Aita S. Gregorioc; confesioan vecatuac isillzendituenac oivec ematen ditu vere varrenean conciencia inquieto dagolaric, eta sosegua gabe onec penacendu, confesioan vecatuac essan ezcituarenarena (13), ain fuertequi [2at.], eze penace vra ezurretarao sarturic iharcebaititio.

Aita S. Agustinec dio: manifestatubeardituten vecatuac isillcentutela, eta escusatu, eta isilldu bear ditutenachequiac ez oi dira aspercen essateas; emendic elduda ezurrac secacea, cerengatic vecatu isillduaren venenoa sarcenden (14) viozaren varreneraño, eta consumicendio graciac ematenduen vicia, eta onequi edequicendio oneraco vide, eta indar gucia; alaco moduan, ece gauean eta egunean guelditugabe Jaungoicoari escatuagatic, oracioarequi (15), barucearequi, eta edocein penitencia den gogorrena eguitenbadu ere, eztu adituco, cerengatic confesioan vecatua isillcenduenac eztuen bearden bezala escacen.

Losa, eta beldurric niorc izan eztezan confesioan vecatu mortal guciac manifestaceco, den arrigarriena izanagatic, vstedut badaquizula: orrequi guciarequi verricenda, ceren aniz conueniden. Jaquifnic zaudeque bada confesorea Christo gure Jaunaren lecuan dagola, aren aldiac eguiten dituela, eta confesoreac munduguciagatic, eta errececo penan emen eta verce munduan, ecin essandezoqua niori confesioan aditu dituen becatuac; irabaquicen, edo señalacen badu norc confesatu dituen izanenda castigatua Jaungoicoaren, eta mundo Justiciaganic. Au adituri, venturas izanen da beldur, eta losaric confesioan vecatuac (16) manifestaceco confesoreari, delaric puntu onetan guizon ilbat, edo gutiago? Juicio naturala [3] badu ez beincet.

Ondasun andiac galcen ditu losagatic confesioan vecatuac isillcendituenac; juicioco egunean mundu gucian aguertu bearciran vecatuac deshonra andiarequi, ongi confesacearequi libreda losa paregabeco onetatic, eta aguertuko da gucien aurrean seculan vecaturic eguin ezkpalu vezala, eta lendabicico graciarequi vecain eder aguertuko da. Vadu pareric ondasun onec? Ez. Adizazu tristea Aita S. Agustinec (17) diona: A gaizoquia losaric izan ez ciñuen vecatua equiteco, eta

(11) Pixka bat beherago "cebillala".

(12) Lehenbizi "ceizquidan".

(13) Lehenbizi "ezcituena", gero -ena gainean *rena*, ezer ezabatu gabe.

(14) Lehenbizi "da", gero "de", *n* adierazteko marratxoa -e gainean.

(15) E "oraciequi".

(16) E "vacatuac".

(17) Hemen "Agustinec", goiko orrialdeko 2. paragrafoan "Agustinec" diocla.

losarequi arquicen zara confesaceco! Ez, ez tristea, votazazu zureganic losaren esai andi ori, orai andiago dela iduriaratzendizu Satanasec, den vaño; orrequi izanzaiztenarenzat (18). Por cierto ezara Nausi gaistoas quadracen!

Ezta aspercen Aita S. Augustin consejaceas puntu onen ganean; dio: Ezta obeago orai losa pisque bat arcea guizon vaten aurrean, guero mundu gucicoen aurrean vaño, juicioco egun (19) losagarriartan? confesoreoa guizon vacarbat da, eta oni essatea vecatuac orai izanenda prouechu pareric eztuembat, vaña egun artan aguertuco dira Josaphateco Plaza andi artan, non icusico baita vecatore gogortucena losagatic guizon bacarbatii essatea confession vecatuac, an arquicidren guciac jaquiñenbaituzte, eta confesoreoa ere an izanenda, eta orai zuc essanai eztitiozun vecatuec, zuc essan gabe jaquiñen, eta icusico ditu guciequi batean. Bai bai gaurdachezu vioceco zoco ortan, orduan atra daitecen campora, eta guciec jaquin decheten.

[3at.] Gendeac Adanen becatuarequi guciac cusuturic eldugara, eta vecatura inclinatuac, eta ala guri emanada vecatu eguitea; vaña Christioari emanada vecatutic atracea, apartacea, eta siñesqui vztea; vaña Diabrulei emana da gogorturic egotea veti vecatuarequi: confesio onarequi, bada, erremediacen dira gaiz guciac; aniz estimacien da munduko honra, eta gendeen aurrean losaric gabe ibilcea; eztu bada pareric ceruan duen honra, eta estimacioa confesio ona eguin, eta erdistendenc (20). Aita S. Clementec dio: S. Pedroc anizetan consejacenzuela confescea; esaten zuelaric: Vere arimes contu dauquenac, baldin erorcen (21) bada vecatuan, confesoreari (22) confesaceco eztezala losaric izan, bada uzci zuen Jesus diuinoac vere ordean eriac sendaceco vecatuaen gaizcetic; eta ala vecatore eriac libratuco du vere burua (23) seculaco condenacioaren eritasunatic, eta ceruko osasun paregabeara erdechico du.

Explicacenduelaric S. Pedroren consejaua dio berce Eliza guizombatec; neque, eta gaiz iduri bazaizu, pensazazu ongui, eze eztela izalico (24) zure conciencias barrenean duen su penagarri ori confesio onarequi baicic, eta onequi gueroraco su fiñic eztuen vra hizalicoda. Acienda, eta mendico (25) eizac vere moduan ezagucenditue duten gaiza sendaceco cein diran belar onac; eta ezagumentu, eta primia duten arc billarazten diote veren erremedio (26) belarra. Naturalezako Maistruer eracustendigute oriñac nola billacenduen [4] eizlariac eman dion golpea sendaceco modua: billatu, eta arquituric Dictamo darizonek belarra jatendu, eta arc duen indarrarequi barrenean dauzquien dardo, edo balac botaraztentio eta orrequi gueldicen da descansuan, eta viciarequi. Guizona eritric arquincenzara (27) vecatuaen dardo zorrozarequi, vici naibaduzu botacen duzularic dardo zorroz

(18) Emeten du lehenbizi “-zaiztenarenzat” ipini duela.

(19) E “engun”. Ik. “langun” 3. testuko 24. oharrean.

(20) Paragrapho bukaera “erdechico”.

(21) E “erorcen”.

(22) E “confesoreari”.

(23) E “berua”.

(24) Pixka bat beherago “hizalico-” paragrapho honetan bertan.

(25) E “mendico”.

(26) E “erremedico”.

(27) Hemen *arkindu* dugu, normalki *arkitu* darabilela.

ori, eztuzu arquituco confesio ona bezalako bellanic, indarta baitu becatuaren dardoac zureganic botarazteco, eta osasuna emateco.

Zauri, edo llaga den secretuena balinbaduzu billacen oiduzu Barber, edo Medicua, eta verguenza, edo losagatic eztiozu huzten eracusteco zure llaga, naiz duzula zure gorpuzaren lecu losaizunean; eta au da zure gorpuz arrac janbearduten orren osasunagatic prestatuozara losaizun edoceñetara; eta zure honra, eta erreputacioa huztenduzu sarri sarri (28) banatuco duen escu, edo mingañean; naiz sendatu, edo naiz ez (29). A triste? Ventures gueago valio du zure gorpuz lur orren osasunac, ezce zure arimarenac? Arima ona duenak gorpuz ona izanendu bai bai (30) demborarequi, naiz emen gaiza darraiona izanagatic. Confesioan, ona delaric, den erienac vere gaiz gucien erremedioa arquitucodu (31), honra, eta erreputacio galantarequi arquituco da Jaungoicoaren eta ceruko bienabenturatu gucien aurrean [4at.] Arima, eta gorpuza edercendituelaric graciak, eta onequi seculaco honraturic vecaturic eguin ezkatu bezala, eta losaizun gúcittic (32) libre, cerengatic hucizuen seculaco, confesioan botacearequi.

Hicusazue cer legue modua den graciascoa, baita guc orai dugun au; eta Jesus diuinoac emanciguna. Legue zarrean gendeac ibilenciren necaturic, eta gogaituric vere (33) ofrenda moduac egunbearcitutenean veren vecatuengatic Jaungoicoari; ofrenda aiec virtuteric vecatuac barcaceco ezuten cirelaric aniz, eta legue choill gogorra; vaña guri aien lecuan paratudigu confesioco legue ariña, ceñequei eguitengaran, humilqui, eta lotsa vzciric confesacenbaitugu (34) gure vecatuac; vide onetas erreccibitric gracia, eta ederturic arima, Jaungoicoaren seme adoptivo maiteac, eta vere ondasun gucien heredero, aren presencia eder paregabecoa gozacendugularic Ainguiru, eta Bienaventuratu guciequi laudacendugularic eternidade gucian. Izanenda, bada, lotsa piscabat areztezan (35) vere vecatuac confesacearequi (36) ezcinc errandechequen guizon bati emen, eta verce munduan seculaco erreccoco penan? Ea bada izanzaite berce legue berribaten parazalea, eta zure gustocoa, eta orrequi izanen zara naiduzun bezala; vaña contu zure lotsa orrec seculacoa (37) eman eztezazun.

Erroman (38) guertatucena S.^a Princip.^a Diabruac (39) Tribunalera acusaturic. Billa beardu eta arq[u]ituco du. Aita Parran num.^o 363.

(28) Errepikaturik *sarri*.

(29) Bazterrean: *Emen Carlosen alabaren...*

(30) Errepikaturik *bai*.

(31) E “*arquitucadu*”.

(32) Errepikaturik *-tt-*.

(33) Hemen “*vere*” eta berehala “*veren*”.

(34) E “*baitugo*”.

(35) Honela eta ez “*arreztezan*”.

(36) E “*confasacearequi*”.

(37) E “*zelacoa*”.

(38) Testua bukatu ondoren erantsia.

(39) E “*Diaabruac*”.

3. TESTUA

*Garicimaren Laugarren Igandeko predicu, edo Leccioa.
Becalu mortala eguiñas galcedirán ondasunac, eta iduquibearden cuidaoa vra ez
eguiteco.*

Gure izates, eta naturalezas munduko ondasun eta interesetara inclinatuagara, eta inclinacio onequi eguiñ al guciac eguitenditugu izateagatic, aumentacea-gatic, eta conseruaceagatic abec; eta ezta pareric arcenoiden sentimentua galceas. Era cerbada galcenbadira vacocharen faltas? Enfin mundu onetako ondasunac vanoac, eta guezurtiac dira, enganio, eta chasco emaleac.

Naibada icusi nolako ondasun fingabeac galcedirán vecatu mortalbatequi, adibedi conturequi cein diran, vici oiden vaño cuidado gueagorequi vicidadin, vecatumortal escusaceco. Ezta, bada vecatumortal varcacen confesio ona eguitearequi (1): confesacera eldudenac jaquinbeza vecatu guciac confesatues landara damu, eta pena al dezaquen guiciarequi, siñesqui artubeardu vere viocean, viciabat duen bezala valitu eun milla ere lenago aiec guciac galceco deliberacioa, vecatu mortale bat eguitea vaño. Adibedi ongui comparacio au. Andre noble, honratu, eta prestu bat deliberaturic, eta prestaturic dagon bezala lenago milla vici balitu aiec galcera, Jaungoicoari ez ofensaric eguiteagatic, vere Senarrari [lat.] lealtadea goardaceagatic, obra onen merejimentua ez galceagatic, eta honra, eta erreputacioari veguiraturic esai gaisto, eta infame vere honra edequinaizionarenganic (2) lenenago (3) illcea, ezze faltacea lealtasunari: Modu onetan Christioac guardatu-beardio Jaungoicoari lealtasunaco (4) emanic daucan iza, faltatugabe, naiz dela vicia, hondasuna, eta honra galceco peligruarequi.

Cerengatic, bada, icusten den ain erreparo guitearequi vecatu mortal aniz eguitenden genden ertean, ez bercegatic, baicic veren naiera, eta gustoa cumpliceagatic, consideratugabe cer agrauio eguitendioten Jaungoicoari, eta cer ondasun galcenden; adizazue, eta cenzuric baduzue, arrituric escusaceco motiboric asqui bada.

Genden ertean essan oida eroa edequies cenzacen dela, castigatuas beldur-cendela gaistoa. Becatu mortalarequi linbicicoric (5) galcenda Espiritu Sanduaren gracia, baita Jaungoicoac guizonari mundu onetan emandezoquen (6) doairic andiena; ceren graciaren doai onequi eguitenda guizona Jaungoicoaren seme adoptiboa, eta onen ondasun gucien heredero ceruan: mundu onetan cembat placer arcenoida veren gurasoen heredero eguitendirenean? Verac daquie. Vecatumortalagatic galcenda Jaungoicoaren adisquidetasuna, beti biac elcarrequi baitabilza; Erreguearen adisquidetasuna galcea (7) cer damuac izaten eztira? Cer du bada cer icusi ceruco Erreguearenac galcea?

(1) Lehenbizi “eguitearequi *baicic*”.

(2) Lehenbizi “*zionaganic*”.

(3) Normalki “*lenago*” ageri da.

(4) Espero da “*lealtasuneco*”.

(5) Normalki “*lendabici*” ageri da.

(6) E “*emanadezoque*”, lehenbizi “*emaladezoque*” idatzi duelarik, *eman al dezoke adierazi nahirik edo*.

(7) Beharbada “*galcean*” behar luke.

Galcendira Espiritu Sanduaren virtute, eta doiaic [2] abec edercen baitute gure Jaungoicoaren aurrean aguerceco gauza izan dadin, indar ematendio Satana-sen, eta vere lagun gucien contra, vitorierequi atradadin laguncendio. Galcenda ceruraco zuen drechoa, cerengatic gracia dela medio ematenda ceruco gloria. Galcenda Jaungoicoaren seme adoptiboac izateco gracia; galcenda gutas, Aita onac bezala, zuen cuidadoa, baita mundu onetan izan daitequen ondasun andie-na; Orrengatic dio Profetac: Jauna, alegratuconaiz, icusten naicenean zure contuan nagola, eta Aita prouidenciecoac bezala beardudena ematen didazula. Galcenda Espiritu Sanduac ematen duen conciencieco sosegua eta descansua. Galcenda Espiritu Sanduac varrenean ematenduen alegranza, eta gozo pareric eztuena. Galcenda vere vicigucian obra on eguiten direnen (8) merejimentuac. Galcenda Jesus diuinoaren merejimentuetan izan bearzuen partea, eta enfin vecatoreac, arbolaren beso ihartuac onen zañetic vicia participacen eztuen bezala; ala eztu pareric izanen Jesusen arbola viciac, vere besoei, baitira graciak daudenak, ematen dioten sustaneia, eta gozoa.

Esandiran ondasun guci auhec galcendira vecatu mortale bacar batengagatic. Eta cer irabaztenda? Adizazu: eguiten duen irabacia da, condenaturic gueldicea seculaco (9) infarnuco su, eta garretara; gueldicenda borratadic (orduan orduan (10) bezala) Jaungoicoaren ceruraco asentuko librutic; Jaungoicoaren semetic (11) [2at.] eguitenda Diabruaren esclabo; eta celaric graciaren medios Trimidadearen temploa, eta toquia, eguincen napur, suguen, eta serpientes lecuia. Gueldicenda Sanson tristeza bezala, illeac ebaqui vere esaiac, eta indarric gabe guelditu baicen, eta beguiac atraric, errota arribati loturic, astoari bezala erabililaraciric, ihoaracicioeten (12) jateco laborea: lenago bere esaiac choll (13) beldur ciran Sansones, vaña illeac ebaqui, beguiac atra, eta loturic cerabilten, artas naizutena eguitenzutelaric; burla, eta escarnio andiequi.

Estadu triste, eta modu miserable onetan gueldicenda vecatorea, galcendue-nean vecatuagatic graciaren indarra, flaco gueldicenda, eta loturic pausuric eman eztezan obra onac eguiteco; veguiric gabe Jaungoicoaren gauzac ezaguceco; Dia-bruen sujecio, eta menean, abre lotuari bezala, naidutena eguiñ arazteco (14). Cer? Ara nai duten gaistaqueria eguiñ araci, bai, napurreria, luxuria, ordiqueria, maldicioa, juramentu falsoa, erreñqura, odioa, imbidia, nior iccusia nai baguea, izcic ez essatea, edo hucacea, diosalaric ez eguitea, carretic beguiracea, acetic, eta conuersacio gueienetan murmuracea, eta aldechequeten tacha, eta faltac atracea; eta enfin ezta picardiaric eguiñ arazten eztiotenic, eta abre lotua bezala eramatendute nora naiduten malcorceco, eta verena eguiteco. Por cierto icarace-coda, gendeac siñestamentua dutelaric gauza abes gucias, eta izanic Jaungoicoaren iza, eta vera baño gueago ezcín falta daitequena, atrebicea [3] vecatu mortal-bat eguitea. Pensa bada Jaungoicoac, cein beguitenarturic dauquen vecatua, eta

(8) E “diren”.

(9) E “secalaco”.

(10) Errepikaturik *orduan*.

(11) Orrialde bukaeran *semea*- eta hasieran *-tic*, “semetic” behar lukeela.

(12) Espero da “-cioten”.

(13) Normalki “choil(1)” ageri da.

(14) Lerro bukaeran “eguiñ” eta hasieran *arazteco*, eta sei bat hitz beherago “eguiñ” lerro amaieran eta *araci* hasieran.

nola castigatu dituen dembra gucietaco gendeac mundua den esguero (15); eta cembañ egun zuen Jesus diuinoac (16), ezpaicen guelditu illartraño vecatua galceagatic.

Becatore confesacera zoacenean, baldin baduzu cenzuric, eta naibaduzu confessioac prouechu egun dezazun, siñesqui izulibearduzu Jaungoicoagana, eta propositu ain firme, eta seguroarequi seculan vecatu mortalic ez egiteco, eta orlaco gaicic zure arimari eztiozula emanen. Propositua, bada, siñescoa izanenda vecatu mortale gucietatic, eta aben ocasiotic apartacea, gogotic arcea, eta cumplicea. Ara nola izanend firmea, eta confessio onac escacenduena: odio, edo errencurearequi zaude norbaiten contra, ezta asqui zuc esatea gaicic eztiozula deseacen, eta viocez varcacobiozula, baldin iza, diosala, eta lenagoco arequi (17) ciñuen tratu (18) modua faltacenbadiozu. Cusaturic zaude luxuriaren cusu maradicatuarequi, ezta asqui esatea confessioan vtzen duzula, apartatuko zarala aren vide, eta peligrutic, ezpaduzu cumplicen; eta ezta cumplicea, eta huztea gogoac ematendizunean joatea zuc daquizun lecura, nola baita, echera, videra, sasira, edo gauaren estalquiña billacea. Ara verris: verceren gauza daucanac Jabearen vorondatearen contra, ezta [3at.] cumplicen confessacearequi, eta iz ematearequi errestitucioa eguiñenduela, baicic berela izulibeardio verea ezten gauza; naiz dela napurreria, dela zorra, dela arquitua, dela elizari, edo aren ministroari (19) emangabe daucana, vere demboran ematen eztiotela, ala vatarri, nola berceari obligacio diona orlaco demboram pagaceco eman ciona, berebaitan erratenduelaric eztago premian, eztio faltaric eguiten; eta asco pensamentu eguitendelaric, guiciac excusa macurra dira, eta gauza escuetatic ez huciceagatic; Ai cein ederqui Satanasec eguiten duen vere naiera, eta enganaturic iduquicen dituen vici diren demboran, eta azqueneco horduan cargu emanendiote aguien vere hume, edo heredorei; eta cer eguiñen due abec? Verac adiña, edo gaizquiago consumicendutela (20) here-dancia gusto duten gaucetan, azcenduric defuntas! Puntu onen gañean essanac vaño essatecoac gueago dira: vapedrac beguirabezo vere barrenari, eta goacen verce puntubatera.

Batec verceari agrabioa egun dezoquen vezala intresa, hacienda, edo ondasunetan, egun dezoque ere personari tocacenzaizquion fama, eta honra, edo reputacioaren gañean. Fama, eta honraco bi joi eder (21) abec edoceñec estimacen oidoit; cerengatic abec faltabadituena ezcinc genden ertean aguer daitequen, juzgacendutelaric aien erteko gau[za] [4] ez- tela (22); ala gende gucien burla, eta escarnio izanoidira fama, eta honra galduac. Aldaquizue, fama edequicenzaiola personari eraiquicea (23), edo paracea eztuen tacha, edo mancharenbat, eta baldin baduere, eta banaturic ezpadago, edo secretuan badago, seculan alacoric egun ezpalu bezala baita secretuan dagoan artraño; fama ausencian edequi-

(15) Ez da erraza asmatzen nola idatzi behar diren morfemok, loturik ala banaturik.

(16) E “diuonac”.

(17) Lehenbizi *len arequi*.

(18) E “*tatu*”.

(19) E “ministrori”.

(20) E “consumicen-”.

(21) E “eder”.

(22) Papera hautsirik.

(23) Lehenbizi “eraiquicearequi”.

cenzaio lagun proximoari, edo azcetic esatendirelaric eztituen manchac, edo baditu, secretuac diralaric. Honra edequicen zaio vere presencian, edo aurrean, essatenzaizquiolaric iz charrac, deshonracoac, eta erreputacioaren contra direnac; eta diralaric izac grabeac, eta personac sentimentu andia ardezaquena, becatu mortala da; oroat murmuracea, Platiquerent medios, edo iolasagatic gauza importanciezcoaren gañean eztuen falta, edo izanagatic, secretua delaric, lagun (24) proximoagatic essaten badu Bataz (25), edo berceaz vecatu mortala egiten du.

Aditric bada dotrina au, confesacera elduzaranean, ñiori edequibadiozu fama, ezta asqui vecatua confesacea, ortan baldin egon bazara orai atraño, ignorancian egondu zara; eta ignorancia huciric, escusazazu aurrera fama galcea lagun proximoari; eta arengatic esanditzun [4at.] gauzas, eta aguertu (26) ditiozun tachas, secretuac cirelaric zuc aguertu ciñucenean, obligacio andiaren azpian zaude, errestitucioa eguiteco, auda, zuc paratubearuzu personari (27) fama edequiciñuen vra lenago zuen artan, au da, seculan alacoric ezpalu izanbezala; genden aurrean (28) laudacenduzula (29), eta ocasio gucietan arengatic ongi esatenduzula; eta particularqui aren falta lendabikico persona esanciñoten aien aurrean. Auda fama berceri edequizaion errestitucioa eguiteco modua; eta ezta obligacione barcacioa escaceco fama galduzasionari; Bai ordea honra edequizaionari; cerengagatic honra presencian edequicenden eta au izulcenza[jon bar]cacioa (30) escacearequi deshonratuduen personari.

Elduzara confesacera, etorri bearduzu, bada, propositu firme, eta siñescoarequi vecatu mota guciac huzteco, aien bidetic apartaceco, vici berribat arcenduzularic Jaungoicoaren alderaco, eta zure arimaren saluacioco (31).

Munduco (32) gauzai naiera, edo deseoa paregabecoa izatenden, desengañuko exemploa; eta auhec hucias nola saluatuzen bat. Aita. Parrac. fol. 231. eta fol. 346.

(24) E. "langun".

(25) Lehenbizi "Batar, edo bercear!".

(26) E "arguertu".

(27) Lehenbizi *persona*, gero luma meheagoz *-ri* erantsia.

(28) E "aurren".

(29) E "duzala".

(30) Papera hautsirik.

(31) Honela eta ez "saluacionaro".

(32) Beste tinta batez erantsia.

4. TESTUA

Garicimaren borzgarren Igandeko Leccioa- (1)

Jaungoicoa ez ofendiceco, eta propositu firmean egoteco erremediorembazuec ematendira

Gaiza darraionari ematenzaizquierdoa ez gaizquiceco erremedioac, orreki gaicesterik libre egondadik. Arimaren gaiza da vecatua, eta mortalak balinbada illekundu, eta infarnura condenaceko estaduan paracen du; eta gaiz onequi ez gaizquiceco christioiac, naibaditu artu, ematenzaizquierdoa erremedioac, baitira essaten diranak, eta aldaitequen cuidado guciarequi contuan artuko dituzue, medicuak ematendituen erremedioai kontu arcenzaion bezala gorputzaren gaiza erremediaceko.

Jaungoicoagana (2) izuliden vecatorea confesioaren medios, eta onequi artuduen graciaren erremedioia goardaceko (3), ezta asqui propositu firme egunduena, verari iduriagatic choill firmea, eta siñescoa dela Jaungoicoa ez ofendiceco, eta errecibituduen gracia confesioan ez galceco, ezpaditu erremedioac guardacen.

Lendabiko (4) ematen den erremedioia da, vecatuco ocasional gucietaescusadilla (5) nola baita joqu gucietaescusadilla, lagun [lat.] gaistoetastic, conuersacio, eta tratu sospechosoetastic; veguirece, eta adisquide emacumequi izatetic; cerengatic ocasional abec escusacen eztituenak eman dezake ia vere arima galdu, eta illzat. Guizombat aintzina flaco, eta indargabecoa balego oñen gañean ecin egon leitequen adina, tiraca guti bearlukue lurrera erorkeko. Bada guizona vecatuarque aintzina flaco, eta indargabe guelditzen, eze aniztan vere flaquezagatic erorcembaita verce ocasiorigabe; cer eguiñen dubada aimberce ocasional duelarik? Ona, eta justoa cucha iriquian peligru andian dago escua botaceko, eta verea eztena arceko.

Bigarren erremedioia da, maiz confesacea, eta comeceaea vecatu eguiñan varcaceko, eta ez gueiago eguitako. Eta dembora gucietaian izanagatic sacramentua virtutea au, gueiago dute tentacioak garaiceko, baldin tentatua denak (6) abetas maiz valiecimbada. Eta nior erorcenbada vecatuan tentacioari consentimentua ematen diolarik, eztadilla hizkina, eta lotan sartu confesatugabe, edo contricioa esangabe vioz guciaren damutasunarequi, veguiracen diolarik Jaungoico Soberanoari, eta barcaciona escacendiolarik eguiton (7) charqueria gicias. Aitxa S. Guergorioc (8) esatendiguna da au: Cer daquizu biarco egunera allegatutu zaran, edo ez? Eztu seguranzarik, guertadaitequezu loo zaudelarik infarnura jaistea, eta hirazarririk an arquiea; eta norc escua emanendiztu? [2] Esperazazu, vaña guertatatu zaizu verceari bezala, escatubaizuen alibiorenbat emancezotela, vana oraño ala dago.

(1) Lerro osoa azpimarraturik eskuidatzian.

(2) E “Jaungoicoa”.

(3) Hemen “goardaceko” eta paragrafo bukaeran “guardacen”.

(4) Normalki “lendabikico” ageri da.

(5) E “dadilla la”.

(6) Ergatibo markarekin.

(7) Honela, “eguinton” ipini beharrean. Ik. 1. testuko 55. oharra.

(8) Honela: “Guergorioc”.

<p><u>Gariçimaren bozgarren Igandea Leccioa -</u> <u>Taungoicoa ez ofendiceko, eta propositu fix-</u> <u>mearekoeteko Exxmedioen bazeak Ematendixa</u></p>	
<p>Gara darrionari Ematzenaizquierdo exga izquicco Exxmedio ac, oxegui gauetic libre egondadira. Axi maxen gara da gera tua, eta mortala ba linbada illeendu, eta infarnuxa condenace co Eradiaren paxacen du; eta gaitz onegii ex gairizquicco christiako naibaditu artu, Emat zenazquierdo. Exxeme dio ac, baitixa eraten dizanar, eta aldaten querentzia do gurria xegui kontuan ar tuzos dituzue, medi cuac Ematzen Exxmedio ai ontzi axenzion berri</p>	<p>Exxmedioengarabak zemediaceo. Taungoicoana izuli den Vecatoxean konfe sioaren medios, eta onegii artiburuengar cian Exxmedioa andaceo, eta ar qui propositu fixme egui-induna, tenor iduxiagatik choill fixmea, eta sonuca dela Taungoicoa ez ofendiceko, eta Exxe cibitutuengaraua confesioan er galceko, ezbaditu Exxmedio guradacen.</p> <p>Dendabiko Ematen den Exxmedio a da, Vecatuco oasio gauetic eruditza da dela, nolabaita Iogu gure elatic, lagun</p>

Irugarren erremedioia da, maiz Jaungoicoari escacea oracioaren medios indarra, eta gracia emandezola vecatuaaren contraco, eta emanendio, eta izanendu orlacoac Espiritu Sanduaren consolacioa, eta emanen dio gracia mundu onetako consolu guezurtiac largatu, eta menospreciaceco.

Laugarren erremedioia da leicen daquienac libru deuoturenbazuec leicea, cerengatic arc hisill hisilla erranendir conueniazquin eguiac; an leicendituen eguiac arien arien arguitucodiote entendimentua (9), eta eguiak aiequi veroturic vorondatea gauza onetaraco (10) artuco du afacionea, eta garaituric gaistaquerico (11) inclīoña (12) virtutera emanendu, eta presta egonenda tentatua denean (13) vecatura ari contra eguiteco. Jaquiñic zaude libru ombat dela consejari eguiascoa, eta batre pasioneric gabe emanendizula oneraco videa.

Bosgarren erremedioia da, alferric veñiere ez egotea, veti cerbait gauza on eguiten arizea; cerengatic persona alferra da lur alferra vezala, ezpaitu ematen aranza, sasia, eta maleza vaicic; ala da christio alferrac pensamentu [2at.] gaistoac eguiten baicic eztaqui, eta ibilcen da diabruac burua arturic nondic aiec obratuco dituen. Bota bota zureganic alferqueria beti cerbait lan eguiten duzularic ariman alderat.

Seigarren erremedioia da, gorpuzari penac ematea barucearequi, ardoa, alimento sendoa eta verce gañaraco indar emandezoquetenac, modu onetan gurequi beti den echecho esai au flacaturic sujetadatin arrazura, pasione, eta naiera gaistoac huzci dechen. Ala gure vecatuac merejiduten castigua izandezaten; eta conuenida onetako oroicea Jesus diuinoaren pasio, eta penas, nola gure araguia penatu beardugun eracusten cigularic; eta onetako onda egun horo (14) penarenbat gorpuzari ematea, eta particularqui Orcillaretan, edequicen diolaric janetic, edaritic, lotic, eta verce edocein asintasunetic (15) cerbait naiz dela gauza guti; eta orla mortificacio, eta egun oroco pena abequi humilduco da gure abre soberbio au, eta vide chusenetik ibillico (16) da, eta vecatuac barcatuas landara obra onen medios izanendu Jaungoicoaganic pagu ederra.

Zazpigarraren erremedioia da, isillic egotea, eta albait beardiran izac baicic ez errespondacea mingaña sujetacen duelaric conuersacio prouechugabeac jarduquiceas. Esanadago; iz alfer, eta vano gicies cargu eguiñen zaigula. Salamonec (17) eracustendigu: jarduquice, eta conuersacio lucean vecaturic ezta falta. Dio erre-fraiñac: illic huzten du mingain sueltoa hisillac: hisilceas ezta [3] oi penaric izaten, bai ordea jarduquiceas; discretoac dio.

Zorcigarren errenedioia da, gau horo izciñ baño lenago vere conciencia esamiñacea, vere buruari cargu eguitendolaric, cer eginduen, eta nola eguna empleatuduen; Jaungoicoagana goratuco du vioza, eta aren aurrean dagon bezala

(9) E “*etendimentue*”.

(10) E “*onetetaraco*”.

(11) Lehenbizi “gaistaqueria”, gero -co erantsi, uste dugunez -a kendurik.

(12) Honela: “*inclīoña*” ‘inklinazioa’.

(13) E “*denenean*”.

(14) E “*egun hora*”.

(15) E “*asimtasunetic*”.

(16) E “*ibillico*”.

(17) E “*Salamonec*”.

esanendio, Jauna (18) zuc daquizu nere barreneco, eta campocoaren (19) berria, eta ala zure presencian acusacen naiz egungo nere pensamentu, iz, eta obra gicias; nola baita nere soberuias, eta vanidades, imbidies (20), odioes, esaitasunas, sospeches, juicio gaistoes, mundo ondasunetara izandududen deseо sobranielues, castidade, eta garbitasunaren contra izan dituden tentacioes, esan dituden guezurres, eta iz alferres, primieric gabe essandituden juramentues, lagun proximoari eguin tioden burla, eta escarnioes, nere estaduari tocacen zaizquion gauzac ez cumpliceas, nere humei emandioteden exemplo gaistoes, nere Andreati emandioden tratu charras izes, eta escuac botaceas; particularqui tabernacoiac, ardora iziñac diranac gauoro eguitenbalute conciencia esaminaceco diligencia au, ez liraque hisutu hisucen diren bezala ardoarequi, eta ez luquete paratu paracendituten ocasioac ala echean, nola campoan, ezluquete (21) izanen aimberce zor, nola duten ardoagatic; cerengatic onequi ongwi arquituric [3at.] adisquide maitea bezala eztaquie huzten, eta onequi ezpadaude gau, eta egun iduri zaiote ezcin bici daitezquila (22). A tristea aguiriduzu cargu guti eguitendiozula izciteracoan zure buruari, certan pasatuduzun eguna, cer lan eguinduzun Jaungoicoaren, eta zure arimaren alderaco! Vaña ardoac arturic doienac nola eguin dezake? Ezta erraz: contuan dagonarenzat (23) ere asqui da gauza au. Eztuzu eguiten, esatenduzularic orlaco gauzac eztira necazariari emanac; eta gaizquieria (24), eta arloteria bai? A desdichatua! Verce Jaungoicorenbat, edo berce leguerenbat nosqui bada orlacoenzat? don (25) eguiñendiote. Erremedioa da, gaistaqueria bapendrac duenaren contra armacea, eta siñesqui arcea aren contra corrutua; esan vere baitan, enganatunauc oraindraño? bada ni izanen nauc hire esaia? (26) nic botacen aut nereganic ordugaistoan enganazalea? nic (27) emendic aurrera hitas vitoriarequi atraco nauc, alde batera huzten haudelaric (28) costumbre (29) gaisto, eta galgarria? Ala hizan bedi bada.

Becatuaren gaizac erremedio aniz escacendu; cer eztira asqui essanac? ez. Nic beincet icusten dut erremedio gueiagoren bearra dela, eta heriac ezpadute artunai verac izanendute culpa veren gaizarequi gueldiceas. Len emandiran erremedioas landara, hara vercebait: Cuidado andia artubearda vecatu chiqui, edo venialec escusaceco; cerengatic, abec mortaleco [4] videa paracenduten; contu arcenduenac escusaceco vecatu venialees, obequiego artuco du mortalees, costumbracen delaric chiquiec ez eguitera. Beguira ordea, aniz herooc eguitendutena eguitea; ezpaitue batre erreparoric eguiteas vecatu veniale, edo chiquiac, esatendutaric errazqui barcacen da: orla erratenduten aien (30) contra da, Jaungoicoac

-
- (18) E “Juana”.
 - (19) E “compocoaren”.
 - (20) E “imbides”.
 - (21) E “ezluque”.
 - (22) E “daitezquila”.
 - (23) E “dagonanarentzat”.
 - (24) Lehenbizi “gaizqui, eta arloteriari”.
 - (25) Ez dakigu *don* hau zer den.
 - (26) Galdera gakoa hemen eta hurrengo bi esaldietan.
 - (27) Ergatibo markarekin.
 - (28) E “haudelaric”.
 - (29) E “costumbre”.
 - (30) E “aileen”.

Sabiduriaren libruan diona: gaistaq[u]jerie chiquia equiteco reparoric eguiten eztuenac (31), sarri andietara jocatucoda. Errrefraña: ferra ilce baten faltan galendra; ferraren faltan Zaldia Zaldieren faltas (32) Nausia. Arria gogorra izanagatic, ichisura chiquia izanagatic aries aries veracendu.

Aita S. Guergorioc (33) oi duen bezala conseju, eta abisoa ematendigu: vecatu venialetan peligru gueiago dela andietan vaño; eta onetaco arruzua ematendu diolaric: vecatu mortala errazago da erremediacea, cerengatic aren maleza (34) vere anditasunas lenago ezagucenda, eta ala lenago eguitenzaio vere erremedioa, vaña chiquiari ez; guertacenden bezala zauri chiqui, eta andiarequi; andiari berela contu arcen zaio, eta chiquia deus ezpaliz bezala largacen da. Eguia da, Aita S. Aug[ustin]ec dion bezala: Eun milla vecatu venialec eztute vecatu mortalbat eguiten; ezta guciac elcargantuagotic ere. Eta cerdugu orrequi? Vecaturako oitura hura norc edequico dio? Ezta ez ez (35) erraz.

[4at.] Ara cer danu (36) eguiten duen vecatu veniale, eta deustan gendeac eztauq[u]jetenac: agrabio andia arimeri eguitendio, Jaungoicoaren gaucetaco azceratasuna ematendio, conciencia soseguric gabe huztendu, oztasuna ematendio, edequicendiolaric (37) caridadeco berotasuna, indarra edequicendio viozari, eta gauza onetaraco flacaturic huztendu, eta gaiz bezala darizo (38) gauza onei, eta virtutecoei; eta enfin guciarenaz (39) ematendu azceratasuna; ala cuidado andia paratu bearra da: segurozat iduqui dezakezeu, esaia chiquia izanagatic conturic arcen ezpadiozu, laster gainduko zaizula, eta orrequi zutaz naiduena eguiñen du, eta naiduen videtic eramanenzaitu, eta galdurik hucizozaitu.

Azqueneco erremedioa da, Munduas, eta onen gauzaz (40), vanidades, promesa guezurreascoas, eta casoric eguiten eztelaric munduas, vere gauzas, eta gendeas ezpalira bezala. Aita S. Aug[us]tiñec dio: Jaungoicoaren adiskide nai duenac (41) izan, eguibidi munduaren esaia; cerengatic ezpaita posible bi nausi difrentatuak dembora batean ceruizacea; baitira Jaungoicoa, eta mundua; oni ere araguiac, eta Diabruac lagun eguitendio; eta orai ezagutuko alduzu aben intencio maliciosoa, eta escusatuco alduzu abec ematendizuten vide gaistoa, lendabizian gauza gaisto chiquietaraco aficioa, eta ondorean andietaracoa; zu galdunaires. Escusa chezu vecatu chiquiac, eta orrequi escusaturic andiac seguro hizanenduzu Cerua.

(31) Ergatibo markarekin.

(32) Hemen “faltas”, baina bi aldiz esan berria du “faltan”.

(33) Berriz ere “Guergorioc”. Ik. 8. oharra.

(34) Ik. “macurtasun, eta *malicia* gabea” 1, 5; eta “aranza, sasia, eta *maleza*” 4, 2.

(35) Errepikaturik ez.

(36) E “danu”, u gainean n kontsonantea adierazten duen marratxoa dagoela, beraz, “danun” irakurri behar genuke.

(37) E “edequicion-” eta lauzpabost hitz aurrerago “edequicen-”.

(38) Honela dago. Ik. “*Dictamo darizon* belarra” 2, 4.

(39) Beharbada “guciarentza” espero da.

(40) Hemen “gauzaz” eta hamar bat hitz aurrerago “gauzas”.

(41) Ergatibo markarekin.

HIZTEGIA

A

ABEK (io.) “estos”. *Ik. AUEK.*

(ABRAS) i.) “rico”. *errazago da..., abrasa ceruan sarcea vaño*, 1, 5at.

ABRASTASUN (i.) “riqueza, bien”. *abrástasun chiquiena*, 6, 13.

ABRE (i.) “zaldi, mando, ganbelu, asto”. *lau abre auetan, lau vecatu principalac, baitira, Zaldia, Mandoa, Gabelua, eta Astoa*, 1, 3at.

(ABREKERIA) (i.) “brutalidad”. *vere abrequies*, 1, 3at.

ABRETASUN (i.) “brutalidad”. *abretasun guicias eguiñenzaizu gogorqui*, 1, 3at.

(ADIN) (i.) “edad”. *etorrícen gaztea adiñera, eta onequi ezagumenture*, 1, 8at.

ADIÑA (ad.) “(tanto) cuanto”. *Verac adiña, edo gaizquiago*, 3, 3at.; *adina* (sic –n–), 4, 1at.

ADISKIDE (i.) “amigo”. *escusadadillala... adisquide emacumequi izatetic*, 4, 1at.

(ADISKIDETASUN) (i.) “amistad”. *Erreguearen adisquidetasuna galcea* (sic –cea) *cer damuac izaten eztira?*, 3, 1at.

ADITU (a.) “oír, comprender, entender”. *confesioan aditu dituen becatuac*, 2, 2at.; *adidebi*, 3, 1; *adicera emanaidu*, 1, 3at.

AGÉRTU (a.) “aparecer, presentarse; mostrar, dar a conocer”. *mundu gucion aguertu bearciran vecatuac*, 2, 3; *aguertu ditiozun tachas*, 3, 4at.; *aguertu*, 3, 4at. *Ik. AGIRI.*

AGIEN (ad.) “quizás, tal vez”. *eta aguien*, 1, 5at.

AGIRI (a.) “aparecer, mostrarse; mostrar”. *au claro asqui aguirida*, 1, 4at.; *aguiriduzu cargu guti eguitendiozula*, 4, 3at.

(AGO) (i.) “boca”. *Profeta Dauiden agos*, 1, 3.

AIEK (io.) “aquellos”. *joate aiec*, 1, 1; *aien*, 3, 3at.; *aiequi*, 4, 2.

AIN (ad.) “tan”. *ain gauza maiteac*, 1, 1at.; *ain guti* “ez da ere”, 1, 5at.

AINBERZE (adj.) “tanto”. *ainberce gende da*, 1, 2.

AINGIRU (i.) “ángel”. *Ainguiru*, 1, 7.

AITA (i.) “padre”. *Aita Eternoari*, 2, 4at.; *Aita Parran*, 2, 4at.

(AIZIN) (i.) “tiempo pasado”. *Profeta Zachariasec erran zuen bezala aicinic*, 1, 3at.

AI (ad.) “(potencia, poder, facultad)”. *pena aldezquen guiciarequi*, 3, 1; *orai ezagutuko alduzu..., eta escusatuco alduzu*, 4, 4at. *Ik. ere Aldaquizue*, 3, 4.

ALA (ad.) “así; tanto”. *Ala hizan bedi*, 4, 3at.; *ala vatari, nola berceari*, 3, 3at.; *alaco moduan, ece...eztu adituco*, 2, 2at.

ALABER (ad.) “igualmente, también”. *alaber*, 2, 1at.

ALBAIT (ad.) “en lo posible” *albait beardiran izac baicic*, 4, 2at.

ALDE (i.) “lado, parte”. *alde batera huzten*, 4, 3at.; *arimaren alderat ‘pro anima’*, 4, 2at.

(ALDI) (i.) “tiempo; vez, representación”. *ango aldia eguinic* 1, 1at.; *aren aldiac eguiten dituela “vices”*, 2, 2at.

ALEGANZA (i.) “alegría” *alegranza, eta gozo*, 3, 2.

(ALFER) (adj.) “vano, inútil; perezoso, holgazán”. *alferric necacenda Christo*, 1, 4at.; *iz alferres*, 4, 3; *persona alferra da tur alferra vezala*, 4, 2.

ALFERKERIA (i.) “ociosidad, vagancia” *bota zureganic alferqueria*, 4, 2at.

(ALKE) (i.) “vergüenza”. *losas, eta alques vzcicea*, 2, 2.

ALLEGATU (a.) “llegar”. *eriac allegatu eztaitecen vearden moduan*, 2, 1.

(AMA) (i.) “madre”. *esan cion Amari*, 1, 3.

(AMA BIRJINNA) (i.) “la Virgen María”. *Ama Virginari*, 1, 3at.; 1, 4at.

AMABI (adj.) “doce”. *ami ceztera*, 1, 2at., “amabi” idatzi beharrean.

(AMORE) (i.) “amor”. *Jaungoicoaren amores*, 1, 1at.

AN (ad.) “allí”. *an arquicendiren guciac*, 2, 3; *ango*, 1, 1at.; *andic*, 1, 1at.; *aungoac* (sic *aun-*), 1, 1at., okerra bide dena.

ANAIA (i.) “hermano”. *borz anaia*, 1, 8; *anaia gazteaganic*, 1, 8.

ANDI (adj.) “grande”. *milagro andi hura*, 1, 2at.

(ANDITASUN) (i.) “magnitud”. *vere anditasunas*, 4, 4.

ANDRE (i.) “mujer, señora; esposa”. *Andre...prestu bat*, 3, 1; *nere Andreari*, 4, 3.

ANIMALE (i.) “animal”. *animale andien ertean*, 1, 5at.

ANIZ (adj.) “mucho”. *gauza aniz*, 1, 1; *anizetan ‘askotan’* 2, 3at.; *erremedio aniz escacendu*, 4, 3at.

(ANTIGOA) (i.) “antigüedad”. *Antigoasko Philosofo sabioac*, 1, 1at.

(APEZ) (i.) “sacerdote”. *vere lagun Apezac*, 1, 4at.

- (APOSTOLU) (i.) “apóstol”. *Apostoluac*, 1, 1at.; *Apostoloac*, 1, 7at.; *Apostolei*, 1, 2at., okerra edo.
- (AR) (i.) “gusano”. *zure gorpuz arrac janbearduten orren osasunagatic*, 2, 4.
- ARA (ad.) “ecce”. *Ara vere agoco hiza*, 1, 6; *hara*, 4, 3at.; *araraco videa*, 1, 4at.
- (ARAGI) (i.) “carne”. Ik. ARANZA.
- ARANZA (i.) “espina”. *munduco aranza guiciac vaño*, 1, 5at.; *aranzac araguiari oñace, eta dolore zorroza ematendion bezala*, 1, 5at.
- ARAIZI (a.) “inducir, obligar”. *ihoaracicioeten (Sansoni) jateco laborea*, 3, 2at.; *billarazten*, 2, 3at.
- ARBOLA (i.) “árbol”. *arbola viciac*, 3, 2.
- (ARDO) (i.) “vino”. *ardoa*, 4, 2at.
- (ARGITU) (a.) “iluminar”. *arguitucodiote entendimentue*, 4, 2.
- (ARI) (a.) “ocuparse, emplearse”. *arien arien arguituco diote*, 4, 2, *aries aries veracendu*, 4, 4.
- ARI (i.) “hilo”. *ari birua pasacenden bezala (horrazaren veguitic)*, 1, 5at..
- ARIMA (i.) “alma”. *arima, eta gorpuzari*, 1, 7at. NOTA. Erabiltzen du *anima* ere: *animeri*, 1, 8at.
- (ARIN) (adj.) “ligero, liviano”. *legue ariña*, 2, 4at.
- (ARITU) (a.) “ocuparse, emplearse”. *on eguiten arizea*, 4, 2.
- ARK (io.) “aquel”. Ik. URA.
- (ARKINDU)/(ARKITU) (a.) “encontrar, hallar; encontrarse, hallarse”. *arquituric Dictamo darizón belarra*, 2, 4; *arquincenzara*, 2, 4. NOTA. Gehiaho *arkitu* bestea baino.
- ARLOTERIA (i.) “holgazanería (?).” *gaizquieria, eta arloteria*, 4, 3at.
- ARRAI (i.) “pez”. *bort (sic -i) hogui, eta arrai bazuec*, 1, 2.
- ARRAS (ad.) “del todo”. *arras verac hucituen*, 1, 8at.
- (ARRASTO) (i.) “huella”. *atozte nere arrastotic*, 1, 4.
- (ARRAZU) (i.) “razón”. *sujetadadín arrazura*, 4, 2at.; *milla arrazues obequiago esandaiteque*, 1, 5. Ik. (ARRUZU).
- (ARRI) (i.) “piedra”. *Arria gogorra izanagatic*, 4, 4.
- (ARRIGARRI) (adj.) “terrible, espantoso”. *den arrigarriena izanagatic (vecatua)*, 2, 2at.
- (ARRITU) (a.) “espantarse, asustarse”. *arrituric*, 3, 1at.
- (ARRUZU) (i.) “razón”. *arruzua ematendu*, 4, 4. Ik. (ARRAZU).

(ARTE) (i.) “espacio, intermedio”. *etorricen artraño*, 1, 7; *illartraño*, 3, 3; *hill atraño* (sic *at-*) 1, 4; *orai atraño* (sic *at-*), 3, 4; *secretuan dagoan artraño*, 3, 4. *Ik.* (ERTE).

ARTU (a.) “coger, tomar”. *conturic artu gabe veren echecho gauzas*, 1, 1at.; *ardezagan*, 1, 2at.; *areztezan*, 2 4at.

(ASARRATASUN) (i.) “enfado, enojo”. *asarratasunaren*, 1, 6at.

(ASEGIN) (i.) “placer, satisfacción”. *emengo aseguiñac, eta ondasunac naitugu*, 1, 4at.

(ASENTU) (i.) “asiento, anotación”. *asentuko librutic*, 3, 2.

ASI (a.) “empezar”. *vera asi cen eracusten*, 1, 4.

(ASINTASUN) (i.) “comodidad, desahogo”. *edequicen diolaric janetic, edaritic, lotic, eta verce edocein asimtasunetic* (sic *asim-*) *cerbait*, 4at.

ASKI (ad.) “suficiente, bastante”. *asqui ezpailiraque*, 1, 2; *claro asqui*, 1, 4at.; *motiboric asqui*, 3 1at.

ASKO (adj.) “mucho”. *asco pensamentu*, , 3, 3at. *Ik.* ANIZ, gehienetan ageri dena.

(ASOLA) (i.) “cuidado, preocupación”. *asolaric eztuenac aiec (vecatuac) eguiñas*, 2, 1at.

(ASPERTU) (a.) “satisfacer, dar contento; aburrirse, cansarse”. *hizanendira aspertuac, eta contentatuec*, 1, 6; *ez odi dira aspercen essateas*, 2, 2at.

(ASTO) (i.) “burro, asno”. *astoari bezala*, 3 2at. *Ik.* ABRE.

ATRA (a.) “salir”. *atracen andic*, 1, 1at.; *atracos nauc*, 4, 3at.

(ATRIBU) (i.) ‘osado (?)’, atrevido (?), *hicez trebe eztirenac, obras atribuac dira*, 1, 4st.

ATXEKI (i.) “disculpa, excusa”. *isilldu bear ditutenachequiac*, 2, 2at.

(ATZENDU) (a.) “olvidar”. *azcenduric defuntuas*, 3, 3at.

(ATZERATASUN) (i.) “retraimiento”. *Jaungoicoaren gaucetako azceratasuna*, 4, 4at.

(ATZE) (i.) “parte posterior”. *azcetic esatendirelaric*, 3, 4; *acetic*, 3, 2at.

AU (io.) “este”. *au gucia*, 1, 1; *auda* “hoc est”, 3, 4at.; *naturale infame au*, 2, 2; *onec penacendu*, 2, 2; *oni*, 1, 7at.; *onequi*, 1, 1; *onena*, 1, 5; *onetas*, 1, 1at.; *onetan*, 2, 2at.; *onetaco*, “ad hoc”, 4 1at.

AUEK (io.) “estos”. *Bienaventuranza auec*, 1, 6; *ondasun guci auhec*, (sic *-h-*, 3, 2; *auhec hucias*, 3, 4at.; *abec*, 3, 1; *ocasio abec*, 4, 1at.; *aei*, 1, 3; *aequi*, 1, 3; *aben*, 3, 3; *abequi*, 4, 2at.; *abes*, 3, 2at. NOTA. Gerta daiteke hitz barrenean dauden *-u-* horiek, *b* grafema bezala irakurri behar izatea. Beraz, *abec*, *abei*, *stab*.

(AUR) (i.) “niño”. *Jesus aurra*, 1, 3.

(AURRE) (i.) “adelante, parte delantera; tiempo anterior”. *genden aurren*, (sic -en), 3, 4at.; *gucien aurrean*, 2, 3; *aurretic*, ‘antea’, 2 lat.; *aurrera*, 1, 2; 3, 4; etab.

AURTEGI (i.) “frente”. *aurtegui eguin cioten*, ‘contra eguin cioten’, 1 3at.

(AZKEN) (adj.) “último”. *azqueneco horduan*, 3, 3at.; *azquenean*, 1, 2.

(AZPI) (i.) “parte baja”. *oñen azpico loia*, 1, 1at.; *obligacio andiaren azpian zaude*, 3, 4at.

B

1 BA- (au.) “sí”. *ala hizanenda obracen bada*, 1, 6at. *Ik. BALDIN*.

2 BA- (au.) “sí, ya”. *hicusiric baciola*, 1, 1at.; *badaquigu*, 1, 5.

BADA (j.) “pues, ya que; pues, por tanto”. *bada...abrea vaño abreagoa zara*, 1, 3at.; *certaco bada galdecen diote?*, 1, 2.

BAGE (i.) “carencia”. *nior icussi nai baguea*, 3, 2at.

BAI (ad.) “sí”. *bai por cierto*, 1, 1at.; *nic ere bai*, 1, 8at.

1 BAIT- (au.) “que, el cual”. *prenda ederrarequi, baita cerua*, 1, 8at.

2 BAIT- (au.) “sí (?), ya (?).” *cerengatic ezpaita asqui esanen*, 1, 7; *cerengatic orlacoac ezpaitu*, 2, 1at.; *contentu hizan ezpaiciran*, 1, 1at. NOTA. Uste dugu, zenbait aldiz *zergatia adierazten duela*.

BAINZEIT (ad.) “al menos, por lo menos”. *Ik. BEINZET*.

BAITAN (p.) “en”. *verenbaitan*, 1, 1at.; *aren baitan*, 1, 2; *Jesusenbaitan*, 1, 4at.

BAIZIK (j.) “sino”. *eztugu berceric eguiñen gogoac ematenduguna* (sic -du-) *vaicic*, 1, 4at.; *alferrac pensamentu gaistoac eguiten baicic eztaqui*, 4, 2at.

BAKAR (adj.) “único, solo”. *confesorea guizon vacarbat da*, 2, 3; *guizon bacarbat*, 2, 3.

(BAKE) (i.) “paz”. *Vaquea*, 1, 6at.

(BAKETU) (a.) “hacer las paces”. *Jaungoicoarequi, gizona baquecea*, 1, 4at.

(BAKOSO) (adj.) “pacífico”. *Biena venturatuac dira vacosoac*, 1, 6.

(BAKOTX) (io.) “cada uno”. *vacochari*, 1, 2; *vacocharen faltas*, 3, 1.

BALDIN/BALIN (ad.) “acaso”. *baldin errorcen*, (sic -rr-) *bada*, 2, 3at.; *balinba-duzu billacen*, 2, 4.

(BALIATU) (a.) “aprovecharse, hacer uso”. *abetas maiz valiecembada*, 4 at.

BALIO (i.) “valer, valor”. *gueago valio du*, 2, 4.

(BANATU) (a.) “esparcir, difundir”. *erreputacioa huztenduzu...banatuco duen...min-gañean*, 2, 4; *banaturic ezpadago*, 3, 4.

BAÑA (j.) “mas, pero”. *vaña gueienac joatendira*, 1, 1; *vaña guertatuco zaizu verceari bezala*, 4, 2.

BAÑO (j.) “que” *abrea vaño abreagoa zara*, 1, 3at.; *munduco aranza guciac vaño*, 1, 5at.; *vera baño gueago*, 3, 2at.

(BAPEDRA) (io.) “cada uno, uno mismo”. *vapedrac naizuen gucia janic*, 1, 2at.; *bapedrac duenaren contra*, 4, 3at..

BARBER (i.) “médico”. *Barber, edo Medicua*, 2, 4.

BARKATU (a.) “perdonar”. *varcatu agravio eguiña*, 1, 5at.; *Esaiei varcaceco*, 1, 5at.; *barcacezotela*, 1, 4at.

(BARKAZIO) (i.) “perdón”. *barcacioa escaceco*, 3, 4at.

(BARREN) (i.) “interior”. *barrenean*, ‘intus’, 2, 4; *viozaren varreneraño*, 2, 2at.; *vapedrac beguirabezo vere barrenari*, 3, 3at.

(BARUTU) (a.) “ayunar”. *barucearequi*, 2, 2at. eta 4, 2at.

BAT (adj.) “un, una”. *zuetatic bat*, 1, 4; *erri batetic vercera*, 1, 1; *sierbo vati*, 2, 2; *guizon bati*, 2, 4at.; *dicipulubatei*, (*sic -ei*), 1, 2.

BATAIO (i.) “bautismo”. *festa, eztai, Bataio, difuntuen funcio*, 1, 5at.

BATERE/BATRE (adj.) “ningún”. *becaturic batere ezaio varcacen*, 2, 1at.; *vecaturic batre*, 2, 1; *batre pasioneric gabe*, 4, 2.

BAZUEK (adj.) “unos”. *erremediorembazuec ematendira*, 3, tituluan; *lecebazueta-tic*, 1, 1.

BEAR (i.) “necesario, necesidad”. *cer eguin bear zuen*, 1, 2; *erremedio gueiagoren bearra dela*, 4, 3at.; *vearden moduan*, 2, 1.

(BEARTU) (adj.) “en necesidad, necesitado”. *ezagutuzuen beartua cegola gendea*, 1, 2.

(BEDIKATU) (a.) “bendecir”. *bedicaturic Christoc borz oguiac*, 1, 2 at.

(BEGI) (i.) “ojo” *veguiec goraturic*, 1, 2; *beguiac atraric*, 3, 2 at.; *vecatu guciac veguiuen arturic*, 1, 4.

(BEGIRATU) (a.) “mirar; mirar, tomar en consideración; cuidarse, guardarse”. *cearretic beguiracea*, 3, 2at.; *Jauncoicoari veguiraturic*, , 6 at.; *Beguire ordea, aniz hero oc eguitendutena eguitea*, 4, 4.

BEGIREZE (i.) “mirada”. *vegirece, eta adisquide emacumequi izatetic*, 4, 1at.

BEINZET (ad.) “al menos, por lo menos”. *Nic beincet icusten dut*, 4, 3at. *Ik. BAINZEIT*.

BEKAIN (j.) “tan...como”. *ni aiec vecain guraso hunratuen humea naiz*, 1, 8at.

BEKATORE (i.) “pecador”. *Eri vecatore tristea*, 2, 1; *Becatore*, 3, 3.

BEKATU (i.) “pecado”. *lau vecatu principalac*, 1, 3at.; *becatu*, 3, 4.

BELAR (i.) “hierba”. *Ditamo darizon belarra jatendu*, 2, 4; *belar onac*, 2, 3at.

BELDUR (i.) “miedo, temor”. *beldur ciran Sansones*, 3, 2at.; *veldur*, 2, 2; *beldurric niorc izan eztezan*, 2, 2 at.

(BELDURTU) (a.) “atemorizarse, asustarse”. *castigatuas beldurcendela gaistoa*, 3 at.

(BELLA) (i.) “romería”. *confesio ona bezalaco bellaric*, 2, 4; *velletara doacenac*, 1, 1.

BEÑERE (ad.) “nunca, jamás”. *alferric veñere ez egotea*, 4, 2.

BERA (io.) “él / el mismo, mismo”. *gure Maistru Jesus, vera asi cen*, 1, 4; *Jaungoicoac verac*, 1, 4at.; *verari iduriagatic*, 4, 1.

(BERATU) (a.) “ablandar”. *aries aries veracendu*, 4, 4.

BERE (io.; adj.) “su, suyo (de él/ellos)”. *vere errezu moduac*, 1, 1; *Apostoluac...vere vici gucian*, 1, 2; *Bere buruaren jaun, eta jabe diranac*, 1, 6at.; *verebaitan ‘beren baitan’*, 1, 6at.

(BEREIZI) (a.) “distinguirse, diferenciarse”. *ez gazteric, ez zarric vereisten dela*, 1, 5at.

BERELA (ad.) “en seguida, inmediatamente”. *berela izulibeardio*, 3 3at..

BEREN (io.; adj.) “su, suyo (de ellos)”. *eta verena eguiteco*, 3, 2at.; *verenbaitan*, 1, 1at.; *veren naiera, eta gustoa*, 3, 1at.

BERES (ad.) “de por sí”. *veres ez izanagatic*, 2, 1at.

(BEROTASUN) (i.) “calor”. *caridadeco berotasuna*, 4 4at.

(BEROTU) (a.) ‘calentar, inflamar’. *veroturic vorondatea*, 4, 2.

BERREUN (adj.) “doscientos”. *verreun*, 1, 2.

BERRI (adj.) “nuevo; noticias”. *legue berribaten parazalea*, 2, 4at. *berriac jaquiteagatic*, 1, 1.

BERRIRO (ad.) “de nuevo, otra vez”. *verriro*, 1, 7at.

BERRIS (a.) “renovarse; hacer de nuevo, repartir”. *golpea berritucezaion*, 1, 8at.; *verritu bearditu confesio gaisto guiac*, 2, 1.

BERROGEI (adj.) “cuarenta”. *verroguei urten aldean*, 1, 3.

BERZE (adj.) “otro”. *verce lecuetara*, 1, 1at.; *ala vatari, nola berceari*, 3, 3at.; *verceren gauza daucanac*, 3, 3.

BESO (i.) “brazo; rama”. *arbolaren beso ihartuac*, 3, 2; *vere vesonetan ceuquelaric Jesus aurra*, 1, 3.

(BETE) (adj.) “lleno”. *oguis beteac*, 1, 2at.

BETI (ad.) “siempre”. *beti*, 3, 1at.; *veti*, 2, 3at.

BEZALA (j.) “como”. *legueac manacen zuen bezala*, 1, 3; *eguin dezoquen vezala*, 3, 3at.; *guc vearbezalacoa da*, 1, 2at.

(BEZANBAT) (ad.) “en cuanto, en calidad de”. *guizones bezan batean*, 1, 7at.

BI (adj.) “dos”. *bi eriotara*, 1, 7; *biac*, 3 1at.

BIALDU (a.) “enviar, mandar”. *bialdu ninduen*, 1, 5.

(BIAR) (ad.) ‘mañana’. *biarco egunera*, 4, 1at.

BIDE (i.) “camino”. *vide ceruracoa*, 1, 5; *Dembora vere videan joanic*, 1, 8at.

BIGARREN (adj.) “segundo”. *bigarren persona*, 1, 5.

(BILDU) (a.) “recoger”. *ogui sobratua bilceco*, 1, 2at.

BILLATU (a.) “buscar”. *billatu, eta arquituric*, 2, 4; *billacen*, 2, 1at.

BIOZ (i.) “corazón”. *vioz garbia*, 1, 6; *viocez varcacendiozula*, 3, 3.

BIRTUTE (i.) “virtud; virtud, poder”. *virtute andiagoric*, 1, 1at.; *virtuteric vecatuac barcaceco ezuten*, 2 4at.

(BIRU) (i.) “hebra”. *Ik.* 1 ARI.

(BISTU) (a.) “suscitar”. *virtute, eta obra onac vistucera*, 1, 3at.

1 BIZI (i.) “vida”. *vere vici gucion*, 1, 2; *vicibat duen bezala*, 3, 1.

2 BIZI (a.) “vivir”. *vici oiden vaño cuidado gueagorequi vicidadin*, 3, 1; *bici*, 4, 3at.

BIZIZE (i.) “vida”. *aien vicice era*, 1, 5.

BORONDATE (i.) “voluntad”. *vorondate osoarequi*, 1, 7at.

BORZ/BORT (adj.) “cinco”. *borz hogui*, 1, 2; *bort hogui*, 1, 2, okerra edo.

BORZGARREN/BOSGARREN (adj.) ‘quinto’. *borzgarren*, 4, tituluan; *Bosgarren*, 4, 2.

(BOTA) (a.) “tirar, arrojar”. *votazazu zureganic*, 2, 3; *botacen*, 2, 1.

(BURU) (i.) “cabeza”. *vere burua*, ‘se ipsum’, 1, 4; *zure buruari*, 4, 3at..

D

DAMU (i.) “pesar, pena; pesar, arrepentimiento”. *damu arcenzuten*, 1, 1; *damu, eta pena*, 3, 1.

(DAMUTASUN) (i.) “pesar, arrepentimiento”. *damutasunarequi*, 4 1at.

(DEITU) (a.) “llamar”. *Jaungoicoaren seme deituac*, 1, 6; *juduac deicen ciran*, 1, 3; *irturri*, (sic *ir-*) *sandua deicendute*, 2, 1.

- DENBORA (i.) “tiempo”. *dembora gucietan*, 4, 1at.; *dembra* (sic) *gucietaco gendeac*, 3, 3.
- (DESTXOSO) (adj.) “dichoso”. *deschosoa*, 1, 8at.
- DEUS (io.) “nada”. *au deus exta*, 1, 1at.; *deustan gendeac eztauquetenac*, 4, 4at.
- DIABRU (i.) “diablo”. *Diabru mutuac*, 2, 2; *Diabruac*, 2, 1; *diabruac*, 4, 2at.
- DIFRENTATU (adj.) “diferente”. *bi nausi difrentatuac...ceruizacea*, 4, 4at..
- DIOSALA (i.) “saludo”. *iza, diosala*, 3, 3; *diosalaric ez eguitea*, 3, 2at.
- DIZIPULU (i.) “discípulo”. *dicipulubatei*, 1, 2; *dicipulubatec*, 1, 2; *vere dicipulei*, (sic *-lei*), 1, 2at., okerra edo.
- DOAI (i.) “don”. *graciaren doai onequi*, 3, 1at.
- DOKTORE (i.) “doctor”. *Doctore Ainguiruac*, 1, 7at.
- DOLORE (i.) “dolor”. *dolore zorrraza*, 1, 5at.
- DOTRINA (i.) “doctrina”. *Adituric bada dotrina au*, 3, 4.
- (DRETXO) (i.) “derecho”. *ceruraco zuen drechoa*, 3, 2.

E

- EBAKI (a.) “cortar”. (*oguiac*) *ebaqui*, 1, 2at.; *illeac ebaqui*, 3, 2at.
- (EDAN) (i.) “acto de beber”. *janean, eta edanean*, 1, 5at.
- (EDARI) (i.) ‘bebida’. *janetic, edaritic*, 4, 2at.
- (EDEKI) (i.) “quitar, despojar de”. *gracia edequiciona guizonari*, 1, 7.
- EDER (adj.) “hermoso”. *lendabikico graciarequi vecain eder, vecain eder*, 2, 3; *joi erder*, (sic *-rd-*) *abec*, 3, 3at., okerra nonbait.
- EDERKI (ad.) “bien”. *Ai cein ederqui*, 3, 3at.
- (EDERTU) (a.) “embellecer”. *ederturic arima*, 2, 4at.
- EDO (j.) “o”. *Gure hizate,edo naturaleza*, 1, 7.
- EDOZEIN (io.) “cualquiera”. *edocein dela*, 1, 6at.; *edocein penitencia*, 2, 2at.; *edo ceñec*, 3, 3at.
- EGARRI (i.) “sed”. *egarri direnac*, 1, 6.
- EGIA (i.) “verdad”. *eguia aiequi*, 4, 2.
- EGIN (a.) “hacer”. *eguin cioten*, 1, 8; *eguiñic*, 1, 2at.; *eguinic*, 1, 1at.; *eguiñen*, 1, 1.
- EGINAL/EGIÑAL (i.) “esfuerzo, empeño”. *eguin al guzcia*, 2, 1; *eguiñ al guciac*, 3, 1.

- EGON/EGONDU (a.) “estar, permanecer”. *baldin egon bazara*, 3, 4; *isillic egon-duninzan*, 2, 2.
- (EGUN) (i.) “día; hoy”. *aguean eta egunean*, 2, 2at.; *egun losagarriartan*, 2, 3; *egungo nere pensamentu...gucias*, 4, 3.
- (EGUNORO) (ad.) “diariamente”. *egun oroco pena abequi*, 4, 2at.; *egun hora*, (sic -a), 4, 2at., okerra nonbait.
- (EIZA) (i.) “animal salvaje”. *Acienda, eta mendieco eizac*, 2, 3at.
- (EIZLARI) (i.) “cazador”. *eizlariac eman dion golpea*, 2, 4.
- (EKARRI) (a.) “traer”. *ecarriric*, 1, 2at.; *eccarcechetela*, 1, 2at.
- ELDU (a.) “venir”. *eldubaita vecatua galcera*, 1, 3at.
- ELIZA (i.) “iglesia”. *Eliza guizon*, 1, 3.
- (ELKAR) (io.) “uno y otro, mutuamente”. *biac elcarrequi baitabilza*, 3, 1at.
- (ELKARGANATU) (a.) “juntar, reunir”. *ezta guciak elcarganatuagatic ere*, 4, 4.
- (EMAKUME) (i.) “mujer”. *emacumea*, 1, 1.
- (EMALE) (i.) “dador”. *chasco emaleac*, 3, 1.
- EMAN (a.) “dar, entregar”. *vicia eman baizuten aren amores*, 1, 2.
- EMEN (ad.) “aqui”. *emen eta verce munduan*, 2, 2at.; *emengo*, 1, 1at.
- (ENGANZALE) (i.) “engañador”. *engananazalea*, 4, 3at.
- (ENTENDIMENTU) (i.) “inteligencia”. *entendimentua*, 4, 2.
- ERA (i.) “modo, manera”. *vicice era*, 1, 5.
- (ERABAZI) (a.) “ganar, obtener”. *hura erabazteagatic*, 1, 8at. *Ik. (IRABAZI)*.
- ERABILLI (a.) “emplear”. *astoari bezala erabilliaraciric*, (*errota arria Sansoni*), 3, 2at.
- (ERAIKI) (a.) “poner, atribuir”. *eraiquicea, edo paracea eztuen tacha*, 3, 4.
- ERAKUSI (a.) “mostrar, enseñar”. *Eracusizuen manso viocezcoa hizatea*, 1, 4; *esperienciac eracusten oi du*, 1, 1.
- (ERAMAN) (a.) “llevar”. *vere vicie eramanic*, 1, 8at.; *abre lotua bezala eramatendute*, 3, 2at.
- (ERANZUN) (a.) “responder”. *eranzuteco fiñeza paregabeco oni*, 1, 7at.
- (ERDETXI)/(ERDITXI) (a.) “lograr, obtener”. *ceruco osasun paregabeea erdechico du*, 2, 3at.; *erdistendenac*, 2, 3at.
- ERE (ad.) “también; tampoco”. *aingoac, (sic aun-) ere provecha daitecen*, 1, 1at.; *ezta ere*, 1, 6; *eguitenbadu ere*, 2, 2at.
- ERI (i.) “enfermo”. *Eri vecatore tristea*, 2, 1; *eriac sendaceco*, 2, 1; *heriac*, 4, 3at.

- ERIO (i.) “muerte”. *Erio modu au, 1, 7; bi eriotara condenaturic cegon, , 1, 7.*
- (ERIOZE) (i.) “muerte”. *trabaju, eta eriocea padecicezan, 1, 7at.*
- (ERITASUN) (i.) “enfermedad”. *condenacioaren eritasunatic, 2, 3at.*
- (ERIZI) (a.) “llamar(se)”. *Dictamo darizon belarra, 2, 4; gaiz bezala darizo gauza onei, 4, 4at.* NOTA. Bigarren adibidean ‘estimar’ da.
- ERO (i.) “loco”. *hero oc eguitendutena, 4, 4; essan oida eroa edequies cenzacen dela, 3, 1at.*
- (ERORI) (a.) “caer”. *lurrera erorceco, 4, 1at.; erorcembaita, 4, 1at.; errorcen (sic –rr–), 2, 3at., okerra nonbait.*
- (EROSI) (a.) “comprar”. *erosteco diruac balire ere, 1, 2.*
- ERRAN (a.) “decir”. *Ik.* ESAN.
- ERRAZ (ad.) ‘fácilmente’. *errazago da, 4, 4; ezta erraz... hizatea, 1, 2at.*
- ERRAZKI (ad.) “fácilmente”. *errazqui barcacen da, 4, 4.*
- (ERRE) (a.) “quemarse”. *errececo penan, 2, 2at.*
- (ERREFRAIN) (i.) “refrán, dicho”. *Dio errefraiñac, 4, 2at.; Errefraña, 4, 4.*
- ERREGE (i.) “rey”. *Erregue Dauidec diona, 2, 2; ardezagun guciac gure Erreguezat, 1, 2at.; Erreguearen adisquidetasuna, 3, 1at.*
- (ERREINU) (i.) “reino”. *ceruco erreinue, 1, 6; ceruco erreinua, 1.6.*
- (ERREMEDIAZALE) (i.) “remediador”. *gure Erremediazalea, 1, 2at.*
- ERRENKURA (i.) “odio”. *errenqura, odioa, 3, 2at.; odio, edo errencurerequi zaude norbaiten contra, 3, 3.*
- (ERRESPONDATU) (a.) “responder”. *errespondacea, 4, 2at.*
- ERREZU (i.) “rezo, oración”. *vere errezu moduac, 1, 1.*
- (ERRI) (i.) “pueblo”. *anic erritan, 1, 1; errietaco tabernac, 1, 5at.*
- (ERROMA) (i.) “Roma”. *Erroman guertatucena, 1, 4at.*
- ERROTA (i.) “molino”. *errota arribati loturic, 3, 2at.*
- (ERTE) (i.) “espacio intermedio”. *Genden ertean essan odia, 3, 1at.; aien erteko gau[za], 3, 3at.* Ik. (ARTE).
- ESAI/(ESAITASUN) “enemigo/enemistad”. *esai gaisto, 2, 1; esaitasunas, 4, 3.*
- ESAN/ERRAN (a.) “decir”. *esandugun gaucengatic, 1, 1; Essandiran, 2, 1at.; erran zue, 1, 3at.*
- ESGERO (?) “desde que”. *mundua den esguero, 3, 3.* Ik. 3. testuko 15. oharra.
- ESKATU (a.) “pedir, exigir; suplicar, rogar”. *Jaungoicoari escatu varcadezotela, 1, 5at.; confesio onac escacenduena, 3, 3.*

ESKU (i.) “mano”. *escu, edo mingañean*, 2, 4.

(ESTALKIN) (i.) “abrigo, amparo”. *gaunaren estalquiña billacea*, 3, 3.

ETA (j.) “y”. *interesa, eta ondasunac*, 1, 1at.

ETORRI (a.) “venir”. *etorri naiz*, 1, 1at.; *etorricocela*, 1, 2at.

ETXЕ (i.) “casa”. *vere eche*, 1, 8.

EUN (adj.) “cien”. *eun milla*, 3, 1.

EZ (ad.) “no”. *eztaquielo*, 1, 1; *ezcen*, 1, 1; *ezpaiciran*, 1, 1at.; *ezuten*, 1, 1at.; *ezzuuen*, 1, 8.

EZAGUMENTU (i.) “conocimiento”. *ceñec oranic ezagumentu osoric ezpaizuen*, 1, 8; *etorricen gaztea adiñera, eta onequi ezagumenture*, 1, 8at.

(EZAGUN) (i.) “conocido”. *ezagunequi, adisquidequi*, 1, 8.

EZAGUTU (a.) “conocer, saber”. *ezagutu dezazun ona*, 1, 3at.; *ezagutu eztechen*, 2, 1at.; *ezagucen*, 1, 1at.

1 **EZE** (j.) “que”. *pensazazu ongi, eze eztela izalico*, 2, 3at.

2 **EZE** (j.) “tan/de suerte - que”. *ain fuertequi, eze*, 2, 2at.; *alaco moduan, ece*, 2, 2at.

3 **EZE** (j.) “pues, ya que”. *atoz ongi prestaturic, ezce....*, 2, 1.

4 **EZE** (j.) “que”. *Ventures gueago valio du..., ezce zure arimarenac?*, 2, 4.

EZIN (ad.) “(impotencia, incapacidad)”. *ecin essandezoquela*, 2, 2at.; *ecin falta daitequena*, 3, 2at.

EZTAI (i.) “boda”. *festa, eztai, Bataio*, 1, 5at.

(EZUR) (i.) “hueso”. *ezur guciac*, 2, 2 *ezurretarao*, 2, 1at.

FERRA (i.) “herradura”. *ferra ilce baten faltan galcenda*, 4, 4.

FESTA (i.) “fiesta”. *festa, eztai, Bataio*, 1, 5at.

(FLAKATU) (a.) “debilitarse”. *flacaturic*, 4, 2at.

(FRANKO) (adj.) “mucho, abundante”. *francotan adituagatic*, 1, 7

G

GABE (p.) “sin, carente de”. *conturic artu gabe*, 1, 1at.; *malicia gabea*, 1, 5; *ondasun fingabeac*, 3, 1. *Ik. NERE*.

GAIN (i.) “arriba, encima”. *vere gain*, 1, 7at.; *balego oñen gañean*, 4 1at.; *Confesio gaizqui eguiten oidiran gañean*, 2, tituluan; *guciien gañetic gaistoena*, 2, 2; *gañaraco gauzac*, 1, 1at.

(GAINDU) (a.) “sobreponerse, vencer”. *gainduco zaizula*, 4, 4at.

GAISTAKERI(A) (i.) “maldad”. *gaistaquerie chiquia eguiteco*, 4, 4; *gaistaqueria bapedrac duenaren contra armacea*, 4, 3at.; *gaistaquerico inclínoa*, 4, 2.

GAISTO (adj.) “malo”. *esai gaisto Diabruac*, 2, 1; *gauza gaisto chiquietaraco aficioa*, 4, 4at.

GAIZ (i.) “mal”. *gaiz onequi ez gaizquiceco*, 4, 1; *orlaco gaicic*, 3, 3; *vecatuaren gaizcetic*, (sic –zc–), 2, 3at.

GAIZK (ad.; i.) “mal, de mala manera; ma.”. *Confesio gaizqui eguiten oidiran gañean*, 2, tituluan; *gaizquie escusaceco, eta ona obraceco*, 1, 3at.

GAIZKIERI(A) “gaiztakeria”. *gaizquieria, eta arloteria*, 4, 3at. Ik. 4. testuko 24.oharra.

(GAIZKIGILLE) (i.) “obrador del mal”. *gaizquigilleari ongui eguitea eracusizuen*, 1, 4at.

(GAIZKITU) (a.) “empeorar (un enfermo)”. *Gaiza darraionari ematenzaizquio ez gaizquiceco erremedioac*, 4, 1.

(GAIZOKI) (i.) “desgraciado” (?). *A gaizoquia losaric izan ez ciñuen vecatua eguiteco*, 2, 3.

(GALANT) (adj.) “magnífico, muy bueno”. *honra, eta erreputacio galantarequi arquituco da*, 2, 4.

GALDETU (a.) “preguntar”. *dicipulu batei galdetucion*, 1, 2.

GALDU (a.) “perderse; destruir”. *eta galdu ez cedin*, 1, 7; *eldubaita vecatua galcera*, 1, 3at.

(GALGARRI) (adj.) “perjudicial”. *costumbre gaisto eta galgarria*, 4, 3at.

(GANBELU) (i.) “camello”. *Ik. ABRE*.

(GAR) (i.) “llama”. *su, eta garretara*, 3, 2.

(GARAITU) (a.) “vencer, superar”. *garaituric gaistaquerico inclínoa*, 4, 2; (*virtute gueiago dute tentacioac garaiceco*, 4, 1at.

GARBI (adj.) “puro, limpio”. *garbi hizatea*, 1, 4at.

(GARBITASUN) (i.) “pureza, castidad”. *castidade, eta garbitasunaren contra*, 4, 3.

(GARIZIMA) (i.) “cuaresma”. *Garicimaco irugarren Igandeco Lecioa*, 2, tituluan; *Garicimaren Laugarren Igandeco predicu, do Leccioa*, 3, tituluan.

GAU (i.) “noche”. *gau, eta egun*, 4, 3at.; *gauac*, 1, 5at.; *gauaren*, 3, 3; *gauean*, 2, 2at.

GAUZA (i.) “cosa”. *gauza aniz eztaquiela*, 1, 1; *Jaungoicoaren aurrean aguerceco gauza izan dadin*, 3, 2.

GAZTE (adj.) “joven”. *mutil gaztebatec*, 1, 2; *ez gazteric eta zarric vereisten dela*, 1, 5at.; *gasteena*, 1, 8.

GEAGO/GEIAGO (ad.; adj.) “más”. *Ventures gueago valio du, 2, 4; cuidado gueagorequi, 3, 1; eta ez gueiago eguiteco, 4, 1at.*

(GEIEN) (io.) “la mayoría, los más”. *vaña gueienac joatendira, 1, 1; conuersacio gueienetan murmuracea, 3, 2at.*

GELDITU (a.) “quedarse”. *guelditu cen vere...ondasunequi, 1, 8; lenvaño gaizquia-go gueldidaitecen, 2, 1.*

GERO (ad.) ‘luego’. *orai..., guero, 2, 3; gueroraco esperanza, 1, 6at.*

GERTATU (a.) ‘suceder, acontecer’. *Erroman guertatucena, 2, 4at.; guerta daite-quezu loo zaudelaric, 4, 1at.*

(GEZUR) (i.) ‘mentira’. *guezurra erranzuenean, 2, 1at.*

(GEZURTI) (adj.) ‘mentiroso, falso’. *mundu onetako consulo guezurtiac, 4, 2.*

GIARI (i.) ‘guía’. *Guiari chusena, vide macurgabea, da Christo, 1, 6.*

GISA (i.) ‘modo, manera; clase, especie’. *guisa onetan despeditu cituen, 1, 8; abre guisa auetan arquicen dira, 1, 3at.*

GIZI (adj.) ‘todo’. *Ik. GUZI.*

GIZON (i.) ‘hombre’. *guizon eguin baininzan, 1, 5.*

GOART (i.) ‘cuenta, observación’. *goart emanic... cituela borz hogui, 1, 2.*

(GOARTU) (a) ‘observar, darse cuenta’. *goarcen delaric, 2, 1at.*

(GOGAITU) (a.) ‘hastiarse, hartarse’. *necaturic, eta gogaituric, 2, 4at.*

(GOGO) (i.) ‘mente, intención; gana, deseo’. *verceric gogoan dutela, 1, 1; gogoac ematen dizunean joatea, 3, 3; gogotic arcea, eta cumplicea, 3, 3.*

(GOGOR) (adj.) ‘duro’. *Arria gogorra izanagatic, 4, 4; edocein penitencia den gogorrena, 2, 2at.*

GOGORKI (ad.) ‘con rigor’. *abretasun guicias eguiñenzaizu gogorqui, 1, 3at.*

GOGORTU (a.) ‘negarse, obstinarse en no’. *vecatore gogortucena... essatea confesioan vecatuac, 2, 3.*

(GORATU) (a.) ‘alzar, levantar’. *Jaungoicagana goratuco du vioza, 4, 3; veguiac goraturic, 1, 2.*

GORPUZ (i.) ‘cuerpo’. *zure gorpuzaren lecu losaizunean, 2, 4; zure gorpuz arrac janbear duten orren osasunagatic, 2, 4.*

GOSE (i.) ‘hambre’. *gose, eta egarri direnac, 2, 6.*

GU (io.) ‘nosotros’. *gu vice garan moduan, 1, 5; guc, 1, 2at.; guregatic, 1, 5.*

GURASO (i) ‘padre y/o madre’. *vere gurasoac, 1, 8; gurasoric gabe, 1, 8at; guraso honratuen humea naiz, 1, 8at; gurasuequi, 1, 8.*

GURE (adj.) ‘nuestro’. *Christo gure Jauna, 1, 1.*

(GURUZE) (i.) ‘cruz’. *gurucean*, 1, 8.

GUTI (adj.) ‘poco’. *naiz dela gauza guti*, 4, 2at.; *eta ain guti*, 1, 5at.; *ain guti* (sic -*i*-), 1, 5at.

(GUZI) (adj.) ‘todo’. *au gucia ongui da*, 1, 1; *guciz ignorantea ezpada*, 2, 1at.; *guzcia* (sic -zc-) 2, 1; *guicia hizanducen guri eracustea*, 1, 4. NOTA. Gehiene-tan (GUZI).

H

HAZIENDA (i.) ‘ganado; hacienda, bienes’. *Acienda, eta mendieco eizac*, 2, 3at.; *hacienda, edo ondasunetan*, 3, 3at.

HEREDANZIA (i.) ‘herencia’. *heredancia*, 3, 3at.

HUMIL (adj.) ‘humilde’. *humilla hizanducen*, 1, 4at.

(HUMILDU) (a.) ‘humillarse’. *humilduco da gure abre soberbio au*, 4, 2at.

HUMILKI (ad.) ‘humildemente’. *humilqui*, 2, 4at.

(HUNRATU) (adj.) ‘honrado’. *guraso hunratuen humea*, 1, 8at. *Ik. ere Andre noble, honratu* (sic *ho-*), 3, 1.

I

(HI) (io.) ‘tú’. *nic* (sic -c) *emendic aurrera hitas victoriarequi atraco nauc*, 4, 3at.

IA (ad.) ‘a ver; ya’. *galdetucion ia cer zuen*, 2, 2; *eman dezaque ia vere anima galdu, eta illzat*, 4, 1at.

(IHARTU) (a.) ‘secar(se)’. *penace vra ezurretarano sarturic iharcenbaititio*, 2, 2at.; *arbolaren beso ihartuac*, 3, 2.

HIBILLI (a.) ‘andar; ocuparse’. *Juedean* (sic -e-) *hibillicen predicacen*, 1, 3; *ibilce-co*, 2, 2; *ibillico* (sic -ilb-), 4, 2at., okerra nonbait.

IDUKI (a.) ‘tener’. *segurozat iduqui dezaquezu*, 4, 4at. *Ik. HUDUKI*.

IDURI (a.) ‘parecer’. *iduriaraztendizu Satanasec*, 2, 3; *iduri zaiote*, 4, 3at.

(IGANDE) (i.) ‘domingo’. *irugarren Igandeco Lecioa*, 2, tituluan.

(IKARATU) (a.) ‘asustarse’. *icaracecoda... atrebicea*, 3, 2at.

HIKASI (a.) ‘aprender’. *eztute hicasinai hizandu*, 1, 3.

HIKUSI (a.) ‘ver; considerar, reflexionar’. *Gendeac... joatendira... gendeac hicusteagatic, eta hicusi dezaten*, 1, 1; *Hicusazue cer legue modua den*, 2, 4at.; *icisizuen Diabria*, 2, 2.

ILZE (i.) ‘clavo’. *Ik. FERRA*.

HILL (a.) ‘morir; matar’. *Jaiocenetik hill atraño* (sic *at-*), 1, 4; *illartraño*, 3, 3; *illcendu* (*arima*), 4, 1.

(**ILLE**) (i.) ‘pelo’. *illeac ebaqui vere esaiac*, 3, 2at.

INDAR (i.) ‘fuerza’. *edequicendio oneraco vide, eta indar gucia*, 2, 2at.

INDARGABE (adj.) ‘débil, sin fuerzas’. *ain flaco, eta indargabe guelditucen, eze*, 4, 1at.

(**INFARNU**) (i.) ‘infierno’. *infarnura condenaceco estaduan*, 4, 1; *infarnuco su, eta garretara*, 3, 2.

(**INKLIÑO**) (i.) ‘inclinación’. *garaituric gaistaquerico incliñoa*, 4, 2. *Ik. inclinacio*, 3, 1.

INTERESA/INTRESA (i.) ‘interés, bien(es)’. *interesa, eta ondasunac*, 1, 1at.; *intresa, hacienda, edo ondasunetan*, 3, 3at. NOTA. *Interesa gehiago erabiltzen du intresa baino*.

IHO (a.) ‘moler’. *ihoarcicioeten* (sic *-cioe-*) *jateco laborea*, 3, 2at.

***IO** (a.) ‘esan’. *dio*, 1, 1at.; *diona*, 2, 3.

(**IOLAS**) (i.) ‘broma, diversión’. *iolasagatic*, 3, 4.

(**IRABAKI**) (a.) ‘decir, manifestar’. *(confesoreac) irabaquicen, edo señalacen badu norc confesatu dituen*, 2, 2at.

(**IRABAZI**) (a.; i.) ‘ganar; ganancia’. *ondasun seculacoac hirabaztea*, 1, 4at.; *cer irabatzenda?*, 3, 2; *eguiten duen irabacia da*, 3, 2.

(**HIRAZARRI**) (i.) ‘despertar’. *hirazarriric an (infarnuan) arquicea*, 4, 1at.

HIRE (adj.) ‘tu, de ti’. *ni izanen nauc hire esaia*, 4, 3at.

(**HIRIKI**) (a.) ‘abrir’. *cerua hiriquicea*, 1, 4at.; *justoa cucha iriquian peligru andian dago escua botaceco*, 4, 1at.

(**HIRU**) (adj.) ‘tres’. *hiruretatic bigarren persona*, 1, 5.

IRUGARREN (adj.) ‘tercero’. *Irugarren erremedioa*, 4, 2; *Irugarrena*, 2, 1at.

HISILL (adj.) ‘callado, en silencio’. *isillic egondu ninzan*, 2, 2; *arc hisill hisilla erranenditio conuenizazquion eguiac*, 4, 2.

HISILLDU (a.) ‘callar, no manifestar’. *isilldu bear ditutenachequiac*, 2, 2at.; *hisilceas ezta oi penarie izaten*, 4, 2at.

(**HISPILLU**) (i.) ‘espejo, modelo’. *Hispillua eguitencelaric gucienzat*, 1, 4at.

(**HISUTU**) (a.) ‘enceguecer’. *ez liraque hisutuko hisucen diren bezala*, 4, 3.

ITURRI (i.) ‘fuente’. *arc iturri onetan botacenduen cusu gaistoarequi*, 2, 1; *irturri* (sic *irt-*) *sandua*, 2, 1, okerra nonbait.

(**HITXASO**) (i.) ‘mar’. *Galileaco hichasoaren costetan*, 1, 1at.

(ITXISUR) (i.) ‘gotera’. *ichisura chiquia izanagatic aries aries veracendu (arri gogorra)*, 4, 4.

(HITZ) (i.) ‘palabra’. *iz ematearequi*, 3, 3at.; *hizces esancezaten*, 1, 2.

(HIZALI) (a.) ‘apagarse’. *eztela izalico... su penagarri ori*, 2, 3at.; *su fiñic eztuen vra hizalicoda*, 2, 3at.

HITZIN (a.) ‘acostarse; darse a’. *eztadilla hizcin, eta lotan sartu*, 4, 1at.; *gau horo izciñ baño lenago*, 4, 3; *ardora iziñac diranac*, 4, 3.

ITZULI (a.) ‘volver, regresar; devolver, restituir’. *izulibearduzu Jaungoicagana*, 3, 3; *vacochari edequiziona izulcen cebillala*, 2, 2; *losa izzulcen*, 2, 2.

HIZAN (a.) ‘ser’. *contentu hizan ezpaiciran*, 1, 1at.; *izangaitecela*, 1, 5at. *Ik. HIZANDU*.

HIZANDU (a.) ‘ser’. *aniz erritan hizanducen*, 1, 1; *eztute hicasi nahi hizandu*, 1, 3.

HIZATE (i.) ‘naturaleza’. *hizate, edo naturaleza*, 1, 7; *izates, eta naturalezas*, 3, 1.

J

JABE (i.) ‘dueño, poseedor’. *lurraren jabe*, 1, 6; *bere buruaren jaun, eta jabe*, 1, 6at.; *Jabearen*, 3, 3.

JAIO (a.) ‘nacer’. *Jaiocenetik hill atraño* (sic *at-*), 1, 4.

JAIOZE (i.) ‘nacimiento’. *jaioces dacargun vecatuagatic*, 1, 7.

JAITXI (a.) ‘descender, bajar’. *guertadaitequezu loo zaudelaric infarnura jaistea*, 4, 1at.

JAKIN (a.) ‘saber’. *jaquin cedin aien siñestamentua*, 1, 2at.; *Jaquiñic zaudeque bada*, 2, 2at.

JAN (a.; i.) ‘comer; comida’. *Ik. (AR) eta jaten*, 2, 4; *janetic, edaritic, lotic*, 4, 2at.

JARDUKI (a.) ‘hablar, conversar’. *hisillceas ezta oi penaric izaten, bai ordea jarduquiceas*, 4, 3

JARDUKIZE (i.) ‘conversación’. *jarduquice, eta conuersacio*, 4, 2at.

JARRAITU (a.) ‘tener, aquejar’. *naiz emen gaiza darraina izanagatic*, 2, 4. *Ik. (GAIZKITU)*.

JAUN (i.) ‘señor’. *Bere buruaren jaun, eta jabe diranac*, 1, 6at.

JAUNGOIKO (i.) ‘Dios’. *ain cierto nola Jaungoicoa Jaungoico den*, 1, 5.

(JAUNGOIKOTASUN) (i.) ‘divinidad’. *juntacen celaric Jaungocotasunarequi*, 1, 7.

JENDE (i.) ‘gente’. *hicusicuen gente anicec seguicenciola*, 1, 2.

JOAN (a.) ‘ir’. *joan oi dira*, 1, 1.

JOATE (i.) ‘ida, viaje’. *joate aiec*, 1, 1.

JOI (i.) ‘joya’. *bi joi erder* (sic *er-*) *abec*, 3, 3at.

(JOKATU) (a.) ‘exponerse (?)’, arriesgarse (?). *sarri (gaistaquerie) andietara jocatucoda*, 4, 4.

JOKU (i.) ‘juego’. *joqu gucietatic*, 4, 1.

(JUDU) (i.) ‘judio’. *erreinu gucicoac juduac deicen ciran*, 1, 3.

K

KANPO (i.) ‘fuera, parte exterior’. *veren varrenean, eta ez campoan*, 1, 6at.; *atra daitecen campora*, 2, 3.

KARGU (i.) ‘cargo, mando; cargo, encargo; cargo, falta’. *cargu, eta obligacio dutenac*, 1, 5at.; *cargu emanendiote aguien vere... herderoei*, 3, 3at.; *ceñi carguric eguiñen ezaion*, 1, 3at.

(KOMERATU) (a.) ‘comulgar’. *comecacenbada modu onetan*, 2, 1at.

KOMEKAZIO (i.) ‘comunión’. *comecacio gaisto guciequi batean*, 2, 1at.

KONFESIOTEGI (i.) ‘confesonario’. *confesiotegui batetic vercera*, 2, 2.

KONSEJARI (i.) ‘consejero’. *Jaquiñic zaude libru ombat dela consejari eguiascoa*, 4, 2.

(KONSEJATU) (a.) ‘aconsejar’. *guizona consejacenduelaric*, 1, 3at.

(KONSENTIMENTU) (i.) ‘consentimiento’. *consentimentua*, 4, 1at.

KONSOLU (i.) ‘gozo, alegría’. *mundo onetaco consolu guezurtiac*, 4, 2.

KONTRA (p.) ‘contra’. *vere lagun gucien contra*, 3, 2; *gracia eman dezola vecatuaren contraco*, 4, 2.

KONTU (i.) ‘cuenta, cuidado’. *Vere arimes contu dauquenac*, 2, 3at.; *contuan artuco dituzue*, 4, 1; *contuan dagonarenzat*, 4, 3at.; *vaña contu zure lotsa orrec seculacoa eman eztazazun*, 2, 4at.

(KONTURATU) (a.) ‘darse cuenta’. *ezpazara conturacen*, 1, 3at.

(KORRUTU) (i.) ‘odio, aversión’. *siñesqui arcea arencontra corrutua*, 4, 3at.

(KOSTUNBRATU) (a.) ‘acostumbrarse’. *costumbracen delaric chiquiec ez equitera*, 4, 4.

(KRISTANDE) (i.) ‘cristianismo’. *ni christandean jaioa naiz*, 1, 8at.

KRISTIO (i.) ‘cristiano’. *ala da christio alferrac*, 4, 2.

(KUSATU) (a.) ‘contagiarse’. *cusaturic zaude luxuriaren cusu maradicatuarequi*, 3, 3.

KUSU (i.) ‘contagio, contaminacion’. *Ik.* (KUSATU) eta (KUSUTU).

(KUSUTU) (a.) ‘contagiarse, contaminarse’. *Gendeac Adanan becatuarequi guiac cusuturic eldugara,* 2, 3at.

KUTXA (i.) ‘arca’. *Ik.* (HIRIKI).

L

(LABORE) (i.) ‘grano (?)’, cereal (?). *ihoaracicioeten* (*Sansoni*) *jateco laborea*, 3, 2at.

LAGUN (i.) ‘compañero; prójimo’. *vere lagun Apezac*, 1, 4at.; *lagun proximoari*, 3, 4; *lagun eguitendiote*, 4, 4at.

LAGUNDU (a.) ‘ayudar’. *laguncendio*, 3, 2; *lagundu, eta indar emancion*, 1, 7at.

LAN (i.) ‘trabajo’. *cerbait lan eguiten duzularic*, 4, 2at.

LANDARA (p.) ‘además de’. *onetas landara*, 1, 2; *barcatuas landara*, 4, 2at.

LARGATU (a.) ‘dejar, abandonar’. *consolu guezurtiac largatu, eta menosprecioaceco*, 4, 2; *largacea*, 1, 1at.; *largacen*, 4, 4.

LARRE (i.) ‘terreno no cultivado’. *Artuzuen Christo gure Jaunac errietatic atracen bezala larre bazuetara*, 1, 2.

LASTER (ad.) ‘pronto’. *laster gainduco zaizula*, 4, 4at.

LAU (adj.) ‘cuatro’. *lau abre auetan*, 1, 3at.

(LAUDATU) (a.) ‘alabar’. *laudacendugularic eternidade gucian*, 2, 4at.

(LAUGARREN) (adj.) ‘cuarto’. *Laugarreña*, 2, 1at.

(LEALTASUN) (i.) ‘lealtad’. *lealtasunari*, 3, 1at.

LEGE (i.) ‘ley’. *vere legue sandua eracustera*, 1, 2at.; *legue modua*, 2, 4at.

(LEITU) (a.) ‘leer’. *leicen daquienac*, 4, 2.

LEKU (i.) ‘lugar, sitio’. *lecu bazuetatic bercetara*, 1, 1.

LEN (ad.) ‘antes’. *lenavaño gaizquiago*, 2, 1; *lenago zuen* (*fama*) *artan*, 3, 4at.

(LENDABIZI) (ad.) ‘antes, primero’. *lendabician...*, *eta ondorean*, 4, 4at.; *lendabicoa, videa dela dio*, 1, 3; *lendabico* (sic -bico), 4, 1. *Ik.* (LINBIZIKO).

LIBRU (i.) ‘libro’. *libru deuoturenbazuec leicea*, 4, 2.

(LINBIZIKO) (adj.) ‘primero’. *linbicoric galcenda*, 3, 1at.

(LO) (i.) ‘sueño, dormición’. *hizcin, eta loten sartu*, 4, 1at.; *loo* (sic bi *oo*) *zaudelaric*, 4, 1at. *Ik.* JAN.

(LOI) (i.) ‘barro, lodo’. *azpico loia*, 1, 1at.

LOSAGARRI (adj.) ‘terrible (?)’, temible (?). *juicioco egun losagarriartan?*, 2, 3.

LOSAIZUN (i.) ‘vergüenza, rubor’. *losaizun gucittic* (sic -tt-) *libre*, 2, 4at.; *zure gorpuzaren lecu losaizunean*, 2, 4; *losaizun edoceñetara*, 2, 4.

LOTSA (i.) ‘vergüenza’. *zure lotsa orrec*, 2, 4at.; *verguenza, edo losagatic*, 2, 4; *losas, eta alques vzcicea*, 2, 2.

(LOTU) (a.) ‘atar, sujetar’. *errota arribati loturic*, 3, 2at.; *locendiolaric mingaña Diabru mutuac*, 2, 2.

LUR (i.) ‘tierra’. *zure gorpuz lur orren osasunac*, 2, 4; *etorri naiz bada cerutic, lurrera*, 1, 4.

(LUZE) (adj.) ‘largo, prolongado’. *conuersacio lucean vecaturic ezta falta*, 4, 2at.

M

MAISTRU (i.) ‘maestro’. *Maistru Jesus*, 1, 4; *Maistru cerucoac*, 1, 2at.

MAITE (adj.) ‘amado, querido’. *huztea maite dituten mundu onetaco ondasunac*, 1, 1at.; *seme adoptivo maiteac*, 2, 4at.

MAIZ (ad.) ‘con frecuencia’. *maiz confesacea*, 4, 1at.

MAKUR (adj.) ‘torcido’. *beti macur debilza*, 1, 3; *guiciac escusa macurra dira*, 3, 3at.

(MAKURGABE) (adj.) ‘recto, derecho’. *Guiari chusena, vide macurgabea, da Christo*, 1, 6.

MAKURTASUN (i.) ‘torcedura’. *ni egquia naiz, macurtasun, eta malicia gabea*, 1, 5.

(MALKORTU) (a.) ‘precipitarse, despeñarse’. *eramatendute nora naiduten malcorceco*, 3, 2.at.

MANATU (a.) ‘mandar, ordenar’. *Manatucioten... gendeac ordenean paracechetela*, 1, 2at.

(MANDAMENTU) (i.) ‘mandamiento’. *Jaungoicoaren mandamentuen contra*, 1, 4at.

(MANDO) (i.) ‘mulo’. *Zaldia, Mandoa*, 1, 3at.

(MARADIKATU) (adj.) ‘maldito’. *Ik. (KUSATU)*.

(MEDIKU) (i.) ‘médico’. *Barber, edo Medicua*, 2, 4.

(MEN) (i.) ‘poder, sujeción’. *Diabruen sujetio, eta menean*, 3, 2at.

MENDI (i.) ‘monte’. *hurbildu cen mendi saies batera*, 1, 2.

MEREJI (a.) ‘merecer’. *vecatuac merejiduten castigua*, 4, 2at.

- (MEREJIMENTU) (i.) ‘mérito’. *obra onen merejimentua*, 3, 1at.
- MILLA (adj.) ‘mil’. *milla arrazues*, 1, 5.
- MINGAIN (i.) ‘lengua’. *illik huzten du mingain sueltoa hisillac*, 4, 2at.; *mingaña*, 2, 2.
- MODU (i.) ‘modo, forma’. *modu onetan*, 1, 8; *errezu moduac*, 1, 1; *cer legue modua den graciaskoa*, 2, 4at.
- MOTA (i.) ‘clase, género, tipo’. *vecatu mota guciac*, 3, 4at.
- MUNDU (i.) ‘mundo’. *onetaco ondasunac*, 1, 1at.
- MUTIL (i.) ‘joven’. *mutil gaztebatec*, 1, 2.
- (MUTU) (adj.) ‘mudo’. *Diabru mutuac*, 2, 2.

N

- NAI (a.) ‘querer, desear’. *eta veperedrac naizuen gucia janic*, 1, 2at.
- NAIERA (i.) ‘gusto, placer; voluntad, deseo’. *veren naiera, eta gustoa cumpliceagatic*, 3, 1at.; *pasione, eta naiera*, 4, 2at.; *munduco gauzai naiera, edo deseoa*, 3, 4at.
- NAIZ (j.) ‘aunque’. *naiz dela vicia*, 3, 1at.; *naiz... izanagatic*, 2, 4; *naiz sendatu, edo naiz ez*, 2, 4.
- NAPUR (i.) ‘ladrón’. *napur, suguen, eta serpientes lecua*, 3, 2at.
- NAPURRERIA (i.) ‘latrocinio, robo’. *napurreria, luxuria, ordiqueria*, 3, 2at.
- (NASI) (adj.) ‘turbio (?). *aren vecatu nasiac*, 2, 1at.
- NAUSI (i.) ‘amo, dueño’. *Por cierto ezara Nausi gaistoas quadracen!*, 2, 3; *bi nausi difrentatuac*, 4, 4at.
- NEGAR (i.) ‘lloro’. *negar eguitecoa da!*, 1, 3.
- (NEKATU) (a.) ‘cansarse, fatigarse’. *necaturic, eta gogaituric*, 2, 4at.; *alferric necacenda Christo*, 1, 4at.
- (NEKAZARI) (i.) ‘labrador’. *orlaco gauzac eztira necazariari emanac*, 4, 3at.
- NEKE (adj.) ‘difícil, arduo’. *abrasa neque dela salvacea*, 1, 5at.; *neque, eta gaiz iduri bazairu*, 2, 3at.
- NERE (adj.) ‘mi, de mí’. *beti macur dabilza, nere leguea artu nai gabes*, 1, 3; *atozte nere arrastotic*, 1, 4; *bialdu ninduen nere Aita Eternoac zuengana*, 1, 5.
- NI (io.) ‘yo’. *ni guciengatic etorri naiz*, 1, 1at.; *nic*, 1, 4; *aienzat bezala nerezat ere cerua da*, 1, 8at.

NIOR (io.) ‘alguien; persona alguna, nadie’. *Eta nior erorcenbada vecatuan*, 4, 1at.; *beldurric niorc izan eztezan*, 2, 2at.; *niori*, 2, 2at.; *ñiori* (sic *ñ*), 3, 4.

NOIZ (ad.) ‘cuándo’. *Adizazu... noiz den obligacio*, 2, 1.

1 NOLA (j.) ‘como’. *ain gauza maiteac, nola diran emengo... ondasunac*, 1, 1at.

2 NOLA (ad.) ‘cómo’. *galdetucion, nola emanencezaion alimentu pisca bat gendeai*, 1, 2; *Hicusteco nolaco siñestamentua zuten*, 1, 2.

1 NON (ad.) ‘donde’. *Plaza andi artan, non icusico baita*, 2, 3.

2 NON (ad.) ‘dónde’. *ona non dugun*, 1, 2at.; *burua arturic nondic aiec obratuco dituen*, 4, 2at.

1 (NOR) (io.) ‘quién’. *emen bada norc dituen borz ogui*, 1, 2.

2 NOR (io.) ‘quién’. *jaquin cezaten orrequi nor cen*, 1, 3; *eta norc escua emanendizu?*, 4, 1at.

NORA (ad.) ‘a donde’. *eramatendute nora naiduten*, 3, 2at.

(NORBAIT) (io.) ‘alguien’. *norbaiten contra*, 3, 3.

NOSKI (ad.) ‘acaso, tal vez’. *berce legueremba nosqui bada orlacoenzat?*, 4, 3at.

O

(OBE) (adj.) ‘mejor’. *eguiñendut errepidimentu obeagoa*, 1, 8; *obraric obrenac*, 1, 6.

OBEKI (ad.) ‘mejor’. *obequi eguiñen luque*, 1, 1; *obequiego (contu) artuco du mortalees*, 4, 4.

HOGI (i.) ‘pan’. *hogui zerrabat*, 1, 2; *borz oguiaz*, 1, 2at.

OI (ad.) ‘(hábito, costumbre)’. *Gendeac hicilcen oi dira*, 1, 1; *billacen oiduzu Barber, edo Medicua*, 2, 4. *Ik. HISILDU*.

OIEK (io.) ‘esos’. *oiec verequi huduquibeche*, 1, 4at.

(OIN) (i.) ‘pie’. *oñen azpico loia*, 1, 1at.; *oñen gañean*, 4, 1at.

OITURA (i.) ‘costumbre’. *Vecaturaco oitura hora*, 4, 4.

(OIU) (i.) ‘grito’. *egun gucian oius egonagatic*, 2, 2.

(OLAKO) (adj.) ‘tal, de esa clase’. *ezta erraz verce olacoac hizatea*, 1, 2at.; *guc eztugu esaten olacoric*, 1, 4at. *Ik. ORLA*.

ON (ad.) ‘bueno’. *zure seme on au*, 1, 3at.; *onetaco onda... ematea*, 4, 2at.; *emanendizula oneraco videa*, 4, 2.

ONA (ad.) ‘he aquí’. *ona non dugun*, 1, 2at.

(HONDASUN) (i.) ‘bien, bienes’. *consideratugabe... cer ondasun galcenden*, 3, 1at.; *naiz dela vicia, hondasuna, eta honra*, 3, 1at.; *mundu onetaco ondasunac*, 1, 1at.

ONDORE (i.) ‘consecuencia, resultado’. *esperienciac eracusten oi du, cer ondore hizaten duten joate aiec*, 1, 1; *orducoai, eta ondoreco guciei*, 1, 5; *ondoretic seguitu cioten*, 1, 1at.; *onen (Adanen) vecatuaren ondorean*, 1, 7; *lendabician... eta ondorean*, 4, 4at.

ONEK (io.) ‘este’. *Ik. AU.*

ONGI (ad.) ‘bien’. *au gucia ongui da*, 1, 1; *ongui ongui goza zite*, 1, 8.

ONTASUN (i.) ‘bondad’. *vere ontasun infinituagatic*, 1, 7.

ÖÑAZE (i.) ‘dolor’. *oñace, eta dolore zorroza*, 1, 5at.

ORAI (ad.) ‘ahora’. *orai nabilla veldur, eta losa izzulcen*, 2, 2; *oraño ala dago*, 4, 2; *oranic* (sic -n-), 1, 8; *orai atraño* (sic -at-), 3, 4; *oraindraño*, 4, 3at.

(ORDE) (i.) ‘vez, parte, nombre’. *uzci zuen Jesus diuinoac vere ordean*, 2, 3at.

ORDEA (j.) ‘pero, mas’. *Beguire ordea... eguitea*, 4, 4. *Ik. (JARDUKI).*

ORDIKERIA (i.) ‘embriaguez’. *ordiqueria, maldicioa*, 3, 2at.

(HORDU) (i.) ‘hora’. *nic botacen aut nereganic ordugaitsoan*, 4, 3at.; *azqueneco horduan*, 3, 3at.

ORDUAN (ad.) ‘entonces’. *orduan orduan bezala*, 3, 2.

(ORDUKO) (adj.) ‘de entonces’. *orducoesai, eta ondoreco guciei*, 1, 5.

ORI (oi.) ‘ese’. *eguia da ori gucia*, 1, 4at.; *zure lotsa orrec*, 2, 4at.; *orren osasunagatik*, 2, 4; *orregui gucierequi*, 1, 8; *orrengatic dio Dauidec*, 1, 3at.; *zoco ortan*, 2,3; *ortaco etorri naiz*, 1, 4.

(ORIN) (i.) ‘ciervo’. *Naturalezaco Maistruec eracusten digute oriñac nola billacenduen... golpea sendaceco modua*, 2, 3at.

ORLA (ad.) ‘así’. *orla confesacendanac*, 2, 1at.

ORLAKO (ad.) ‘tal, de esa clase’. *ortaco ez joatea obequi eguiñen luque*, 1, 1; *ortaco gaicic... eztiozula emanen*, 3, 3. *Ik. (OLAKO).*

HORO (adj.) ‘cada, todos los’. *gau horo*, 4, 3; *gauoro*, 4, 3; *egun oroco*, 4, 2at. *Ik. EGUNORO.*

OROAT (ad.) ‘igualmente, también’. *oroat murmuracea*, 3, 4.

(OROITU) (a.) ‘acordarse’. *oroituri nola*, 1, 8at.; *oroicea... penas*, 4, 2at.

ORRA (ad.) ‘he ahí, mira’. *orra... eredero eguin zaitugu*, 1, 8.

(HORRAZ) (i.) ‘aguja’. *horrazaren veguitic*, 1, 5at.

ORREK (io.) ‘ese’. *Ik. ORI.*

(ORZILLARE) (i.) ‘viernes’. *Orcillaretan*, 4, 2at.

OSASUN (i.) ‘salud’. *ceruco osasun peregabea*, 2, 3at.; *psasunaco iturrian*, 2, 1.

(OSO) (adj.) ‘pleno, entero’. *vorondate osoarequi*, 1, 7at.

OSOKI (ad.) ‘plenamente, totalmente’. *osoqui vecatuaç confesaceco*, 2, lat.

OTOIZ (i.) ‘oración, súplica’. *Aita Eternoari otoiz eguitea vercacezotela*, 1, 4at.

(OZTASUN) (i.) ‘frialdad, indiferencia’. *oztasuna ematendio*, 4, 4at.

P

PAGU (i.) ‘pago, satisfacción; paga, recompensa’. *pagu sobratua... gure vecatuen zorras*, 1, 7at.; *Jaungoicoaganic pagu ederra*, 4, 2at.

PARATU (a.) ‘poner, colocar’. *erremedioa paratuzuen*, 1, 7; *escusa paracen duela*, 1, 1.

(PARAZALE) (i.) ‘que pone, establece’. *berce legue berribaten parazalea*, 2, 4at.

(PAREGABE)/(PARAGABEKO) (adj.) ‘sin igual, incomparable’. *bai porcierto gauza paregabea*, 1, 1at.; *fiñezza paregabeco oni*, 1, 7at.; *losa paregabeco onetatic*, 2, 3.

(PARTITU) (a.) ‘repartir, distribuir’. *manatucioten Apostoloei... particechetela gente de guciei*, 1, 2at.

(PAUSU) (i.) ‘paso’. *pausuric eman eztezan obra onac eguiteco*, 3, 2at.

PELIGRU (i.) ‘peligro’. *peligru andian dago*, 4, 1at.

PENAGARRI (adj.) ‘doloroso, atormentador’. *barrenean duen su penagarri ori*, 2, 3at.

PENATU (a.) ‘hacer sufrir’. *nola gure araguia penatu beardugun*, 4, 2at.

PISKA (adj.) ‘poco’. *alimentu pisca bat*, 1, 2; *lotxa piscabat*, 2, 4at.

PREDIKU (i.) ‘predicación, sermón’. *predicu, edo Leccioa*, 3, tituluan.

PREMI (i.) ‘necesidad’. *premi hora erremediaceco*, 1, 2; *eztago premian*, 3, 3at. *Ik. PRIMIA.*

PREST (adj.) ‘dispuesto, preparado’. *edocein trabaju, eta penara prest daudenac*, 1, 6at.; *eta presta egonenda*, 4, 2.

(PRESTATU) (a.) ‘disponerse, prepararse’. *atoz ongui prestaturic*, 2, 1.

PRESTU (adj.) ‘noble, honrado, virtuoso’. *Andre noble, honratu, eta prestu bat*, 3, 1.

PRIMIA (i.) ‘necesidad’. *ezagumentu, eta primia duten arc billarazten diote... belarra*, 2, 3at.; *primieric gabe*, 4, 3. *Ik. PREMI.*

(PROBETXUGABE) (adj.) ‘inútil’. *conuersacio prouechugabeac*, 4, 2at.

PUNTU (i.) ‘punto, asunto, materia’. *puntu onen gañean dio...*, 2, 2.

S

SAIES (i.) ‘flanco, ladera’. *hurbildu cen mendi saies batera*, 1, 2.

(SANDU) (adj.) ‘santo’. *legue sandua*, 1, 2at.; *Espiritu Sanduaren gracia*, 3, 1at.

SARRI (ad.) ‘pronto, en breve’. *sarri andietara jocaturopa*, 4, 4; *sarri sarri*, 2, 4.

(SARTU) (a.) ‘entrar’. *eztirela sartuko nere echean*, 1, 3; *errazago da...*, *abrasa ceruan sarcea vaño*, 1, 5at.

(SASI) (i.) ‘zarza, mata’. *aranza, sasia, eta maleza*, 4, 2.

(SEGURANZA) (i.) ‘seguridad’. *Eztuzu seguranzaric*, 4, 1at.

SEI (adj.) ‘seis’. *(anaia) guciec ciren sei*, 1, 8.

SEIGARREN (adj.) ‘sexto’. *seigarren anaia*, 1, 8; *Seisgarrena* (sic *Seis-*), 2, 1at., *okerra nonbait*.

SEKULAKO (ad.; adj.) ‘eternamente; eterno’. *seculaco condenatua hizanen baizara*, 1, 4; *gueldicea seculaco*, 3, 2; *ondasun seculacoac*, 1, 4at.

SEKULAN (ad.) ‘nunca, jamás’. *seculan vecaturic egun ezpalu vezala*, 2, 3.

SEME (i.) ‘hijo’. *vere seme Jesus ona*, 1, 3.

(SENAR) (i.) ‘esposo, marido’. *vere Senarrari lealtadea goardaceagatic*, 3, 1.

SENDATU (a.) ‘sanar’. *vecatuco gaizatic sendatu gabe gueldi daitecen*, 2, 1; *eriac sendaceco paratuzuen*, 2, 1.

(SENDO) (adj.) ‘fuerte’. *alimentu sendoac*, 4, 2at.

SEÑALE (i.) ‘señal, signo’. *señale eman zuen pobrezarena* ‘in signum paupertatis’, 1, 4; *señalezat* ‘in signum’, 1, 4at.

(SERBIZU) (i.) ‘servicio’. *Jaungoicoaren seruizuen*, 1, 8at.

(SIÑESKO) (adj.) ‘sincero’. *Proposuita, bada, siñescoa izanenda*, 3, 3; *propositu firme, eta siñescoarequi*, 3, 4at.

SIÑESKI (ad.) ‘sinceramente, de veras’. *siñesqui izulibearduzu Jaungoicoarengana*, 3, 3.

(SIÑESTAMENTU) (i.) ‘fe’. *hicusi cen... nolaco siñestamentua zuten*, 1, 2at.

SIÑESTATU (ad.) ‘creer, tener fe’. *aieczutzen siñestatu*, 1, 5; *ceren... siñestaturic gauden*, 1, 5.

(SOBRANIETU) (adj.) ‘desordenado (?), excesivo (?). *munduko ondasunetara izanduden deseo sobranietares*, 4, 3.

SU (i.) ‘fuego’. *su fiñic eztuen vra hizalicoda*, 2, 3at.

(SUGE) (i.) ‘culebra, serpiente’. *napur, suguen, eta serpienten lecua*, 3, 2at.

T

TIRAKA (i.) ‘tirón, estirón’. *tiraca guti bearluque lurrera erorceco*, 4, 1at.

(TOKI) (i.) ‘sede, morada’. *celaric... Trinidadearen temploa, edo toquia*, 3, 2at.

TREBE (adj.) ‘osado (?)’, atrevido (?). *Ik.* (ATRIBU).

(TXAR) (adj.) ‘malo’. *errepartimentu charra eguinduzue*, 1, 8; *iz charrac*, 3, 4.

TXARKERIA (i.) ‘maldad, obra mala’. *charqueria gicias*, 4, 1at.

TXIKI (adj.) ‘pequeño’. *vecatu chiqui, edo venialeac*, 4, 3at.

TXOILL (ad.) ‘muy’. *icusizuen Diabrua choil diligenta cibillala*, 2, 2; *choill firmea*, 2, 4at.

(TXUSEN) (adj.) ‘recto’. *Guiari chusena*, 1, 6; *vide chusenetic ibillico da*, 4, 2at.

U

HUDUKI (a.) ‘tener’. *oiec verequi huduquibeche*, 1, 4at. *Ik.* IDUKI.

HUKATU (a.) ‘negar’. *izcic ez essatea, edo hucacea*, 3, 2at.

HUME (i.) ‘hijo’. *Adanen Hume guciac*, 1, 7; *nere humei emandioteden exemplo gaistoes*, 4, 3.

HURA (io.) ‘aquel’. *necesidade hura erremediaceco*, 1, 2; *vra ez eguiteco*, 3, titulu; *arc hisill hisilla erranenditio*, 4, 2; *pena arturic aren joateas*, 1, 1at.; *ari contra eguiteco*, 4, 2; *egun artan*, 2, 3; *despedice artas*, 1, 8; *dembora artacoari*, 1, 3; *arengatic esanditzun gauzas*, 3, 4.

(HURBILDU) (a.) ‘acercarse’. *hurbilducen mendi saies batera*, 1, 2.

HURRE (i.) ‘oro’. *mundu onetako hurre, cillar, eta*, 1, 1at.

URRIKALDU (a.) ‘compadecerse, apiadarse’. *Jaungoicoa vrricalducen*, 1, 7.

(URRIKIMENTU) (i.) ‘arrepentimiento, pesar’. *vrriquimeturicgabe*, 2, 1at.

(HURTE) (i.) ‘año’. *verroguei hurten aldean*, 1, 3.

USTE (i.) ‘opinión, creencia’. *vste badu*, 2, 1at.

HUS (i.) ‘fracaso’. *hus eguinic*, 1, 4.

HUTZI (a.) ‘dejar, abandonar; dejar, permitir’. *naiera gaistoac huzci dechen*, 4, 2at.; *eztegozun huzci joatera*, 1, 2at.; *ocasio peligrosoa vzcgabe*, 2, 1at.; *huzciric ciudadea*, 1, 1at.; *huzten*, 2, 4; *vzten*, 3, 3.

Z

- (ZAIN) (i.) ‘raíz’. *onen (arbolaren) zeñatatic*, 3, 2.
- (ZALDI) (i.) ‘caballo’. *Zaldia, Mandoa*, 1, 3at.
- (ZAR) (adj.) ‘viejo, anciano’. *ez gazteric, eta zarric vereisten dela*, 1, 5at.
- (ZARE) (i.) ‘cesto, canasto’. *zarecho batean cituela borz hogui*, 1, 2.
- ZAURI (i.) ‘herida, llaga’. *Zauri, edo llaga*, 2, 4.
- ZAZPIGARREN (adj.) ‘séptimo’. *Zazpigarren erremedioa*, 4, 2at.
- (ZEAR) (i.) ‘lado, costado’. *cearretic beguiracea*, 3, 2at.
- 1 (ZEIN) (io.) ‘que, el cual’. *ceñec oranic ezagumentu osoric ezpaizuen*, 1, 8; *ceñi*, 1, 3at.; *ceñequi*, 2, 4at.; *ceñetan*, 1, 1at.
- 2 ZEIN (ad.; io.) ‘qué, cuán; cuál; cuán mucho’. *cein ederqui*, 3, 3at.; *cein diran*, 2, 3at.; *cein beguitenarturic dauquen vecatua*, 3, 3.
- ZENBAT (adj.) ‘cuánto’. *cembat placer arcenoida*, 3, 1at.; *eta cembat eguin zuen*, 3, 3.
- (ZENZATU) (a.) ‘volverse cuerdo’. *essan oida eroa edequies cenzacen dela*, 3, 1at.
- (ZENZU) (i.) ‘sentido, juicio’. *cenzuric baduzue*, 3, 1at.
- ZER (io.) ‘qué’. *eracusten oi du, cer ondore hizaten duten joate aiec*, 1, 1; *Cer Jaungoicoaren legue edo, ez legue?*, 1, 4at.; *Cer ceru, eta ango... gozoac?*, 1, 4at.; *certaco bada galdecen diote?*, 1, 2.
- ZERBAIT (io.) ‘algo, algún’. *cerbait gauza on*, 4, 2.
- (ZERBIZATU) (a.) ‘servir’. *bi nausi difrentatuac... ceruizacea*, 4, 4at.
- ZEREN (j.) ‘porque, debido a que; porque, pues’. *ceren joaten cen*, 1, 1; *ceren aniz conueniden*, 2, 2at.
- ZERENGATIK (j.) ‘porque, debido a que; porque, pues’. *cerengatic... esperanza ematen duten*, 1, 6at.; *cerengatic... eztuen bearden bezala escacen*, 2, 2at.
- ZERU (i.) ‘cielo’. *Cer ceru...?*, 1, 4at.; *Maistru cerucoac*, 1, 2at.
- ZERRA (i.) ‘rebanada’. *ogui zerrabat*, 1, 2.
- ZEZTERA (i.) ‘canasto’. *amabi ceztera oguis beteac*, 1, 2at.
- ZILLAR (i.) ‘plata’. *hurre, cillar, eta*, 1, 1at.
- ZOKO (i.) ‘rincón’. *guardachezu vioceco zoco ortan*, 2, 3.
- ZOR (i.) ‘deuda’. *arcenzuelaric... vere gain gure zor gucie*, 1, 7at.
- ZORIONEAN (ad.) ‘en buena hora’. *zorionean etorria dela zure seme on au*, 1, 3at.

ZORZI (adj.) ‘ocho’. *Zorci Bienaventuranza auec*, 1, 6.

ZORZIGARREN (adj.) ‘octavo’. *Zorcigarren erremedioa*, 4, 3.

ZORROZ (adj.) ‘afilado; agudo’. *dardo zorroz ori*, 2, 4; *dolore zorroza ematendion bezala*, 1, 5at.

ZU (io.) ‘tu, vos’. *zu eguiña... baizara*, 1, 3at.; *zuc essan gabe*, 2, 3; *vaña zuri bai guizona*, 1, 3at.; *gaizqui hizanen da zutas*, 1, 4.

ZURE (adj.) ‘tú, de ti, de vos’. *zure concienciac barrenean duen su penagarri ori*, 2, 3at.; *zureac hizenenduten bezala*, 1, 8; *votazazu zureganic*, 2, 3.

ZUEN (adj.) ‘vuestro, de vosotros’. *guizon eguin baininzan zuen ertean visibilea* (sic *-bi-*) *hizateagatic*, 1, 5; *eta zuenac erreprendicen ditut*, 1, 4.

ADIZKITEGIA

A-B

AUT ‘haut’. nic botacen *aut* nereganic ordugaistoan enganazalea? nic (sic -c) ... vitoriarequi atraco nauc, alde batera huzten *haudelaric* costumbre gaisto, eta galgarria? 4, 3at., 1.

BALIRA ‘balira’. *ezpalira*, 4, 4at., 2; *balire*, 1, 2.

BALITU ‘balitu’. *valitu*, 3, 1, 2.

BALIZ ‘balitz’. *ezpaliz*, 4, 4, 2.

BALU ‘balu’. *ezpalu*, 2, 3, 2.

BALUTE ‘balute’. eguiten *balute*, 4, 3, 2.

BEDI ‘bedi’. consideratubedi, 1, 4at.

BETXE ‘bitza’. *huduquibeche*, 1, 4at.

BEZA ‘beza’. *guardabeza*, 1, 4at.

BEZATE ‘bezate’. *esanbezate*, 1, 4at.

BEZO ‘biezaio’. *beguirabezo*, 3, 3at., 1.

D

DA ‘da’. *da*, 1, 1, 1; *den*, 1, 3, 2; *dela*, 2, 1, 2.

DADIN ‘dadin’. *viciadadín*, 3, 2, 1; *escusadadillala* (sic -*llala*), 4, 1, 3; *eztadilla* hizcin, eta lotan sartu, 3, lat., 2.

DAITEKE ‘daiteke’. *esandaiteque*, 1, 5, 1; *ezcin* falta *daitequena*, 3, 2at., 2.

DAITEKEZU ‘dakizuke’. *guertadaitequezu*, 4, lat., 2.

DAITEZEN ‘daitezen’. provecha *daitecen*, 1, lat., 1; condenatudaitecen, 2, 2; allegatu *eztaitecen*, 2, 1, 1.

DAITEZKE ‘daitezke’. *ezcin* bici *daitezquela*, 4, 3at., 1. Ik. 4. testuko 22. oharra.

- DAKION ‘dakion’. ongui eguin *daquiola*, 1, 5at.
- DETXEKE ‘ditzake’. errandechequen, 2, 4at., 2.
- DETXEKETE ‘ditzakete’. aldechequeten ... faltac, 3, 2at., 2.
- DETXEN ‘ditzan’. huzci *dechen*, 4, 2at., 2; ezagutu eztechen, 2, lat.
- DETXETEN ‘ditzaten’. jaquin *decheten*, 2, 3, 3; confesatu eztecheten, 2, 2.
- DEZAGUN ‘dezagun’. ardezagun, 1, 2at., 3.
- DEZAKE ‘dezake’. eman *dezaque*, 4, lat., 1.
- DEZAKEZU ‘dezakezu’. iduqui *dezaquezu*, 4, 4at., 1.
- DEZAN ‘dezan’. señaladezan, 1, 4at.; confesatu eztezan, 2, 2.
- DEZATEN ‘ditzaten’ (sic). hicusi *dezaten*, 1, 1, 1.
- 1 DEZAZUN ‘dezazun’. ezagutu *dezazun*, 1, 3at.
- 2 DEZAZUN ‘diezazun’. eguin *dezazun*, 3, 3, 2; eman eztezazun, 2, 4at., 2.
- DEZOGUN ‘diezaiongune’. eztezogun huzci, 1, 2at., 3.
- DEZOKETE ‘diezaioke’. *dezoque*, 3, 3at., 2.
- DEZON ‘diezaion’. emandezola, 4, 2, 2.
- DEZOTEN ‘diezaien’. varcaddezotela, 1, 5at.
- DIDAZU ‘didazu’. *didazula*, 3, 2, 1.
- DIGU ‘digu’. emanendigu, 1, 8at.
- DIGUTE ‘ditue’. *digute*, 2, 3at.
- DIO ‘dio’. laguncendio, 3, 2, 1.
- DIOT ‘diot’. emandiuden, 4, 3, 2.
- 1 DIOTE ‘diote’. eguin *diote*, 1, 3at.
- 2 DIOTE ‘die’. galdecen *diote*, 1, 2.
- DIOTET ‘diet’. eguin *diotet*, 1, 4, 2; *dioteden*, 4, 3, 2.
- DIOZU ‘diozu’. edequi *badiozu*, 3, 4, 2.
- DIOZUE ‘diezu’ (sic). cer edequi *diozue?*, 2, 2.
- DIRA ‘dira’. *dira*, 1, 1, 1; *diran*, 1, lat., 2; *diren*, 3, 2, 1.
- DITIO ‘dizkio’. erranenditio, 4, 2, 3.
- DITIOZU ‘dizkiozu’. *ditiozun*, 3, 4at., 1.
- DITU ‘ditu’. *ditu*, 2, 3, 2; *dituen*, 1, 2.

DITUE ‘dituzte’. *ditue*, 1, 8at.

DITUGU ‘ditugu’. *ditugu*, 3, 1, 1.

DITUT ‘ditut’. *ditut*, 1, 4, 2; *dituden*, 4, 3, 2; *dituten*, 2, 2at., 2.

DITUTE ‘dituzte’. *ditutetenac*, 1, lat., 2.

DITUZTE ‘dituzte’. *dituztenac*, 1, 6at.

DITUZU ‘dituzu’. *dituzun*, 3, 4, 2.

DITUZUE ‘dituzue’. *dituzue*, 4, 1, 1.

DIZU ‘dizu’. *dizu*, 2, 3, 2.

DIZUET ‘dizuet’. *dizuet*, 1, 4, 2.

DIZUTE ‘dizute’. *dizuten*, 4, 4at., 2.

DIZUTET ‘dizuet’. *dizutet*, 1, 4, 2.

DU ‘du’. *oi du*, 1, 1, 1; *duela*, 1, 1, 1.

DUE ‘dute’. *due*, 3, 3at., 1.

1 DUGU ‘dugu’. *dugu*, 1, 4at.

2 DUGU ‘ditugu’. *esandugun* gaucengatic, 1, 1, 2.

3 DUGU ‘digu’. *gogoac ematenduguna*, 1, 4at, Ik. 1. testuko 33. oharra.

DUT ‘dut’. *dut*, 1, 8; *duden*, 4, 3, 2.

1 DUTE ‘dute’. *dute*, 2, 1, 1.

2 DUTE ‘dituzte’. *padecicendutenac*, 1, 6, 2; *cumplicendutenac*, 1, 6at.

DUZU ‘duzu’. *duzu*, 2, 1, 2.

DUZUE ‘duzue’. *duzue*, 1, 7.

G-L-N-T

GAITEZEN ‘gaitezen’. *gaitecela*, 1, 5at.

GARA ‘gara’. *gara*, 1, 4at.; *garan*, 1, 5, 1; *garala*, 1, 5, 1.

GIÑUZEN ‘gintuen’. *libracenguiñucelaric*, 1, 7at.

LEITEKE ‘liteke’. *leitequen*, 4, lat., 1.

LIRAKE ‘lirateke’. *ez liraque*, 4, 3, 2.

LUKE ‘luke’. *luque*, 1, 1, 1.

LUKETE ‘lukete’. *ez luquete*, 4, 3, 2.

NAIZ ‘naiz’. *naiz*, 1, lat., 1.

NAUK ‘nauk’. *enganatunauc* oraindraño? bada ni izanen *nauc* hire esaia?, 4, 3at., 1; vitoriarequi atraco *nauc*, 4, 3at., 1.

NAZAZUE ‘nazazue’. *siguinazazue* (sic *si-*), 1, 4, 2.

NINDUEN ‘ninduen’. *bialdu ninduen*, 1, 5, 2.

NINDUTEN ‘ninduten’. *huzten nindutela*, 1, 8at.

NINZAN ‘nintzen’. *ninزان*, 2, 2; *ninzala*, 1, 4, 2.

NIOTEN ‘nien’. *edequinioten*, 2, 2.

TIO ‘dizkio’. *eguition* (sic, *-n-* gabe) charqueria gicias, 4, lat., 2.

TIOT ‘dizkiot’. *eguin tioden*, 4, 3, 2.

TUGU ‘ditugu’. *naitugu*, 1, 4at.; *baitugo* (sic *-o*), 2, 4at., 2.

TUT ‘ditut’. *isillcentutela*, 2, 2at., 2.

TUZTE ‘dituzte’. *tuzte*, 2, 3, 3.

TXEZU ‘itzazu’. *guardachezu*, 2, 3, 3; Escusa *chezu*, 4, 4at., 2.

Z

ZAGUN ‘dezagun’. *vitoriazagun*, 1, 2at., 3; *hicusizagun*, 1, 3, 2; *arzagun*, 1, 8at.

ZAIGU ‘zaigu’. *zaigula*, 4, 2at., 3.

ZAIO ‘zaio’. *ezaio*, 2, 1, 1.

ZAIOTE ‘zaie’. *orlacoei ... guertacenzaiote*, 2, 2.

ZAITE ‘zaitez’. *izanzaite*, 2, 4at., 2; *gozazite* (sic *zi-*), 1, 8.

ZAITEN ‘zaitezen’. *izanzaitenarentzat*, 2, 3, 2. Ik. 2. testuko 17. oharra.

ZAITU ‘zaitu’. *zaitu*, 4, 4at., 1.

ZAITU ‘zaitugu’. *eguin zaitugo* (sic *-o*), 1, 8. Ik. TUGU.

ZAIZKIO ‘zaizkio’. *ematenzaizquio*, 4, 1, 1.

ZAIZU ‘zaizu’. *eguiñenzaizu*, 1, 3at.

ZARA ‘zara’. *zara*, 2, 3, 2; *zaran*, 4, lat., 2.

ZARATE ‘zarate’. *hizanenzarate*, 1, 4, 2.

ZAZU ‘ezazu’. *Adizazu*, 2, 1, 2; *Esperazazu*, 4, 2, 1.

ZAZUE ‘ezazue’. *adizazue*, 1, 7; *Hicusazue*, 2, 4at., 2.

ZEDIN ‘zedin’. *jaquin cedin*, 1, 2at., 1.

ZEIZKIDAN ‘zitzaizkidan’. secatuzeizquidan, 2, 2. Gero “zezaizquidan” bihurtua. Ik. 2. testuko 11. oharra.

ZEN ‘zen’. joaten *cen*, 1, 1, 2; *cela*, 1, 2at., 3.

ZETXETEN ‘zitzaten’. pa[r]alcechetela, 1, 2at., 2; eccarcechetela, 1, 2at., 2; particechetela, 1, 2at., 2.

1 ZEZAION ‘zitzaion’. berrituzezaion, 1, 8at.

2 ZEZAION ‘zitzaien’. emanencezaion, 1, 2.

ZEZAIZKIDAN ‘zitzaizkidan’. secatuzezaizquidan, 2, 2. Ik. ZEIZKIDAN.

ZEZAIZKITIOTEN ‘zitzaizkioten’. tocacencezaizquitioten, 1, 8. Ik. 1. testuko 54. oharra “tocacen cezaizqui/tioten”i buruz.

ZEZAN ‘zezan’. padecicezan, 1, 7at.

ZEZATEN ‘zezaten’. esan *cezaten*, 1, 2.

1 ZEZOTEN ‘ziezaioten’. emancezotela, 4, 2, 1.

2 ZEZOTEN ‘ziezaien’. varcacezotela, 1, 4at.

ZIGUN ‘zigun’. emanciguna, 2, 4at., 2.

ZIÑIOTEN ‘zenien’. esanciñioten, 3, 4at., 1.

ZIÑUEN ‘zenuen’. ciñuen, 3, 3, 2.

ZIÑUZEN ‘zenituen’. ciñucenean, 3, 4at., 1.

ZIOETEN ‘zioten’. ihoaracicioeten, 3, 2at., 1.

1 ZION ‘zion’. galdetucion, 1, 2.

2 ZION ‘zioten’. esancion, 1, 8. Ik. 1. testuko 56. oharra.

1 ZIOTEN ‘zioten’. seguitucioten, 1, lat., 2. Ik. ZIOETEN.

2 ZIOTEN ‘zien’. esatencioten, 1, lat., 1.

ZIRAN/ZIREN ‘ziren’. ciran, 3, 2at., 1; cirala, 1, 5, 1; ciren, 2, 4at., 2; cirelaric, 3, 4at., 1.

ZITE ‘zaitez’. gozazite, 1, 8. Ik. ZAITE.

ZITION ‘zizkion’. ofrendatucition, 1, 2at., 2.

ZITUEN ‘zituen’. cituen, 1, 8.

ZITUTEN ‘zituzten’. cituten, 1, lat., 2; citutenean, 2, 4at., 2.

ZITUZTEN ‘zituzten’. cituzten, 1, 4at. eta 8at.

ZUE/ZUEN ‘zuen’. zuen, 1, lat., 2; erran *zue* bezala, 1, 3at. Behin bakerrik aurkitu dugu iraganaldia *-n* gabe eta *zue* da.

ZUTEN ‘zuten’. zuten, 1, 1, 2.

ADIZKI TRINKOAK

A-B

ATOZ ‘zatoz’. *atoz*, 2, 1, 2.

ATOZTE ‘zatozte’. *atozte*, 1, 4, 2.

BALEGO ‘balego’. *balego*, 4, lat., 1.

BALEUDE ‘baleude’. *baleude*, 1, 7.

D

DABIL ‘dabil’. *dabillan*, 1, 6, 1; *dabillanac*, 1, 7.

DABILZA ‘dabiltza’. *baitabilza*, 3, lat., 3; *dabilzan*, 1, 6, 1.

DAGIOTEN ‘degien’. on *daguiotela*, 1, 8. Ik. goiko zerrendan DAKION.

DAGO ‘dago’. *eztago*, 3, 3at., 1; *dagon*, 4, 3, 2; *dagoan*, 3, 4, 1.

DAKARGU ‘dakargu’. *dacargun*, 1, 7.

DAKI ‘daki’. *eztaqui*, 4, 2at., 1; *daquienac*, 4, 2, 3.

DAKIE ‘dakite’. Verac *daquie*, 3, lat., 3.

DAKIGU ‘dakigu’. *badaquigu*, 1, 5, 1.

DAKIZU ‘dakizu’. Cer *daquizu* ...?, 4, lat., 2.

DAKIZUE ‘dakizue’. *Aldaquizue*, 3, 4, 1.

DARIZO ‘deritzo’. Dictamo *darizon* belarra, 2, 4, 1; gaiz bezala *darizo* gauza onei, 4, 4at., 1.

DARRAIO ‘darraio’. *darraiona*, 2, 4, 2.

DAUDE ‘daude’. *ezpadaude*, 4, 3at., 1.

DAUKA ‘dauka’. *daucan*, 3, lat., 1; *daucanac*, 3, 3, 2; *dauquena*, 2, lat. eta 3at.; 3, 3, 1.

DAUKETE ‘daukate’. *eztauq[u]etenac*, 4, 4at., 1.

DAUZKI ‘dauzka’. *dauzquien*, 2, 4, 1.

DIO ‘dio’. *dio*, 1, lat., 2. S. Augustinec *diona*, 2, 3, 2.

DOAZ ‘doaz’. *doacenac*, 1, 1, 1.

DOIE ‘doa’. *doienc*, 4, 3at., 1.

G-N

GAUDE ‘gaude’. *ceren ... gauden*, 1, 5, 1.

GEUNDEN ‘geunden’. *guenden* (sic), 1, 7. N.B. Egia esan, *gueden* dago, eta lehenbiziko —e— gainean marratxo bat, adierazteko *n* bat ipini behar dela.

GOAZ ‘goaz’. *bagoaz*, 1, 8.

GOAZEN ‘goazen, eamus’. *goacen*, 3, 3at., 1.

NABILLA ‘nabil’. *nabilla*, 2, 2; *nabillala*, 1, 3, 1.

NAGO ‘nago’. *nagola*, 3, 2, 1.

NOAIEN ‘noan, eam’. *noaien*, 1, lat., 2.

Z

ZABILZATE ‘zabilzate’. *zabilzatela*, 1, 4, 2.

ZAUDE ‘zaude’. *zaude*, 3, 3, 2.

ZAUDEKE ‘zaudeke’. Jaquiñic *zaudeque*, 2, 2at., 3.

ZEBILLAN ‘zebilen’. *cebillala*, 2, 2; *cibillala* (sic *ci-*), 2, 2.

ZEGON ‘zegoen’. *cegon*, 1, 3, 1; *cegola*, 1, 2.

ZEKIEN ‘zekien’. *Bacequien*, 1, 2.

ZEKITEN ‘zekiten’. *ez cequiten*, 1, 4at.

ZERABILTEN ‘zerabilten’. *cerabilten*, 3, 2at., 1.

ZEUKEN ‘zeukan’. *ceuquelaric*, 1, 3, 2.

ZIOAN ‘zihohan’. *cioalaric*, 1, 2. Beste hau ere: *hicusiric baciola* (sic *-ola*), 1, lat., 2.

ZOAZ ‘zoaz’. *zoacenean*, 3, 3, 2.

IZTUETAREN *GUIPUZCOACO CONDAIRA-REN* INGURUAN

Donostia, 1993-II-26

Jose Garmendia Arruebarrena

AURKIBIDEA

1. Pentsio baten obligazioa.
2. Argitalpena.
3. Gure asmoa.
4. Esku-idaztiaren azalpena.
5. Bi hitzaurre.
6. Bilboko hitzaurrea.
7. *Condaira*-ren azterketa.
8. Bachiller Zaldivia-ren *Kondaira* Iztueta-nean.
9. Iztueta-k dakartzan idazleak.
10. Zeintzuk idazle kopiatzen dituen.
11. Gipuzkoako herriko seme ospetsuak.
12. Zamakola Iztueta-n.
13. *Condaira*-ren balioa.
14. Iztueta bere tokian.
15. Bibliografia.

1. Pentsio baten obligazioa

Gipuzkoako Kondairari buruz euskaraz idatzitako lehenengo liburua, hau da Iztuetak idatzitako *Guipuzcoaco Condaira*-k ez du izan orain arte, estimazio haundirik. Zergatik? Iztueta bera hil ondoren argitaratu zelako? Ditekena da. Izan ere, Iztueta 1845.urtean hil zen, eta bere liburua 1847, bi urte gerogoa, argitaratu zen. Iztuetak lortu zuen Aldunditik 1840. urtean pentsio bat bere bizitza guztirako: sei errealdun eguneko.

Diru honen truke, Iztuetak Aldundiari eman behar zizkion Dantzari buruz idatzitako liburua, ta gainera Gipuzkoako kondairari ta ohiturei buruz idatziko zuen guztia. Hala Gipuzkoako kondaira joan zen Aldundiaria eta bertan gordea egon zen, harik eta argitaratu zuten arte.

Aidanez, Koldo Mitxelenak Iztuetaren Aldundiarekiko obligazio honen berri etzekien, ba berak esaten du:

“el texto de *Condaira*, cuyo original no se sabe al parecer dónde fué a parar, merecería un repaso, ya que la edición es claramente imperfecta: así, en la p. 258 *Marco Aurelio y Cleopatra* están convertidos en *Mario A y Elio Patra*, etc. Compárense —añade— las diferencias que se observan entre el texto original de la carta-prólogo de Larramendi a Mendiburu y el trozo copiado en *Condaira*: junto a retoques imputables a Iztueta, faltan algunas palabras indispensables y hay otras erratas. Por otra parte, la “página final del primer manuscrito de Historia de Guipúzcoa, cuyo facsímil da Garmendia no coincide más que en líneas generales con lo que se imprimió en 1847.”(1)

“Iztueta, testigo político da su época”, hortik atera ditut hitz horiek. Lan honekin parte hartu zuen Mitxelenak Bordeleko Unibertsitateko batzar batean gure Haritschelhar jaunak antolatu o eratua. Gaia liburuan argitaratu ziren 1978. urtean. Nik eskainita, Mitxelenak bidali zizkidan Salamanca-tik, bi urte aurrez 1976-X-26 (2). Geroago berrituko ditugu aipamen batzuk Mitxelena-ren iritziea buruz.

Aspaldidanik zetorren Iztueta bere idatzi hori burutzen eta antzinatik zeukan idazteko asmoa. Hala Bergara-tik 1829. urtean Santiago de Unceta, diputatuak, esaten dio: “Ya ve Ud. que no todos piensan como

(1) Ikusi Université de Bordeaux III. Institut d'Etudes Ibériques et Ibero-Américaines. Euskaltzaindia (Académie de la langue basque). *Euskal Herria (1789-1850) Actes du Colloque International D'Etudes Basques* (Bordeaux 3-5 mai 1976). Société des amis du Musée Basque. Bayonne, 1978. Mitxelenaren lana “Iztueta, testigo político de su época” azaltzen da 167-179 orrialdietan. Nire aspaldiko bihotzeko lagunek Hasparren-dik bialduak. Mila esker, Joseph Zubalo jaunari.

(2) Baita ere gutun interesgarria.

fray Bartolo, con que anímese Ud. decir más y más de nuestra Euskera y del genio, usos y costumbres de los antiguos auskaldunes..." (3).

1824. urtean, *Dantza liburua* argitaratu zuanean, Iztueta jotzen zuten "jakinsuenetako bat bezala gai ortan erderaztik euskerara itzultzen trebetzat". Hala zioen Ramón de Guerecak Zarauz-tik 1826. urtean (4).

1840. urtean, beste aitormen bat egiten du Agustín Pascual Iturriaga-k. Dokumentu hori aurkitu leike "Registros de las Juntas Generales de Guipuzcoa celebradas en Cestona". Bertan aipatzen da Iztueta-ri eman-dako pentsioa bere bizitza guztirako. "La reclamación de no haber cobrado seis meses en 1834 por obstáculos de guerra —se dice— ha sido objeto de un examen especial y se ilustró con un informe que D. Agustín de Iturriaga en 19 de julio de 1839 dió a la Diputación Provincial de que era vocal, y cuyas conclusiones adoptó dicha Corporación en decreto de 2 de agosto del mismo año, rechazando la reclamación". Geroxego irakurtzen dugu: "Con este motivo la representaciónn de la villa de Azpeitia puso en consideración de la Junta que en las circunstancias actuales convendría mucho estimular el celo de todos aquellos que quisiesen ocuparse en describir el carácter y uso de los Vascongados para que de este modo se hiciesen públicas las excelencias de este país: que teniendo noticia de que el guipuzcoano D. Juan Ignacio de Iztueta se ocupa hace tiempo en escribir una obra de esta naturaleza, desearía que se le consignase una pensión vitalicia, que le sirviese de incentivo para la conclusión de dicha obra y de premio para la que anteriormente tiene publicada sobre las danzas y canciones antiguas del pais. La Junta tomó en consideración y acogió con su acostumbrada benevolencia la precendente exposición, y en su vista, teniendo presentes los méritos contraídos por el referido D. Juan Ignacio de Iztueta, acordó señalarle una pensión vitalicia de seis reales diarios, a condición de que a su muerte habían de quedar como propiedad de esta Provincia, tanto la obra que anteriormente tiene escrita sobre los bailes y canciones antiguas del País, como cualquiera otra que publique o deje escrita sobre el carácter, usos y costumbres del País". (5)

(3) Ikus *Obras inéditas de Iztueta*, José Garmendia Arruebarrena, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, 1968, 139.or. Unceta-ren gutunak bost gutunak bertan: 132-138.orr.

(4) XII-21.ean bertan. Ikusi Lecluse-n gutunak 1826. urtekoak.

(5) Ikus 112. ta 113.orr.

2. Argitalpena

Burura datorkigun lehenengo galdera hau da: Nork hartu zituen argitaratzeko lanak? Bere oso lagun zen esan ohi da Agustín Pascual Iturriagak hartu zituela. Honek, dudarik gabe, irakurri zuen liburua, zerbait erantsi ere bai, orri batzuk kendu ere bai; gero ikusiko dugu.

Guk esango genuke Aldundiko idazkari zen Ramón de Guereca-k parte haundia hartu zuela. Honek, manuskritoaren hitzaurrearen ondoren, orri batean jartzen du ohar horrekin:

“Don Juan Ignacio de Iztueta murió el día 18 de agosto de 1845, siendo de edad de 78 años y escribió esta obra en los tres últimos de su vida, teniendo temblorosa la mano, como se deja conocer por la misma forma de la letra”. Tolosa, 31 de diciembre de 1847. Ramón de Guereca. (6)

Ez dakigu liburuaren zenbat ale argitaratu ziren. Bakar-bakarrik *Registro de Juntas Generales* 1848. urtean berri hauet arkitu ditugu: “A Don Ignacio Ramón Baroja por el coste de papel e impresión de la obra de la Historia de la Provincia de Guipúzcoa que el difunto D. Juan Ignacio Iztueta dejó escrita en vascuence = 3.000 rs.”. Beste aipamen bat ere badago: “Al Sr. Diputado General adjunto en ejercicio D. Melitón Ramery por el coste que tuvo la encuadernación hecha en Bayona de dos ejemplares de la Historia de Guipúzcoa escrita en vascuence por D. Ignacio Iztueta = 53 rs., 8 v.” (7)

Iztueta-ren jaiotzaren bigarren ehungarren urtea ospatu zenean, 1967. urtean, oso ale gutxi bilatzen ziren. La Gran Enciclopedia Vasca-k argitaratu zuen Bilbo-n 1975. urtean facsimil bat, erdarara itzuliz eta Jose Lasa Apalategi-ren hitzaurrearekin.

3. Gure asmoa

Alderdi askotatik begiratu behar zaio idazti honi. Hasteko, Iztueta-k idatzitako manuskritotik, gero argitaratu zirenekin egin ziren alderdi edo diferentziak. Ikasketa bat hitzaurreari. Garrantzi haundikoa da nondik jaso zituen Iztuetak-k bere liburuko gaiak jakitea. Hauxe da, gainera, jakingarriena. Eta azkenik, komeniko litzatekeela argitaratze kritiko bat egitea, bere ohar eta guzti, Iztueta-ren liburuarena.

(6) Aldundi eta Biltzarren idazkaria 35 urte gehiagotan ezana ia 1850 arte. “Guipuzcoako Condaira-ri idazkiorri ohar bat ipini zion eta geroago hitzaurrea Lardizaba-len *Eusko-Gramatikari*. Tolosa-ko Artxibo orokorrean azaltzen da bere izena idazki askotan Aldundiari zor zikaizkion zirela eta, adibidez, Aldundiak eta Oñatiako herriek beren Gipuzkoako elkartasunerako egin zituzten itunean.

(7) Ikusi esan diren “Registros”-tan sarrerak eta irteerak 1847-VI-2-tik 1848 V-31 arte.

4. Esku idaztiaren azalpena

149 orri ditu (koartilla tipokoak) CF 89 seinalearekin izenpetua. Bera da 1845. urteko abuztuaren 21ean egin zen inbentario-ko liburuetan, eta honela dio:

“Doscientas noventa y seis en 4.º completas, escritas por el finado D. Juan Ignacio de Iztueta y otra hoja principiada en describir el carácter y usos de los vascongados, cuya obra, con la que tiene escrita sobre los bailes y canciones antiguas del País, según el acuerdo celebrado al tiempo de la concesión de la pensión vitalicia de los seis reales diarios debe quedarse como propiedad de esta provincia...”.

Orria luzeran 22 zmt, zabalera 14'5. Azkeneko hiru orriak falta dira. Orri horietan ez dira aipatzen Zarauzko, Zumarragako eta Zumaiako seme ospetsuak. Zazpi errenkada bakarrik ekartzen ditu Zaldibia bere herriari buruz. Hitzaurreak sei orri betetzen ditu. Bat eta beste orri guztiak 292 folio izango ziren. Azal soil batekin, kanpotik izkirik gabe. Orriren bat falta bazaio, badaramatzat bertso luzea batzuk ahuntzaldeei buruz, Iztueta-ren manuskritoan ez datozenak.

Iztueta-k ez du azenturik erabiltzen. Aita Larramendi'ren *Diccionario Trilingüe-ri* jarraitzen dio. Orri bakoitzaren azpiko aldean, lerro baten, azpitik jartzen ditu euskarazko hitzak, erdarara itzuliz. Argitaturiko liburuau, oharra eztira ageri orri bakoitzean, bukaeran baizik, “lexiko” bat bezala.

Zergatik egin ote zen horrela? —Baliteke, askotan hitz berdinak azaltzen direlako eta inprintaren erraztasunerako.

Ikusi dazagun zehatzago esandakoa.

Iztuetaren liburuaren 55.or. (argitaratuaren 188.or.) harriturik esan da gero:

“¡Guipuzcoak beredim bat arto eta gari badu!”, idazten du: “Provincia onetako auntzen bicitza eta eriotza azaldutzeko neucan asmo egiña; bañan lanbide au batzubentzat dalako txit gozoa eta besteentzat dalako guztiz samiña, lagatzen det bere oñean ishill-ishilla”.

Esaera hauek ez dato argitaratutako liburuau; bai ordea ahuntzei buruzko estrofak (lehenengoan azaltzen ez direnak).

Estrofa horiek datoaz 188.or. (3 lerro), 189, 190 eta 191.or. (5 lerro bakarrik) Tolosa'ko “Archivo General de Guipuzcoa”-dalako horretan ikus liteke, urte haietan (1826-1844) zebilen eztabaidea ahuntzaren alde eta aurka. Horrela, azaltzen da getariar bat, Joaquin Maria de Berroeta Aldamar. Honek ekarri zituen Paris-tik Tibet-ko ahuntz batzuk,

hemengoen arraza hobetzeko. 1827. urtean azaltzen da Aldundiaren agindu bat, ahuntzak hiltzeko agintzen duena. Beste batzuetan, baimena emanez ahuntzak edukitzeko; eta baita ere ahuntzak akabatzeko (1844). (8)

Iztueta-k etzuen nahi izan, ez alde batera ez bestera jo. Agustin Pascual Iturriaga izango zen seguru asko liburuan azaltzea nahi izan zuena.

Hirugarren zatiko XVII. aburuan (519-525.orr.) kontatzen zaizkigunean frantsesen eta gipuzkoarren artean zeuzkaten hasarreak eta burrukak, ikusten ditugu ezberdintasun batzuk eta baita ere gertakizun bat ixildu egiten duela.

Inprimitu liburuan esaten da:

“Guipuzcoatarrak francesequin cenbat... (manuskritoaren 321.or. ‘hiru aldiz’, inprimatu du ‘lehenengo disida’ ez da ahaltsu...”

Monsieur Chanfarron jaun aundia, Irun aranzun datza illic ezarria”.

Gero manuskritoak “Iru agleandara illa” falta da hirugarren disida, batez ere gertakin bat Iztuetak hartzen duena Zaldibia XIX: “Un hijo del Solar de Améqueta, habiendo tratado casarse con hija y heredera del Palacio de Semper, que es en Labort, nunca quiso efectuar el casamiento a menos que primero vengase la muerte de su suegro, padre de la esposa a quien el Sr. de Urtubia mató a tuerto y para capturarle, le buscó en su tierra y le desafió e hizo armas con él y le venció y mató y llevó su cabeza a la esposa en arras, cosa ejemplar para los que mal matan a otros”.

Iztuetak idazten du manuskritoan: “Dempara bezperean egun izan ceban beste guipuzcoatar batec Franciako Lurrean bertaco echec jaun andi batequin pelea gogoz bat alcar disidaturic. Modu onetan Amezketa deitzen zaion Guipuzcoaco eche purubeco seme nagusia arquitzenan ezkontzeko itza ta eskua emanik, Franciako erri Semperecoen cegoen Jaureguico alaba eta Jabeari; ceñaren aita ondraduari bicia quendu izan ción Urtubia-co Jaunac salduqueriaz ya oquerca. Amezquetaco seme galai onore andico onecnet zeban escondu nai izan, alic eta bere emaztegaiaren aitari bide bague emandako eriotza itsusia ordaindu cezan arteraño. Beragaitic joan izan citzañon Urtubia-co jaunari bere atarira, eta guiza bidez disidaturic Jarri- erazo ceban armaturic peleat zera berarequin; bai ta garaitu eta bertan bota ere illozotric arin asqui; eta oen burua eraman cion ezcontzeco itza utzen (a) i (?) ceuban; Sempereco Jaureguico alaba ta Jabe maite maitatiari esaten ciolaric, ona emen non

(8) Ikusi leg. 179, bigarren zatian.

dardan (amodiozco naita = borrado con una linea) biotzaren erdi erdiko mamitic zureganaco daudan amodiozco maitasun iracequiaren sinitsgarri zure aita onari alduqueriaz ta oquerca bicia quendu izan cion Urtubia-co Jaun ta Jabearen burua; ceña zure beguiaren aurrean ifini (cent = borrado) artian laquieta zunic etzegoen nere barruan”.

Gero datozen estrofa hauek liburuan —inprimatuak— azaltzen ez direnak:

Amezquetaco seme prestuaren griña
Izandu zalaco ain leiala ta piña
Urtubiaco Jauna lagaturik illa
Escontza izanduzan maitaro eguiña.

Hirugarren zatiko laugarren aburuan, aipatzen ditu noiz eta nola hasi zen lurraren lanketa, eta horretarako erabiltzen zituzten tresnen izenak... esaten da *al nuben*. Mitxelenak esaten du *al na-ban* izango dela eta arrazoia dauka. Manuskritoan esaten da *al ne-ban*.

Mitxelenak esaten duena Mario Antonio eta Elio Patra, izan beharrez Marco Antonio eta Cleópatra, Iztueta-ren manuskrito-an idazten du inprimitua dagoen bezala. Esan beharra dago, orduan inprimitzaileak ondo gauzak egiten zituela, gaur baino hobetoago. Lan baten niri ipini didate: “*Cazadores vascos a Indias en el siglo XVII*”; *Cargadores vascos...* ordez.

Hirugarren zatiko VI. aburuan (orr. 242) “andia dutenac”/gero azaltzen dira bi errenkada borratuta manuskrito-an, gero 244.or. bezela “galai-gazteren bat”. Aburu bertan (268.or.), manuskrito-an *Lartaungo* eta *Lartaunen* azaltzen dira azpimarratuta edo indartuta. 269.or *Rege-n* partez dau *Reje*.

Gauza hau bukatzeko esan dezagun, horiek direla bilatzen diren ezberditasunak manuskrito eta liburu inprimituarekin; hirugarren aburuan lehenengo zatian manuskritoan esaten duela *Españaren icena gozoa*, ta inprimituan bakarrik *España-ren icena*. Baita ere “Noitzic, nondic eta noracoa”, manuskritoan *noralacoa*. Lerro batzuk gero, “oroitezcarrizco”, manuskritoan “oricercarrico”.

5. Hitzaurrea

Iztueta langile porrokatua zen, gauzak ondo egiten maite zuena. Hara zer esaten dion eskutitz batean, 1828. urtean; Pablo Ulibarri-ri: “Sinistatu bear nazu berroguei egun igaroetan ez dezana izan lo pizca bat eguiteco dui bat asti ere, cergatic izan deran eracutzi bearra 50 Ezpata dantzari-reguin, 25 motil gastechori anciñaco canta urritarac...

“Eta jarraitzen du: ‘Oizaz gañera izan det gauric gucienac galdu biarra euzcarazco itz neurtu eta beste itzquida anitz eguiten’.

Badakigu eta ezagutzen ditugu bi hitzaurreak Iztueta-k egin zituenak *Dantzako liburuarentzat* (9). Hori bera egin zuen *Guipuzcoako Condairarentzat*.

Arrazoi haundiarekin esaten du Mitxelena jaunak hitzaurrean falta direla hitz beharrekoak Larramendi-k 1747.ean Mendiburu-ri egin zion gutuneko hitzaurrean. Ohar honen aurretik ikusten dugu manuskritoan *opo orpo-ren* ordez eta *izkribu*, inprimituan *t* delakoarekin.

Lehenengo aurrena kopiatuko dugu Larramendiren testua (10), eta beraren barruan Iztuetak hitzaurrean dauden desberdinak eta diferentziak. Larramendik honela dio: “Escriturac nombait diona da ‘aurcho ogui esqué ceuden, ta etzan norc pusca cizaten’ azpimarratuta; ez Iztuetarenean; *ta* orain (Iztueta-k ez du ipintzen *ta*) ere auxé berá esán dezaquegu Euskalerriarentzat (Iztuetarenean berriz “orain bere esan dezaquegu, bada auishen berpera euskalerrientzaco”. “Bada Jaincoarén itzaren ogua chiquitu báqueaz, sequereác igártuac bezala goseác hilcen daude ascó ta ascó” (Bi errenkada hauek ez daude Iztuetarenean eta horregatik ez da Iztueta-ren testua ulertzen ondo).

“Ordea cer da ansi enzule guéyena erausi hurá aditzen ezpadute?”. Iztuetak berriz “cer da ansi ordea baldin entzuleric gueienac eraus ura aditzen ezpadute?”.

“Sinisterazó nai digute —idazten du Larramendi-k-adizen dala Gaztelania, are ikasi ez dutenen artean” Iztueta-k berriz: “Sinisterazi nai digute aditzen dala gaztelania” *are Iztueta-n ere*. Geroxego “provechuric gábea”, Iztuetan baguea”. *Edosqui*, Iztuetan “*edosquitu*”. “*Quinequien*” falta da Iztuetan. “Daquiten pisca arequin, hitz molcho, escunen baten diña eztan...”; Iztuetarenean berriz “itz molcho escumen baten diña ezdanarequin nola ecin adierazi ezdanarequin...”, “*Dela*”, *dala* Iztuetarenean, eta abar eta abar. “Achurlarien ta necazarien” achurlari ta necatzallen Iztuetarenean. “Gure izcuntza ederra”, gure euskara ederra Iztuetan. “Hizjario motel charr oyec”, “itz jario erausle motel char oec”, Iztuetarenean. Hauek dira desberdin batzuk Larramendiren testuarekin.

(9) Ikusi “Una dedicatoria inédita de Guipuzcoa-co Dantza...” *BAP*, XXXIII. 3. eta 4. kuadernotan, 545-549.orr., Donostia, 1977.

(10) Ikusi *Autobiografía y otros escritos*. Edizio, sarrera, oharrak argibideak José Ig.^o Tellecheak eginak. Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, S.A. 1973, 278-279. orr.

6. Bilboko hitzaurrea

Horrelaxe deituko diogu. Horrelaxe agertzen baita Iztueta'ren hirugarren emaztearen ondorengoeik (Perez Yarza Bajineta sendiak) dauzkan dokumentu eta idatzietan.

Familia honek daukan liburua, zenbaki honekin azaltzen da indizean: 4 eta ondoren dakar argitasun hau: "estudio o parecer del señor Iztueta, escrito en bascuence, sobre la necesidad de conservar el idioma Bascongado, si es que se quieren conservar los Fueros en estas Provincias". Bes-te dokumentu bat ere badago n. 13-kin "Notas escritas en vascuence y castellano por el Sr. Iztueta sobre la guerra de España contra Francia y Alemania". Honek Iztuetak idatzita eta *Guipuzcoaco Condairan* daude. Lehen da hitzaurrea eta beste hirugarren zatiko 14 eta 15 aburuko-ak.

Azter dezagun hitzaurre hau:

14 orri dituen liburuxka bat da. Bere tamainua, Gipuzkoako Aldundian dagoen *Guipuzcoaco Condaira* manuskritoaren berdina. Honek esan nahi du "borradore" bat dela, esateko era ezberdinekin.

Iztueta gehiago saiatu zen hizkuntzan, kondairan baino. Etxan histori-gilea, eta ezin eskatu historigile izatea. Horretarako etzituen izan ez libururik ezta ikasketarik ere. Bain... nola esaten dituen gauzak!

Ahalegin hau askotan azaltzen zaio, bai bertsoetan, baita prosan.

Eta hementxe dago gauzarik interesgarriena: Egiaztatzea bi liburuak, mamiz, berdinak direla, nahiz eta alderdi batzuk aurkitu, esateko era gehiago, esandakoetan baino.

Seguru asko, 1847.an argitaratutako idaztia, bera hil eta bi urte geroago, bigarren idaztia da eta beste hau, berriz, lehena.

Has gaitezen lehen testu imprimitorrekin eta gero Bilbo-ko hitzaurrearekin.

"Guipuzcoatar nere anaia maite leialac" (Bilbokon: "Guipuzcoatar prestu leial arguiac"); "mundu osoac badaqui" (Bilbok "mundu osoac badaquibada"); "lendabici" (B. "aurrenengo"); "burutzari doatsu" (B. "maitagarri"); "itzcun ederra" (B. "itzcuntz eder jaquintsua"); "behere adoratu ezdezutenac" (B. "gurtu ezdezutenac"); "gañeco oec eguiazcontzat guizon jaquintsuai beguien aurrean ifintzeco" (B. "obec"); "Ecin naiquidatu guentzaque arguibide zucenagoric eta indar andiagoric nola dan, gueuren echapean" (B. "Guipuzcoartarrac... Eusquera garbia baño arguibide zucenagoric eta indar andiagoric").

"Itzquera utsunerik bagueco onec España guztico mendi, ibai, aintearia, Erri ta beste toqui ezagugarria jarritaco icen egoqui beren berenquiac

adiretzen dute arguiroqui, bera bacar bacarric dala Erresuma andi onetara lendabici aguertu izan zana...” / B. “Anciña anciñaco eta are lendabico eterquien itzquera gozo utsunerik bagueco au, norc eta non ta ceren bidez irozotua izan dan jaquiteco, beguiratzea asqui da berari, eta Guipuzcoako orube garbian sortutaco sustrai pin sendoac ugari ematen dituzten erro mardul indartsuai, ceintzubetan icusten diraden arguiro, mundu guztiac guticiatzen dituen on gogoangarri anitz eta baliosoaoc chit”).

“Eguia ciertoro au on-eguitea da izan alditequean gauzaric erracena chori buru puztu ascoc uste ez badute ere”, lo que no se dice en el de B., y sí “Buru ezbezialoco doain maitagarri oec goratzen ditugu bada Guipuztoarrac, Tubal dosuaren odol garbicoac izanic, berac ecarritaco izcuntz ederra eta onetsiac zucenqui ta osotoro gordetzen ditugulaco. Eguia garbiro au on eguitea baño gauza errezagoric ezda. Ara nola, cerez bidez ta itz guchian”.

“Nor ucatu bear du, bada, Euskara Guipuzcoan irozotu ez dala” (B. “Nor izango da bada ucatuko debana Euscara Guipuzcoan gordea izan ezdala...”) “Guipuzcoatarrac dirala” (B. “guipuzcoatarrac guerade-la”). “Lenengo” (B. “lendabiczico”).

“Provincia onetaco mugapeac” (B. “Guipuzcoaco mugape apur onen zatiric guientsua, arcaiz tartez josia bada ere, gai guz-tietara da berez Izaquiac ondo doaindua gauza baliose ascorequin”) impreson “... bertako jaiotarrentzat ifion ere ez da bera dan baiño bicilecu leunagoric, gozacotsuagoric, jostalluagoric eta maitaroagoric”. Eta segitzen du “Cerequin ordaintzen dirade, bada, mendi chinchur oec berenez ematen dituzten lore indartsu urgariac, ezcur mamitsu gozoac, aitz irme ezadetsuac beren errai garbietatic oparo ishurten dituzten iturri guezagozo osasunguilleac...” B. “Esanal guztiengan gañecoac dirade bada, mendi goitiu oec uda ta negu gau ta egun beñiere aspertu bague ematen dituzten ondasun maitagarriac. Cerequin ordaintzen dira bada, arcaitz sendo oec beran errai garbietatic oparo ishurten dizquiguten iturri gueza gozo osasunguilleac; oetatic eguiñeratzen diran erreca ta ibai andi arrain gozanosadetsuz beteac; guizonaren laguntzaric bague berenez ematen dituzten berar sendagarri bazca ugari, arri pin, menasta balioso, zuaitz galant ezcur ioridun anitz eta beste onelaco gauza on asco doaric arten ditugunac? Mesede andi oec guztiac eta arc guiago eguiten dizquigute bada, zorionean sortutaco mendi goititu ongulletso oec; cein bere lecu egoquietan ezarriac ifinico dizquitzutedan bezala”.

Hemendik aurrera, Bilbo-ko Idatzia, nahiz berdina izan bere muiñeán bestearekin, desbideratu egiten da, eta ez gutxi, beste idatzitik.

Horrela, idatzi honetan aipatzen dira Probintzia honetara etorri izan zirela: feniziarak, cartago-tarrak, erromatarrak, godoarrak, arabiarak, t.a. Bilbo-koak, berriz, ez ditu aipatu ere egiten.

5.or. hasi eta 12garreneraino, alderdi haundiak azaltzen ditu Bilbo 5. or.-ko idazti honek beste idaztiarekin.

Bilbokoak ez du aipatzen, ez bere adinik, ez bere ezjakintasunik liburuei buruz, ezta ere ez ditu aipatzen euskaraz ez dakiten irakasleak, ezta irakasle horiek nola zigortzen zituzten beren ikasleak, euskarazko hitzen bat, uste gabe, esaten ba zuten.

Baita ere, moztu egiten du (11 bat lerro) Aita Larramendi-ren testu bat. Ezta ere ez dakar orain irakurriko dugun hau:

“Ah gure Aita on Larramendi Larramendi. Bozt onelaco egua esa-nic joan ciñan emendi”. Ez da ere esaten euskararen etorkizuna Fuero-kin erantsita dagoela. Diferentziak dira hitzaurreko estrofak liburu inpri-mituau eta Bilbo-ko manuskritoan. Honek honela dio:

“Guipuzcoatar prestu arguiac
Ona emen Euscaraz jarriac:
Zuen guraso maitagarriac,
Eguindaco azaña andiac”.

“Iracurri betaz
Gogoz ta arretaz
Ama onaren bicitza osoa,
¡Guztiz garbia ta chit gozoa!
Zuen zerbitzari, biotzeti,
Izan ta izango ere da beti,
Anaia amodia betetacoa;
Ceña dan Juan Ignacio Iztueta”.

Esaten genuen, baita ere, Bilbo-ko originalen artean, aurkitzen dela, zenbaki honekin: 13, orri bikote bat. Orri bikote honek, bere Historia-ren 3. zatiko XIX. aburua dakar.

Eta estrofak honela dio:

“Bere Escutarman ezagunda Guipuzcoa
Beti izandu dala Gudaria Guztizcoa:
Beguire nola dauca escuan goititua,
Erreguec Ezpata zorrotz larrugorritua.
Gañera amabi canoi ondra andian,
Francesai quenduac Velateco mendian.
¡Ceintsuc garbiro dauden aguiri aguirian!”

Originaletik hartutako estrofa, berriz, orain irakurri denari buruz, hauxe da:

“Eroqui ezarriac zucenqui neurtsian
Guipuzcoaren armac daude aguirian,
Amabi canoi galant ondra andian,
Francesari quenduac Velate- mendian”.

Orri bikotean azaltzen den XV. aburuak eta bere *Historia* argitaratze-ko erabili zen originalarenek ezberdintasun batzuk badiztute, aburuaren izenburua jartzerakoan. Argitaratuaren irakurtzen dugu: "Milla bosteun o uci ta bigarren urtean Irún aranzunen (11) Francesaquin Alemane-n contra Gipuzcoatarrac eguindaco batalla andien azal durea". Bilbo-ko originalean, berriz, esaten da:

"Milla bosteun oguei ta bigarren urtean Guipuzcoatarrac Irun aranzun, Aleman ta Francesaquin izan cituzten Batalla andien azaldurea."

Nahiz naspil-samarra izan, eman nahi izan dizkizuet adibide batzuk, kontura zaitezten eta ikusi, Iztuetaren ondo idazteko zaletasuna, hitzen aldaketa eta gero eta hobetoago esateko zeukan grina (12).

7. *Condaira*-ren azterketa

Condairaren azterketa bat beharrezkoa zaigu, gero esango duguna ondo ulertu dezazuen: zer gai erabiltzen dituen, zenbat zati eta aburu t.a.

Hasteko, esan beharra dago, Iztueta etzala trebea ez historigile izateko, ezta ere antzinako dokumentuak aztertzeko.

Garaiko iritziak azaltzen dizkigu bere idatzietan. Horregatik ez diezaiogün eska, ezin eskatu zaiona.

Ez dio ondo Carmelo Etxegaray jaunak esaten duenean *Condaira* "un insigne monumento de candidez" dela.

Iztuetak hemendik eta handik bildu zituen, besteek Gipuzkoako historiari buruz idatzi zutena. Ikusiko dugu nola den-dena pusketaz osatua dagoen.

Berak bere begiz ikusi zituenak eta bere mamian sentitu zituenak ezik, bere historiak ez digu gauza haundirik ekartzen. Bere *Condaira*'ren meritua da euskarazko lehenengoa izatea.

Hiru zatitan zatitzen du Iztuetak *Condaira*:

Iztuetak berak esaten digu hitzaurrean (IX.or.): "Lendabiczico ezarriko det Provincia onen asiera ta itzcuntza, noiztic, nondic, eta nolacoac

(11) Iztuetaerenetan beti *aran, iranzu* beharrean.

(12) Ikusi gure lana *Anuario del Seminario de Filología Julio de Urquijo*, X. liburukia, 1976. Excma. Diputación de Guipúzcoa. Sobre unos originales de *Guipúzcoa-co Condaira* de Iztueta, 199-208.orr.

diraden. Bigarrenean jarrico ditut beraren lur, mendi, berar, arri, meatze, iturri, ibai, zuaitz, garau, abere, egazti, arrain eta oiei dagozquoten beste cembait gauza gogoangarri cer ta nolacoac diraden. Irugarrengoa ifinico ditut, bertaco biztanle-en erligioa, griña, doai, languintza, jostaldi, ta oiturac cer guisatacoac diran; beren guraso onac eguindako azaña andiac; eta gañera icendatuco ditut, Gipuzcoan oraindaño ezagutu izan diran guizonic bitore ta aguiricoenac, nor ta cein Erritaco Semeac izandu diraden; eta oen icen andi beti iraungo dutenac, ceren bidez guelditu izan diran oroitpengarri Guipuzcoaren ondraco”.

8. Bachiller Zaldivia-ren kondaira Iztueta-nean

Idatziaren hirugarren zatian, 1.go aburutik 8 garreraino, idazten ...du Iztuetak guipuzkoarren erlijiontzat; izateko eta lan egiteko eratzaz, lurma-niatzeteaz, Guipuzcoako nekazarien elkarteartzaz, pelota-particatzaz, iri... eta Guipuzcoakoerrien egiten diran apustu ezaz aburu oietan, Zamakola-ren liburuetatik hartuta asko dagonez gerogox ikusiko dugu. Gatozen ikustera zer hartzen duen bachiller Zaldivia-tik (13).

VIII garren aburutik, XXXII (23) garren abururaiano, Iztuetak Gipuzkoako Historia kontatzen digu, bachiller Zaldivia-ren eskutik. Erromatarren etorrera eta horien kontra egindako gudak, Iztueta-k *Sumaren* 3garren eta 8garren aburuetatik hartuz zituela aitorrtu beharra dugu. Zaldivia batxillerak 7garren aburuari hau jartzen dio: “De la guerra que tuvieron los cántabros con Octavio Augusto”.

Iztuetaren 8garren aburuua: “Noiz eta nola etorri ziran Espaiñi-ara Visigodoak, Suevak ta Alanoak” eta Zaldivia Batxillerraren 8garren aburuarena bat dator.

Iztuetaren 9garren aburuak “Arabearren etorrerà eta noiz eta nola galdu ziran Godoak” kontatzen digun bitartean, Batxillerrena 9garren aburuak kontatzen digu “Arabearrak etxituztela menperatu bi probintziak”.

Zaldivia Batxillerraren 10garren aburuak esaten digu “zer egin zuten gipuzkoarrek araberreek Rodrigo Erregea menpera zutenetik, Naparroko Iñigo de Arista kontra altxa zañerano”. Hau dena, Iztuetak hitzez-hitz euskaratzen du.

Condairaren 10garren aburuuan esaten zaigu “noiz eta nola Gipuzkoa, Naparroakin puskatuz, Kastilla-ko Erregearen alde jarri zan”. Zaldi-

(13) Eskuz idatzitako “La Suma de las cosas cantábricas y guipuzcoanas” Gasteiz-ko Seminario-ko liburutegian aurkitzen da. Inprimitzen hasi ziren *Gymnasium* aldizkaria, baina gero moztuta geratu zen. Batxiller Zaldivia 1575-IV 28an hil zen.

viaren 11garrean aburuarekin bat dator. Hemen Zaldiviak esaten digu Gipuzkoa, Gaztelarekin bat egin zela eta Beotibarko gudaren berri “gas-kontarren eta napartarren artean”. Zehaztasun gehiago ematen digu hemen Zaldiviak, Iztuetak baino.

Iztuetak 11garren aburuan luze kontatzen ditu Gorritiko gazteluarren harrapaketa eta Beotibarko guda. Iztuetaren 13garren aburuak nola 2.000 seme gipuzkoarrak Burgos-a joan ziren, Portugaleko Erregeak hesituta zeukan gaztelu bat askatzen” esaten digu bitartean, Zaldiviak bere 12garren aburuan esaten digu nola Errege Katolikoen garaian Burgos-a jendetza bidali zen eta hemen Iztuetak aipatzen du Batxillerra.

Iztuetaten 14garren aburua eta Zaldiviaren 13garrena bat dator: “Naparroko. D. Juan Erregearen gudarostearen kontrako guda”. Iztuetak bere 14garren aburuan kontatzen digu nola etorri zen Frantsesa, 1512an eta nola bota zituzten Naparrokatik eta Gipuzkoatik. Batxillerak, berriz, 14garren aburuan esaten du “nola gipuzkoarrak gogor egin zieten frantziarrei Hondarribian eta Donostian.

Biek, 15garren aburua gai berdina dakarte: “Gipuzkoarren guda frantsesen eta alemanen aurka Irun-iranzun” eta honetan Iztueta lutzatu egiten da 16garren abururaino.

9. Iztuetak dakartzan idazleak

Beste hitz batzurekin esango genuke zein autore edo idazle izendatzenten dituen. Horretako hasi beharra dago zein nonbratzen dituen *Gipuzkoako Dantzan*. Kontuan eduki behar dugu Iztueta oso “kuriosoa” zela, beti Gipuzkoako berrien azterketetan, eta horietako asko ematen ziela bere lagunek: Juan Bt.^a de Arrizabalaga, Ramón de Guereca, Santiago de Unceta, Agustín Pascual Iturriaga, Juan Bt.^a Erro, Luis de Astigarraga eta abar.

Dantza liburuan izendatzen ditu Astarloa, Juan Bt.^a Erro, Hervás Panduro, Larramendi, Marina, Pitágoras, Platón, Plutarco, Sccaigiro, Tragia. Nonbratu esaten dugu, ez zitatu. Aipamenak hartzen ditu Juan Bt.^a Erro-tik bere *Alfabeto Primitivo*-tik (13 bis), Jovellanos eta Zamakolatik, Baita aita Nieremberg et Meagher-ek ere.

Gaspar Melchor Jovellanos, enkargatua izan zen argibide bat egiteko *Espectáculos y diversiones*ei buruz eta bere aipamenak oso luzeak dira-de, 67 eta 69, 309, 311, 313, 315, 317 eta 319.orr.

(13 bis) Ikusi bere gutuna Iztuetari Azpeitiik (1833-V-26) *Obras inéditas de Iztueta*, 164-165.orr.

Bi aldiz aipatua azaltzen da Zamácola. Lehenengo seinalaturik *Historia de las Naciones Bascas*, Auch (Frantzian) argitaratua, 1818.urtean (133 ta 135.orr.), eta geroxego *Colección de Seguidillas y Canciones Españolas*, Madrid, 1802 (139 eta 141.orr.) Preciso izenarekin, beste askoren artean Zamakolaren izengoiti bat.

Erro izendatzu aipamena nahiko luzea da eta asko goresten du *Alfabeto Primitivo*. Hitz egiten du *Diccionario Geográficoari* buruz, *Historia de España* lehenengo alean. Bertso batzuetan gogoratzen du Aita Eusebio Nieremberg, nik uste irakurri edo etzun egin zuela *Diferencia entre lo temporal y lo eterno*. Oso bere gustuko ziren Aita Meagher-ek idatzi zituen bertsoak ardoaren laudio ziotan.

Kondairari begiratuz, esan behar da asko kopiatzen dela, baina ez idazleak eta nondik hartzen dituen berriak ez du esaten. Askotan “ad pedem litterae” hartzen ditu berriak. Nik uste dut gaurko egunean bezala, orduan oso gutxi irakurtzen zela eta Iztueta trebea zela erbiaren ordez katua emateko.

Kondairan nonbratzentzu du Jovellanos (27.or., erdaran 543) (14). Esaten du etsai ggorrenak euskararen kontra Mariana, Mayens, Armstrong, Osorio... ta Joaquín Traggia izan direla. Asko ibiltzen du *Mundo Primitivo*, Astarloarena. Larramendiri buruz hitz egiten du, bere *Diccionario, Gramatika* aipatuz *El imposible vencido* eta ikusi dugu hartzen duen aipamena hiztaurrean.

Pedro Salazar Mendoza-ren *Monarquía en España* (XXII.atalburuan, 13.or.) aipazten du, *Diccionario Geográfico*, Gipuzkoako hitzen eta Batxiller Zaldibia. Geroago ikusuko dugu nolako berriak hartzen dituen aipamenik egin gabe.

Oso interesagarria da jakitea zein liburu ibili zituen azkeneko bere bizitzako urteetan. Pena haundia hartzen dugu betiko galduak izan direla berak idatzi zituen *pasaportes, cuentas del tiempo de su segundo matrimonio....* Horien bitartez bere bizitzako berri asko jakin genituen. Trebea zen bere bizitzako kontuak eramatzen.

Hemen ikus dezagun bere *Kondaira* idazteko lagundu zizkienak. Hauek dira: Larramendi-ren “*Diccionario trilingüe, en dos tomos en pergamino y un tomo suelto de la misma obra, Arte de la lengua vascongada, La antigüedad del vascuence*”. Batxiller Zaldiviare-nak ‘un tomo en manuscrito y pergamino’. Astarloarena *El mundo primitivo, Apología y otro libro de Astarloa manifestó hallarse en poder del hijo del difunto conde de Villafuertes en Tolosa”*.

(14) Adibide bat ipinten du Iztueta zerena uztabildua Gipuzkoan eta Gaztelan hartzen baita.

Hiztegien artean, “el *Histórico-geográfico de las tres provincias vascongadas y Navarra*, por la Real Academia de la Historia, en dos tomos en rústica, *Diccionario Español y Francés; Monarquía de España*, t. 1 y muchos registros de Juntas particulares y Generales de 1825, 27, 28, 31, 32, y otro de Generales de 1844 y otros libros que hablan de la provincia vascongada”, esaten da egin zen inventarioan (14 bis).

10. Zein idazle kopiatu zituen Iztuetak

Sarreratik esan dezagun direla Batxiller Zaldivia, Astarloa, Erro, Zamácola, *Diccionario histórico-geográfico* eta *Diccionario Trilingüe Larramendi*rena. Baten batek esan zuen Batxiller Zaldivia-ri jarraitzen ziola. Ez zen urrutí ibili (15) Hara zer ikusten dugun. Lehenengo eta bigarren aburuak hasierako zatian Iztuetan kopiatuta daude. Hirugarren eta laugarren Zaldiviarengaburuarekin.

Iztuetan hirugarren aburua *Kondairatik* Batxillerrenarena-ren V. aburutik egina dago, eta honela dio “De los nombres antiguos de estas provincias y de algunos lugares de ellas”, eta asko ateratzen ditu Erro-n *Mundo primitivo-tik* (16) eta Astarloarenetik (17).

Bigarren zatiak aurreneko eta bigarrengoa aburuekin eginak daude. Zaldiviak esaten du: “...muchos valles muy deleitosos, los cuales, encerrados entre alturas que parecen amenazar el cielo, son regados de ríos cercados de todo género de árboles frutales..” Iztuetak berri: “Beguiratu batean idurin badute ere aldats oec, amiltzaco zorien da dela cincilica erori naiean... Zaldivin IV alburua da” “en qué se emplean los moradores de estas dos provincias principalmente”.

Jatorrizko eta gehiena lan egina Iztuetaren liburuan daude aburua hirugarrena bigarren zatian ere *Condaira-n*, non hitz egiten den Gipuzkoako mendiei buruz laugarren aburu zatian berberean argibidea; bostgarrena “Guiuzcoaco arrobi baliosoen ugaritasuna”; seigarrena “meatzeac non ta nola eta cer guisatacoac diraden” eta zazpigarrena “iturri garbi on ugaritasuna”. Oso ondo hitz egiten du Zaldibiako erreka eta iturriei buruz.

Beste gauza bat gertatzen da sei ibai haundi Gipuzkoakoak zortzigan aburuan. Dena kopiatzen du *Diccionario Historiko*-tik (1802).

(14 bis) Ikusi *Obras inéditas...*, 220-223.orr.

(15) Fausto Arocena.

(16) Asko idazten du lore, abere, hegazti, pizti, arrainak eta abar. Herrialdez Erro-tik gauza asko hartzen ditu Iztuetak (orr. 210-219). Antzinako herriei buruz orrialde 220-233'tik. Mendi ezagunenak orrialde 224-228 eta 228 235 raino. Itsasoz, orrialde 235-240, eta ibai haundieei buruz 241-246. orrialdietan.

(17) Astarloatik asko kopiatutzen du Espainiako erri antzinako herriak (orrialde 205-212). Herrioi buruz: orrialde 215, 224, 225, 228 eta 265.

Kontuan egokitu beharrekoak dirade bederatzigarren aburutik hamahirura, non idazten du baso, garau, abere, lore, hegazti, piztia, arrainei buruz eta abarrez.

Batxiller Zaldiviak ez zeukan idazterik gudari buruz Spainiari eta Frantziaren artean 1793 (Iztuetan XXI. aburua); ez da Napoleoren guda Spainian 1808. urtean eta ezta Karlisten gudari buruz 1833-39. artean.

Laudiorioak ematen badizkio Zumalakarregi-ri, dudarik gabe, Iztuetak gauza asko isilik uzten dituelako da.

11. Gipuzkoako herriko seme ospetsuak

Bere Kondairaren azkeneko aburua da. Mitxelena jauna egiatik asko urrentzen da, zera idazten duenean: “Lo que escribió sobre los hijos ilustres de Rentería (pág. 481 s.) y en especial sobre las obras del ‘renteriano’ Cristóbal de Gamón parece suponer un conocimiento del ms. de Juan Ignacio de Gamón, no publicado hasta 1930”. Zergatik? kopiatu egiten duelako o erdaratik euskarara itzultzen duelako *Diccionario Histórico-Geográfico-tik* (1802). Jose Lasa Apalategik ere, hau jakin bazuen, lan hori hartzea baino etzuen. Elkarbide zeharo egin dezagun, zergatik herri batzuetako seme ospetsuenak berriz Iztuetarenak direlaco. Lehenengo orrialdean seinalatuz *Kondaira-rena* da, eta bigarrena erdaraz itzulitakoa eta La Gran Enciclopedia Vascak argitaratua.

ALBISTUR: 451/722. orr. kopia *Diccionario Hist.-Geográfico-tik*.

ALEGRIA DE ORIA: 452/723. orr. kopia.

ALZO DE ABAJO: 453/723. orr. Iztuetana idazten duenean gigante Joaquin de Eliceigiri buruz.

AMASA: 453/723. orr. *Diccionarioak* ez du ekarten.

AMEZQUETA: 454/723. orr. kopia.

ANDOAIN: 454/723. orr. Iztuetarena idatziz aita Larramendi eta Juan Bt.^a Errori, buruz.

ASTEASU: 454/723 y 724. orr. kopia.

AYA: 455/724. orr. kopia.

AZCOITIA: 456-457/724 (455, 56 y 57). orr. kopia.

AZPEITIA: 457/724 eta 725. orr. id.

BEASAIN: 458-459/725. orr. id.

- CESTONA: 459/725. orr. id.
- DEVA: 459/725. orr. id.
- DONOSTIA-SAN SEBASTIAN: 460/470/725-729. orr. kopia baina
moztu egiten du Dr. Camino-ren argibide luzea.
- ELGOIBAR: 471/729. orr. kopia.
- ELGUETA: 471/729. orr. kopia.
- HERNANI: 471/729-730. orr. id.
- RENTERIA-ERRENTERIA: 471-472/730. orr. id.
- GUDUGARRETA: 474/730. orr. id. zabaldu egiten ditu berri batzuk.
- GUETARIA: 474/731. orr. id.
- LAZCANO: 477/732. orr. kopia.
- LEZO: 478/732. orr. id.
- LEGAZPIA: 477/732. orr. id.
- MONDRAGON: 479, 480, 481/732-733. orr. id.
- MOTRICO: 481-482/733-34. orr. id.
- MUTILOA: 044. 483/734. orr. id.
- OÑATE. orr. 483-490/734-737, kopiatu egiten du argibide luzetik.
- OYARZUN: 491/737. orr. id.
- PASAJES: 491/737. orr. id.
- ONDARRIBIA-FUENTERRABIA: 492-493/737. orr. kopia.
- ORIO: 495/737. orr. kopia.
- TOLOSA: 493-498/737-739. orr. id.
- URRESTILLA: 498/739. orr. id.
- URSURBIL: 498-499/739. orr. id.
- VERGARA: 499-500/739-740. orr. id.
- VILLABONA: 500/740. orr. id. baina ez du ekarten *Diccionarioak*
“Carlos V’reen Baratzan aquerrac ezpata dantzan”.
- VILLAFRANCA DE ORDICIA: 501/740. orr. kopia.
- YCAZTEGUIETA: 501/740. orr. ez du *Diccionarioak* ekarten Iztuetak
ipinten duena.

YDIAZABAL: 503/741. orr. kopia, baita zerbait Iztuetak berak ipinia.

YRUN-URANZU: 503/741-742. orr. kopia.

ZARAUZ: 506-507-508/742-743. orr. kopia.

ZALDIBIA: 504-505/741-742. orr. Iztuetak idazten duenean fray Pedro de Zaldibia o Pedro de Argayari, buruz. Arenas de San Pedro(18).

ZUMARRAGA: 508/743. orr. kopia.

Irakurleak frogatuko zuen 40 herrietako seme ospetsuei buruz Gipuzkoakoak Iztueta ez zela paper zaharretan eta liburueta berri bila. Hitz batez hartzen ditu *Diccionario Histórico-Geográfico*-tik. Bi ale liburu one-nak bere liburutegian zeuzkan.

12. Zamakola Iztuetarengan

Iztuetak etzuen ezagutu Aita Larramendiren *Corografía de Guipúzcoa*. Liburu hau argitaratu zuen Aita Fitak Bartzelonan 1882.urtean (19). Iztuetak ez du behin ere hitz egiten ezagutu zuela. Laguntza haundikoa izango zen Iztuetak bere *Kondaira* idazteko. Horrenbeste aburu azaltzen diren Larramendiren liburuan: erlijioa, ohiturak, gipuzkoatarra izateko modua, festak, jostailuak, danzak, hizkuntza... Baino esan dugun bezala Iztuetak etzuen ezagutu.

Iztuetak bere maisu bezala hartu zuen Zamakola. Berari segitzen dio eta askotan lotsa gutxiren kopiatiu. Idazle hau ez da gure tartean oso ezaguna. Balikete bere liburua atera zuelako Auch (Frantzian) 1818. urtean. *Historia de las Naciones Bascas* Iztuetak ezagutu zuen bere *Dantza* liburua atera aurretik, zergatik toki batzueta hitz egiten duelako idazle horri buruz. Ez Zamakolaren izenarekin, Don Preciso'rekin baizik.

Larramendi ondoren izan da Zamakola gauza gehiago eta luzeen idatzi duena Euskal Herriari buruz edo *Naciones Bascas* gainean berari gustatzen zaio idaztea.

Beraren baizpena batetik laudorioak eta apologeta dela garbiro egiten dute Zamakola eta Iztueta bezala eta biok antzekoak dira. Egia da Iztuetak ez duela aipatzen *Kondairan*, baina Zamakolaren aipamenez beterik dago Iztuetaren liburua. Gauza asko hartzen dizkio.

(18) Ikusi BAP (*Boletín de la Real Sociedad Bacongada de los Amigos del País*), año XXXV. Cuadernos 1.º y 2.º, San Sebastián, 1979. "Precisiones en torno al prendimiento de Maragato por Fray Pedro de Zaldibia", págs. 228-294.

(19) Lehiaketa hau Villabonan egin zen Zabala Amezketakoa eta Chabalategui, Hernanikoa, 1803. urtean.

Zamakolaren idazteko modua honela da:

“Con dificultad se hallará otra nación en el mundo, que dé mejor acogida a los forasteros” (t. III, pág. 53). “Reina en todos un fondo de virtud y de pundonor tan admirable, que cualquier otro español se precia de tener un amigo Bizcayno...”. “Son extremadamente ciegos adoradores de las costumbres de su patria...”. “Aman tanto su libertad y costumbres que antes se dejarán morir que someterse a la servidumbre ni a otras leyes” (id. pág. 52).. “La palabra que se da entre los Bizcaynos es un contrato sagrado” (id. pág. 54). “Se aman los Bizcaynos y los otros Bascos con una afición extremada a donde quiera que la fortuna los conduzca, y se ligan tan estrechamente entre sí para socorrerse unos a otros, que más parecen individuos de una sola familia que naturales de una provincia” (id. pág. 55).

Baina gertuago ikus dezagun Iztuetak nola kopiatzen dion. Zamakolak honela idazten du:

“Los habitantes de Bizcaya son robustos, fuertes, ágiles, activos, honrados y trabajadores” (t. III, pág. 47). Iztuetak: “Benenez ondraduac, leialac, ernaiac, languilleac, jostattiac, azcarra” (Condaira, pág. 212). Zamacola: “Quando algún Basco caía enfermo con calentura o con algún achaque” (t. III, pág. 48). Iztuetak Honela: “Gaishoric arquitzen danean bat...” (pág. 240). Zamacola buruz: “Tienen tan buena organización para la música, que causa admiración ver a los mozos del campo sin saber leer ni escribir, estar toda una noche cantando a compás, improvisando la letra o poesía Bascongada, con tal gracia que sorprende a los hombres más sabios...” (pág. 49). Iztuetak buruz: “Letra bat bacarra ere ezagutzen ez duten artzain... eta oen guisaco asco icusten ditugu sarriro, edocein gauzaren gañean ematen zaioten itzpidea, erabaguitzen duela cantuz verso-eten zucen ta garbiro, guizón arritzen diran moduan” (pág. 215).

Nahiz egia izan Iztueta dela lehenengo aitorle bertsolarien lehiaketan, ikusten da zein ederki kopiatzen dion Zamakolari.

Zamakolak euskaldunen errelilioaren gainean honela esaten du (20).

“...vueltos los ojos al cielo exclamaron jaun-goicoa” (t. 11, pág. 292). “Debemos pues concluir que la religión de los Bascos es la más pura y antigua... sin que entre ellos haya habido jamás falsos dioses ni ídolos a quienes hubiesen prestado adoración” (id. págs. 295-296) y “jamás se han separado después los Bizcaynos de la verdadera creencia de la Religión Católica”.

(20) José Ignazio-ren argitalpena, Donostia, CMLXLX.

Iztuetak gauza berbera honela idazten du: "Munduaren lenengo adiñetic Euscaldunac adoratu izan dute beti arimaco beguaquin baicic icusten ez dan ceru ta lurren Eguille andia, ceñari deitzen diogu aoa beteco icen gozo ecin egoquiagoarequin Jaungoicoa... bañan Guipuzcoarracacez dute adoratu izan beinchu ere beren Jaungoico ill-ezcor eguiazco baicic; eta sinismen onetan irme beti izan ciralaco, Jesucristoren Evangelioa entzun becín" (pág. 209, IIIren. zatian lenengo al.....) (Guipuzcoaren erligoia cer eta nolacoa dan).

Adibide honetan ez da ikusten zein ondo kopiatzen dion Iztuetak Zamakolari? Gehiago ekartzea badago, baina nahikoak izango dira.

Nahiz beraren *kondairatik* urrundu une pixka batean, idatz ditzagun *Dantzatako* liburuan Zamakolari hartu zizkionak. Aurretik eta ordutik Iztuetak beti gogoan eduki zuen Zamakola.

Lau testu erdaraz eta euskaraz ipintzen ditu Iztuetak bere *Dantza* liburuan. Egiaren onez esan dezagun ez dituela oso ondo itzultzen. Bi hartzentzu ditu Gaspar Melchor de Jovellanos zen liburu ezagunetik: *Espectáculos y diversiones públicas*. Jovellanos-en liburua, hau da bere bi ibilaldi egin zituenak Euskal Herrira 1781 eta 1797.ean fruitua. Iztuetaren liburuan datozen orrialdeak: 12 ta s. eta 146-159.

Hirugarren testua *Historia de las Naciones Vascas*-tik aterako du (A.V., rrialde 90). Guk irabili duen edizioan 71.oharra 90.orr. t. III eta Iztuetaren 50-52.orr. Laugarren eta azkeneko testua azaltzen da *Colección de seguidillas y canciones españolas*, Madrilen argitaratua 1802.urtean eta *Dantza* liburuan 57.or. Iztuetak hartzen du 1802.koa, baina guk 1816.koa 5. ed. Imprenta de Repullés, 263.or.

Iztuetak aguro ezagutu zuen *Historia de las Naciones Bascas*, 1818. argitaratua eta honela dio idazle horri buruz *Dantza* liburuan: "...oarque tu zitezte bada ongui itz aurre edo prologoan ezarririk daudan Damon Athenastarren erabadaqui edo sentenziaziaquinduria aundico guizon sonatau onec esaten du ecic; ecin gambiatu ditezquelariaren soñuac non eta dembora berean gambiatcen ez dan erri beraren bicibidea" (pág. 33)' Baita ere "...enzun ezazute cer esaten dun gure egunetako guizon iaquintsun batec".

Ez da bakarrik txunditura Iztuetarena Zamakolagatik, baizik berari kentzen dion ikasketak bere *Dantza* liburua egiteko orduan. Horrez gainera eduki behar da kontuan Iztuetak egiten dituen aipamenak, argitzen direnek 71, 72 eta 73. oharra hirugarren alean *Historia de las Naciones Bascas* 90, 91 eta 94.orr.; Zamakolak aurrez idatzi zituen bere liburuan *Elementos de la Ciencia Contradanzaria*.

Honela dio: “Entre los Spartanos la danza no sólo era una imagen de la guerra, sino también un estudio de las historia de sus mayores...” “Compárese el ayre marcial, enérgico y alusivo de estas danzas antiguas, con el insulso, monótono y fastidioso bayle de las contradanzas de nuestros días, que nada dicen ni significan, y se verá la diferencia de costumbres de unos tiempos a otros. El nombre mismo de contradanza está diciendo que es un bayle contrario a las antiguas danzas...”.

“Diga enhorabuena el famoso profesor *Mr. Marcel*, célebre baylarín parisense, que su siglo no había producido sino tres hombres grandes, él, Voltaire y Federico II” (nota 71, pág. 90). “En España y aun en Francia confunden indistintamente con el nombre de *músicos* a los profesores que componen las obras de este arte, y los que sólo saben leer la nota...” (nota 72, pág. 91). “*Damón* famoso músico de Athenas, citado por Platon en el libro IV de su república, decía, que no podía cambiarse la música de los pueblos, sin que al mismo tiempo fuese cambiado tambien”.

Hasierako hauek dira testu eta ideiak hartzen dituenak Iztueta-k Zamakolarengandik. Izaera edo irudi gerrakoak euskal dantzan garbi azaltzen dira Zamakolagan. Berak esaten du:

“Las danzas de Bizcaya y de las provincia Bascas conservan aún el carácter guerrero y terrible que establecieron aquellos antiguos Bascos que lidiaron tantas veces con los Romanos, y que fueron terror y espanto de sus águilas imperiales” (t. III, pág. 92).

Berak esaten du dantzak direla ohituren eta erakunde publikoaren euskarri. Askotan gauza hau gogoratzen du. Sortaldeko dantzari buruz honela esaten du: “es una representación licenciosa de lo más atrevido del amor; que esta danza llevada de Cartago a Roma anunció la caída de las costumbres republicanas, y que finalmente se perpetuó en España por los Arabes bajo el nombre de ‘fandango’”. Baita ere “que todos los zorzicos y canciones que en lo antiguo se componían en los países Bascos, eran para cantarse y jamás para tocarse solos con los instrumentos, como lo hacen hoy por una corrupción imperdonable” (t. III, pág. 92). Bertan eta 73. oharrean hitzegiten du dauden harremanak poesia, musika eta sentimentuekin.

Gauza luzea izango litzateke orain eta hemen hitz egitea nola Iztuetak ikusten duen irudi gudaskoa euskal dantzetan (21) baita soinu eta

(21) Ikusi “Iztueta’ren olerkiak”. Baita ere “Iztueta, credibilidad de su *Guipuzkoa-ko Dantzak*. Su influencia en el folklore de su tiempo”, Eusko-Ikaskuntza, cuaderno de sección de folklore, n.º 1, pág. 35.

abestieie (22) indar etikoa duen dantzak (23) eta honelaxe beste gauza asko, batez ere ekarri dituen okerrak kanpoko modak, Italiakoak, Frantziakoak eta abar eta abar.

Baten batek esan du “que resulta curioso que un hombre como Iztueta cuyo comportamiento no parece haber sido moralmente ejemplar se dedique a repartir consejos morales en alta voz... como un *sermolarí*” (24). Esan behar dugu gauzok esaten direla Zamakola ez duelako ezagutzen eta Iztuetak idazten dituenak bestean aurkitzen direla. Horregatik garantzi haundikoa da jakitea Iztuetak hartzen dituen Zamakolaren liburutik (25).

13. *Condaira-ren* balioa

Meritu haundikoa, estreinakoa euskaraz idatzita. Bazekin Iztuetak, hitzaurrean zera zuenenean:

“Bañan icusten deralaco arquiroqui, gure Ama maitati Guipuzcoac jaiotzatic dituen doain eder ta escubide andiac, Euscarazco itzcuntz garbian aguertaratu baguez, arquitzen dirala, ez balira bezaolaishen, chocora baztertuac, beretarontz dedan amodiozco naitasun bero bici gartsuac murgildu nau, ezdagoquidan lan andi oni equitera; uste oso osoarequin ezen, izango aldala Guipuzcoatar ernairen bat, nic esaten ditudan moldacaitzqueri ta uts-aldiac egoquitu ta beteric, igoco dabena condaira balioso au goienengo mallara”.

Nik neronek galdera hau nire buruari egiten diot ? ez zuen Iztuetak penatuko umeek ikasiko zutela edo jende zaharrak *Gipuzkoako kondaira* bere estrofetan? Ez zuen zori hori ikusi ezta eduki ere. Bere *Kondairan* ikusten dugu zein amodio haundia izan zion berari, errromantikoa, guztiotzat eredu eder bat izan baitzen.

Kondaira ez da “un insigne monumento de candor” Karmelo Etxegaraiak egun batean idazi zuen bezala: Bai gutxi ezagutzen zuela bai bere irudia baita ere bizitza eta bere idaztiak!

(22) Id.

(23) Iztuetaren liburuaren orrialde askotan hitz egiten digu dantzaren moralitateari buruz.

(24) Ikusi XI, cuadernos *Txitulari-Dantzariak*, extraordinario julio 1991, 146, 66.or. Baino Ansorenaren ez daki Iztuetak gauza hauei buruz Zamakolarengandik hartzentzuela gaiak.

(25) Ikus BAP, año XI, Cuadernos 3-4, San Sebastián. “Una fuente inadvertida en las obras de Iztueta”, 783-797.orr.

Fausto Arocena'ren iritzia are *Suma batxiller Zaldibia-rena azkeneko argitaratzearen hitzaurrean esaten duenez*: “Iztueta, cuyo *Condaira* viene a ser una versión amplificada de la *Suma*”, nahiko soila eta gain-gainetik joa derizkiot. Ez da hainbeste eta hain gutxi ere ez. Iztuetak aburu askotan, hamasei gizaldiko azkeneko laurdenerarte jarraitu eta berridazten diola egia da. Baina, gerora, moldatzen da bera, Batxillerraren laguntasunik gabe, bere dohai eta ezaguerak erabiliz, batez ere bere bizitzan gertatu ziren hiru gudaz hitz egiten digunean: Kobentzio guda (1793); Napoleonen guda (1808) eta lehenengo Karlisten guda (1833-1840), nahiz eta guk eztakizkigun iturri batzuk ere erabili, guk uste dugunez.

Berak hartzen dituen gertaerak dira —dudarik eta zalantzaik gabe— garrantzi haundienetakoak. Eta hemen azaltzen da Iztueta-ren dohaia, haundia benetan. Idazten ditu bere bizitzako gertaerak, ez orduan bizi direnentzako, gero etorriko dinentzak baizik. Gai honetan Iztueta historigile haundiago izango zen gauza asko idatzita zirenak aldamenean utzita, bere denborako gauzak (nola bizitzan jendea, jan, jantzi, ohiturak eguneroakoak, abar eta abar idatzi balitu). Ez dakigu horrenbeste gauza denbora haietakoak. Horrela lehen berak idatzitakoak osatu zitun *Kondairan* baino gutxiago *Dantza* liburuan idatzi zituenak.

Erdaratutako *Condairaren* hitzaurrean, Jose Lasa Apalategik esaten digu Aita Larramendi-ren *Corografía de Guipúzcoa* erabili zuela. Hau ez da egia. Iztuetak etzuen ezagutu liburu hori. Ez eta ere ikusi Alza jenerala tiroz hiltzea bere jaioterriko Zaldibiko enparantzan mila zortzie-hunta berrogeita seian gertatua. Iztueta izan ere urte bat aurretik hil zen, ez bazeñ piztu ikusteko.

14. Iztueta bere tokian

Utz ditzagun beraz gauzak bere lekuan. *Kondaira* ikasketarik gabe, dokumenturik erabili gabe, Iztuetak erruz gauzak itzultzen ditu erdaratik euskarara. Baina beretik ere gauza asko nahastuz, badaki maniatzen eta piper pittin bat jartzen prestatzen digun janariari.

Baten batek esango du Iztuetari merituak kendu dizkiodala. Ez da hau egia. “Quique suum” esaten da. Bakoitzari berea. Hori egin dut. Gero eta gero Iztueta hobetoago ezagutzen ari gara. Zer gutxi zekien 1929.urtean Zaldibian egin zien omenaldian! Esateko, ezer ez.

Iztuetak esanak ondo aztertu behar dira. Adibidez, esaten du etzuela parterik hartu Billabonako bertsolarien lehiaketan 1803.urtean “zeñean izandu nintzan jueztaco Zabalac billatua; baña egun batzuek aurretik eritasun ohiki-batec artu ninduelaco, ez nuen serbitu...”. “Eritisun chiki” zen Tolosako gartzelan zegoela.

Fernando VII.ri buruz idatzen du “gure Errega biguña”. Baionatik etorri zenean, Iztuetak zigorra hartu zuen eta 1814. eta 1815. urteetan Tolosan berriz gartzelan egon zen. Zergatik oso “afrantsesatua” izan zelako Azpeitia bitartean.

Hori bera esan daiteke bere *Danza* soinuaren hizketatik. Antzina-koak direla. George Borrow, o ‘Jorgito el inglés’ ondo harrapatu zuen. Honek esaten digu: “De es-ta música se han publicado algunos trozos en Donostia (San Sebastián) en el año 1826, editados por un tal Juan Ignacio Iztueta. Consisten en unas marchas rudas y emocionantes, a cuyos sones créese que los bascos antiguos tenían la costumbre de bajar de sus montañas para pelear con los romanos y después con los moros. Al escucharlas llega uno con facilidad a creerse en presencia de un combate encarnizado. Oye uno las resonantes cargas de la caballería, el ludir de las espadas y el rebote de los cuerpos por los barrancos abajo”.

“Esta música —segízendum— va acompañada de palabras, pero qué palabras. ¡No puede imaginarse nada más estúpido, más trivial, más desprovisto de interés! Lejos de ser marcial, la letra refiere incidentes cotidianos, sin conexión alguna con la música. Las palabras son evidentemente de fecha moderna” (26).

Hori da egia. Ez diogu kenduko Iztuetari meritua, eta haundia, doinuak biltzen jakitea. Belarri ona eta meritu haundia izan zuen Donostiako musikoak Albenizek eta Latierrek pentagraman ipintzea. Baino —Borrow-ek esaten duen bezala hitzak “son evidentemente de fecha moderna”. Iztuetak esangutu “anciñacoac”, baina berak ezarritakoak.

Esan dut Iztueta gizon haundia izan zela. Berak ematen dizkigun berriak, bere doinu-liburua Espania guztian aurreratua, beraren amodioa hizkuntzari, ohiturei, bere bertsoak Kontxesiri (niretzat finenak euskal literaturan) eta abar eta abar. Baino esan duguna, historigile bezala ez zuen izan dokumentuak aztertzeko denborarik eta ez ere “formaziorik”.

Ameslarria izanik, zen bezala, bihotz bigunarekin beti irakurtzen dut Larrunarri, Naiñarri edo Txindokiri buruz idatzi zuena: “Aitz goititu onen erpiñera bestē eguiteco bague igoric, egon izandu naiz neur bein baño geiagotan, campo zabal icusgarriari begira ezin aspertuz”.

Txunditurik, harriturik, ezin aspertuz, Gipuzkoako lurrealdeei begira izaten bazeen Txindoki-ko harrizko orratz punta horretatik, esan genezake horixe izan duela bere bizitza, bigarren zatitik gutxienez (1820): Gipuzkoako ama maiteari, bere kondairari eta gauza onari beti begira pozez, eta baita etorkizunaren begira egonez.

(26) *La Biblia en España*, Alianza Editorial, Madrid 1970, pág. 418.

15. Breve bibliografía

Alfabeto de la lengua primitiva de España, de J. B. Erro, Madrid, 1806.

Apología de la lengua bascongada o ensayo crítico filosófico de su perfección y antigüedad sobre todas las que se conocen, de Pablo Pedro de Astarloa, año 1803, XXIV : 452. Diversas ediciones en 1882 y 3n 1983.

Baserritar neque zaleentzaco, escobia o escabidea, guraso justu ta Jaquintun familiya ondo asi eberren exemplu, de Moguel, Juan Antonio (*Peru Abarca*), Bilbao, 1816, pág. 285.

Diccionario geográfico de España, de Sebastián Miñano, 1826-29.

El mundo primitivo, Juan Bautista Erro, Madrid, 1815.

Historia de las Juntas Generales y la Diputación Foral de Guipúzcoa, 1992.

Monarquía de España, de Pedro Salazar de Mendoza, Ibarra. Madrid, 1770-71.

Ordenanzas de 1760, 1766 y 1814, por Fernando VII.

Relacion de Diputados Generales de Guipúzcoa desde 1550 hasta 1877, Serapio Mújica. Diputación de San Sebastián, 1943.

Suma de las cosas cantábricas y guipuzcoanas, por el Bachiller Juan Martínez de Zaldibia. Introducción y notas por Fausto Arocena.

Última etapa de la unidad nacional. Los fueros vascos en 1846, de Fermín Lasala.

Una agrupación vascongada de 1820-50, por Fermín Lasala.

TEXTOS INEDITOS DE AUTORES VASCOS

Donostia/San Sebastián, 1993-02-16

Jose Garmendia Arruebarrena

De algún modo teníamos que titular una serie de textos con los que hemos dado en el Archivo General de Tolosa. Sin duda en éste y en el de Oñate existen otros, tras los cuales se dirige nuestro empeño y que pueden ir enriqueciendo nuestro panorama cultural y la historia de la literatura vasca. Creo que todavía hay mucho que investigar, para lo que hacen falta mucho amor a los documentos, tiempo y dinero. Tarea al que muy pocos se dedican al estar tan mal compensada.

Con una breve introducción los presentamos en un orden cronológico. Sea el primero una carta o exposición de Juan de Orcolaga, natural de la villa de Rentería, que se remonta hacia el año 1670, haciendo referencia a unos comentarios del P. Gregorio de Argaiz “monje benito”, en que tal autor lastima mucho “nuestra nación Vascongada y su lengua” y exponiendo a la Provincia de Guipúzcoa que su obra tenga licencia para ser impresa.

En el inventario de libros y papeles que tras el fallecimiento de Iztueta en su casa natal se llevó a cabo el 21 de agosto de 1845, entre otros figura Primera y general Lengua de España, por Juan de Orcolaga, manuscrito (1). Por consultas que hemos verificado tanto en bibliotecas, en el fondo Julio de Urquijo como en contacto con los estudiosos de la literatura euskérica, no hemos podido recoger noticia alguna sobre este Orcolaga. Conocido es otro del mismo apellido, metereólogo, pero de fechas muy posteriores, tampoco quien era Gregorio de Argaiz.

A la solicitud de Orcoloaga sigue lo que escribe Argaiz sobre los orígenes de la lengua vasca. Sigue una carta de Orcolaga a Juan de Idiáquez Isasi. Entre los muchos Idiáquez figura Juan como Diputado general de Guipúzcoa en Tolosa, desde las Juntas de Cestona de abril de 1664 (2). La carta está fechada en Madrid el 10 de octubre de 1676. De

(1) Véanse *Obras inéditas de Iztueta*, J. Garmendia, La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao, 1968, p. 222.

(2) *Enciclopedia Ilustrada del País Vasco*, Auñamendi.

todos modos hay que decir la mala conservación de estos documentos con palabras semiborradas y de muy difícil lectura. Se hace referencia a la historia de Navarra, de Moret, y responden con seguridad a esa época estos documentos.

El segundo documento es del Pablo Pedro de Astarloa, fechado en Madrid el 4 de agosto de 1803 y es una presentación a la Provincia de Guipúzcoa de su Apología de la lengua bascongada o Ensayo crítico filosófico de su perfección y antigüedad sobre todas las que se conocen.

Ya se sabe que Astarloa nació en Durango en 1752 y que a sus cincuenta años marchó a Madrid el año 1802, falleciendo en 1806. Allí trabajó mucho y no se recató al año de residir en Madrid de su comunicación a la Provincia de Guipúzcoa (3).

El siguiente texto se debe a José Ignacio de Guerrico en que habla de que tenía escrita una obra "Ensayo de la explicación de la Doctrina cristiana, compuesta y distribuída en 114 pláticas. Habla de su solicitud por su impresión, así como las dificultades que se le presentaban. Responde el texto, firmado en Mutiloa al 20 de julio de 1813. En un magnífico prólogo (4) explica la idea, método y división de su obra. Falleció a sus 84 años en 1824. Por tanto hizo la solicitud a la edad de 73 años, 11 años antes de su muerte. Su obra no vería la luz hasta 34 años más tarde de su óbito (5).

De fecha de 1825 son dos comunicaciones de Luis de Astigarraga y Ugarte, gran pedagogo y hombre amante del euskera y otra de 1828. Es desgraciadamente una figura no valorada, e incluso desconocido o ignorada en Encyclopedias y Diccionarios vascos. Sufrió el exilio por liberal, fué amigo de Iztueta, y aunque de Tolosa ejerció su magisterio en la villa de Segura.

Por fin en dos documentos de 1829 vemos el interés y la preocupación de que sus enseñanzas no fueran olvidadas, solicitando a la Diputación que tanto el libro de las danzas como el de sus melodías figurarán en todos los municipios de los pueblos guipuzkoanos.

Juan de Orcolaga, natural de esta villa de Rentería, ya que por los años pasados de 68 y 69, habiendo sacado a luz pública unos comentarios el Pe M. Gregorio de Argaiz, Monje benito, chronicista de su orden sobre los chronicones Hauverio Hispalense y otro tomo que se intitula Población eclesiástica de España y en él unas adiciones, bien fuera de

(3) Id. t. 1, pp. 277-282. También puede consultarse *Euskal Literatura II*, S. Onaindia, Etor, pp. 39-42.

(4) En lehen liburua edo tomoa, Tolosa, 1958, IX-XXIII. Consultese *Encyclopedie Ilustrada...*, pp. 290-92. Y también Onaindia, t. 11, pp. 241-244.

(5) Tolosan. Mendizabalen alargunaren moldiztegian 1858. urtean.

toda verdad, lastimando mucho con indecentes palabras nuestra nación Vascongada y su lengua, haciendo ambas advenedizas y no de origen español cuyas palabras son las que contiene el adjunto papel, negocio Sr. que me pareció se devia responder y por que ora sea por no haber llegado noticia de todos y particularmente de aquellos que lo pudiesen hacer mejor es porque el Genio no les encamine a semejantes cosas; viendo que ninguno (a lo que savemos) se aya puesto a este trabajo y yo conocí insuficiencia e estado recatado, pero no obstante esto despediendo mi inutil verguenza e escrito un defensorio de esta lengua, respondiendo a las adiciones del chronista con deseo de que a la vista de aquellas anduviese para satisfaccion de sus Herrores. Por que considere que el no salir a la causa arguhia (particularmente entre la gente Imbidiosa) uno de dos, o que consentimos en ello, o que nos faltan razones para la defensa, de que viniera a resultar con estos principios a ser opinable la matheria, y a los principios, semejantes introducciones son más fáciles de arrancar a despues que ayan echado rayzes, y así pongo en manos de Vs, suplicándole se sirva de hordenar a alguno de sus cavalleros hijos de Vs de tantos como estan capaces y noticiosos vea sin sujeto esta obra que se pueda poner en plática su impresión y de remitir a los corregidores y censura competente para que siendolo se de licencia para ymprimirlo, que mi deseo no es otro que el del mayor acierto en el servicio de Vs. y cuando haya satisfecho a los curiosos de la respuesta (?) abré dado motivo para que otro tome el trabajo de hacer mejor y en todo espero recibir merced de la grandeza de Vs.

J. DE ORCOLAGA

A LA NOBLE Y M LEAL PROVINCIA DE GUIPUZCOA JD-IM-4/7/24
Archivo de Protocolos de Tolosa

Lo que refiere el dicho Argaiz cronista de la Religión de S. Agustín sobre la cuarta parte de la población eclesiás-tde España folio 20 son los siguientes:

Los Vascones que por ser de poco aliño y limpieza, sospecho que dieron el nombre de Vascosidad a la ynmundicia y de sus corrompidos alientos llamaron asco los españoles a lo que ofende la vista y el olfato derivandolo del nombre vasco, cuyas Refinezas (?) de su descuidado vestir en los hábitos y adornos de las casas en lo común de Guipúzcos y Vizcaya y en partes de las montañas.

Y en el folio 111, hablando de la lengua dice y conocece que no fue esta lengua de los antiguos Cantabros, sino que fué introducida de los antiguos Vizcainos Pirinaicos pues el dia de hoy no se habla tan Politica

en Vizcaya ni en Alava como en Guipuzcoa y Navarra y aquí no tanto como en la tierra de los Vascos que es evidencia que de allí manó la lengua vascuence y que no era la primitiva de los cántabros sino extraña de su ydioma, pues les queda el ablarla —con mil impropiiedades, que es achaque común de los que viven en fronteras y hablan con un estilo misto y adulterado. Otra razón hay para conocer que esta lengua no es la primera porque si se habló en toda España, cómo fuera posible que no hubieran quedado algunas reliquias de ella en la Vética y reino de Toledo, aunque mas naciones hubiesen entrado en ella, pues vean y búsquennme si hay en toda España una palabra en vascuence ni entre el estilo de Sayago, ni entre el castellano mas culto siendo Hebreas, Griegas, Góticas y Arábicas, pero Vascuence o erdera como ellos dicen ninguna, toda ella tiene su vecindad y comunicación con Francia sin pasar a la Rioja.

Otra razón tengo que no es menor, y es el allar en la lengua Vascuence tantos nombres castellanos antiguos como trae Oyanarte para llenar su pobre y corto estilo, porque si el Vascuence tubiera el primer lugar no le pudieran faltar tantas voces, que es Argumento que la lengua castellana fué la primerita y la Vascongada sobrepuerta, al fin medio francés, de suerte que solamente agora, ya he dicho que aunque se le hace favor en esto y sus devotos pues hasta que los vascones entraron lo habian hecho los várdulos y carístios, damos el segundo lugar y asiento al vascuence, que tanto andando probando su hidalguía, siendo una lengua de hierro solo para cerrada entre peñas que parece... y primeros martinets y yunque de las herrerías de Vizcaya, con que abre ilustrado el texto de Marco Máximo con los otros dos de Luyprando y Hauerto Hispalense a pesar de los contrarios.

Sírviose V.S mandarme que un tratado que escribió Juan de Orcolaga titulada primera y general lengua e historia con su primera población debido a vuestra Señoría con mucho gusto... el tratado lo merece y el autor se debe tomarsele mucho su celo y el trabajo en que ha juntado tantas noticias en apoyo de su asunto. No dudo que pudiera imprimirse luego, si no tuviera inconveniente que este tratado y otros salieran a la luz después de haber visto lo que escribe el P. Joseph Moret en la historia de Navarra, y aunque los aragoneses se han cansado de esperarle y le han respondido para hacerlo con más fundamento y que no se ensangrienta contra nosotros como de su natural puede creerse siento no pareciendo a V.S. otra cosa que puede servirse de mandar lo que represento.

El P. Maestro fr. Diego de Argaz merecera ser estimado por sus noticias si para apoyo de lo que escribe no hubiera sacado a luz algunos autos ignorados del todo o poco conocidos, y en cuyas obras apoya tantas novedades y de Tolosa, aunque por conjeturas introduce en el

libro de la población de España alguna que fuera sensible, si en lo único que dice no se conociera el engaño, con todo será bien responsable a su tiempo y al padre fray Jacinto de Ledesma se le satisface bastante.

Pongo en consideración a V.S. bajo y el del Padre fray Bernardino se ha de buscar persona cuyo crédito apoye lo que se escribiera, que sea con muchos fundamentos y sin las a nadie de lo que se dijere.

Y porque no es fácil historia de V.S. con nombre de apologia que diera hacerselo lo mismo, donde sin guardar el orden de los tiempos puede decirse que se hallare en los Autores.

Guardé Dios a V.S. lo que hemos menester y sus hijos.

Madrid, 10 de octubre de 676.

Don Juan de Ydiazquez Isassi.

JV-iM-4/7/24. Archivo de Protocolos de Tolosa.

Hay palabras y líneas borradas, imposibles de leer.

M.N. y M. L PROVINCIA DE GUIPUZCOA

Tengo el honor de presentar a V.S. la Apología de la lengua Bascongada, o Ensayo crítico filosófico de su perfección y antiguedad sobre todas las que se conocen, escrita por mi en respuesta a los reparos que se proponen contra la venerable antiguedad de este singular idioma en el Diccionario Geográfico Histórico de España, que la Real Academia de Historia empezó a publicar el año pasado de 1802.

El justo interés que tiene V.S. en las glorias de su nativa lengua me promete que este primer fruto de mis tareas hallará en la benignidad de V. la más placentera acogida, especialmente si el amor propio no me engaña en el concepto que he formado de esta obra.

Creo que en ella no sólo se justifica con la mayor evidencia la certeza de su título, sino que se descubren en beneficio de la literatura unos conocimientos tan interesantes que arreglarán en lo sucesivo el estudio de los idiomas; darán a la Historia un realce que no se ha conocido hasta ahora; y elevarán el origen de V.S. y de todo el País Bascongado a la alta gloria de primeros pobladores del mundo.

El cotejo analítico del mecanismo de la lengua bascongada, y el de aquellas que son miradas por los sabios con el mayor respeto, hace ver en la primera parte de esta obra que el Bascuence es el único modelo a que pueden recurrir los idiomas para lograr aquella perfección y sublimidad, de que miserablemente se hallan destituidos, y justifica la positiva

existencia de la lengua Bascongada en nuestra península antes de la venida de los Celtas y de los Fenicios.

Hallarán los sabios en la segunda parte un ensayo nada equívoco de la Historia del mundo primitivo, demostrada en la literal significación de las voces Bascongadas, que como otros tantos geroglíficos descubren, y a aquellas ideas que sólo los primeros hombres pudieron formar de sus signados y a aquellas costumbres, hechos y pasajes que necesariamente fueron privativos y particulares al mundo primitivo, y en fin aquellas épocas tan análogas, tan propias a la naturaleza de los primeros siglos.

El mes Bascongado y su división.—La excelente semana y sus días el año y sus meses arreglados; los geroglíficos, las fábulas, las divinidades más famosas de la ciega gentilidad, que tomaron su origen en las voces formadas por los Bascongados para representar signados muy diferentes llenarán de satisfacciones a los literatos, y confesarán con placer que el Bascuence, no sólo existió antes de la población de España, antes de la dispersión de las gentes referida por Moyses, sino también en los tiempos antidilubianos.

La singular y extraordinaria perfección de la lengua Bascongada convencerá a todo filósofo en la tercera parte de esta Apología, y le hará confesar que esta lengua fue un regalo del autor de la naturaleza a los primeros hombres o que fué formada por una nación antidilubiana, adornada de todo género de conocimientos, y que no se tiene noticia de otra igual en la Historia.

Reciva V.S. esta primera demostración de mi afecto patriótico, que queda continuando otras obras en beneficio del país Bascongado y la literatura; ruega al Todo-poderoso prospere las felicidades de V.S. dilatados años. Madrid, 4 de agosto de 1803.

De V.S. el más apasionado Bascongado y capellán.

PABLO PEDRO DE ASTARLOA

MUY N. Y M LEAL PROVINCIA DE GUIPUZCOA

Ochenta años hace que el reverendísimo y sapientísimo jesuíta Larramendi publicó su Diccionario trilingüe del Castellano, bascuence y latín, dedicado AS e impreso en esta ciudad, pero como no se encuentran ya de venta ejemplares de esta apreciabilísima obra, tan llena de erudición y los pocos que hay no pueden ponerse en manos de los niños por su gran coste y volumen, he creído hacer un obsequio a V.S. y un servicio útil a mis amados paisanos arreglando e imprimiendo a mi costa (a pesar de mis cortas facultades) el adjunto *Diccionario manual Bascongado y castellano y elementos Gramática, explicados en ambos idiomas*.

En la página 52 de su gran prólogo el erudito Larramendi se explica así. “El siguiente (trabajo y estudio) de dar a las voces castellanas las correspondientes bascongadas, es el que ya se me hacía insopportable. Este camino aún no estaba asendereado ni abierto. No hay libros impresos de esta lengua, sino los pocos que llevo citados y ninguno absolutamente con las correspondientes castellanas. No hay tampoco libros manuscritos, papeles en bascuence porque todo se actua y escribe en romance. Hasta en la escuela de los niños se aprende a leer y escribir en castellano y nada en bascuence y aun con *errada conducta* se prohíbe a los muchachos hablar su lengua materna”.

Muy fundada me parece la opinión del sabio Larramendi que dice ser una errada conducta la de prohibir a los jóvenes bascongados el hablar en las escuelas su lengua nativa, pues la experiencia de veinte años en que me he ejercido en la educación de mis hijos y de otros muchos jóvenes, y las dificultades que actualmente estoy palpando en mi colegio, para enseñar a los niños de este país cualquiera ciencia y particularmente la gramática castellana, latina o de otras lenguas, han acabado de convencerme de que todo debe explicárseles primero en bascuence, poniéndoles oportunos ejemplos y comparaciones en ambas lenguas, si ya de antes no comprenden suficientemente la castellana, aunque en todo lo demás que entiendan se les hable siempre en esta última lengua.

Si un profesor o maestro ha de enseñar el castellano, latín u otro cualquier idioma a un Francés, Inglés, Alemán o Italiano, si ha de instruirlos en la aritmética y demás ciencias; ¿no es indispensable que sepa explicarse en la lengua que cada uno de ellos entienda?. Además de la ventaja que de este modo ha de resultar para la más pronta y perfecta instrucción de la juventud bascongada en la gramática castellana y latina, en las lenguas extranjeras, en la aritmética y otras ciencias; ¿cuánto no contribuirá esta práctica para conservar el bascuence en su pureza y perfección, particularmente si se cumplen los deseos que en la introducción de mi obra manifiesto de imprimir y publicar los diálogos, fábulas, modelos de cartas y tratado de aritmética que tengo trabajados en ambos idiomas, y si se le da al Diccionario manual toda la extensión de que es susceptible?

La lengua bascongada, que sin la menor duda es tan filosófica, tan armoniosa, tan perfecta, tan elegante y tan rica como la que más; esta lengua matriz, cuya antiguedad no se conoce por hallarse confundida en la oscuridad de los siglos más remotos, lengua que se habló generalmente en toda la península como introducida por los primeros pobladores de la España; esta apreciable lengua que la Academia Francesa después de muchas investigaciones opina que es la lengua fenicia o un dialecto de ella, esta lengua inmortal, como la llamaba ahora ochenta años el erudito

Larramendi ¿no merece que todos los naturales de VS hagamos los mayores esfuerzos para consevarla en su pureza primitiva?

El maternal amor de VS hacia sus naturales, las honras que en diferentes ocasiones empleos y comisiones se ha sentido VS dispensarme; y su distinguido celo por la conservaciónn integra de sus fueros, usos, costumbres y nobleza me animan a esperar que, aceptando VS con agrado mi corto obsequio, fomentará con su poderosa protección los patrióticos deseos y anhelos de este afectuoso Guipuzcoano, que a nada aspira tanto como a ser útil a toda la península, en particular a esta nobilísima provincia, en que tuvo el honor de nacer.

Nuestro Señor guarde a V.S. en su mayor grandeza y prosperidad por muchos y felices siglos, como lo desea, su muy respetuoso y apasionado hijo

LUIS DE ASTIGARRAGA Y UGARTE

San Sebastián 28 de abril de 1825.

De D. LUIS DE ASTIGARRAGA Y UGARTE REMITIENDO DOS EJEMPLARES DEL DICCIONARIO MANUAL BASCONGADO Y CASTELLANO DISPUESTOS POR EL

Diputación de 9 de mayo de 1825.

A la Junta General.

Convencido de que el más seguro manantial de la felicidad, riqueza y prosperidad de las naciones, es la sólida y fundamental educación de la juventud; y deseoso siempre de contribuir con mis cortas luces y tareas a que los jóvenes bascongados la adquieran con toda la facilidad y solidez que son posibles bajo los maternales auspicios de V.S. tengo el honor de pasar a sus manos un ejemplar de la segunda edición de mi pequeño “Diccionario manual y elementos de Gramática”, habiendo insertado en él la representación que dirigí a V.S. con fecha 28 de abril de 1825, al remitirle dos ejemplares de la primera edición y la constestación con que V.S. se sirvió honrarme en 3 de mayo del mismo año.

Es evidente que la respetable autoridad de V.S.. y su notoria ilustración, deben influir poderosamente en los ánimos de sus naturales, para que vista la maternal y afectuosa aprobación, con que V.S. se sirve honrarme y con que alienta mis patrióticos anhelos y tareas, hagan los bascongados en lo sucesivo el aprecio y uso que es debido, de nuestra excelente e inmortal lengua, y se apliquen los jóvenes a instruirse a un tiempo en la gramática bascongada y castellana, imponiéndose en ambas *paralela y comparativamente*, como respecto la latina y castellana se

ordena en el artículo 12 de la Real Cédula y Reglamento general de escuelas de latinidad y Colegios de humanidades de 16 de enero de 1826; para cuya aprobación el paternal desvelo del Rey Nuestro Señor consideró necesario oír el dictámen previo de su Consejo de Ministros, sin embargo de que en su formación y arreglo había intervenido la respetable autoridad y ciencia del Ilmo. Sr. Gobernador del consejo de cuatro Ilmos Srs Obispos, siete Consejeros y tres religiosos que hizo veces de Secretario con voto; todos nombrados por S. Majestad para esta importante comisión.

No hay duda pues que éste método tan recomendado, cien años ha, por el sabio Jesuita Larramendi, y encargado ahora por dicha Real Cédula, igualmente que por la Real Academia Española, facilita incalculablemente el estudio fundamental de la gramática Castellana, de la Latina y de cualquiera otra lengua. Así lo reconoce y lo recomienda también en sus lecciones de bellas letras y de educación, de gramática general y de la latina el Dr. D. Pedro Piero y Rius, Presbítero Académico de honor de la Real Academia de San Carlos, socio del número de la Real Sociedad Económica de Valencia y Director del Seminario Patriótico de educación de la ciudad de San Felipe de Játiva.

Así lo encargan otros muchos autores nacionales y extranjeros, pues la ciencia de la palabra, o la Filosofía del lenguaje humano, es decir, la Gramática general es extensiva a todos los idiomas y tiene establecido un sistema común y universal para todos ellos con muchísimas reglas generales, de las cuales ninguna lengua puede disociarse ni prescindir.

No tendrán la menor duda de esta verdad los que después de tener algunas nociones de una buena lógica, y dedicándose al estudio de las lenguas, lean las obras de nuestro Reverendísimo Padre y dignísimo paisano Manuel de Larramendi, particularmente su grande y erudito prólogo del *Diccionario trilingüe*, impreso en San Sebastián, su *Arte de la lengua bascongada*, y la *Demostración previa*, que imprimió en Salamanca acerca de la antigüedad y universalidad del Bascuence en España, de sus perfecciones y ventajas sobre otras muchas lenguas.

Este laborioso y benemérito Guipuzcoano, a quien los nacionales y extranjeros le dan con razón el título de Sapientísimo, y le honran con otros elogios, este infatigable Religioso, cuyo nombre debe ser venerado en todas partes, especialmente en estas provincias de España y Francia, en que se habla, se predica y confiesa en bascuence; dedicado el Arte y el Diccionario Trilingüe a V.S. y la Demostración previa al Excmo. Duque de Granada de Ega, dió a entender a toda la España, o por mejor decir, a todo el mundo literato, que estas tres obras son dignas del mayor aprecio, y que de ellos pueden resultar ventajas incalculables, y un distinguido honor a toda la península, como puede inferirse de los

escritos del Presbítero Dn. Pablo Pedro de Astarloa (a quien tuve el honor de tratar en Madrid el año de 1803), de los de Excmo. Sr. Consejero de Estado Dn. Juan Bautista de Erro, y de los de Mr. H. Lecluse, catedrático de literatura griega y de lengua hebrea en París.

Todas estas obras, a más de que perpetúan la excelente lengua bascongada (universal antiguamente en España) facilitan muchas e interesantes averiguaciones históricas; y sobre todo es evidente, que el método de enseñar cualquiera otra lengua extraña, como lo es también la latina, explicando *paralela y comparativamente* con la cual el discípulo habla desde su niñez, no sólamente es sumamente ventajoso, sino necesario e indispensable como se previene de dicha Real cédula y Reglamento General. Así lo practican todas las naciones (incluso la Española en las provincias donde no se habla el bascuence) y solamente pueden dudar de esta verdad, el sencillo o ignorante vulgo, y algunos desaplicados, desidiosos estudiantes, que habiéndose dedicado por tres o cuatro años a estudiar la gramática (que ellos creen no la tiene sino el latín) y quiza después de haber cursado algún tiempo en las Universidades, abandonan luego toda especie de lectura y estudio. ¡Cuántos de estos estudiantes hay, que cuando han asegurado el pan, olvidan lo poco de bueno que aprendieron en las aulas, e ignorando aun los principios y reglas más esenciales y sencillas de la gramática castellana, hablan y escriben esta lengua con una vergonzosa confusión e impropiedad! ¿Y qué artes ni qué ciencias pueden aprenderse bien, si el idioma en que se explican y están escritos no se posee con una regular perfección?

Sabio y benemérito Larramendi! Cuán convencido viviste de este reprobable y perjudicial descuido, de este culpable abandono y desidia!. Tú, que en la ilustre ciudad de Salamanca te distingoste tanto en el Magisterio de Teología y en la predicación, que mereciste universales elogios y aclamaciones; tú que ocupándote incesantemente en los altos ministerios sacerdotiales, así en aquella inclita ciudad, emporio de las ciencias, como posteriormente en el sagrado e ilustre Santuario de Loyola, trabajaste sin embargo con tanto empeño, recorriendo las aldeas, caserías y montañas de Guipúzcoa y Vizcaya, y atareándote con infatigable tesón a leer los más acreditados historiadores antiguos y modernos, para dejarnos tus preciosos e inmortales escritos, tan llenos de erudición; bien conocias, si, sabio Guipuzcoano, cuan interesante es esta materia, y cuantas ventajas se proporcionarán a la juventud bascongada adoptándose tu opinión!. Más con que amargura te lamentarías, si viviese en el día, al ver que en general se hace tan poco aprecio de tus obras, que aun los más de los mismos Bascongados, no sólo no las leen, sino que ni aun tienen noticia de ellas!.

La maternal benignidad de V.S. me dispensará esta desagradable digresión dictada por mi amor al País, aunque ajena de esta sumisa y

afectuosa representación pues siempre que vuelvo a leer algún capítulo de las obras de nuestro dignísimo y sabio paisano, me electrizo de tal suerte, que a veces no puedo contener mis lágrimas, mezcladas de gozo y amargura, considerando por una parte su laboriosidad su celo patriótico y las excelencias del Bascuence; y por otra parte el poco aprecio que se ha hecho de unas obras tan interesantes para seguir a lo menos su opinión en la enseñanza de la gramática castellana y latina.

Habiéndose concluido en muy corto tiempo la venta de mi pequeño diccionario manual, he añadido en esta segunda edición, como verá V.S. las conjugaciones de los verbos regulares en bascuence y castellano, y algunas advertencias muy esenciales, para que los jóvenes se instruyan en la análisis gramatical, a cuyo ejercicio gradua sabiamente de *importantísimo* el artículo 16 de dicha Real Cédula y Reglamento general de escuelas de latinidad y Colegios de humanidades.

Si mis tareas lograsen la apreciable dicha de merecer, como hasta ahora la aprobación de V.S., espero tener la satisfacción y honor de publicar en breve las demás obritas que tengo trabajadas en nuestros dos idiomas, y que no podrán menos de ser útiles para la educación de la juventus bascongada, único objeto a que se dirigen mis anhelos.

Nuestro Señor Conceda a V.S. las mayores prosperidades por muchos y felices años. Segura 2 de julio de 1828.

Afectisimo y respetuoso hijo de V.S.

LUIS DE ASTIGARRAGA

P-IM 4/7/51.

Dn. José Ignacio de Guerrico, presbítero beneficiado de la Iglesia Parroquial de San Miguel de la villa de Mutiloa en Guipúzcoa, con el debido respeto expone a Vr. Que tiene trabajada una obra, cuyo título es: *Ensayo de la explicación de toda la Doctrina cristiana, compuesta y distribuída en ciento catorce Pláticas, por Dn. José Ignacio de Guerrico, Presbítero Beneficiado de Mutiloa en Guipúzcoa, dirigidas en Lengua bascongada y Dialecto Guipuzcoano al Pueblo*" para dar en todas las Parroquias bascongadas el pasto espiritual necesario, que es instruir y exhortar a todos los Pueblos en lo que deben saber y obrar conforme a su Religión Cathólica, con uniformidad, con exactitud, con solidez, con frecuencia y facilidad, por medio de la lectura pública del Púlpito, en veinte minutos poco más o menos de cada Plática, cuando el Párroco no lo haga de memoria.

Que el autor presentó esta obra al M.I. Clero del Arziprestazgo mayor de Guipúzcoa, para que si era de su agrado, la mandase exami-

nar con cuidado a Personas de su confianza; y si era aprobada, la adoptase y cuidase de su impresión. Que el I. Clero encargó su exámen, e informe a dos Parrocos de su satisfacción; y estos la aprobaron, como consta de la adjunta copia, dada por el Secretario del I. Clero; en cuya vista acordó dar al Autor muchas gracias en congregación general; y encargó a los Procuradores congregantes de la ciudad de San Sebastián, y villa de Tolosa, tratasen con algunos libreros o impresores sobre las diligencias para lograr su impresión; pero ocurrieron luego varios embargos extraordinarios con motivo de la Guerra, y ocupación del País por los enemigos; y aunque el Autor por sí obtuvo la Licencia respectiva del señor Gobernador, Provisor y vicario general de este obispado de Pamplona, dada en 20 de agosto de 1808 (cuya copia acompaña), para su impresión; no pudo practicar igual diligencia con el Sr. Juez Real, subdelegado de Imprenta, para lograr la licencia Real necesaria para dicha impresión.

Y por cuanto, gracias a Dios, ha vuelto al País la libertad y quietud tan deseadas; y los Párrocos desean ya vivamente tener exemplares impresos de esta obra, tan necesaria para todos los Bascongados, que algunos le han copiado de mano propia, con inmenso trabajo para su uso en el Púlpito, y otros muchos la estan pidiendo al Autor para el mismo fin; si no parece suficiente la Aprobación dada por los Párrocos sobredichos: Suplica a V rendidamente se digne mandar examinar dicha obra a Persona de su satisfacción y confianza, para que igualmente conste de ser útil y conveniente para el bien común, y provecho del Pueblo cristiano, y de no contener cosa alguna contraria a las regalias de S. Majestad, que Dios guarde y en su vista se sirva de concederle la licencia competente para la impresión y venta de esta obra, en que recibirá merced de la bondad y justificación de V, cuya vida guarde Dios muchos años.

Mutiloa 20 de julio de 1813.

A la obediencia de V su más atento y rendido servidor y capellán.

DN JOSE IGNACIO DE GUERRICO

JP-JM 4/7/48.

A LA MUY NOBLE Y MUY LEAL PROVINCIA DE GUIPUZCOA

Mi amor a mi lengua nativa, a las usanzas, costumbres y diversiones de nuestros padres, y a cuanto dice relación a este nuestro privilegiado y enviable solar, me hicieron dedicar los ratos que mis obligaciones domésticas me dejaban, a recoger todas las noticias posibles sobre los

entretenimientos en que divertían sus ocios nuestros mayores y las maneras en que celebraron sus festejos y funciones públicas. Después de mil pesquisas e investigaciones, logré reunir bastantes noticias para componer una obrita, que dí a luz el año de 1824. Para completarla, faltaba estampar en caracteres musicales las canciones antiguas del país, en cuyas tonadas se bailan todavía hoy entre nosotros los mismos bailes que bailaban los antiguos Romanos con los nombres de *sálicos* y *pirricos*, según la descripción, que hacen de estos los historiadores y poetas Romanos.

Con ayuda de los profesores músicos Dn. Pedro Albéniz y Dn. Manuel Larrarte hijos celosos de Vs y amantes de su país natal y a costa de mucho trabajo y dispéndios llegué a conseguir el complemento de mi obra, y tuve la honrosa satisfacción de presentar a Vs. algunos exemplares de ella en sus Juntas generales de Vergara del año pasado de 1827. Mi obsequiosa oferta mereció la distinción de que en la 10.ª se dignase recibirllos con aprecio y resolver se me manifestase su más fina gratitud con gracias muy expresivass, dejando así obligado por siempre mi filial reconocimiento.

Las mejores leyes son las instituciones, son los buenos usos y costumbres, que se beben, digamoslo así, con la leche y forman al hombre y el carácter afable, franco y sociable que distingue a los hijos de Vs. y que tan merecidamente es admirado y elogiado por nacionales y extranjeros, es el efecto feliz de las instituciones y diversiones públicas, que nos han dejado nuestros mayores, conservarlas, fomentarlas y perpetuarlas para aumento de la gloria y mantenimiento de las libertades del solar Guipuzcoano, que por su talento, luces o cualquier otra prenda o medios se pueda ser útil a su nativo suelo. Pero como serían vanos los afanes, dispéndios, celo y amor a las cosas del país de los que se dedican a realzarlas, si el fruto de su laboriosidad hubiese de quedar sepultado en el polvo, sin ser leído y gustado por el público Guipuzcoano y como estan ya tirados todos los ejemplares de la obra, me ha parecido conveniente hacerlos a Vs. presente, para que tomando en consideración cuanto llevo expuesto, excogite algún medio eficaz que llene el objeto de mi obra y sea estímulo para los que en lo sucesivo puedan dedicar sus tareas al bien de este venturoso suelo y aumento de las glorias de Vs.

Agur ama onesqui, doatsu, maite maitagarria; cerurari erregutzen diot eman deguiola urte ascotako osasuna atseguingarrizo pozquida ugaria eta beti betico zoriona irorzotzen dituela oraindaño bezala aurrera ere, bere seme prestu leial jaquintsuenen bidez jaiotzaco izkunz ederra guri gozoarequina batean, jatorriz dituen oitura bere berequi oniritzi gogoangarriac. Badaqui a la opadion biotz biotzetic, bedorrengandic sari andiac eta asco gozatzen dituela bicidan escu leun zabal, biguña, indartsu orientan nuen cabitzen dión.

San Sebastián 1.º de Mayo de 1829. Juan Ignacio de Iztueta. Archivo de Protocolo, Tolosa, JP-IM 4/7/50.

De D. Juan Ignacio de Iztueta, suplicando se ordene a los pueblos levantar a cada ejemplar de su obra de Bayles antiguos de la Provincia y de la música de ellos.

Diputación General de 23 de Mayo de 1829. A la extraordinaria Executado de 5 de junio de 1829. Se libre a la Junta.

Muy N. y Muy L. Provincia de Guipúzcoa.

La Comisión nombrada por Vs. para examinar y dar su dictamen acerca de la obra de bayles antiguos de la Provincia, dada a la luz por Dn. Juan Ignacio de Iztueta se ha ocupado en desempeñar lo mejor que le ha sido posible la honrosa confianza que le dispensa. En su cumplimiento se ha enterado de esta obrita, como así bien de la representación que el autor dirigió a la Diputación de Vs. en 19 de mayo último y en vista de todo pasa a dar su parecer en la forma siguiente.

Movido Iztueta de un loable amor a su lengua nativa y a las costumbres y diversiones de nuestros antepasados, pudo reunir con infatigable laboriosidad todas las noticias necesarias para componer su obrita, y consiguió por medio de su esfuerzo extraordinario, el que no quedasen sepultadas para siempre en el olvido las antiguas usanzas de bayles, sones y otros entretenimientos útiles de los Guipuzcoanos y el orden y forma en que todo se ejecutaba. Es admirable a la verdad el celo con que éste benemérito Guipuzcoano ha dedicado sus incansables desvelos para estimular a sus paysanos a que vuelvan a renobar y generalizar aquella antiguas usanzas, y bayles que contribuían a la conservación de aquella agilidad y robustez tan propias de los vascongados, y es indudable que conseguirá en todas sus partes tan interesantes objeto con la poderosa protección de Us.

La obra, pues, en concepto de la Comisión no sólo por su tendencia moral, sino porque, induciendo a la Juventud Guipuzcoanos a ejercicio verdaderamente gimnásticos, contribuirá al mejor desarrollo de sus fuerzas físicas, es de la mayor utilidad y digna de que Us. por medio de un acuerdo en que interese a los pueblos de la Hermandad a recoger y archivar cada ejemplar de la misma, y por otras invitaciones, procure familiarizar su conocimiento y lectura en toda la extensión de su territorio, recompensando al mismo tiempo de este modo, las provechosas tareas del aplicado Iztueta.

Este es el dictamen de la Comisión que somete como siempre a la superior censura de Vs, por cuya interesante vida ruega a Dios la

conserve muchos años en su mayor prosperidad. Tolosa 8 de julio de 1829.

B.L.M. de Vs. sus más rendidos hijos.

MIGUEL DE BERGARA ANTONIO M.^a DE SORONDO

JOSE MARIA DE MEDIBURU

Decreto de la Diputación extraordinaria de 5 de junio de 1829.

Con vista de un memorial de D. Juan Ignacio de Iztueta, que suplica que se ordene a los Pueblos tomen a cada ejemplar de su obra de bailes antiguos de la Provincia, y del cuaderno de su música y canciones a fin de que archivados, se conserven las usanzas antiguas de la Provincia, acordó quede remitido a la resolución de las Junyas Generales de esta Prov. que van a celebrarse en esta villa.

JP-IM-4/7/50.

NAFARROAKO HIRIBURUAREN IZENAREN GAINean

Patxi Salaberri Zaratiegi

Lan honek bi zati nagusi ditu: lehenik Nafarroako hiriburuak euskaraz idatzitako testuetan agertzen dituen aldaerak bildu nahi izan ditugu, toponimoen forma aztertzeraokoan garrantzi handikoa baita azaltzen diren testuingurua, hots, erabiliak diren hizkuntza. Gero ahozko erabilierari lotu gatazkio, Nafarroa Garaian barrena (batez ere) hiriburuari gaurregun euskaraz mintzatzerakoan ematen zaion izena eskualde ezberdinetan zein den jakin nahian. Honetarako argitaratuta zeuden lekukotasunez baliatu gara (EAEL eta EENEL-ez bereziki), bai eta guk erresuma zaharreko hainbat herritan bildu ditugun datuez ere. Eskerrak eman nahi genizkieke hemendik lantxo hau burutzen lagundu diguten informatzaile guztiei, bai eta halaber, gurekin arratsalde bana galtzeko ardurarik izan ez duten Iñaki Kamino (Aezkoa), Andrés Iñigo (Malerreka), eta Juan Joxe Zubiriri (Goizueta-Arano).

Lana ez da erabatekoa, alegia, anitez ere testu gehiago araka zitezkeen (1), eta anitez ere herri gehiagotan galdegin zitekeen “Pamplona” nola erraten duten. Guik interesgarrien iruditu zaizkigun alderdietara baizik ez dugu jo.

1. Nafar hiriburuaren izena euskal testuetan

J. M.ª Satrustegik argitara eman dituen 1626ko bi testuetan aurkitzen dugu aurrenekoz nafar hiriburuaren izena. Testu hauetan Leitzako apeztegia lortu nahi zuten kandidatuen artean sortutako auziez mintzatzen da:

“Eta zerren eguin ditudan diligencia necessarioak **yruñean** eta emen notificazeco Letraoc verepersonan, eta ezin aurquitu dudan, eguitendut publicació au eliza onetan...” (2).

(1) Honek ez du esan nahi lekukotasunak azaltzen diren liburuak besterik miatu ez dugula. Bildu ditugunak biltzeko aipatzen ez diren hainbat liburu erabili ditugu esku artean, emaitzarik erdietsi garbe, ordea.

(2) *Euskal testu zaharrak-I*, Euskaltzaindia, Iruña, 1987, 47.or. Bi testu labur dira. Bigarrena ez dago aipatu herri horretako euskaraz idatzia, eta ez du bokal-armonia (bokal-asimilazio mota bat da hau) deritzanaren aztarnarik aurkezten.

XVII. mendeko Joannes Etxeberri Ziburukoaren *Eliçara erabiltceco liburua*-ren aitzinsolasean Tristand de Apehzte izenekoak honako bertsotauak zuzentzen dizkio egileari (3):

Laudorio bada handi Duçula Escaldunez, laphurtarrez, bizcaitarrez
Baita Nafar **Iruñez**.

XVII. mendelean Silvain Puvreauk **Iruna Pampelone** biltzen du (4).

K. Mitxelenak dioenez, Otxoa de Arinek **Iruñeko** ibiltzen du 1713an Donostian argitara emandako katiximan. Hauek dira Erreenteriako irakaslearen hitzak:

“Halaber Ochoa de Arin gipuzkoarrak, «**Iruñeco Obispadu»-az ari dela-rik, 153. or.: *Hostirala egunean, edo Laurembat egunean... Obispadu onetacoac Calaorraco Obispaduan jan daique escrupulo vague Laurenbat egunean, an permititzen dan araguia*” (5).**

Joannes Etxeberri Sarakoak (1668-1749) honako lekukotasun hauek biltzen ditu:

“*Gaztella, gaztellua, edo jauregui, eta gaztellutsua. Iruñea, hirurenea, hirurena, edo hiri enea;...*” (6).

“...eta Nafartarren eremuatarican batcuec eta bertceac bere meneco, eta azpico, trebutari eta billau eraguin nahi içan cituen **Iruñea** Escualdunen hiri buruçaguia, murrailiac vrraturic, eta aurthiquiric contra altcha etcequioen amoreagatic, bas-herritçat eguna vtcí çuen.” (7).

“...itzultzen da **Iruñera**, zeinaren murrailak, erreboltaturik alcha etzezion amoreakgatik, aurthiki baitzituen lurrerat,...” (8).

“Sarthu cen Naffarroaco eremuatan, eta setiatu çuen **Iruñea** Escualduen hiri buruçaguia;...” (9).

“Bertce-alde Doña Catalina **Iruñeco** alaba, Naffarroaco Erreguina cenaz gueroztican, ezta dudaric hora-ere Escalduna cela,...” (10).

“...zeren mundu guztiak dakien bezala egundainotik **Iruñea** deithu, eta deitzen baita **Iruñea**, zeina, egiazki baita eskuarazko izena, eta hala hiri

(3) A. Irigarayk biltzen du bere “Nuevos testimonios de la lengua vascónica en Navarra”-n, *PV*, 80-81, 1960, 335-337.orr. Mitxelenak ere aipatzentzu du “Iruñea” artikuluan (EIG-VII, 115-123.orr.). Irakasle erreenteriarraren ustez ***Iruñeaz** ez azaltzea errimarekiko menpekotasunari zor zaio. Ikus “Hispánico antiguo y vasco”, SHLV, 99-108.orr.

(4) *Les Petites oeuvres basques*, Chalon-sur-Saône, 1892, 8.or. Autore honek ez du bokal-armoniarik aurkezten bere lanetan.

(5) EIG-VII, 97.or. Otxoa de Arinen hizkeran ez dago bokal-armoniarik.

(6) *Obras vascongadas del doctor labortano Joannes D'Etcheberri (1712)*, Paris, 1907, 4.or.

(7) Id., 29.or.

(8) Id., 34.or.

(9) Id.

(10) Id.

noble hora izatu da Eskual Herriko hiri buruzagia Celio Augustoren arauera...” (11)».

“...hargatik beraz egun arraçoin du **Iruñeac** handirozqui loriatzeko, ceren den mundo bi monarchia handienan Ama,...” (12).

1735ean argia ikusi zuen Fco. Elizalde nafarraren katiximaren lehen orrialdean hau dugu (13):

“**Iruñan**: Alfonso Burguete Alargunaren Echean”.

Oiartzunen sortu eta Nafarroan hainbat urtetan misiolari ibili zen Sebastián Mendiburuk (1708-1782) honela dio:

“Nere Religioco virtut-icasteac ere estudi guciac Gaztelerrrian eguin eta igorri edo vidaldu nindu(t)en **Iruñeco** gure Colegiora ta bederatzi urtez bein...” (14).

“Libru hau an bucatu horduco izandu nuen **Iruñeco** colegio berera itzultzeko ta berriz an maisu izateco ordena” (15).

“Horduco nere eguitecoen ta urte orien buruan vidaldu ninduten beste eguiteco batez Madrilgo Cortera, ta nere eguiteco hau an egun ta laster itzultzeko ustean **Iruñetic** atera banintzan ere, an lotu baten eran egondu nintzan urte ta erdiz” (16).

“Madrildic **Iruñera** taurrengo amar urtez haritu nintzan misio ta Congregaci berriac eguiten ta zarrac eta berriac zaitzen...” (17).

“Azqueneco aldian Francesac **Iruñeco** erri sendoà inguratutà artu zutenean barrendic arquitzen cèn erri bereco gazteluan S. Ignacio,...” (18).

“**Iruñean**. Pedro Joseph Ezquerro libruguillearen echean Urte 1751” (19).

“**Iruñeco** Obispo jaunac eman du *berroguey* egun-eco, *Indulgencia*, edo barcacioa libru onetan iracurtzen del aldi oro” (20).

“**Iruñeco**, ta Españaco / Gazteluac cer dira? / munduaren lau Bazterrac, / onen Erresuma ederrac / daude zure contura” (21).

(11) Id.

(12) Id., 35 or.

(13) *Apezendako doctrina christiana uscaras.*

(14) *Aita Sebastian Mendibururen idazlan argitaragabeak*, Mensajero, Bilbo, 1982, lehen aleko 51.orrialdea. Ez dago bokal-armoniarik.

(15) Id., 52.or.

(16) Id.

(17) Id.

(18) Id., bigarren alea, 155.or.

(19) *Jesus-en bihotza-ren Devocioa-ren inprenta-oina.*

(20) Id., hitzurreko 2.or.

(21) Id., 377.or.

“Iruñeco libru-guille Juan Antonio Castilla-ren echean” (22).

Idazle honentzat Iruñekoak **iruindarrak** dira:

“Artceco ceuden Francesac / **Iruin-darren** Erria: / orduan zu sarcen zara, / laster zoaz arm-etara, / ta arritzen da Francesa” (23).

Ezkabarteko Orrioko elizan aurkitutako 1750eko testu batean lekuotatasun hauek ditugu (24):

“D. Gaspar Miranda eta Argaiz Jangoikoaren eta Aita Sanduaren graciagatik **Iruñeco** Obispo gure Erregueren Consejukoac, etc.”.

“Eta baldiñetarian norbait contra etorcen baliz, publica dezatela escomi-catutzat eta bereis dezatela Elizaco Ofizioetatic, eta bacoitzac imiñi dezala Gure Edicto gau Elizaco liburuan, eta leitu eta publicadezela urteoro *irur Bazcoetan eta Errico festa buru egunean*, eta conveni, edo premia dela irudizayon Jai egunetan. **Iruñeco** Ciudadean Marchoaren amabigarren egunean, Milla zazpitán eun, berroguei eta amargarren urtean. Gaspar **Yruñeco** Obispaoac”.

Baztango euskaraz idatzirikako urte bereko beste testu batean hau dugu (25):

“Don Gaspar de Miranda eta Argaiz, Iangoikoaren eta Sede Apostoli-koaren graziaz **Iruñeko** Obispoa.”.

“**Iruñeko** ziudadean emana, martxoaren hamabigarren egunean, milla zazpitán eun eta berroguei eta hamarrean Gaspar, **Iruñeko** Obispoa, Obispo eta jaunak manaturik.”.

Juan Lorenzo Irigoyen eta Dutari Iruñeko Apezpikua zelarik (1768-1778) idatzi bertso batzuetan **Iruñako** edireten dugu:

“Don Juan Lorenzo Irigoyen ta Dutari **Iruñaco** Obispo Jaunac, concedi-turic dauque berroguei eguneco indulgencia, Euscarasco versu evec-cantatzen duten guciendaco, ta aldioraco” (26).

(22) *Jesusen amore-nequeei dagozten cembait otoitz-gai-ren inprenta-oina*. Iruñea, 1760.

(23) *Jesus-en bihotza-ren Devocioa*, 377.or. Tolosan eginikako *Jesus-en bihotza-ren Devocioa*-ren 1882ko argitalpenean ere azaltzen da nafrar hiriburuaren izena, hitzaurreko XIII. orrialdean: “**Iruñ-eco** Apezpicu Jaun Gaspar Miranda-c eman zituben era-berean, Bitoria-co Apaiznagusia On Mariano Miguel Gomez jaun tsit bicañ eta argidotarrac ere diñatu-da-orobat ematea bere elizbarruticoentzat, berroguei-eguneco barcamenac, liburu ontan iracortzen-dan aldi bacoitzagatik”.

(24) J. M.ª Satrustegi, aip. lana, 80-81.orr. Testuan ez dago bokal-armoniarik.

(25) *Noticias y viejos textos de la “lingua navarrorum”*, A. Irigaray, Sociedad guipuz-coana de ediciones y publicaciones, Donostia, 1971, 69-72.orr. Euskara Baztangoa da, baina ez dago bokal-armoniarik.

(26) Iraizozko Polikarpo A., “Versos euskéricos del siglo XVIII”, *FLV*, 22, 1976, 65.or. eta hurren.

Elkanoko Migelena etxean sortu eta bertan luzaroan apez egon zen Joaquín Lizarraga euskal idazlari nafarrak (1748-1835) honako lekukotasunak ditu bere lanetan:

Doctrina Christioa euscarás, Aita Gaspar Astete jesuitac erdarás decárran guisará guti gora berea, Iruñ-aldeán usatzenden mintza-érán (27).

“Icusidaiqua (sic) Palafox venerableac notatuzuén libruan, orr **Iruñean** Descalzaetán izanicáco Monjabáti, deitzenbaice francisca del Santissimo Sacramento...” (28).

“Au dá seguroágó, applicatzenbada buła arimendáco. **Iruñeco** Descalza errandugúnai aguercequizquióla arima ántiz...” (29).

Juan Bautista Agirre Asteasukoaren (1742-1823) obretan honako hau daukagu:

“**Iruñeco** gure apaiz nagusiaren baimenarequin” (30).

“Eta **Iruñeco** Obispaduan aguindua dago lenvicia: *Pazcoaco* ama bost egunac igarotzen diranean,...” (31).

“Irugarrena: Animen arzai bacoitzac *Corpus* eguneraco bidal ditzala **Iruñera**, edo bear dan lecura, Pazcoaco comunioa eguiñ ez duenen aguiriac” (32).

“**Iruñeco** Apaiz nagusiaren mendeko Elizetan, Apaiz nagusiac berac, edo onec escua ematen dionac bacarric barcatzen du...” (33).

“**Iruñeco** Apaiz nagusiaren mendeko lecuetan ez duebecatu onen barcacioa emateco escuric...” (34).

“Zure zabarqueriaz aurra itotzen bada, becatu chit andia da au, eta **Iruñeco** Apaiz nagusiac bacarric du onen barcacioa emateco escua, buldaric ezpada” (35).

“Becatu itsusia da au, eta emen **Iruñeco** Apaiz nagusiari dagoca au barcatzeco escua (a) buldaric ezpadu becatariac... Becatu au barcatzeco escua **Iruñeco** Apaiz nagusiarena da emen (b)” (36).

(27) Argia ikusi ez duen idazlan baten titulua da. Juan Apececheak aipatzen du, autore horren *Doctrina christioarén cathechima-ren* hitzaurrean.

(28) *Doctrina christioarén cathechima*, PV-Euskaltzaindia, Iruñea, 1979, 258.or. Joakin Lizarragaren hizkeran ez dago bokal-armoniarik.

(29) Id., 260.or.

(30) Tolosan 1850ean argitaratu zen *Eracusaldiac* lanaren bigarren orrialdea. Faksimilez emana, Lur, Donostia, 1978. Autore honen hizkeran ez dago bokal-armoniarik.

(31) Lehenengo liburua, 479.or.

(32) Id.

(33) Bigarren liburua, 64.or.

(34) Id., 68.or.

(35) Id., 81.or.

(36) Id., 80.or.

“Becatu au barcatzeco escua **Iruñeco** Apaiz nagusiarena da emen” (37).

“...eta **Iruñeco** Apaizpico, edo Nagusiaren mendeko Elizetan ez du becatu onen barcacioa emateco escuric, Apaiz nagusiac berac, edo arc onetaraco escua ematen dionac baicic” (38).

Juan Inazio Iztuetak (Zaldibian sortua, 1767an) honela dio:

“Vizconde de Anay D. Ponce de Morentana edo Morentain Nafarroako Erondea edo Gobernadorea, bekaizturik, Gipuzkoatarrak artu ziotelako Gorritiko Gaztelua, naidartu edo resolbitu zuen kalte au mendekatzea, eta irten zan bere troparekin **Iruñetik** esan dan urteko agorriaren 13an” (39).

Mitxelenak dioenez, autore honek 1848an argitara emandako *Guipuzcoaco provinciaren condaira edo historia-n Iruñetic, Iruñeco, Iruñean eta Iruñez* dugu (40).

Markinako Fray Bartolomé Santa Teresak (1768-1835) honela dio bere lanaren inprenta-oinean (41):

“**Iruñean.** Joaquín Domingo / Nausijaren, eta Gaztiaren / Liburuguillaan”.

1811n Reille jeneral frantsesak zabaldutako bandoetan honako hau irakurtzen dugu (42):

“hedozein personac arrapazenduenac edo arraparasten-vadu edo hilcen vadu Guefe bandidoena Espoz eta Mina entregatuco zaizquierdo **Iruñeco Zuidadeontan** (sic) sey milla duro, agradecimendutaco edo precio-taco” [146].

“Eguinaene palacioan, **Iruñeco-hirian** Agostoaren-24 1811.—Nafarroco Generala eta Gobernadorea *Conde Reille*” [147].

“Eguina **Iruñe-co** Palacio-an Buru-illa, edo Septiembre-aren 25 de 1811”.

Aralarko Done Mikelen 1833an egindako prediku batzuetan ere azaltzen da nafar hiriburuaren izena (43):

(37) Id., 80-81.orr.

(38) Id., 436.or.

(39) *Gipuzkoako dantza gogoangarrien kondaira edo historia*, Euskal editoreen elkartea, Oiartzun, 1990, 175.or. Autore honek ez du bokal-armoniarik.

(40) EIG-VII, 119.or.

(41) *Eascal-errijetako olgueeta, ta dantzeen neurrizco-gatz-ozpinduba*, Iruña, 1816, Faksimilez emanita, Lur, Donostia, 1978. Autore honen hizkeran ez dago bokal-armoniarik.

(42) A. Irigarayk eman zuen ezagutzera, UGDEN-ko 145-149.orrialdeetan. Idazki honetan ez dago bokal-armoniarik.

(43) Satrustegi, op. cit., 191.or. Euskaltzain nafarraren iritziz Sakaneko euskaraz idatzita daude, Arruazukoan, agian.

“...utciric bere Esposa nobedadiayen artian presentatucen Erroman J. C. Vicario, Elizaguciaren buru Aita Santu denbortan cena Juan 7. oïñetara, batzubec diyue lenbicico egon zala S. Marcial orduban **Iruñaco** Obispo denborartan cenarequi...”.

J. M. Hiribarrenek 1853an honela dio:

“Haren seme Iniguez etcen gutiago; / Moroac yarraraci aitaz urrunago; / Hekin eskuetaric athera **Iruña**, / Aise etsi zuten seguidaco miña” (44).

“Izatu Zaragozan setio ematen; / Eskaldunec han arte deusic ez egutien; / Guibelacoan zuen erre **Iruñea** / Eta asaldan eman menditar semea” (45).

“**Iruñerat** yoan cen Luisen harmada, / Deus gutitaric zuen beria enbuscadaa...” (46).

“hamabortz garren mende hamabian cela, / Nafarroa yarri cen Español bezala, / Albarez eta Alba, bi duke aiphatu, / Fernandoren ordenaz **Iruñean** sarthu” (47).

“Lehen aitzindariac terreatzen ditu, / Ikhara etsaietan nahiz barraiatu, / Adieraciz **Iruñan** egualei holaco” (48).

“Nahiz ezden cecena Eskaldun yosteta, / Donestia, **Iruñan** menta han-diz baita, / Erranen dugu nola guizon hain floch dena, / Cecenekin dabilan, eramanez gaina” (49).

Ihaurrietako D. Pedro José Samperrek Bonaparte printzeari igorritako gutun batean hau dugu:

“...zuáuren Altezac señalatzen dadan / modoan eta conductotic nore obrarequin ejemplarebat **Iruñaco** Obispo Jaina- / ren ordenez...” (50).

Baztango Arizkunen sortu eta Nafarroa Behereko Irisarri herrian hazitako F. Laphitz euskal idazlariak (1832-1905) hurrengo lekukotasun hauek ditu, besteak beste:

“1521an, Maiatzeko egun batez, ximixtaren pare iragaiten da zaldidun bat **Iruñako** karriketan eta gobernadorearen etxearen sartzen” (51).

(44) *Eskaldunac*, Hordago, Donostia, 1979, 54.or. Autore honen idazkietan ez dugu bokal-armoniarik edireten. Beste idazlan batean (*Eskaraz Eguia*, 1858) **Iruña** darabil. Iraizozko Polikarpok aipatzen du, “Nombre vasco de Pamplona...”-ko 433. orrialdean.

(45) Id., 57.or.

(46) Id., 63.or.

(47) Id., 71.or.

(48) Id., 161.or.

(49) Id., 219.or.

(50) “Una carta de D. Pedro José Samper, Vicario de Jaurrieta, dirigida al Príncipe Luis Luciano Bonaparte”, *PV*, 70-71, 1958, 165-166.

(51) *Bi saindu heskaldunen bizia*, Euskal Editoreen Elkartea, Donostia, 1986, 40.or. Erakutsian dagoenez, autore honen lanean ez dago bokal-armoniarik.

“Orai beraz, iloba maitea, zuri nago, eta esperantza dut Naieran izan zarena izanen zarela **Iruñen**” (52).

“Iñaziok beldurra zuen bezala Frantses armada bozkariorekin hartu zuten Nafartarrek. Bide guzian ez zuten Frantsesek egitate onik baizik ukhan. Mendekoste bezperako **Iruñepean** ziren eta berheala setioan ezarri zuten hiria” (53).

“Nafarroako Gobernadorea ene oseba da. **Iruñe** bidean da zuen gudukatzerat heldu” (54).

“Betbetan bihotza eskasten zaio berari... laztura batek hartzen du **Iruñeko** eta Naierako gerlaria...” (55).

“Loiolako seme gaztena da... erregeren gortheko lilia, Naierako hirian lehen sarthu dena, **Iruñen** hain lorioski erori dena...” (56).

“Iñazio maitea, jendek zer erran ere, ez zitezke hemen bakharrik ibil. **Iruñeraino** edo Sanguesaraino ethorriko gare zure lagun... Anaiet ekharrri zuten **Iruñe** ondoraino. Han, anaier adioak eginik, eta urrenago ez ziten ethor otoizturik, bakharrik sarthu zen **Iruñen** eta bere peko zaldia lehen jinari saldu. **Iruñetik**, oinez izan zen Zabiereko jauregian,...” (57).

Vinsonek eta Aita Donostiak Saran 1881. eta 1921.ean bildutako kantetan **Iruñako** (58) dugu.

Marzelino Soroa (1848-1902) idazle donostiarra honela dio berak egindako itzulpen batean:

“Baita ere **Iruña** edo Pamplonako Obispo beaturgarria errizale eta jakintsun D. Jose Oliver eta Hurtado jaun txit argidotarrak, eta Naparruako Diputaziyo txit geidiatiyak...” (59).

“Onela erantzuten dio **Iruña** edo Pamplonako egunoroko paper batek guk egun batzubek dirala esaten gendubenari:...” (60).

“Naparruako Diputaziyoak azaldu zuben beste izkribu zabaltzeko argitaratu eder bat asmo berarekiñ, eta **Iruña** edo Pamplonako Obispo Jaun Irakasle On José Oliver eta Hurtado txit argidotarrak,...” (61).

(52) Id., 42.or.

(53) Id., 43.or.

(54) Id., 45.or.

(55) Id., 116.or.

(56) Id., 119.or.

(57) Id., 142.or.

(58) Iraizozko Polikarpok aipatzen du, “Nombre vasco de Pamplona: Iruñea, Iruña, Iruñe?” artikuluko 432. orrialdean. 1858.ko Heuty Nafarroa Beherearen **Iruña**, **Iruñarrac** ere biltzen du.

(59) *Euskal Naparen Joaera edo Emigrazioa*, Euskal Editoreen Elkartea, Zarautz, 1988, 139.or. Lan hau José Colá eta Goitiren *La Emigración Vasco-Navarra* izeneko obraren itzulpena da.

(60) Id., 147.or.

(61) Id., 152.or.

Txomin Agirrek (1865-1920) lekukotasun hauek ditu:

“Iesusen barri onak erakutsi zituan Done Paulo Ientientzat Bialduak, kristiandadeko lenengo urteetan; (1) Done Saturninok **Iruñan**, irugarren-go eunkidan; (2) Done Bizentek Dax-en (3)...” (62).

“Makiña bat bidar nabaitu ditut gizonik argi eta langillienak, arlo astunen erdian bertan, Azpeiti ortik eta Durango emetik, Donostin ondo ta **Iruñan** merke, olloa gora ta eperra bera,...” (63).

Xabier Lizardi olerkari zarautzarrak 1930eko artikulu batean **Iruña’n** eta **Iruña’koa** (64) darabil, **Iruña-z** landara:

“Oñati’k eman zion sallari ezin-aaztuzko asibidea: Gernika, **Iruña**, Gasteiz yarrai zazkio, lerdenki.”

1929-ko beste artikulu batean ere **Iruña** darabil:

“Gutxienik ogeitabost idazlek beizendutako idazkia: euskel-egunkari-astekarietan iru aldiz, ta Bilbao-Donostia-**Iruña**-Gasteiz’ko erdel-egunkari banatan, bederik, bein agertua?” (65).

Fermin Irigarai “Larreko” (1869-1949) idazle auritzarraren lanetan honako lekukotasun hauek ditugu, besteak beste:

“**Iruña**, hiri untako jaun aundi batzu, Campion, euskeltzale omentsua buru dutela,...” (66).

“«*Euskal-jai»*en Irigoyen iragan igandean **Iruñen**, jai andia ginuen, **Iruñeko** zaindari Jondone Zernin, emengo leen ipispikua,...” (67).

“**Iruñe** untan ere, euskararen alde, zerbeit ari dire” (68).

“Astelen goizean Donostitik eldu ziren bi lagun beribil batean; eta **Iruñe** ondoan,...” (69).

“Lauak eldu ziren **Iruñera** eta emen sartzean gelditu zuten beribila eta ...” (70).

“Ukarzaña (artere cubitale) ebaki zion eta odol ixurtze andia izan zuen, **Iruñako** eritegira eldu bizkitartean” (71).

(62) *Auñamendiko lorea*, Auñamendi, Donostia, 1966, 150.or.

(63) *Garoa*, Arantzazuko frantziskotar argitaldaria, Oñati, 1966, 288-289.orr.

(64) *Hitz-lauz*, Edili, Donostia, 1972, 108, 110, eta 115.orr.

(65) *Kazetari-lanak*, Erein, Donostia, 1987, 220.or. Gaztelaniaz ere noiz edo noiz **Iruña** ibiltzen du: “Acaba de celebrarse en **Iruña** con motivo de las fiestas de San Fermín...” (120.or.).

(66) *Nafarroatik*, Euskal Editoreen Elkartea, Donostia, 1992, 1.or. Autore honen lanetan ez dugu bokal-armoniarik edireten.

(67) Id., 9.or.

(68) Id., 11.or.

(69) Id., 21.or.

(70) Id., 25.or.

(71) Id., 45.or.

“Beinere ez nituen sinetsiko **Iruñan** egin diren astokeriak eta emengo karriketako oiuak,...” (72).

“Madridko *El Debate* lege zarraren aitzi mintzatu delakoz, **Iruñean** ere, egunkariak barne, gaizki artu dute tradizionalistak ere bai!” (73).

“Alkate jauna **Iruñetik** atera zen, bizpairur eguntako;...” (74).

“Nere zarzaroan **Iruñaratuia**, leen aldiz aurten ikusi ditut emengo jaiak” (75).

“Berri Naparrako Etxenagusiko gizonek galduet diete erri guzieri, bialtzeko **Iruñarat** eken ordezkoak, eldu den asteleneko Batzarrerat” (76).

Larrekoren arabera Iruñekoak **iruñarrak** dira:

“Aita Olangua, **iruñar** jesuita; misiolari Chinan egona, Bilbaon il da. Jainkoa baitan bego.” (77).

“Manolo Iribarren **iruñar** gaztea, ipui andi baten egilea «Teatro Español» delakoan biziazi diote *La otra Eva* idatzi duen gutuna” (78).

“Hots **iruñarra** izanagatik hitz dautzuet ez dela doixtarra (alamanen kidekoa)” (79).

Buenos Airesetan jaio eta Lapurdiko Lekornen hazitako Jean Etchepare medikuak honako lekukotasun hauek ditu, besteak beste:

“Egia othe da Charlemagne adostua zinutela lehentxago Moroekin? adixkidantzaz emana zuela Moroer, Zaragozarekin, Aragoniako bazterra? Moroak alderat koka zitezin Eskualerrian, Charlemagnek zuela urrazarria **Iruñako** hiria zaintzen zuen harresi gora?” (80).

“Merkaturik ez balu, **Iruñatik** ez balitztaizko iragaiten egun guziez beribila, Zaraitzu eta Erronkari, Ziberoako alderdirat goititzen diren bi eskualdun erreketako herrietarat, Agoitze ez litake berez-bere gauza handirik” (81).

“**Iruña!** **Iruña!**... Lehengo errege Nabarrekoen hiria huna nun dugun berehala begien aitzinean...[...] Sartzen gira **Iruñan** patar ezti bati goiti, kazerna berriak diren hegitik” (82).

(72) *Lekukotasuna*, Euskal Editoreen Elkartea, Donostia, 1992, 8.or.

(73) *Nafarroatik*, 128.or.

(74) Id., 141.or.

(75) *Lekukotasuna*, 7.or.

(76) Id., 62.or.

(77) *Nafarroatik*, 142.or.

(78) Id., 189.or.

(79) *Lekukotasuna*, 113.or.

(80) *Beribilez*, Euskal Editoreen Elkartea, Zarautz, 1987, 48.or.

(81) Id., 55.or.

(82) Id., 58.or.

“Oroit zirezte lehena egin zutela Oñatin, duela lau urte eta bigarrena duela bi urte **Iruñen**” (83).

“Gernikako hiria ttipiegi da eta bazterregi holako erakusketa batzuentzat. Donostian, Bilbaon, **Iruñen** hobeki eman lezakete” (84).

“Atsegin handia ukan dugu telegrafaz Espainiako haurridetarik hanitzek igorri agurrez: baziren *Elgoibar-tik*, *Bergara-tik*, **Iruñe-tik**, *Madrile-tik*, bertzeak bertze” (85).

“Lehengo obra edo idazkun zahar gehienak, edozoin izan diten, badaudelarik orai artio bezala *Baionan*, **Iruñen**, *Bilbaon*” (86).

“Azkenik mintzo zauku *Huici* apezak 1899-an, **Iruñen**, ager-arazi «*Manual de Gramática vascongada*» delakoaz.” (87).

“Ez dugu ere xehetasun den gutienik haren apezgorako urratsez. **Iruñen** eman zuenez bere lehen meza, ala *Baionan*, ezin jakin dugu.” (88).

“Mendien bi alderdiak bazauzkan: haraindian hedatzen zen **Iruñetik** beherago;...” (89).

Enrike Zubiri «Manezaundi» (1867-1943) idazlari eta pintore luzai-dearrak beti **Iruñe** ibiltzen du. Bere artikuluen artean (90) “**Iruñeko itzulia**”, “**Iruñe zahar eta berri**”, “**Iruñetik**”, eta “**Iruñeko berriak**” izenekoak aipa daitezke. Aurkitzen ditugun beste lekukotasun batzuk hauek dira:

“**Iruñerat** heltzean haren igurikan zagon hemen bizi den herritar bat, eta eremaiten du Battitta soldadotegirat,...” (91).

“...biharamunetik aitzina eremaiten ditu **Iruñe** bazterretako sorhopil zabal bathetarat eta denak ibilarazten lerro luzian,...” (92).

“Bazter guzietan badakite zer aiphu haundia dien Ortzirale Sainduz **Iruñen** egiten den prosesoina” (93).

“Duela hogoi urthe **Iruñeko** hiriak hogoita hamar mila arima zituen” (94).

(83) *Jean Etxepare mirikuaren (1877-1935) idazlanak.* (I Euskal gaiak), Elkar, Donostia, 1984, 51.or. Autore honen hizkeran ez dago bokal-armoniaren aztarnarik.

(84) Id., 53.or.

(85) Id., 124.or.

(86) Id., 200.or.

(87) Id., 212.or.

(88) Id., 236.or.

(89) Id., 340.or.

(90) *Artikulu bilduma*, Euskal Editoreen Elkartea, Bilbo, 1990. Idazle honen hizkeran ez dago bokal-armoniariak.

(91) “Battittaren soldadogoa”, op. cit., 37.or.

(92) Id., 38.or.

(93) “Ehortze saindua”, op. cit., 59.or.

(94) “Yende arrotza”, op. cit., 223.or.

Autore honen arabera Iruñekoak **Iruñarrak** dira:

“Eta Naparroan, hain eskuara ederra izanik ere, **Iruñarrak** ari dira gipuzkoarraren ikasten!” (95).

“Ba... bainan **Iruñarrak** gipuzkoarra ikhasten, eta nahiz, goitiago erraten dugun bezala, erdia ere ez dugun ulertzen,...” (96).

R. M.ª Azkuek **Iruña** darabil:

“Igaz irureun urte argitaratu zan **Iruñan** liburu eder bat,...” (97).

Nicolás Ormaetxea “Orixé”-k (1888-1961) honako lekukotasun hauek ditu:

“Agertu bat aurrena Irutasunari; / urenya, Gudari dun Goi-aingeruari; / Meza-aurreti, inguruan ba dute ekuskari; / Aralar ez arontza Sakana da ageri, / Ziordi’ti **Iruña’ra** makiñabat erri” (98).

“**Iruña’k** ez nai; ez Naparroa’k / negar-egunik igaro, / zedila aientzat, eskatu zuten, / zigor ua biguiñago...” (99).

“Gezurra. Txango artan ikusi nennenan Martzillako azukreola geldi. Erriberan lanik ez... Orregatik eskeñi zienean Cubatar ezpain-aundi arek - arek sortuazi baitzun guda **Iruñako** emakume audi katolikuekin- ...” (100).

“Orduntxе **Iruñako** Apezpikuak: «Ez ixuri aurrera errugabeen odolik!» Itsuskeri orrek oso beltzaturik utzi yun Naparroa” (101).

“San Cristobalen nengonan, **Iruñan**” (102).

“Españian bi uririk lizunenak bai al dakin zeintzuk esaten zituten? **Iruña** ta Salamanka, Buruxkila zegoanekoa. Naparroa gudak gaiztoago egin yun Errepublikak baño” (103).

Nafarroako hiriburuaren izenaren inguruko lan interesgarri baten egilea den Iraizozko Polikarpo idazle nafarrak (104) **Iruñeko**, **Iruñan** eta **Iruñean** darabiltza testu berbatean:

(95) “Zuberoko eskuara”, op. cit., 259.or.

(96) Id., 260.or.

(97) J. de Urquijok aipatzen du, “Los Refrane s y sentencias de Sauguis”-en hitzau-rean, *RIEV*, 2, 1908, 677-724.orr.

(98) *Euskaldunak*, Auñamendi, Donostia, 1976, 222.or.

(99) Id., 226.or.

(100) *Quito-n arrebarekin*, Euskal Editoreen Elkarte, Donostia, 1987, 83.or.

(101) Id., 85.or.

(102) Id., 87.or.

(103) Id., 89.or.

(104) “Nombre vasco de Pamplona: Iruñea, Iruña, Iruñe?”, *FLV*, 12, 1980, 427-434.orr.

“Goizik apez izateko gogoa sumaturik, **Iruñeko** Seminarioan asi zituen ortarako ikasketak 1900ean” (105).

“Orditik aurrera **Iruñe-ko** komentuan egon zen egotez 1935-eraño” (106).

“Mateo Mujika, **Iruñeko** Gotzai izan zenak agindu-ta, Kristau- Ikasbide berria argitara eman zuen” (107).

“Eusko-Ikaskuntzak **Iruñan** urte ortan egin zuen batzarre aldi Nagusian, Euskaltzaindia ere antxe zan bere batzarraldiak egiten” (108).

“Orduan sortu zuen **Iruñean** «Euskeraren Adixkideak», deitu zuen Lagunartea.” (109).

Halarik ere, autore beraren 1934eko *Yesu-Kristo gure Yaunaren biziaren* inprenta-oinean **Iruña'ko** edireten dugu:

“Neketako Ama-Birjiñaren Irarkolan / **Iruña'ko** Kaputxinoetan.—1934”.

Damaso Inzak **Iruñean** eta **Iruñeko** darabil, hots, gaurregun **Iruñean** eta **Iruñeko** idatziko genukeena, ziurrenik:

“lenengoa, «Refranes y Sentencias» deritzana, **Iruñean** argitaratu zen 1596-garren urtean” (110).

“**Iruñeko** «Príncipe de Viana»-n Naparroako batzu agertu ziren” (111).

“Mezkiritz-en Perpetua Saragueta, oraiño **Iruñean** bizi zaigun andre buru-argi ta euskaltzale bikaña” (112).

Idazle eta euskaltzaina izan zen Piarres Lafittek (Luhuso, Lapurdi, 1901, Larresoro, 1985) behin gutxienez **Iruñen** darabil:

“Gure Herrian ager-arazi zuen ere lehenik *Beribilez*, liburu gozo bezain ederra. Eskual-herrian egin itzuliño bat aiphatzen dauku xehe-xehea: Kanbotik abia, Garazin eta **Iruñen** gaindi iragan, Loiola ikus, Donostia eta Donibane-Lohizunen barna itzul berriz ere Kanborat” (113).

Aingeru Irigarayk Oskotzen bildu zuen Aralarko Done Mikel eta Goñiko Teodosioren elezaharraren aldaeran **Iruñera** dugu:

(105) Damaso Inzaren *Naparroa-ko euskal-esaera zarrak* lanaren aitzinsolasa, *PV*, Iruñea, 1974, 9.or. Ez dago bokal-armoniarik.

(106) Id.

(107) Id.

(108) Id.

(109) Id.

(110) Id., 11.or.

(111) Id.

(112) Id., 12.or.

(113) *Euskal literaturaz*, Euskal Editoreen Elkartea, Oiartzun, 1990, 282-283.orr. Ez dago bokal-armoniarik.

“Goñi-ko zaldune **Iruñera** doaie, obispoarekin kofesatzera;...” (114).

Lan berean ageri den Ezkarozeko erromantze batean honako lekuko hauek ditugu:

“Pedro Carlos Mendi, aur gazte / ogei ta bi urte, / hirurgarrena bete gabe / **Iruñara** preso daramate. // **Iruñeko** karzela / Nafarroan den handiena ...” (115).

Koldo Mitxelena hizkuntzalaria izan zen aldaera batutatzat **Iruñea** (- a) aurrenekoz proposatu zuena (116), eta horrela azaldu zen Akademiaren 1979ko *Izendegian*, *iruindar*, *iruinxeme* ‘Iruñeko’- ren aldamenean (117). Mitxelenak euskarazko bere lanetan **Iruñea**, **Iruñetik**, **Iruñera**, **Iruñeko**, **Iruñeak** (118) ... ibiltzen ditu. Mustra gisa “Iruñea” eta “Iruñetik” (119) artikuluez gainera honako hauek aipa daitezke:

“Euskal radioaz ari bagara, Segura dugu gaur euskaldunen hiri buruazgia, lehen **Iruñea** bezala” (120).

“Gogoan eduki behar da, gainera, badirela argitara gabe dauden euskal obretan zenbait ale bakan eta bitxi (Ulibarriren gutunak eta **Iruñean** dagoen *Doctrina para la instrucción de la familia de casa en vascuence* luzea datozi gogora),...” (121).

“Guztiok ezagutzen dugu **Iruñeko** ibilbide zabal batean Foruei edo Lege zaharrei eraiki zieten oroikarri ederra” (122).

2. Nafar hiriburuaaren izena egungo euskaran:

Damaso Inzak *Naparroa-ko euskal-esaera zarrak-en* lekukotasun hauek biltzen ditu:

“Arre arre pottotto! / bier **Iruñerako** / etzi Tolosarako / Andik zer ekarriko? / xapata ta gerriko, / saski bat bete koko / t'oriek norendako / gure Iñaxiandako” (Uharte-Arakil) (123).

(114) *Noticias...*, 47.or.

(115) Id., 85.or.

(116) Oviedoko *Archivum-en* (8, 1958). Argia berriz SHLV-n (99-106.orr.) ikusi zuen. Beranduago “Iruñea” artikuluan esandakoak baieztu zituen (*Piarres Lafitteri Omenaldia*. Iker 2, Euskaltzaindia, Bilbo, 1983, 445-457). Lan hau PT-en (187-193.orr.), eta EIG-VII-n (115-123.orr.) eman zen berriz ere argitara.

(117) *Euskal Herriko Udalen Izendegia*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1979, 41.or.

(118) 50. hamarkadako lanetan zenbaitetan -ñ-ren ordez -in- dugu, baina hau kontu grafiko hutsa da.

(119) EIG-I, 115-120.orr.

(120) Id., 99.or.

(121) Id., 234.or.

(122) Id., 243.or.

(123) 20.or. Uharteko hizkeran bokal-armonia bada.

“**Iruñe(a)n** baño Irunberrin kontu geiago” (Larraun) (124).

“«**Iruñen** zer berri?» galdezu omen zuen errege Karlos V’garrenak. Besteak erantzun: «**Iruñen** gari asko». Eta erregek berriz: «Gari asko, gari asko? Bat ere ez neretako»” (Ultzama) (125).

EAEL-k Gipuzkoako Elduainen hurrengo lekukotasun hauek biltzen ditu:

“Aizú, árek, gutxi-goraberá...**Irúñea**, irú ordu esate zuén...”.

“...ta géro, géro usté’t zuzènian **Irúñeaño** jute zála. Ní an, **Irúñean**, gutxitán jun izándu naiz (...), mutil-koxkorra, ttíki- ttíkie...”.

“...ola bíre motxian ez; eméndik Ollokiá ta óla ez. Oi **Irúñea** arté bai... kéak ítte zun...”.

“Da, Ollókin, elúrra áundiya zan batian, merkántzia **Irúñetik** etorrí, taeméndik biájeroana... **Irúñea** jun biár (t)zun.”.

“Da jíratzeko-re...buélta, mákinai ematekó, Léitzen, da Andoaiñén...da **Irúñean** e bai.”.

“...Bí kotxé, ta bí bagói, merkántziakuá o... gáuzak, **Irúñeako**” (126).

Bortzirietan EENEL-ek **Irúñetiká** biltzen du Lesakan, **Irúñétik** Arantzan, **Irúñetik** Etxalarren, eta **Irúñetik** Beran (127). Guk Etxalarren lehen informatzailearen ahotik **Irúñe** [irúñe] edo **Iruñi** (128), **Irúñetik**, **Irúñierà**, **Irúñin**, **Irúñekua**, **Irúñekù:k** ‘Irúñekoak’ bildu dugu (129), eta bigarrenaren ahotik (130) **Irúñe**, **Irúñen**, **Irúñetik**, **Irúñierà**, **Irúñekua**. Lesakan **Irúñea** [irunea], **Irúñetik**, **Irúñierà** [irúnerà], **Irúñean**, **Irúñekua** dugu (131), eta Beran **Irúñia** edo **Irúña**, **Irúñatik**, **Irúñaràt**, **Irúñean** [irúneàn], **Irúñakoà** edo **Irúñeko** (denean) (132).

(124) 42.or. Ez dakigu zein herrian bildu zen. Larraungo herri batzuetan bederen bokal-armonia badago (ikus EENEL). EAEL-n Alliko datuetan batzuetan (gutxienetan) armonia bokalikoa bada, baina beste batzuetan (gehiendetan) ez. Halaz ere, herri bereko etnotestuan (EAEL-II, 166-167 zkiak.) gertakari fonetiko hori garbi ageri da.

(125) 121.or.

(126) 108. etnotestua.

(127) 322.or., 252. zkia. Herri hauetan ez dago bokal-armoniarik.

(128) Bukaerako -i hori ez da inolaz ere i garbi bat; e eta i-ren arteko soinu bat da.

(129) Etxalarren 1926an sortu eta aspaldi honetan (azken berrogei urteotan) Lesakan bizi den Gregorio Galtzagorri (1926) izan da gure informatzailea. Ez dago bokal-armoniarik.

(130) Virginia Arburua Miuraren ahotik (1938).

(131) Ez dugu uste datuok osotara fidagarriak direnik. Gure informatzailea Santiago Aiestaran (1935) izan da. Ez dago bokal-armoniarik.

(132) M.ª Jose Errandonea (1946) izan da gure informatzailea. Datuok ez dira fidagarriak gure irudiz. Ez dago bokal-armoniarik.

Basaburu Txikian EENEL-ek **Irúñetik** biltzen du Areso eta Eratsunen, eta Irúñetik Beintza-Labaienen. Leitzan **Irúñe** edo **iruñè**, **Irúñtik** edo **Irúñetik**, **Irúñea** edo **Irúñea** ‘Iruñera’, **Irúñen**, **Irúñeko**, **Irúñekoak**, **iruñandràk**, **Irúñierriè**, **Irúñerrin** bildu genituen (133), Aranon **Pamplona** erraten dute eskuarki (134), nahiz azken aldi honetan **Irúña** sartzen hasia den, eta Goizuetan ere beste horrenbeste gertatzen da (135).

Malerrekan EENEL-en arabera **Irúñetik** dugu Ituren eta Sunbillan. Elgorriagan guk **Irúñe** eta **Irúña** (136), **Irúñaa** ‘Iruñera’, **Irúñetik** eta **Irúñitik**, **Irúñen** eta **Irúñin**, **Irúñeko** (bidià), **Irúñekuù** ‘Iruñekoa’ eta **Irúñekuà** (137) bildu ditugu, Itureneng **Irúñea** [irúñeà] (138) edo **Irúñia**, **Irúñian**, **Irúñetik** edo **Irúñitik**, **Irúñerà** edo **Irúñirà**, eta **Irúñekuà(k)**, eta Zubietan **Irúñea** (139), **Irúñetik** (140), **Irúñaa** ‘Iruñera’, **Irúñeainò** [irúñeaoŋ], **Irúñean** (141) eta **Irúñekuà** (142).

Bertizaranan EENEL-ek **Iruñatik** biltzen du Narbarten.

Baztanen EENEL-ek **Iruñétik** ematen du Almandoz, Arizkun eta Amaiurrerako, **Iruñetik** Zigarako (143). Urdazubirako lan horrek **Irúñetik** ematen du, eta Zugarramurdirako **Iruñétik**. Guk Arizkunen **Irúñe**, **Irúñen** eta **Irúñetik** (144) bildu ditugu, Lekarozten **Irúñea** edo **Irúñe**, **Irúñetik**,

(133) F. Olano eta Narciso Sestorain izan ziren gure informatzaileak. Lehenak hirurogeita hamar bat urte zituen 1988an, eta bigarrenak laurogei inguru.

(134) Gure informatzailea Ester Legarreta (45 bat urte ditu) izan da. Goizuetako datuak Jesus Etxegia (1933) eta Fermín Zubirigengandik (1920) bildu ditugu.

(135) Gure informatzailea Fermín Zubiri izan da. EENEL-ek etóri **dé pamplónatikán** ematen du, baina ez dirudi **dé ‘da’** Goizuetako forma denik, bertan bokal-armoniarik egiten ez delako. Areso eta Leitzan berriz present dago gertakari fonetiko hori, baina ez Beintza-Labaienen (EENEL-en bildutako datuen arabera).

(136) Severiano Urroz Saldias (1914) izan da gure informatzailea. Lehen aldaera solasean ari zelarik isuri zitzaiion; bigarrena berriaz “Pamplona” euskaraz nola erraten zuen galdeginik eman zigun. Ez dago bokal-armoniarik.

(137) Hemen jatorrena, bapatekoena **Irúñekuù** dela egingo genuke.

(138) Oso e itxia da, i-tik hurbil dagoena. Gure informatzaileak Itureneng sortua den Andres Iñigo (1945) eta beronen ama den Natividad Ariztegi Ziganda (1905) izan dira. Azken hau sortzez Oizkoa da, baina gaztetan Iturena ezkondua eta geroztik bertan bizi izan da. Ez dago alderik bataren eta bestearen ebakeren artean. Ez dago bokal-armoniarik. Natividadek gure «nola errain zinuke “pamplonés”» galderari **irtúñesa** erantzun zion, baina ez dugu uste hau une hartan bururatu zitzaiion izenaz besterik deus denik.

(139) Fco. Juanikorena Mutuberria (1914) izan da gure informatzailea. Izen honek atzean beste elementuren bat duenean **-a** galtzen du: **Irúñe hurbil hortako'úk** ‘Irúñe hurbil (“inguru”) horretakoak duk’. Ez dago bokal-armoniarik.

(140) Hizkera azkarrean erdiko **-e-** hori ia ez da aditzen.

(141) Tarteko **-a-** hori oso laburra da, eta ez da garbi aditzen.

(142) **Irúndarrà** Irungoa da hemen, Irunen sortua.

(143) Herri guztiotan bokal-armonia bada.

(144) Gure informatzailea Iriberrya baserriko Norberto Iribarren (laurogei urte orain-dik ez ditu) izan da.

Irúñera, Irúñen, Irúñekoà (145), eta Urdazubin Irúñea, Irúñea edo Irúñia, Irúñetik, Irúñerà, Irúñean, Irúñekoà (146).

Araitzen EENEL-ek Irúñatik biltzen du Azkaraten. Guri Gaintzan Irúñea ‘Irúñea’ eta ‘Irúñera’, Irúñetik, eta Irúñean (147) eman zizkigutenean, eta Betelun Irúñe, Irúñea ‘Irúñera’, eta Irúñetik (148).

Larraunen EAEL-k Irúñetik biltzen du Allin:

“...sóro (b)át eo... dána dá lézii... de jénde ásko etòrtzén da é? Irúñetik eta... ta sórgiñik émen tzabiltzén gáubeti” (149).

Ibar honetatik atera gabe, EENEL-ek Irúñetik du bildua Uitzin, Irúñetik Etxarrin, Oderitzen, eta Baraibarren, eta Irúñetik Albiasun. Guk Oderitzen Irúñe, Irúñea, Irúñeko (Kokoa), eta Irúñetik (150) bildu genituen.

Burundan EENEL-ek Irúñati biltzen du Bakaikun. K. Izagirrek Irúñeti (gatozi) ematen du Altsasurako (151).

Ergoienean EENEL-ek Irúñetik [irunetí] biltzen du Unanun “Irúñetik lleátu ók” testuinguruan. Guri Lizarragan Irúñia, Irúñetik, Irúñekuà, Irúñaa ‘Irúñera’, Irúñen, Irúñerriyà eta Irúñerriyè (152) eman ziguten.

Aranatzen EAEL-k Irúñen biltzen du Arruazun:

“órduen etzeón ba, órduen etzeón e lán-tokiik iñún e! etzeón fabríkeik... èmen éz béintzet! Irúñen te eongo zién zerbaít baño gutxí an e” (153).

Etxarri-Aranatzen Irúñaa ‘Irúñera’, Irúñaaño ‘Irúñeraino’ eta irunxe-me ditugu (154). EENEL-ek Irúñatik biltzen du Lakuntzan; guri Irúña, Irúñan, Irúñiaà, Irúñati eman ziguten (155).

(145) Graciosa Miura Ezkurraengandik jasotako datuak. Lekarozko Etxebertzeko bor-dan sortu zen 1907an, eta aspaldidian Etxalarren bizi da. Ez dirudi hasierako Irúñea hori berak normalean ibiltzen duen aldaera denik.

(146) Gure informatzailea Juan Agirre (1914) izan da. Hau “hiztun ikasi”-tzat jo dezakegu, eta beraz datuok baieztagikun (edo ezeptakizun, jakina) gelditzen dira. Ez bide dago bokal-armoniarik.

(147) Mikaela Otamendirengandik (60 bat urte zituen 1988an) bildu genituen datuok. Bokal-armonia bada.

(148) Santos Zubillaga (90 urtetik goiti 1988an) eta semea (60 bat urte) izan ziren gure informatzaileak. Bokal-armonia bada.

(149) EAEL, 167. etnotestua. Badago bokal-armonia.

(150) Juan Aldaiaren ahotik (40 urteak ongi beteak zituen 1988an). Herri guzti haue-tan bokal-armonia badago.

(151) “Altsasuko euskeraren gai batzuk”, ASJU, 1967, 45-97.orr. Bokal-armonia bada.

(152) Dolores Navarro (laurogei urte inguru zituen 1988an) izan zen gure informa-tzailea. Bokal-armonia bada.

(153) EAEL, 168. etnotestua. Bokal-armonia bada.

(154) *Etxarri-Aranatzko Euskara eta Arañaz Elkarteko Hiztegia*, Karasatorre eta beste, Tafalla, 1991, 28 eta 86.or. Bokal-armonia bada.

(155) Eugenio Ulayarren ahotik (70 bat urte izanen ditu orain) jaso genituen. Ez dakigu datuok zeharo fidagarriak direnik.

Arakilen **Irúñe**, **Irúñen**, **irúndarrak**, **irúndarrak** edo **iruindarrak**, **Irúñeriè**, **irúñerritarrak**, **Irúñea** ‘Iruñera’, **Irúñetik**, **Iruñan** ‘Iruñaren’ (ondoko yendia), **Irúñinguruè** ditugu Urritzolan (156), eta **Iruñé**, **Irúñaa** ‘Iruñera’, **Irúñetik**, **Irúñen**, **Irúñerriè** Irañetan (157).

Atetzen EENEL-ek **Iruñetik** biltzen du Aroztegin, **Iruñeti** Beratsainen, eta **Irúñetik** (158) Beuntzan. Guk azken herri honetan **Irúñe** edo **Irúñè**, **Irúñen** edo **Irúñen**, **Irúñerà**, **Irúñetik** edo **Irúñetik**, **Irúñekoàk**, **iruñtarrak**, **iruñdarrak**, **iruindárrak** edo **iruindarrak**, **Irúñerriè**, **Irúñerrièn**, eta **irúñerritarrak** (159) bildu ditugu, eta Egillorren **Irúña**, **Irúñarà**, **Irúñ(e)an** edo **Irúñen** eta **Irúñekoà** (160).

Gulibarko Zian **Irúñe** eta **Iruñé** (161) dugu.

Basaburu Nagusian **Irúñetik** dugu Itsason, eta **iruñetik** Berueten EENEL-en arabera (162). Herri honetan **irúñi** ‘Iruñea’, **Irúñin** ‘Iruñean’, **Irúñea** ‘Iruñera’, **Irúñetèk** ‘Iruñetik’, eta **Irúñekoà** bildu ditugu guk (163), Udaben **iruñi** edo **iruñi** ‘Iruñea’, **Irúñin** ‘Iruñean’ (164), **Irúñetik** edo **Irúñtik**, **iruñà** ‘Iruñera’, eta **Irúñekoà** eman ziguten. Herri honetan Iruñiekoak **iruñdarrak** dira (165). Beramendin **irúñe**, **Irúñaa**, **Irúñetik**, **iruñàn** (**iruñèn** ere bai?) **Irúñekua**, **iruñdarrak**, **Irúñerri**, **Irúñaldeà** ‘Iruñe aldera’, **Iruñen** ‘Iruñearen’ (bueltan) (166) dugu, eta Ihabenen **Irúña**, **Irúñaa** ‘Iruñera’, **Iruñetik**, **Irúñen**, **Irúñekua**, **iruñdarrà** (167).

Imozko Latasan EAEL-k honako lekukotasun hauek biltzen ditu:

“**Iruñétik** zèa zún, zún paráda Saásan e; geó, emén apéaderoa déitzer zióna;...”.

(156) Bautista Etxarrenengandik (90 urte inguru ditu) jasotako datuak. Bokal-armonia bada.

(157) Miguel Esainek (hirurogei urteak ongi beteak zituen 1988an) emandako datuak. Armonia bokalikoa bada.

(158) Azken soinua ez bide da oso argia.

(159) Miguel Ezkurra eta Enrique Nazabal (biak 65 urte ingurukoak, 1988an) izan ziren gure informatzaileak.

(160) Jose Oiartzunengandik (1933) bildutako datuak. Informatzaile honek ez du ongi menperatzen hizkuntza.

(161) Hipólito Goñi (laurogei urte inguru zituen 1988an) izan zen gure informatzailea. Itxuraz, bokal-armonia bada.

(162) Bokal-armonia badago.

(163) Manuel Rekondo (1922) izan da gure informatzailea.

(164) **Irúñi**, **iruñi** edo **fruñi** eta **Irúñin**, **Irúñin** formen azpian ***Iruñea** eta ***Iruñean** ditugu: cf. **èsní**, **èsenf** ‘esnea’ (begi, begi ‘begia’ bezala), **belaunin** ‘belaunean’ (bègín ‘begian’ bezala)..., baina **zenbat es(e)ne**.

(165) Antonio Nuinengandik (65 bat urte ditu) bildutako datuak.

(166) Miguel Goñirengandik (50 bat urte ditu) jaso ditugu datu hauek.

(167) Juan Senosiainek (1930) eman dizkigu datuok. Bokal-armonia badago. **Irúña**-ren jatortasunaz duda asko ditugu.

“Ta Mérkantziik, ba onák, **Irúñeko** kuàrtelak é, dának, Látásako kánteratik árziúte(n), dának, ...”.

“orréa... eméndik bête, onéañó ez, túnelik... **Irúñetik** oneráñó”.

“Ni? Donóstiraño ere bái, ta **Irúña** (‘Iruñera’) e bái... bai”.

...udábideán, **iruñetik** etortzen tzeén, espéziala jarríta Latasaiño,...”.

“...éun únea pàsten tzutén ta geó, atsaldeán, buélta béis **Irúñea**”.

“Bai! oi! kántera primérakoa...! ói... andik, **Irúñ(e)a** (‘Iruñera’) ta toki askotaa ta...” (168).

Muskitzen, haran berean, **Irúñetik** dugu EENEL-en arabera, eta Etxalekun **Irúñetik**. Guri Oskozko lehen informatzaileak **Irúñea**, **Irúñea** ‘Iruñera’, **Irúñea** ‘Iruñera’, **Irúñen**, **Irúñetik**, **Irúñekoà** eman digu (169), bigarrenak **Irúñe** ‘Iruñera’, **Irúñea** ‘Iruñera’, **Irúñetik**, **Irúñen**, **Irúñekua** (170), hirugarenak **Irúñe**, **Iruñéra**, **Iruñetik**, **Irúñen**, **Iruñékoा**, **iruñindarrà** (171). Muskitzen **Irúñea**, **Irúñera**, **Irúñetik**, **Irúñean**, **Irúñekoà** (172) dugu, eta Goldaratzent **Irúña** edo **iruñá**, **Irúñan** edo **iruñén**, **Irúñetik**, **Irúñerà**, **Irúñekua**, **Irúñerri** ‘Iruñertia’ (173).

Ultzaman EENEL-en arabera **Irúñetik** dugu Gerendiainen, **Irúñetik** Arraitzen eta Auzan, eta **Irúñetik** Eltzaburun. Guk Auzan **Irúñe**, **Irúñen**, **Irúñera**, **Iruñétik**, **Irúñkókua** (**Iruinkókua?**) (174) bildu genuen, eta Gerendiainen **Irúñe**, **Iruñéra**, **Iruñetik**, **Irúñen**, **Iruñékua** (175).

Odietan **Iruñera**, **Irúñetik** edo **Iruñetik**, **Irúñen**, **Iruñékua** ditugu Gundulainen (176), **Irúñea**, **Iruñétik**, **Iruñéra**, **Irúñ(e)an**, **Iruñékua**, **iruñindarrà**, **Irúñe ingurúkua** edo **Irúñingurúkua** (177) Latasan, **Irúñe**, **Iruñéra**, **Iruñetik**, **Irúñan**, **Iruñékua** Gaskuen (178).

Anuen EENEL-en arabera **Irúñetik** dugu Etulain eta Aritzun. Txillardegik **Irúñen** ematen du Lantzerako (179). Guk **Irúña**, **Irúñerà**, **Irúñe**-

(168) EAEEL, 191. zkia. Bokal-armonia badago.

(169) Oskotzen sortu arren aspaldi honetan Odietako Erritan bizi izan den Josefa Azpirozengandik (1921) bildu ditugu datuok. Bokal-armonia bada.

(170) Celestina Zarrantz (1935) izan da gure informatzailea.

(171) Miguel Zigandak (1908).

(172) Juan Mari Ibero (1951) izan da gure informatzailea. Bokal-armonia bada.

(173) Manuel Olaetxearengandik (1926) jaso ditugu datuok.

(174) J. M.ª Berasainek (berrogeita bost bat urte zituen 1988an) eman zizkigun datuok.

(175) Rosa Oronoz (1925?) izan da gure informatzailea. Bokal-armonia bada.

(176) Mikaela Goldarazek (1929) eman dizkigu datu hauek. Ez du euskara menperatzen.

(177) Martín Elizondoren (1922) ahotik jaso ditugu datuok. Ez dakigu erabat fidagarriak diren. Bokal-armonia bada.

(178) Modesto Arzerengandik (1926?) bildu ditugu datuok. Bokal-armonia bada.

(179) *Euskal Azentuaz*, Elkar, Donostia, 1984, 363.or.

tilk, Irúñan, Irúñekua bildu dugu Burutainen (180), **Irúña** edo **Irúñe**, **Irúñerà** edo **Irúñarà**, **Irúñetik**, **Irúñan**, **Iruñékua** edo **Irúñekoà**, **Irúntiérrakoà** ‘Irúñerrikoà’ (181) Etulainen.

Esteribarren EENEL-en arabera **Irúñetik** dugu Inbuluzketan, **Irúñetik** Leronatzen, **Irúñetik** Iragin, **Irúñetik** edo **Irúñetik** Eugin. EAEL-ren arabera azken herri honetan **Irúñera** esaten dute:

“Yoan den asteartian yoan ginen **Irúñera** pillota partida ikustera ta si ziren pillostan...” (182).

Ilurdotzen, bailara berean, Koldo Artolak **Irúñé** (...gúzie), **Irúñe** (gúzie), **Irúñera**, **Irúñéra**, **Irúñen**, **Irúñetik** biltzen ditu (183). Eugin guk **Irúñe**, **Irúñen**, **Irúñetik**, **Irúñera**, eta **iruñetárrak** bildu genituen (184), eta Iragin **Irúñe**, **Irúñera**, **Irúñen**, **Irúñetik**, **iruñdarràk**, **Irúñerriè** edo **Irúñérrie**, **irúñe-rritarràk** edo **iruñerritarràk** (185).

Erroibarren EENEL-en arabera **Irúñetsk** dugu Aintzioan, eta **Irúñetik** Auritzten. Mezkirten guk **Irúñe**, **Irúñen**, **Irúñetik**, **Irúñekoàk** edo **Iruñékuak** bildu genuen (186). Gure informatzaileetako batek, gainera, **Irúña** eta **iruñà**, **Irúñatik**, **Irúñara**, **iruñàn** eman zigun (187). Lintzoainen **iruñà**, **iruña** eta **Irúñe** (?), **Irúñarà** edo **Irúñera**, **Irúñetik**, **Irúñan**, **Irúñekoà**, **Irúñeko ingurue** (188) bildu dugu; Erron **Irúñea** ‘**Irúñea**’, **Irúñera**, **Irúñetik**, **iruñárrak** (189), eta Aurizberrin **Irúñà**, **Irúñen**, **iruñtarràk**, **Irúñiningurua** (190).

Artzibarren **Irúñetik** dugu Orotz-Betelun EENEL-en arabera (191). Arrieta Koldo Artolak **Irúñera** (192) bildu zuen.

(180) Bokal-armonia bada, Lucía Larramendi (1908) izan da gure informatzailea. Ez dakigu **Irúña** jatorra den herri honetan, baina Luciak behin eta berriz bere hizkeran “Pamplona” **Irúña** dela, eta ez **Irúñe**, errepikatu digu.

(181) Juanperitzeneko Antonio Mariñelarena (1915) izan da gure informatzailea. Bokal-armonia bada. Oraingo honetan ere ez dago garbi **Irúña** jatorra den ala ez.

(182) 205. etnotestua. Bokal-armonia bada.

(183) “Hegoaldeko goi-nafarraren azentua dela-ta (hurbiltze-saiakera)”, *FLV*, 60, 1992, 187-227. Behin **Irúñ(e)an** ematen du. Bokal-armonia bada.

(184) Hilario Seminario (60 bat urte 1988an) izan zen gure informatzailea. Bokal-armonia bada.

(185) Jesus Lintzoainen ahotik (60 bat urte zituen 1988an) jasotako datuak.

(186) Gure informatzaileak Juanita Agorreta eta Martin Urrutia (Ureta) izan ziren, biak adin handikoak.

(187) Daniel Erreak. Jaun hau Mezkirten sortu zen orain hirurogeita hamar bat urte, baina hazi Zilbetin hazi zen. Zalantz handiak ditugu datuon fidagarritasunaz.

(188) Severino Torreak (1924) eman dizkigu datu hauek.

(189) Matias Bizkaik (70 urtez goiti zituen 1988an) eman zizkigun datuok.

(190) Jesus Urtasunengandik (70 urtez goiti zituen 1988an). Ez dugu uste oso datu fidagarriak direnik.

(191) Ez bide zegoen bokal-armoniarik (ikus A. Campionen *Orreaga*, **Irúñea**, 1880, 93-96.orr.).

Nafarroa Behereko Aiherran honako hau dugu:

“...horrék ikertu dú, izan dá **Iruñ(e)an**, eta lehénagóko... ba, istórian eta... ikértzen, heméngo... Bèltzuntzé, lehénagó, **Iruñeko** errégian azpiko zén, Beltzúntze,...” (193).

Aezkoarako Azkuek **Iruñeko**, **Iruñera**, **Iruñarako** ematen ditu (194). EENEL-en arabera **Iruñetik** dugu Abaurrepean, **Iruñetik** Orbaitzetan, eta **Iruñetik** Hiriberrin. Garraldan guri lehen informatzaileak **Iruñerà**, **Iruñetik**, **iruñèn**, **Iruñekua** eman digu (195), bigarrenak **Iruña** edo **Iruina**, **Iruñetik**, **Iruñarà**, **Iruñarà** edo **Iruñerà**, **Iruñan** edo **Iruñen**, **Iruñatik** edo **Iruñetik**, **Iruñekoa** [irúñekoa] edo **Iruñékoa** [irúñekoa], **iruindárra** (196), eta hirugarrenak **Iruñe** edo **Iruñea**, **Iruñetik**, **Iruñéra**, **Iruñen**, **Iruñékoa** [iruñéko], **iruindárra**, **Iruñeingúrrua** (197). Arian lehen informatzaileak **Iruñe**, **Iruñera**, **Iruñeti**, **Iruñe(a)n**, **Iruñekua** edo **Iruñekua** eman digu (198), eta bigarrenak **Iruñe**, **Iruñekua**, **Iruñera**, **Iruñetik**, **Iruñen**, **iruindarrà** edo **iruindárra** (199). Orbaran **Iruñea**, **Iruñera** edo **Iruñera**, **Iruñetik**, **Iruñe(a)n**, **Iruñekoà** (200) eman digute, eta Orbaitzetan **Iruñè** edo **Iruñe**, **Iruñera** edo **Iruñerà**, **Iruñetik** (**Iruñetik**), **Iruñen**, **Iruñekua** (201). Hiriberrin **Iruñe** edo **Iruña**, **Iruñetik** edo **Iruñetik**, **Iruñerà** edo **Iruñéra**, **Iruñean** [irúñean], **Iruñekoà** edo **Iruñekoa** [irúñekoa], **Iruñekoàk**, **iruindárra** edo **Iruindarrà** (202) bildu ditugu, Abaurrepean **Iruña**, **Iruñan**, **Iruñerà**, **Iruñerik** ‘**Iruñetik**’, **Iruñékoa** [irunéko] (203), eta Aburregainean **Iruñea**, **Iruñean**, **Iruñera**, **Iruñetik** eta **Iruñetik**, **iruindarràk** eta **Iruñerrià** (204).

Zaraitzun **Iruñarfik** ‘**Iruñetik**’ dugu Ihaurrieta EENEL-en arabera (205), eta Itzaltzun **iruñarfik**. Lehen herrian guk **Iruña**, **Iruñarà**, **Iruñarfik**,

(192) Ez dago bokal-armoniarik.

(193) EAEEL, 252. zkia. Ez dago bokal-armoniaren aztarnarik.

(194) “Aezkeria edo Petiriberro-inguruetako mintzaera”, *Euskera*, 1927, 179-300. Eman baino gehiago “erabili” egiten ditu, aezkeraz idatzten duenean. Euskalki hau hobekienik ezagutzen duen Iñaki Caminok jakinarazi digunez, Azkuek Aezkoarako ematen dituen datuak ez dira zeharo fidagarriak.

(195) Matias Iriarteak (1914) eman dizkigu datuok.

(196) Angela Iriarte (1916) izan da gure informatzailea.

(197) M.ª Lina Lerindegi Pedroarenaren ahotik (1936) jaso ditugu datuok.

(198) Benito Retegik (1920).

(199) Maria Maisterrak (1917).

(200) Gure informatzailea Domingo Burusko (1920) izan da.

(201) Jose Ignacio Legazek (1956).

(202) Julian Arrese Urrutiaren ahotik (1908) lortutako datuak.

(203) Joaquín Arozarena (1912) izan da gure informatzailea. Ez du euskara menperatzen, eta dakiene Aburregainean ikasi omen zuen.

(204) Segundo Arostegi, Maria Arozarena, Bittoriano Zelai, eta Emilia Bidondo izan ziren gure informatzaileak. 1988rako hirurogeita hamar urtez goiti zituzten denek. Aezkeraz ez dago bokal-armoniarik.

(205) 252. zkia, 322.or.

Irúñan eta **Irúñatarrak** (206) bildu genuen, eta Orontzen **íruñà**, **Irúñarik**, **Iruñára** edo **Irúñarà**, **Irúñan** eta **Irúñatarrak** (207). Espartzarako EAEL-k honako lekukotasun hauek ematen ditu:

“...géro bér(t)ze áinzpa bat badút -bizi báite (sic) **Irúñan**-, kárek emezórtzi úrte ztuelarik, fán zen **Irúñara** zerbitzatzra, ta ken barátu ni(n)tzán ní”.

Pues kén barátu g(a)rá. égun fán zaidá...sémia **Irúñara**; élki txióxu... kála, ezkérreko... bésoran, bólto bat” (208).

Herri honetan guk **íruñà**, **Irúña**, **Irúñan** eta **Irúñarik** bildu genituen. Iruñean jaioak **Irúñarrak** (209) dira.

Uztarrozen EAEL-ren arabera **Urúñara** dugu:

“Kóntu bát, amíntto bát... luzéxka: áldi batéz xoán zriá bí mázte biájez, eta buéltan zrérian... eztakiár nórta: èzta ere **Urúñara**, Izábara, ez...” (210).

Izaban Koldo Artolak **Uriña**, **Uríñan** eta **Uríñako** bildu zituen (211).

Azkuek **Uriña**, **Uruña** eta **Uruñerri** ematen ditu erronkarierarako, baina ez du zehazten aldaera bakotza zein herritakoa den (212). Mitxele-naren arabera **Uruña** dugu Uztarrozen, eta **Uriña** ibarreko gainerako herrietan (213). José Estornés Lasak **Urúñara**, **Urúñako** eta **Uruñárako** erabiltzen ditu (214).

3. Ondorioak:

Mitxelenaren iritziz aldaerarik zaharrena nafar hiriburuan argia ikusi zuten hainbat idazlanen inprenta-oinean azaltzen den **Iruñea** dugu. **Iruñea**, **Iruñe** primarioarekin (hots, bokal-armoniari zor ez zaionarekin) batera, bizirik dago gutxienez aezkeraz, Artzbarko hegoaldeko goi-nafarreraz (hemengo euskara bizirik dagoen neurrian. Bailara honetako lekukotasunen oinarrian dagoena **Iruñea** nahiz **Iruñe** izan daiteke), eta Basaburu

(206) Xalbador Karrika eta Eulalia Palazonengandik hartutako datuak. Lehena laurogeita hamar bat urte izanen ditu, eta bigarrena urte pare bat duela hil zen. Elkarrizketa egin genionean hirurogeita hamabost bat urte zituen.

(207) Sebero Azkotirengandik jasotako datuak. 1988an laurogei urtez goiti zituen.

(208) EAEL, 272. zkia.

(209) Jacinto Ramírez eta Dionisia Garaterengandik hartutako datuak. Lehenak laurogei ta hiru urte ditu orain, eta bigarrena duela gutxi zenu zen, laurogeita hamar bat urte zituela.

(210) 291. zkia.

(211) “Erronkariko uskararen azken hatsak... eino're!!”, *FLV*, 25, 1977, 75-107.

(212) “Particularidades del dialecto roncalés”, *Euskera*, 1931, 207-406.

(213) “Hispánico antiguo y vasco”.

(214) *Erronkari'ko uskara*, Auñamendi, Donostia, 1968, 136 eta 145.orr.

Nagusi; Malerreka eta Bortziriak iparraldeko goi-nafarreraz. EAEL-k Elduain (Gipuzkoa)-rako ematen dituen datuetatik ere oinarritzko forma **Iruñea** dela ondorioztatzen da.

Gure iritziz hiriburutik oso hurbil dagoen Elkanon sorturikako Joaquín Lizarraga idazlari euskaldunak **Iruñeko** eta **Iruñean** erabiltzeak garrantzi handia dauka, ezbairik gabe autore honen hizkerak hiriburuaren irudikoa izan behar baitzuen. *Anales del Reino de Navarra*-ren egilea den Moret iruindar euskaldunak ere **Iruñea** ematen du hiriburuaren euskarazko izentzat, baina honen aldamenean **Iruña** eta **Irunia** ere aipatzen ditu (215), eta beraz autore honen lekukotasunak izan lezakeen pisua guztia galtzen du.

Gaurregun herri bakoitzean ibiltzen den aldaeraren etorkia zehazteko orduan ezinbestekoa da bertan bokal-armoniarik baden ala ez den jakitea, zeren leku frankotako **Iruñe**-ren azpian ***Iruña** izan baitezakegu, aldaketa ezagun horren bitartez bukaerako -a > -e gertatu delarik, **ukatu** > **uketu**, **ikatza** > **iketza-n** bezalaxe.

Erreneriako hizkuntzalariaren arabera, ekiadeko (Zaraitzuko eta Erronkariko) **Iruña**, **Uruña**, **Uriña** aldaerak lehenagoko ***Iruñea** batetik atera dira, sabaiko kontsonanteak ondoko bokal ez silabagilea irentsi eta gero. Bilakaera, beraz, hau izan da: ***Iruñea(n)** [irúñea(n)], ***Iruñia(n)** [irúnja(n)] > **Iruña(n)**, **Uruña(n)**, **Uriña(n)**. Txillardegiren ustez (216) **Iruñean** > **Iruñan** pausoia **itxean** > **itxjan** > **itxan** ‘etxearen’-en dugunaren antzekoa da.

Hau berau gertatu bide da Nafarroako beste hainbat tokitan. Hauean analogiaz **Iruñatik**, **Iruñara...** eta beste sortu dirateke. **Iruña** sinpletutik bokal-armonia dagoen herrietan **Iruñe** atera izanen da, eta hemendik **Iruñen**, **Iruñetik...**

Absolutuan **Iruña** baina gainerako toki-kasuetan **Iruñetik**, **Iruñera...** (217) eta abar dugun herrietan sabaiko kontsonanteak bakarrik lehen kasuan (absolutuan) irentsi izanen du bokal ez silabagilea; gainontzeko kasuetan jatorrizko -e-k bere horretan iraun izanen du, hauetan testuingurua ezberdina izanik bokalak balio silabagile osoa atxiki baitu. Edozein moduz, honelakoetan **Iruñen** bide dugu inesiboan (hau eman omen zioten Iraizozko Polikarpori Beintza-Labaien). Honelakoetan **Iruñan** ere ager daiteke: cf. Anue), ez **Iruñean**, eta beraz garbi dago azken forma hau (**Iruñean**) dugun herrietan **Iruñea** ibili izan dela edo ibiltzen dela, ez **Iruñe** edo **Iruña**, hauen inesiboa esan bezala **Iruñen** edo **Iruñan** izaten

(215) Ikus Jimeno Jurioren “Pamplona y sus nombres”, *FLV*, 57, 1991, 55-76.

(216) Ikus *Euskal azentuaz*, 357.or.

(217) Saldiasen Iraizozko Polikarporen arabera. Iturengo **Iruñia** Saldiasko **Iruña**-tik hurbil dago oso, baina halaz ere lehen herrian **Iruñian** dugu, ez **Iruñen**.

denez gero (218). Guztiarekin, hemen ere badago salbuespna, hain zuzen ere geronek Aezkoako Hiriberrin bildu duguna (219). Kasu hau, dena den, bakarra da, eta gainontzeko guztietaen **Iruñe** primario nahiz sekundarioa badugu, inesiboan **Iruñen** daukagu.

Bokal ez silabagile bat aurreko sabaiko kontsonantez beretua izatea ezaguna da gaztelaniaz eta Nafarroako erromantzez (cf. viña < vinēa), eta horregatik ez da harritzeko eskualde honetako erdaraz **Iruña** erabili izana (aldaera hau, gainera, herri bateko baino gehiagotako euskaraz bizirik dago, ikusi denez), ez eta latinez edo erromantzez idatzitako Erdi Aroko agrietan ditugun lekukotasunen azpian aldaera hori (**Iruña**) ediretea.

Elkartuetan **Iruñ-**, **Iruin-**, e **Irun-** (**Iruñbidea**, **Irunbidea**, **Iruimportillua...**) aurkitzea erabat normala da (220), lehen osagaiak hiru silaba edo gehiago dituenean azken bokala, zeinahai ere den, galtzen denez gero, sarri askotan kontsonante aitzineko ñ-ren desabaikaltza gauzatzen dela (cf. **Usuñeta** baina **Usunbiribila** Leatxen (221)), batzutan -n- eta bestetan -in- atereaz (cf. Abaurregainekeo **Iruñea** > **Iruinea** desbustidura).

Laburtuz zera esan daiteke, **Iruña** (eta **Iruñe**, bokal- armoniaz) **Iruñea**-tik abiatuta aise azal daitekeen bitartean, alderantzizkoa ez dela gertatzen (222), eta beraz azken hau dela jatorrizko forma. Beste aldetik, **Iruñe(a)** (223), Iraizozko Polikarpok uste zuenaz bestalde (224), oraindik ere bizirik dago eta aski zabaldua, eta garai batez **Iruñe** inguruan ere erabilia izan zen, eta agian hiriburuari berean ere bai, nahiz hau seguritatez ezin baiezta daitekeen. **Iruñea** da, gainera, euskal Akademiak proposatzen duen aldaera.

Iruñea-ren etimologiaz:

Koldo Mitxelenaren iritziz autore klasikoek (Estrabonek, Pliniok) erresuma zaharreko hiriburuari ematen dioten izenean (**Pompaelo**. **Pom-**

(218) Jesús María Zubillagak bestela uste du. Ikus “Observaciones acerca del nombre de Pamplona en vascuence”, *FLV*, 40, 1982, 485-492.orr.

(219) Ikus Hiriberriko datuak. Arian, gainera, informatzaile batek **Iruñen** eta **Iruñean**-en arteko aldaera eman digu, hots, bata ala bestea dugun garbi bereizterik ez dagoena.

(220) Ikus AV, 26.or.

(221) NEEATB.

(222) Lehenik zera pentsatu behar genuke, **Iruña**-ren azken bokala artikula dela, zela izen arrunten antzera deklinatzen zela, eta bigarrenik **Iruñean** inesibotik **Iruñea** atera zela. Hau da Iraizozko Polikarporen iritzia (op. cit., 429.or.). Guk ez dugu uste hala gertatu den, baina edozein moduz toponimia txikian **Aranean** - n > **Aranea**, **Zabalea** - n > **Zabalea**-ren modukoak ugariak dira.

(223) Hots, **Iruñe** primarioa eta **Iruñea**.

(224) «Pero sea o no válida esa explicación, es que en Navarra se ha dicho y se dice aún el nominativo **Iruñea**? No me parece.», “Nombre vasco,...”, 430.or. Aitzinxago ere

pelo epigrafeetan (225) Pompeyo jeneral erromatarren izena eta euskaraz Nafarroako hiriburua izendatzeko erabili izan den izena bide ditugu (Estrabonen arabera **Pompaelo Pompeyópolis-en** adierakidea da), nahiz azken honek itxuraldaketa batzuk jasan behar izan zituen, usadio latinoei egokitze aldera (226). Autore honen arabera *-ilone* forma latinoa modu batera edo bestera euskarazko **Iruñea-ri** dagokio (227).

Orain urte batzuk aurkitu zen **olcairun** txanpon-inskripzioan A. Tovarraren aburuz (228) **olca** ‘ongi landutako alorra’ zeltiarra eta nafar hiriburuaren izena dugu, seguraski ‘olkako Iruñea’ adiera duen elkartu baten aurrean gaudelarik. Autore honen arabera **Irun**, **Iruña** aitzineko **Ilumbatetik** atera dira, euskaraz arrunta den **I > r** aldakuntzaz. **Pompaelo** aldaera ofizialean nafar hiriburuaren aldaera kontserbatzaileagoa izanen genuke, aipatu txanpon-inskripzioko **-irun** herrikoiaren parean.

Mitxelenaren arabera, konplexua dirudien **Iruñea-ren** lehen osagaia ili- izan liteke, hots, ekialdeko euskalkietan gorde den eta Penintsulako eta Frantziako hegoaldeko zenbait hiri-izenetan aurkitzen dugun (**h**)iri- ‘herria, hiria, ziutatea’-ren aitzindaria. **Iruñea** erromatarren garaien garrantzikoia izan zen **Iruña** arabarrarekin identifikatu behar genuke, bai eta, halaber, **Irunberri-ren** lehen osagaikoz (**< Iruñe + berri**, euskaraz ohizkoia den lehen osagaiko azken bokalaren erortzeaz, eta kontsonantearen desbustiduraz. Cf. Plinioren **Ilu(m)berritani**). **Irun** ere **Iruñea-ren** aldaki soila besterik ez litzateke (229).

Irakasle erreteriarrak dioenez, **Iruñea** ‘hiria’ hutsa baino zerbaite gehiago litzateke, baina ez da zeharo segura azken osagai hori **on** izenondoa den (230).

berdin: «Y en la actualidad no recuerdo haber oido *Iruñea* en los muchos pueblos de Navarra en que he residido o que me ha tocado visitar», id.

(225) Carmen Castillo, “La onomástica en las inscripciones romanas de Navarra”, in *Segundo Congreso de historia de Navarra. 1990, PV*, 14. eraskina (1993), 117-134.orr. Laster argitaratzen atera beharreko lana da hau.

(226) “Hispánico antiguo y vasco”.

(227) “La langue ibère”, *Lengua e historia*, Paraninfo, Madrid, 1985, 341-356.orr. Mitxelenaren arabera **Iru-** lehenagoko *il + Bokal-etik heldu da, ez *iL + bokal-etik, bestela euskarazko **-r-** azaltzerik ez bailegoke (cf. *hiri*, *Irun*, *Iruñea*, *Irunberri*). **Iruñea-ren** azken **-a** hori artikulua da, berria beraz (toponimo euskaldunetan XI. menderako azaltzen bada ere), inguruko hizkuntzei jarraikiz jaioa.

(228) “El nombre de Pamplona”, *FLV*, 25, 1977, 5-8. Ikus, gainera, Javier de Hozen “El euskera y las lenguas vecinas antes de la romanización”, in *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo, 1982, 27-56.orr.

(229) FHV, 500.or.

(230) FHV-n ideia hau onartzen duela irudi du, aurreko lanen batean (“Hispánico...”) ia arbuiatzen zuela esan daitetik arren. FHV-n honela dio: «...también tiene **-e** (como *Iruñe-*) el nombre de la ‘mano derecha’, compuesto de **on** ‘bueno’» (501.or.); «Las variantes de *eskui(n)*, y acaso los del ‘abuelo’, plantean el mismo problema que hemos visto a propósito de *Iruñea*, en composición *Irun*, *Iruin-*: *Iruñ aldean*, en ms. de Lizarraga,

Alfonso Irigoyen iritziz Mitxelenaren hipotesia onartzen bada, Pamplona izenaren oinarrirako *Pompe[i]- + *ilon ‘Pompeyoren hiria’-ren antzeko zerbait eman liteke. Honela dio autore honek:

«Si se aceptara esta hipótesis (Mitxelenarena) se me ocurriría señalar que nos encontraríamos ante algo parecido a **Pompe[i]- + *ilon*, ‘ciudad de Pompeyo’, declinado en latín con genitivo en *-onis*, sufriendo el nominativo, por constituir un tema en nasal, un alargamiento compensatorio de la vocal de la última sílaba a causa de la caída de dicha nasal final. La formación del topónimo sería semejante al de *Zenauri* 4< *Zean + uri*, ‘villa de Ceán’» (231).

Lanean erabilitako laburduren azalpena:

ASJU: *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*.

AV: *Apellidos Vascos*, K. Mitxelena, Txertoa, Donostia, 1973.

Eael: *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa*, bi ale, Aranzadi Zientzia Elkartea, Donostia, 1983, 1990.

EIG-VII: *Euskal idazlan guztiak-VII*, Koldo Mitxelena, Euskal editoreen elkartea, Donostia, 1988.

EENEL: *El euskera en Navarra: encuestas lingüísticas (1965-1967)*, A. M.ª Echaide, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1987.

FLV: *Fontes Linguae Vasconum*.

Id: idem.

NEEATB: *Nafarroako Ekierdialdeko euskararen azterketa toponimiaren bidez*, P. Salaberri, argitara gabeko doktorego-tesia.

PT: *Palabras y textos*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 1987.

PV: *Príncipe de Viana*.

RIEV: *Revista internacional de estudios vascos*.

SHLV: *Sobre historia de la lengua vasca*, bi ale, K. Mitxelena, Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Donostia, 1988.

UGDEN: *Una geografía diacrónica del euskera en Navarra*, A. Irigaray, Ediciones y libros, Iruñea, 1974.

aezc. sal. *iru(i)ndar* ‘pamplonés’, *Iruynberri*, 1351, *el prado de Yruinllarrea*, 1408, en documentos del ayuntamiento de Pamplona. Su vocal final, *-e, no parece estar etimológicamente justificada. Habrá, pues, que admitir que los hechos de apócope, apuntados en 21.5, a, podían conllevar, como contrapartida, otros de paragogé» (509).

Etimología, hortaz, *hiri* + *on* + *-e* (paragogikoa) litzateke. Cf. Lekhuine (Bonloc) < *leku + on + -e.

(231) “Replicas de topónimos vascos en América y Filipinas (origen y etimología)”, *De re philologica linguae vasconiae-IV*, Bilbao, 1992, 133-167.orr.

BERRIAK

**“RESURRECCION MARIA DE AZKUE” sariak
Bilbao Bizkaia Kutxa - Euskaltzaindia**

*Bilbo, 1993-01-30
Jose Antonio Arana Martija*

Bilbon, 1993.eko urtarrilaren 30ean, Bilbao Bizkaia Kuxaren Elkanoko Kultur Aretoan banatu ziren 1992ko Resurrección M.ª de Azkue izeneko narratiba eta olerki sariak, aipatu erakundeak eta Euskaltzaindiak urtero ematen dituenak. Mahaien zeuden Daniel Soloaga jauna BBK ordezkatzentz eta Euskaltzaindiaren izenean Jose Antonio Arana Martija euskaltzaina, Jose Luis Lizundia, idazkariordea eta Juan Luis Goikoetxea, epaimahaikoen izenean. 1991ko sariak argitaratzen dituen liburu ederra, Tamayo jaunak irudiz apaindua ere aurkeztu zen ekintza berean.

Ezkerretatik eskumatara:

Jose Antonio Arana Martija euskaltzain osoa, Daniel Soloaga Bilbao Bizkaia Kutxako Kultura Sailekoa eta Juan Luis Goikoetxea Arrieta “Resurreccion Maria Azkue” Sariko epaimahaikoa eta euskaltzain urgazlea.

Saria jasotzen duena: Aitor Sarriegi.

Sari hauek 1986an sortu zituela Bilbo Aurrezki Kutxak esan zuen hasierako hitzetan Arana Martija jaunak eta azken bi urteotan, kutxa hori Bizkaiko Aurrezki Kutxarekin bat egin denetik, Bilbao Bizkaia Kutxak jarraitzen duela Euskalitzaindiarekin batera ematen adierazi zuen. Haur eta gazteek euskaraz idatz zeazen hainbat arduratu zen Azkue jauna, bai Jardinesko Ikastetxean baita Bizkaiko Institutuan ere, nola poztuko zen 174 lan aurkeztu direla ikustearaz azpimarratu zuen euskaltzainak. Azkuek berak ere ipuinak idatzi zituela eta *Euskalzale* eta *Ibaizabal* aldizkarietan idazleak sortzen ahalegindu zela aretoan zeuden entzule ugariei adierazi zien.

Jon Otaegi Otaegi, Xabier Alzibar Aretxabaleta eta Juan Luis Goikoetxea Arrieta jaunek osotutako epaimahaikoek erabakitako sariak iragarri zituen Jose Luis Lizundia idazkariordeak eta banan-banan eman zitzaien irabazleei:

1979/1982. urteetan jaiotakoak

NARRATIBA

1. ^º Saria: Maia Duguine	Lana: "Amets eta negar"
2. ^º Saria: Haritz Urizabarrena	Lana: "Halako batean"
3. ^º Saria: Nagore Amondarain	Lana: "Hosto baten pentsakizunak"

Ezkerretatik eskubitara:

Jose Antonio Arana Martija euskaltzain osoa, Daniel Soloaga Bilbao Bizkaia Kutxako Kultura Sailekoa eta Juan Luis Goikoetxea Arrieta *"Resurreccion Maria Azkue"* Sariko epaimahaikoa eta euskaltzain urgazlea.

Saria jasotzen duena: Olatz Merkader.

OLERKIA

1. ^o Saria: Beñat Ugartetxea	Lana: “Ikasturtea”
2. ^o Saria: Unai Goti	Lana: “Akanpada”
3. ^o Saria: Eñaut Ibarra	Lana: “Janariak”

1975/1978 urteetan jaiotakoak**NARRATIBA**

1. ^o Saria: Erika Usabarrena	Lana: “Love Story”
2. ^o Saria: Aitor Sarriegi	Lana: “Zuhaitz bat, Herri bat”
3. ^o Saria: Olatz Merkader	Lana: “High on this Word”

OLERKIA

1. ^o Saria: Iñaki Azurmendi	Lana: “Hizki ttipien harmonia”
2. ^o Saria: Olatz Merkader	Lana: “Prometeo eta ni”
3. ^o Saria: Aitor Sarriegi	Lana: “Hautsak jan naute”

Saridunak zein ikastetxetik zetozen ere aipatu zen eta bultzatzaile eta laguntzaile izan dituzten maisuak ere, aipamen berezia Patxi Ezkiaga, Donostiako La Salle-ko irakaslearentzat izan zelarik

Bilbao Bizkaia Kutxak 1991.urteko saridunen lanekin argitaratu duen liburu ederra aurkeztu zuen Juan Luis Goikoetxeak, saritutako lan batzuen zati batzuk irakurriaz. Saridunekin argazkiak egin ondoren, *Globo gorria* filmea eman zen. Eta honekin bukatu zen eginkizuna.

EUSKALTZAINAK ANTZINATASUNAREN ARABERA

	<u>Izendapena</u>	<u>Jaiotza</u>	<u>Adina</u>
1. Krutwig, Federiko	1947.11.29	Getxo, 1921	72
2. Villasante, Luis	1951.09.28	Gernika, 1920	73
3. Haritschelhar, Jean Diharce, Xabier	1962.07.27	Baigorri, 1923	70
5. Erkiaga, Eusebio	1962.07.27	Donibane, 1920	73
6. Satrustegi, Jose Maria Irigoien, Alfonso	1963.04.05	Lekeitio, 1912	81
6. Satrustegi, Jose Maria Irigoien, Alfonso	1963.05.18	Arruazu, 1930	63
8. Labaien, Antonio Maria San Martin, Juan Zabala, Antonio	1963.05.18	Bilbo, 1929	64
8. Labaien, Antonio Maria San Martin, Juan Zabala, Antonio	1964.12.18	Tolosa, 1898	95
8. Labaien, Antonio Maria San Martin, Juan Zabala, Antonio	1964.12.18	Eibar, 1922	71
8. Labaien, Antonio Maria San Martin, Juan Zabala, Antonio	1964.12.18	Tolosa, 1928	65
11. Larre, Emile	1974.05.24	Baigorri, 1926	67
12. Davant, Jean Louis	1975.02.28	Urrustoi, 1935	58
13. Knörr, Endrike	1977.02.26	Tarragona, 1947	46
14. Altuna, Patxi Ondarra, Patxi	1980.07.31	Azpeitia, 1927	66
14. Altuna, Patxi Ondarra, Patxi	1980.07.31	Bakaikoa, 1925	68
16. Salaburu, Pello	1984.03.30	Arizkun, 1951	42
17. Charriton, Piarres	1985.07.19	Hazparne, 1921	72
18. Zabaleta, Patxi	1987.03.28	Leitza, 1947	46
19. Lekuona, Juan Mari	1987.12.18	Oiartzun, 1927	66
20. Sarasola, Ibon	1988.01.29	Donostia, 1946	47
21. Peillen, Txomin	1988.03.27	Paris, 1932	61
22. Arana, Jose Antonio	1988.10.28	Gernika, 1931	62
23. Oihartzabal, Beñat	1990.09.28	Paris, 1949	43
24. Azkarate, Miren	1992.04.24	Donostia, 1955	37

PRESENTACION DE:

- Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (I)**
- Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (II)**
- Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional**
- Morfología del verbo auxiliar roncalés**

Pamplona/Iruñea, 26-03-1993

*Juan Cruz Alli
Presidente del Gobierno Foral de Navarra*

Excmo. Sr. Presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia
Sres. Académicos:

La sesión académica que hoy ha tenido lugar en el Palacio de Navarra con motivo de la presentación del exhaustivo trabajo de investigación sobre la morfología del verbo vasco en las distintas modalidades de los dialectos navarros, que Pedro de Yrizar ha realizado en paciente labor de toda una vida, constituye un acontecimiento cultural de indudable trascendencia, tanto por la entidad del propio estudio, como por la significativa perspectiva histórica que supone para el patrimonio lingüístico del viejo idioma en Navarra.

LEY FORAL DEL VASCUENCE Y VARIEDADES DIALECTALES

El Gobierno de Navarra, a través de la Dirección General de Política Lingüística, no ha dudado en apoyar económicamente la publicación de la obra, consciente de la aportación que supone al rico acervo patrimonial de Navarra. Tal actuación expresa ante todo la voluntad del Gobierno de dar cumplimiento, en conformidad con la Disposición Adicional de la Ley Foral del Vascuence, a lo establecido en el artículo 1.3 de la misma Ley, según el cual *las variedades dialectales del vascuence en Navarra serán objeto de especial respeto y protección*. Efectivamente, la obra registra con profusión las variantes morfológicas de la conjugación como testimonio fehaciente del arraigo popular y de las peculiaridades locales que genera el uso.

Una somera mirada al cúmulo del material recopilado en estas páginas expresa mejor que cualquier discurso encomiástico la riqueza dialectal de gran valor lingüístico que la presencia objetiva del euskera ha generado en zonas muy dispares del territorio foral.

LEGADO NAVARRO

Conviene recordar aquí, sin engreimiento pero con todo el realismo de la evidencia, que el nombre por el que se conoce en el mundo el idioma más antiguo de Europa, y que viene a ser la tarjeta de presentación de los pueblos que lo hablan, radica en los vascones que, ya en los primeros registros de Strabón y Ptolomeo poblaban las montañas de esta tierra como grupo social más representativo en el conjunto de asentamientos humanos conocidos como vándulos, caristios, autrigones y otros, que configuraban el panorama diversificado de lo que hoy se entiende por País Vasco.

Más tarde, cuando ya en la Edad Media aparece el término *Navarra*, probablemente referido a los valles septentrionales de Tierra Estella, y pasa luego a ser el nombre oficial del reino pirenaico, un rey ilustre por muchos títulos acuñó la expresión paradigmática de “*Lingua Navarrorum*” o lengua de los navarros, que también debía figurar en la conciencia del pueblo a juzgar por un testimonio referente a las pertenencias de Zamarce (Uharte Arakil), en 1167.

La brillante eclosión del humanismo en la Corte renacentista de Navarra propició la publicación de la primera obra impresa en euskera *Linguae Vasconum Primitiae*, del autor bajonavarro Bernat Dechepare. Por encargo expreso de la reina doña Juana tradujo Ioannes de Leizarraga el *Nuevo Testamento* a la lengua de los navarros, obra clásica en la literatura vasca, y el navarro Pedro de Axular, natural de Urdazubi (Urdax), es el autor de *Gero*, obra cumbre de las letras vascas.

El copioso fondo de los archivos de Navarra sigue siendo en la actualidad la fuente principal de textos antiguos vascos que constituyen el inestimable testimonio dialectal de variedades ya desaparecidas, como el caso de Zufia o Bakedano en Tierra Estella, Uterga en Valdizarbe, Uli (Artze), Aoiz; o Esparza de Galar y Beorburu a las puertas de Pamplona. El valor de estos datos es doblemente significativo por la extensión territorial que abarcan los testimonios, y por el uso exclusivo del idioma autóctono de los interesados, motivo por el que figuran literalmente en los instrumentos procesales.

La poesía del recluso pamplonés Juan de Amendux destaca con luz propia entre las huellas euskéricas de la capital del Reino. Sancho de Elso y Juan de Beriáin son también referencia obligada en el listado de autores navarros que escribieron en vascuence.

Territorialmente, todavía a mediados del siglo pasado el mapa lingüístico del Príncipe Luis Luciano Bonaparte asigna a Navarra la extensión vascófona equivalente a la suma de todas las demás regiones que por entonces conservaban la lengua autóctona.

Aquella extensa geografía lingüística de Navarra comprendía entre sus dialectos más significativos el altonavarro meridional que incluía a la capital navarra, y seguía siendo el dialecto de máxima extensión territorial a nivel de todo el País Vasco. Desaparecida totalmente del mapa actual esta referencia, queda el testimonio prolífico de Joaquín de Lizarraga, natural de Elcano, como prueba documental de aquel dialecto. El altonavarro septentrional representado por los valles pirenaicos y el roncalés recientemente enmudecido, completan el campo del estudio lingüístico que hoy presentamos.

El dato puntual de la extensión del trabajo de Pedro de Yrizar en el verbo navarro —cuatro tomos frente a los dos dedicados a Guipuzkoa y dos más a Bizkaia— es el exponente gráfico más evidente del peso específico que la historia asigna a la presencia de la lengua vasca en Navarra, aparte de que las variantes de zonas limítrofes como Burunda y el valle de Ergoyena fueron ya incluidos en el estudio del verbo guipuzcoano.

El hecho de que esta sesión académica tenga lugar en el Palacio del Gobierno de Navarra significa el reconocimiento oficial de este organismo a la labor de investigación y defensa de la Lingua Navarrorum, que realiza la Real Academia de la Lengua Vasca, organismo creado y sostenido económicamente, entre otras Instituciones, por el Gobierno de Navarra que seguirá secundando la labor que desarrolla.

Concluyo felicitando al autor de la obra que presentamos, Pedro de Yrizar, por la paciente labor de investigación realizada sobre el preciado legado cultural que es la lengua de nuestros mayores.

Que el lema de Euskaltzaindia, “Ekin eta Jarrai”, sirva de guía a su trabajo, porque sólo insistiendo y continuando con el apoyo de las Instituciones podrá hacerse realidad la superación de las actitudes que sólo ven en la lengua una cuestión política, sin tener en cuenta su función de vehículo de comunicación, por cuanto “la palabra es el gran órgano revelador del espíritu, la primera forma visible que adopta” (Wagner).

Muchas gracias.

- **Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (I)**
- **Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional (II)**
- **Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional**
- **Morfología del verbo auxiliar roncalés**

Iruñea, 1993-03-26

Pedro de Yrizar

Jaun-andreok:

Lehenbizi, nire eskerrak bihotz-bihotzez, Euskaltzaindiari, Nafarroko Gobernuko Hizkuntza Politikarako Zuzendaritza Nagusiari, eta baita ere gai honetan ibili diren guztiei.

Gaurko egunean aurkezten ditugu lau tomo, aditz-laguntzaileari buruz egiten ari naizen azterketarenak.

Bi tomatan ikergaia da Iparraldeko Goi Nafarreraren aditza; beste tomo baten, Hegoaideko Goi Nafarrerarena, eta laugarren tomoaren ikergaia da Erronkariko uskararen aditz guztiz zoragarria.

Printze Bonapartek Iparraldeko Goi Nafarrera sei azpieuskalkitan zatitu zuen, eta azpieuskalki bakoitza barietate bat zuen. Gero Baztan Iparraldeko Goi Nafarreratik atera eta lapurtar euskalkian sartu zuen. Horrela gelditu ziren bost azpieuskalki eta bost barietate.

Guk —batez ere, Artolaren azterketaren ondoren— ikusi dugu Bonaparteren barietate bakoitzean, badirela desberdintasunak herri batetik bestera, eta erabaki dugu Bonaparteren bost barietate horiek, hogeita zortzi azpibarietatetan zatitzea.

Berdin, Hegoaideko Goi Nafarreraren bederatziz Bonaparteren barietateak, hogeitaz azpibarietatetan zatitu ditugu, eta Erronkariko euskalkiaren barietate bat, bi azpibarietatetan zatitu dugu.

Orain aurkezten ditugun lau tomo hauetan, aztertzen dira azpibarietate hauek guztia.

Señoras y señores:

Ante todo mi profundo agradecimiento a la Real Academia de la Lengua Vasca, a la Dirección General de Política Lingüística del Gobierno de Navarra, bajo cuyos auspicios se ha realizado esta publicación, y a cuantos se han afanado para que pudiera llevarse a cabo.

Presentamos hoy cuatro tomos de mi estudio dialectológico sobre el verbo auxiliar vasco. Dos de ellos dedicados al verbo alto-navarro septentrional; el tercero, al verbo alto-navarro meridional, y el cuarto al verbo roncalés. Los dialectos considerados en estos cuatro tomos cubren la mayor parte del territorio navarro, e incluso penetran en la provincia de Guipúzcoa, donde, como ya indicó Bonaparte, se emplea en las poblaciones de Irún, Fuenterrabía, Oyarzun y Lezo, a las que, como veremos más adelante, hemos agregado Rentería.

Los cuatro tomos correspondientes a los dialectos vizcaíno y guipuzcoano, han sido publicados anteriormente.

En cuanto a los cuatro últimos, que estarán dedicados a los dialectos labortano, suletino y los dos bajo-navarros, se encuentran actualmente en la fase de recogida de los datos, su clasificación y estudio. Espero poder llegar a concluirlos, si Dios me da vida y salud, y sigo contando, como hasta ahora, con la imprescindible colaboración de Koldo Artola.

El príncipe Bonaparte, en 1869, dividió la lengua vasca en 8 dialectos, 25 subdialectos y 50 variedades.

En esta clasificación incluía el valle de Baztán en el dialecto alto-navarro septentrional, pero advertía que hubiera podido de la misma manera incluirlo en el labortano, decisión ésta que adoptó finalmente. Examinada esta cuestión con Michelena, llegamos a la conclusión de que esta decisión era acertada.

En esta misma clasificación, consideraba al roncalés como un subdialecto del suletino. Posteriormente indicó que quizá pudiera considerarse como un dialecto independiente, lo que hoy día se considera indiscutible.

Es verdaderamente admirable cómo el príncipe llegó a establecer —ya en aquella época y con los datos con que contaba— esta acertadísima clasificación.

En el momento actual, con una información mucho más completa —que, por otra parte, confirma lo adecuado de aquella clasificación—, hemos podido apreciar que, entre las formas verbales empleadas en los pueblos de cada una de sus variedades, existen diferencias sensibles, lo que nos ha llevado a subdividir las variedades bonapartianas en subvariedades.

Así, las 5 variedades del dialecto alto-navarro septentrional (una vez excluido de este dialecto, el baztanés), las hemos subdividido en 28 subvariedades; las 9 variedades del alto-navarro meridional, han dado lugar a 20 subvariedades, y una de las variedades roncalesas, la hemos subdividido en dos subvariedades. En todos estos casos, se exponen las diferencias entre las conjugaciones de los pueblos, que justifican el establecimiento de tales subvariedades.

En forma análoga, las 10 variedades del vizcaíno, se han subdividido en 31 subvariedades, y las 6 variedades del guipuzcoano en 33 subvariedades.

Con esta subdivisión, se han establecido —en los cinco dialectos estudiados hasta ahora— 116 subvariedades, que proceden de 33 variedades.

Creo que el total de las subvariedades de los nueve dialectos de la lengua será de alrededor de 150.

En el recuento que, en los años 1970-1972 realicé de los vascófonos de cada una de las variedades bonapartianas, resultó que, en Navarra había unos 35.300 vascófonos *originarios* (a los que habría que agregar los procedentes de otros lugares y los *euskaldunberri*s). De ellos, 22.400 correspondían al dialecto alto-navarro septentrional, y 600, al alto-navarro meridional. Los 12.300 restantes se expresaban en otros dialectos (guipuzcoano, labortano, bajo-navarro oriental y bajo-navarro occidental).

Por cierto que, con relación a este recuento mío, el profesor Gregorio Salvador, de la Academia Española, comentaba, benévolamente: "Podríamos, pues, decir que aquí no se trata de guarismos alegres, obtenidos con irresponsabilidad y ligereza, sino de cifras comprobadas y fehacientes". Dice también, refiriéndose a mi persona: "... donde pone la alegría es en el concepto de vascófono, que dice considerar en su más amplio sentido, es decir, incluyendo los bilingües, aunque no lo utilicen como primera lengua..." y termina —humorísticamente— la enumeración de los que yo considero vascófonos: "... y los

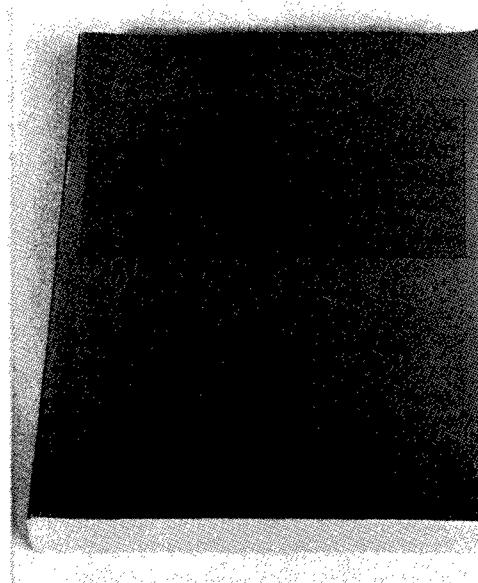
niños de pecho que, dado el interés demostrado por sus padres, se supone van a ser enviados a una ikastola".

Después dice el profesor Salvador: "Más recientemente, en 1981, Pedro de Yrizar ha recogido éste y otros trabajos suyos en dos grandes tomos que titula: *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*. Revisa algunas cifras del cuerpo principal del trabajo y las redondea con mesura". Y continúa, con el mismo humorismo: "Al fin y al cabo, los niños aquéllos de pecho ya estarán en las ikastolas...".

Es evidente, sin embargo, que, cuando se dice que una lengua la hablan tantos millones de personas, se cuentan, en general, todos los habitantes, incluidos los niños de pecho.

En cualquier caso, me agrado el hecho de que un académico de la Española se ocupara de nuestra lengua, además de Julio Caro Baroja y del inolvidable Antonio Tovar, de tan entrañable memoria.

Por las cifras de vascófonos que he dado anteriormente, correspondientes a los años 1970-1972, se ve que el dialecto alto-navarro septentrional (al que están dedicados dos de los tomos que hoy presentamos) se mantiene firme en Navarra, mientras que el alto-navarro meridional (al que dedicamos otro de los tomos) contaba entonces sólo con 600 vascófonos.

Según la estimación que realicé en mi artículo “Dialectos y variedades de la lengua vasca. Variedades desaparecidas y variedades amenazadas de rápida extinción. Su evolución en el transcurso de un siglo”, resultaba que en la época de Bonaparte (más concretamente en los años 1860-1870), el dialecto alto-navarro meridional contaba con unos 24.500 vascófonos, que, en 1935, se habían reducido a unos 3.900. Esta drástica reducción resulta quizás aún más patente si observamos en el mapa el territorio perdido desde la época del Príncipe, en la que este dialecto incluía Puente la Reina (Gares), con todo el valle de Ilzarbe y parte del de Orba, hasta el momento actual, en que ha quedado reducido a una estrecha faja contigua al límite entre los dos dialectos alto-navarros.

Cuando el profesor Hans Vogt, de la Universidad de Oslo, conoció los resultados del artículo que acabo de citar, me escribió una carta, de fecha 12 de octubre de 1974, en la que, con palabras llenas de amor a nuestra lengua, decía: “Para un amigo del pueblo vasco, resulta triste, pero en cualquier caso, es bueno conocer la verdad”.

El cuarto tomo de los que hoy se presentan, está dedicado al roncalés. Aquí el panorama es aún más desolador, ya que en el momento actual no existe, desgraciadamente, ni un solo hablante de ese dialecto. Cuando, en el Simposio celebrado en Poznan (Polonia), en los meses de mayo y junio de 1989, al que asistí en compañía de Pello Salaburu, dije, en mi ponencia “Los dialectos de la lengua vasca”, que el dialecto roncalés tenía un solo hablante, noté que esta afirmación producía un gran efecto entre aquellos eminentes lingüistas, que representaban a Universidades de todo el mundo. Mi afirmación, sin embargo, era absolutamente cierta. La última persona vascohablante del Roncal era la uztarroztarra doña Fidela Bernat Aracués, que falleció el 9 de febrero de 1991, a los 92 años de edad.

Quiero decir dos palabras sobre la riqueza lingüística (vascológica) de Navarra. Decía Bonaparte que sólo en Navarra se hablaban todos los dialectos, con la única excepción del vizcaíno.

Señalaba que el alto-navarro septentrional y el alto-navarro meridional ocupaban la mayor parte de Navarra. El primero de estos dialectos penetra además en Guipúzcoa hasta la costa en la zona de Irún y Fuenterrabía, según ya hemos señalado.

El guipuzcoano se habla en los valles de La Burunda y de Ergoyena, así como en el municipio de Echarri-Aranaz.

El labortano incluía, en el mapa de Bonaparte, a Urdax y Zugarramurdi. Posteriormente —según ya he indicado— también el Baztán está integrado en ese dialecto.

El bajo-navarro occidental se hablaba en todo el valle de Aézcoa y, según Bonaparte, también en Valcarlos (Luzaide). Sin embargo, de acuerdo con la investigación realizada recientemente por Koldo Artola, sería más procedente incluir dicho pueblo en el dialecto bajo-navarro oriental. En mi *Contribución a la Dialectología de la lengua vasca* (t. II, p. 387), señalaba que a la vista de los datos que me había proporcionado mi colaborador de Arnegui, J. Camino, este pueblo

debería ser incluido en el dialecto bajo-navarro oriental y no en el occidental en el que lo incluyó Bonaparte.

El bajo-navarro oriental penetra asimismo en Navarra y es el empleado en todo el valle de Salazar. Posiblemente —como acabamos de indicar— incluyamos a Valcarlos en este dialecto. En cualquier caso, en ese pueblo se habla un dialecto bajo-navarro.

Finalmente, el suletino es el séptimo dialecto que, según el mapa de Bonaparte, penetraba en Navarra, ya que en él consideraba al roncalés como un subdialecto del suletino. Con su segregación del suletino —antes señalada—, tenemos en el roncalés un dialecto totalmente incluido en el territorio navarro, lo que únicamente ocurre con el alto-navarro meridional. Los demás dialectos (excepto el suletino, tras el desglose del roncalés) traspasan los límites de las provincias e incluso las fronteras de los Estados. Precisamente es en Navarra donde se ve con la mayor claridad que los límites de los dialectos nada tienen que ver con las demarcaciones oficiales.

Sigo, en lo fundamental, la clasificación final de Bonaparte, es decir, con la consideración del roncalés como dialecto independiente y la exclusión del valle de Baztán del dialecto alto-navarro septentrional y su inclusión en el labortano.

Con arreglo a esta clasificación, uno de los tomos que hoy se presentan está íntegramente dedicado al roncalés. Por otra parte, el dialecto alto-navarro septentrional, al que se dedican dos de los tomos, queda constituido por los siguientes cinco subdialectos: de Ulzama; de las Cinco Villas; de Araquil; de Araiz, y de Guipúzcoa.

A parte de lo arriba indicado, he introducido algunas modificaciones. De las correspondientes a los dialectos que hoy consideramos, la más importante, ya que afecta a los límites dialectales, es la inclusión, en el dialecto alto-navarro septentrional, de Rentería, que en la clasificación bonapartiana se consideraba perteneciente al dialecto guipuzcoano.

Para Bonaparte, los Pasajes y Rentería eran lingüísticamente guipuzcoanos, mientras que en Oyarzun y Lezo se hablaba el alto-navarro septentrional.

Creo firmemente que si Bonaparte hubiera tenido una información más completa de las características del habla de Rentería, hubiera incluido a dicho pueblo en ese último dialecto.

Como se trataba nada menos que de rectificar los límites dialectales de Bonaparte, quise examinar este tema con Michelena y mantuve con él una larga conversación. Me dijo que tampoco estaba conforme con la clasificación del principio. Para él —y su opinión es doblemente autorizada en este punto, por ser natural de Rentería— en su pueblo natal se habla prácticamente igual que en Lezo y muy distinto que en ambos Pasajes, cuyas hablas se asemejan más a la de San Sebastián, incluso en el caso de Pasajes de San Juan, que se encuentra separado por la bocana del puerto y relativamente lejos de San Sebastián, por lo cual sería lógico esperar una mayor semejanza de su habla con la de su vecino Lezo que con la de San Sebastián. A los pocos días, me ampliaba, en una carta, su opinión sobre este interesante punto.

Respecto a la anotación, por Bähr, *dut* y *det*, “yo lo he”, como usadas en Rentería [*dut* es la forma alto-navarra, y *det*, la guipuzcoana, con lo que parecía que ambos dialectos se mezclaban en Rentería], me dijo Michelena: “Para mí, en ambas poblaciones [la otra era Lezo] las formas son *dut*, etc. En cuanto a *det*, la diferencia es ante todo de sexo. No se lo he oido *jamás* (y subrayó esta palabra) a una mujer. En mi tiempo, los niños de ambos sexos empezaban por *dut*, y se pasaban en parte a *det*, en estilo un tanto solemne, por influencia de hombres mayores. La impresión es que en formas contractas siempre se dice, aun por hombres, *eitteut*, -*euk*, -*euzu*, etc.”.

Disfruté de la constante amistad de Michelena durante cerca de cuarenta años. Le gustaba recordar nuestros antiguos tiempos; época difícil para nuestra lengua. En una de sus cartas, de hace algunos años, me decía: “Cuando vuelvo la vista atrás, me acuerdo de nuestras raíces comunes, D. Julio, su Homenaje, el *Boletín*, tu hermano, Fausto Arocena y tantos otros y tantas cosas”.

Naturalmente cuando necesité obtener las flexiones verbales de Rentería, recurrió a él. No sólo organizó una sesión de trabajo con dos informadoras de edad avanzada, conocidas suyas, sino que acudió personalmente —a pesar de que posiblemente ya no se encontraba bien, aunque nada dijo— a la encuesta que realizamos Koldo Artola y yo, y al ver que su intervención era decisiva, acabó siendo él mismo nuestro excepcional informador. Esto ocurría en la calurosa tarde del 16 de septiembre de 1987, algunos días antes de su muerte. ¡Probablemente fue la última vez que estuvo con vida en su querido pueblo y habló con sus paisanos!

El apartado referente a las fuentes requiere un examen detenido y por separado de cada uno de los tres dialectos que hoy consideramos, ya que las circunstancias son diferentes en cada uno de ellos.

El padre Dámaso de Inza, en su discurso de ingreso en la Academia, que pronunció el 27 de enero de 1921, después de unas palabras de introducción y de una primera parte dedicada al examen de los verbos auxiliares en los documentos antiguos, expuso, en la segunda parte, las características de las formas verbales utilizadas en cada uno de los valles navarros.

En cuanto conseguí tener en mis manos este magnífico discurso, me puse inmediatamente al hablar con el autor, con la esperanza de poder contar con los abundantísimos datos sobre los verbos auxiliares en las diversas variedades navarras, que necesariamente tuvo que recoger para tan importante trabajo.

Desgraciadamente todo se había quemado: “Dana erre kixkali”, me dijo. Más tarde, en una carta me confirmó lo que de palabra me había dicho, con referencia a la pérdida de sus datos sobre el verbo: “Bildu nituen aditzaren bereizketa guziak erre ta kixkali zitzazkidan, geren etxe ta bizitzak kixkaltzean, gau batez sortu zitzagun suaz”.

El padre Inza contrastaba sus conocimientos de las formas verbales con los naturales de los lugares. Así, en relación con los datos del valle de Erro que le había pedido, me decía: “Berantetsirik egongo zara. Baiña Erroibar’ko adiskide batekin egon nai nuen zuri erantzun baño len, nik uste nuena egiztatzeko. Orrekin itzegin dut, ba, ta tori galde aunitzen bidez dudana”.

Cuando le pedí las formas empleadas en Inza, su pueblo natal, me las proporcionó inmediatamente: "Zure lanari bereala ekin nion eta emen bialtzen dizut Araitz ibarrean esaten dan era...".

Este admirable compañero de trabajo de Azkue —hace más de medio siglo, cuando don Resurrección le llamaba cariñosamente “nuestro benjamín”— se mantenía con igual capacidad y espíritu que entonces: “Dezaketen apurrerako gogo osoz naukazu”, me decía.

Mientras su vista se lo permitió, el padre Dámaso fue nuestro asiduo e insustituible colaborador epistolar. Cuando ya no podía escribir personalmente, le escribían, a su dictado y él firmaba. En su carta de 7 de febrero de 1979, en la que me comunicaba que su vista “se iba agotando más y más” en castellano, porque estas cartas que no escribía personalmente, él —que siempre me había escrito en *euskara*—, las dictaba en castellano y después de unas amables palabras —dictadas por su bondad— referentes a mi labor, agregaba “... labor en la que, mientras he podido, he tratado de aclarar los tiempos y las modalidades que usted me preguntaba...” y nada más cierto, agrego yo.

Aunque tuve un prolongado e intenso trato con él por carta y por teléfono (este último medio tuvimos que abandonarlo por su creciente sordera), no lo conocía físicamente y en la primera ocasión en que fui a Pamplona, me acerqué a visitarle. Creo que venían conmigo San Martín, Satrustegui y Ondarra (no estoy seguro y puede que viniera algún otro).

El padre Dámaso estaba casi completamente ciego y sordo, pero totalmente lúcido. Tenía una barba patriarcal. No sé la edad que tendría cuando lo visité, porque no me acuerdo en qué año fue. Sólo sé que era la última época de su vida... iy murió cuando le faltaban 27 días para cumplir los cien años! Pero nunca olvidará la efusión con que, cuando le dijeron (o le dije yo, no recuerdo bien) quien era me cogió las dos manos entre las suyas... Nunca olvidaré ese momento, en el que comprendí ¡de repente! que mis cartas y mis llamadas telefónicas, lejos de molestarle —como siempre había temido— le producían la satisfacción de quien ve que alguien pretende seguir la obra a la que él había dedicado toda su vida.

* * *

Resulta verdaderamente impresionante el deseo de cooperación y, en algunos casos, incluso el espíritu de sacrificio, de los colaboradores.

En una ocasión me referí a las commovedoras circunstancias en las que el poeta Gabriel Aresti recogió las formas verbales de Ea, que le había pedido. En una de sus cartas, de fecha 1 de agosto de 1974, me escribía, con su letra apretada y diminuta. Me decía que estaba enfermo y que tenía que estar en la cama 16 horas al día; además se encontraba con algunas cosas entre manos, pero que antes de volver a Bilbao en septiembre me mandaría esos datos; lo que cumplió perfectamente. Murió el 5 de junio del año siguiente, es decir, diez meses después de aquella carta.

Es digno de mencionar el interés de los colaboradores en asegurarse de que las formas que proporcionan son realmente las típicas del lugar. Este interés se aprecia muy claramente en el caso siguiente.

Mantuve con don José Miguel de Barandiarán dos largas sesiones, en su casa "Sara" de Ataun, en las que me proporcionó las formas verbales de su barrio natal de San Gregorio.

De vez en cuando, le preguntaba si le estaba cansando, con mis constantes preguntas, saltando de una flexión a otra (de singular a plural, de presente a pasado, de *zuka* a *hika*, etc.) y siempre me contestaba que no solamente no le cansaba en absoluto, sino que le gustaba.

Al principio, estaba con nosotros su sobrina Pilar, con la que don José Miguel contrastaba sus propias formas verbales; pero, después, al interrogarle yo sobre flexiones más enrevesadas, quiso asegurarse de que me proporcionaba las variantes puras del barrio de San Gregorio, sin mezcla alguna, y me dijo que, como esa sobrina había estado con él en Francia, era mejor que preguntáramos a su otra sobrina, María, que no se había movido del caserío, y con una agilidad asombrosa a sus 85 años (sólo comparable a su increíble agudeza mental), se acercó, cruzando una heredad, a llamarla, al contiguo caserío "Perune-zar", donde él mismo había nacido.

Los informadores de los lugares en los que la lengua agoniza, son lógicamente personas de edad muy avanzada, de más de 80 y 90 años, incluso hemos tenido alguna informadora centenaria.

No basta con encontrar vascófonos originarios de un lugar. Es necesario para nuestro objeto, que conserven con la máxima fidelidad las formas verbales típicas de la subvariedad. A veces, sus hijos, que han aprendido la lengua, "en casa, de niños", ya no emplean esas formas típicas.

En algunos casos, Artola ha encontrado al último vascófono válido de un lugar, lejos de su aldea natal, a veces despoblada e incluso en ruinas en el momento actual.

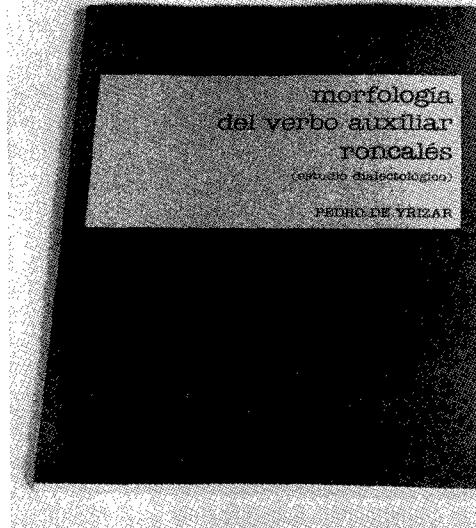
En otras ocasiones, los escasísimos ancianos vascohablantes se encuentran en sus pueblos, pero están aislados y rodeados de una numerosa población totalmente castellana y es preciso descubrirlos, como tuvo que hacer Ondarra, con la ayuda del padre Julián de Yurre, para recoger las formas verbales de Alsasua y Olazagutía, para lo cual, en las vacaciones de 1980, se trasladó al Seminario Menor Capuchino de la primera de esas poblaciones. La tarea en su pueblo natal, Bacáicoa, fue algo menos ardua, dentro de la dificultad que esta investigación presenta en los pueblos de la Burunda, salvo Urdiáin, donde gracias indudablemente a la labor de Satrustegui —asimismo colaborador en este trabajo— la lengua se conserva viva y hablada por la práctica totalidad de la población.

Cuando empecé a estudiar el dialecto alto-navarro septentrional, pude darme cuenta de que eran muy escasos los datos sobre sus formas verbales. Unicamente de la zona guipuzcoana (Irún, Fuenterrabía, Oyarzun, Rentería y Lezo), había una amplia información (conjugaciones completas de los tres primeros pueblos, por Azkue; conjugaciones casi completas del auxiliar transitivo de los cuatro

primeros pueblos, por Bähr; las "Observaciones" de Bonaparte sobre el vascuence de Irún, Fuenterrabía, etc.). Del resto de todo el dialecto, apenas nada. Si exceptuamos la conjugación del valle de Larraun (en conjunto) de Inza y el artículo de C. Izaguirre sobre el vascuence de Ulzama, sólo había, cuando iniciamos nuestra investigación, algunos datos de Bonaparte y los generales de Navarra, de Inza, a los que nos hemos referido anteriormente, y muy poco más.

De algunos pueblos conseguí datos e incluso conjugaciones completas, proporcionadas por diversos colaboradores (todos los cuales lógicamente son citados en sus lugares correspondientes), pero de una parte considerable del territorio del dialecto alto-navarro septentrional la información de que disponía era insuficiente para el pleno conocimiento de las conjugaciones completas, con sus formas alocutivas, de todas las variedades de dicho dialecto, lo que sólo se pudo conseguir con las profundas exploraciones de Koldo Artola en toda la zona.

En 1985, publicó Gaminde su *Aditza Ipar Nafarreraz*, en tres tomos, que contiene gran número de flexiones indefinidas de 75 pueblos navarros, de los que 54 están incluidos en el dialecto alto-navarro septentrional. Anteriormente Gaminde me había enviado parte de lo publicado en esta obra; pero, sobre todo me proporcionó —de muchos de dichos pueblos— numerosas formas alocutivas que, lógicamente, no estaban incluidas en aquellos tomos.

En el dialecto alto-navarro meridional, hay que distinguir dos zonas: la septentrional, colindante, en su mayor parte, con el alto-navarro septentrional, en la cual todavía se encuentran vascófonos. Tres de los pueblos incluidos en el libro antes mencionado de Gaminde, pertenecen a este dialecto. Aparte de esta información y de las conjugaciones de Eugui, Iragui y Cía., proporcionadas por Emilio Linzoain y de las formas verbales de pueblos de los valles de Esteribar y Erro, publicadas por Gaminde, en su "Esteribarreko Aditzak", sólo disponíamos de algunos datos proporcionados por diversas colaboradores. Todo el resto de la información de esta zona ha sido recogida por Koldo Artola.

En cuanto a la zona meridional de este dialecto, en la que se ha perdido la lengua, todos los datos, salvo los recogidos por Bonaparte, proceden de documentos antiguos.

Respecto al dialecto roncalés, tenemos, por un lado, los datos de Bonaparte, entre los que es fundamental la conjugación completa del verbo auxiliar de Vidágoz; los escritos de Hualde y, después, los trabajos de los investigadores, ya en el siglo XX: Azkue (incluso las cartas de Mendigacha); el equipo Beloqui, Elosegui, Sansinenea y Michelena; C. Izaguirre; los hermanos Estornés Lasa (Bernardo y José); Alastuey y Artola.

Continuando con la forma en la que se exponen los datos de cada subvariedad diremos que a las fuentes siguen los "Cuadros" que contienen la conjugación completa del modo indicativo de los verbos auxiliares, intransitivo y transitivo. Estos cuadros constituyen el núcleo medular de la obra.

La descripción de la subvariedad termina con el capítulo dedicado a las "Observaciones", en el que, además de las notas de todo género (pronunciaciaciones, frecuencia relativa del uso de las formas verbales, advertencias de los colaboradores y de los informadores, etc.), se recogen las variantes de las flexiones contenidas en los "Cuadros", empleadas en los diversos pueblos de la subvariedad. Estas variantes permiten apreciar las diferencias, a veces muy sensibles, que existen entre lugares de la misma subvariedad o entre viejos y jóvenes de una misma familia, o entre labradores y pescadores, etc.

Y ya, no me queda más que darles a ustedes las gracias, por la paciencia con la que me han escuchado.

NAZIOARTEKO DIALEKTOLOGIA BILTZARRA. AGIRIAK (Iker 7)

Bilbo, 1993ko apirilaren 2a

E. Knörr

Pozik aurkezten dugu egun liburu hau, *Nazioarteko Dialetkologia Biltzarra. Agiriak* deritzana, **Iker** sortaren zapigarrena.

Sorta hau, jakina denez, beste Biltzar baten agiriez zabaldu zen. Euskalarien Nazioarteko Jardunaldiak 1980ko abuztuan egin ziren, eta hurrengo urteko abenduan kaleratu ziren agiriak. Gure esker ona lan neketsu honetan aritu direnei.

Liburu gotorra da hau. Euskaltzainburuaren aitzinsolasaren ondoren, biltzarraren kronika, 35 hitzaldi eta txosten, mapa ugarisko, laburpenak, argazkiak, ikerlarien helbideak eta eratu zen Bonaparteri buruzko erakusketaren katalogoa. Denetara ia 800 orrialde. Bada, jakina, zer irakur eta zer hausnar.

Biltzarrak zuen helburua, hots, ikerlariak bilduz (Akademien xede nagusia, anitzetan errepikatu denez) egungo dialektologia zertan zen aztertza, hizkuntzalritzaren adar garrantzitsu honen oraingo egoera ikustea, ederki bete zen. Ezin zitezkeen alorren zoko guztiak ikus eta mira. Baina liburu hau eskuetaratzent duenak bakanka baizik hartzen den argibidea hartuko du.

Orain, beraz, ikerleak, ikasleak edota dialektologian eta hizkuntz geografian (hizkera urtetsua erabiltzea zilegi bada) interesa duenak eskumenean du Biltzarraren fruitua. Lan-tresna da egun plazaratu dena, Europa zabaleko dialektologiaren berri oparo ematen duena. Kondairak, egoerak, metodologiak, aurkera handia da hemen eskaintzen dena.

PRESENTACION DE LAS ACTAS DEL CONGRESO INTERNACIONAL DE DIALECTOLOGIA *(Iker 7)*

Es sabido que el primer volumen de esta colección *Iker* reunió las actas de los Encuentros Internacionales de Vascólogos, que se celebraron en agosto de 1980. Este último volumen, el que hace el número 7, contiene las actas del Congreso Internacional de Dialectología, celebrado en Bilbao en octubre de 1991, para conmemorar el centenario del insigne dialectólogo y notable vascólogo Louis-Lucien Bonaparte.

Una amplia representación de profesionales europeos se dieron cita en aquella ocasión, atendiendo a la llamada de nuestra Academia. Durante varios días se pudo presentar un cuadro, necesariamente incompleto, naturalmente, pero muy rico, de la situación de la dialectología europea y contrastar las diferentes experiencias en este importante campo de la lingüística. Hay que mencionar, por ejemplo, la intervención de 16 especialistas del Atlas Románico Europeo y del Atlas Linguarum Europeae. Euskaltzaindia, que lleva adelante el proyecto del Atlas del País Vasco, no puede sino repetir el agradecimiento hacia todos los investigadores que con su generosa contribución han enriquecido este volumen, en adelante ya de referencia obligada.

Gotzon Aurrekoetxea y Xarles Videgain, de la Comisión del Atlas Lingüístico del País Vasco, se han ocupado eficazmente de la edición de este libro. Para ellos también el agradecimiento de nuestra Institución.

Las ponencias y comunicaciones fueron leídas en cuatro idiomas (euska, castellano, francés e inglés) y así vienen expresadas también en el libro. Los ponentes que representan a 19 universidades europeas y a 5 instituciones (CNRS, CSIC, Instituto da Lingua Galega, Sociedad Aranzadi, Euskaltzaindia), son responsables de investigaciones dialectológicas correspondientes a Bretaña, Castilla-La Mancha, Cataluña, Córcega, Galicia, Gascuña, etc.

Uno de los objetivos del congreso fue el de contrastar el trabajo de investigación que sobre los dialectos vascos está realizando Euskaltzaindia y la puesta en común de las diferentes metodologías que se están empleando para la elaboración de los atlas lingüísticos. Para ello, se contó con la presencia de 16 especialistas en la confección de estos atlas, entre ellos los responsables del Atlas Románico Europeo y del Atlas Linguarum Europeae. Los atlas lingüísticos señalan la evolución del idioma en los diferentes espacios por lo que son instrumento básico e imprescindible en el campo de la geolingüística.

La opinión favorable expresada por los especialistas convocados respecto al trabajo de investigación de Euskaltzandia y su metodología fue unánime y el nivel científico logrado en las jornadas del Congreso ha servido para que éste haya tenido gran difusión. Esperamos que el libro *Iker 7* sea recibido con el

mismo interés ya que algunos de sus artículos son de referencia obligada en medios especializados.

Gotzon Aurrekoetxea y Xarles Videgain son los responsables de la Comisión del Atlas Lingüístico del País Vasco, miembros de las distintas comisiones organizadoras del Congreso y responsables de este libro.

**NAZIOARTEKO DIALEKTOLOGIA BILTZARRA. AGIRIAK
(Bilbo, 1991-10-21/25) LIBURUAREN AURKEZPENA**

Bilbo, 1993-04-02

Xarles Videgain

Argitaratzen den liburu honek biltzen dituen artikuluak aurkeztuak izan ziren Bilbon, 1991ko urrian Euskaltzaindiak antolatu zuen Nazioarteko Dialetologia Biltzarrean. Beraz liburua kongresuaren emaitza dela erran genezake, kongresuan erran zirenak orain idatzirik agertzen baitira. Bere garaian oihartzunik izan bazuen kongresuak, nahi genuke interes bera piz lezan liburu honek Euskal Herrian eta Europaren linguistikaz axolatzen den irakurlegoagan.

Gaingikori liburuaren egitura, artikuluen egileak eta gaiak aipatu nahi genitzuke.

Zer erran liburuaren itxura eta mamiaz? Euskaltzaindiak garatzen duen **Iker** deitutako liburu-bilduman sartzen da, liburu lodia da kasik 800 orrialde baititu, argazki, eskema eta koloretako mapak barne. Horrela antolatua izan da kapituluz kapitulu: aurkibidea lehenik emaiten da eta gero Jean Haritschelhar euskaltzain-buruaren aintzinsolasoa, eta kongresuaren kronika. Ondotik liburuaren mamian sartzen da 35 artikulutan (Hans Goebrek eta Michel Continik bi artikulu eginik). Gero argazkiak, txostengileen helbideak eta Louis-Lucien Bonaparteri buruzko katalogoa.

Koloreak baliatzea abantaila handi izan da bereziki dialektometriak lortzen dituen emaitzak askoz garbiagoak eta erakargarriagoak daudelakotz. Margoak ez dira horrelako liburuetañ usu izaten —gastuengatik bistan da— eta Euskaltzaindiari eskerrak emaiten dizkio Hans Goebrek artikuluan berean.

Liburuaren prestaketa Gotzon Aurrekoetxearen eta Xarles Videgainen gain eman zuen Euskaltzaindiak. Liburuaren ahal bezain laster kaleratzeko harts genuen desafioa uste dugu irabazia izan den, laster ibiltzeak ekartzen ohi dituen ezbeharrek ez baitute liburuaren itxura aldatzen. Erran gabe doa ez dugula sinesten inprimategietañ bizi omen diren barbalot eta iretxoetan: bestela erranez liburuaren testuan diren huts tipografikoez guhaur gara hobendun.

Lau mintzairak baliatuak izan ziren kongresuan eta horrela agertzen da liburuaren: euskara (13 artikulu), espainiera (5), frantsesa (14 kontuan harturik Austria-rra, Alemanak eta Italianoak frantsesez ari izan direla), ingelesa (3). Artikulu bakoitzak bere laburpena badauka.

Kongresuaren helburua zen gaurko dialektologian ezagunak diren ikerlariak honat etor-araztea beren lanaren berri eman zezaten eta harremanak sort zaitezen hemengo eta kanpoko ikerlarien artean. Bilatu helburuak bete dira anitz ikas baitezakegu eman diguten lanetatik eta ikerlarien arteko harremanak anartean sendotuz joan baitira.

Gerta zitekeen ikerlari zenbaitek gai bera tratatzea eta errepikapenak izatea artikulu batetik bestera. Gure uez ez gara zepo horretan atzemanak izan eta liburuan dauden artikuluak elgarren osagarritzat dauzkagu. Euskal Herritik kanpo dialektologian gaur zer proiektu erematen diren jakin nahi baikuenen, leku desberdinako ikerlariengana joan ginen. Hori kongresu-aintzineko hautaketa zaila izan zen baina egin hautuaz ez gara damutzen. Egia erran beren alor zientifikoeitan zabaldu ildoengatik aski famaturik diren ikerlariek gure gomita onartu ondottik ez zuten hitza jan eta nehor ez zen saltatu Bilboko "bost egun gogoangarri" horietan. Izan ere, badira bakan zenbait beste nonbait egon beharrez guregana etortzerik ez zutela hatsarretik abisua eman zigutenak, hala nola Alvar eta Quiilis jaunak.

Horra beraz nondik etorri ziren ikerlariak:

Unibertsitateak: Bamberg, Paris-Sorbonne, Grenoble, Florentzia, Tolosa, Santiago de Compostela, Bordele, Essex, Niza, Corte, Barzelona, Pabe, Brest, Salzbourg, Koloña, Aix-en-Provence, Berne, Deustu, Euskal Herriko Unibertsitatea; orotara 20 Unibertsitate, beraz batzutan ordezkari bat baino gehiagorekin.

Erakundeak: CNRS, CSIC, Instituto da Lingua Galega, Aranzadi, Euskal-tzaindia. Bere gain ari den ikerlaririk izan zela ere gehitu behar da.

Orohar Europako komunitate zientifikoaren ordezkari-multzo ona etorri zen Bilbora eta horrek balioa demaio liburuari.

Gutartean nondikako jendea geneukan aipatu ondoan, gaiak berak gelditzen zaizkigu azaldu-beharrekoak. Kongresuaren xede nagusia zen, jadanik erran bezala, dialektologiaz eta geolinguistikoaz egiten diren lanen hobeki ezagutzea: berezikiago hizkuntzek eremuaren arabera jasaten dituzten aldaketan ikertzeko baliazten diren metodologia desberdinak.

Horrek ez du erran nahi euskararen historia edo diakronia bazter utzi ditugunik: horren leuko dira Beñat Oihartzabal, Txomin Peillen, Juan Antonio Letamendia, Txomin Sagarzazu, Jose Mari Etxebarria, Patxi Salaberri eta Xabier Erizeren artikuluak. Ez genuke ahantzi nahi Louis-Lucien Bonapartezen egin bi artikulu mamitsuak, Jose Antonio Arana Martijaren eta Wolfgang Vierecken lumatik.

Baina nahitaez dialektologia diziplinen arteko ikersaila izanik, toki bat badaukate liburu honetan dialektokogiai lotuak zaizkion alorrekin, soziolinguistikak gonoraztze, Martin Haase, Peter Trudgill eta Pilar García Moutonen artikuluetan. Bestalde dialektologiak linguistika orokorrarekin izan dituen eta badituen harreman mugituen berri eman zuten Georges Rebuschi, Karmele Rotaetxe eta Xabier Falcon irakasleek. Harreman mugituak diogu, beti entzun baitira erasiak dialekto logiaren kontra baizik eta datuz aberats bezain murritz dela teoriaren aldetik.

Halere dialektologiak hizkuntzen alderdi berezi bati emaiten dion tratamendua azterturik agertzen da, izan dadin morfoloziaz, fonetikaz, morfonologiaz,

prosodiaz, joskeraz, Ulrich Lüders, Rosa Miren Pagola, Philippe Dalbéra, Michel Contini eta Jean-Baptiste Orpustanen lanetan. Ekartzen duen berritasunarengatik, arreta berezi bat hartzen du Continik geoprosodiaz obratu aurkezpena. Bizirik diren hizkuntza guzietan polimorfismoaren pisua ezin hobeki erakusten du Jacques Allières gaskoin euskalariak; gaur natur-zientzietan aipu den biodibertsitate aberasgarria hizkuntzetan ere badagoela frogatzten du.

Ahoskotasuna, oralitatea zen argitan eman nahi genuen beste gaia, are gehiago bere hizkuntzan hain guti idatzi duen gu bezalako herrian, eta zinez aipamena merezi du Kortzegatik jin Marie-José Dalbéra-Stefanaggik egin artikuluak ahozko hizkuntzak jasaiten duen mespretxua suntsitu-beharraz. Ez dira hortik urrun ibili Jean Noël Pelen eta Juan Manuel Etxebarria —azken hau bizkaieraren inguruan— etnotestuen interes zientifikoa ez dela gutietsi behar idazten dutelarik.

Dialektoen lexikoan antropologiak duen garrantzia erakusten du Xarles Videgainen artikuluak baina ber ildotik gaur Europan pilpil dagoen eztabaida adarretatik hartzen du oso dokumentatua den Mario Alineiren lanak: Indoeuropatarren auzia eta Renfrew bezalako arkeologoen inguruan sortu Europako dialektoen historiari buruzko ezadostasuna maisuki tratatzen du “Atlas Linguarum Europae” proiektuaren buruzagiak.

Garrantzi berezi bat eman zaio Atlassintzari eta artikulu andana batek atlas frangoren ezaugarrriak arakatzen ditu hurbileti. Zergatik ote? lehenik azken bulta honetan atlas desberdin anitz egiten ari baitira metodologia eta tresneria berriztatuak baliatuz eta bigarrenekorik Euskaltzaindiaren eta CNRS babesean egiten dugun Euskal-Herriko Hizkuntz-Atlas berankiorraz nolako iritza emango zuten horretan trebatuak diren ikerlariek jakin nahi baikuenen. Ohartaraz dezagun atlas bat egiten dela ikusteko nola aldatzen den hizkuntza bereziki eremuaren arabera eta atlasak direla geolinguistikaren oinarrizko tresnak.

Horregatik bazeuden orotara 16 atlasegile kongresuan ez bata guti. Ondoko eremuetan modu desberdinetan egin edo egiten ari diren Atlasen buruzagien artikuluak irakur daitezke liburuan: Katalunia, Galizia, Gaziela-Mantxa, Euskal Herria, Bretainia, Korsika, Gaskonia Herria, Ladin Herria eta Europa mailan egiten diren Hizkuntza Erromanikoen Atla eta Atlas Linguarum Europae (honen burua, Mario Alineik, eta idazkaria den W. Vierekek parte hartzen dute liburuan).

Nolako metodologia derabilaten azaltzen da. Ezinbestekoa den izoglozaren kontzeptua zehazki agertzen du Joan Venyk. Español estaduan egiten diren atlaseei begirada zabal bat emaiten die Manel Gonzálezek, Fermin Leizaolak “Euskal Herriko Atlas etnolinguistikoaren” eritzi nausiaik biltzen dituelarik. Francisco Fernandez Reyek informazio aberatsa dakar galizierazko aditzaz egin Atlasz. Informatikaren beharra nehork ez du gehiago dudan ezartzen, datuen tratatzeko dakarren aintzinamenduengatik. Jean-Louis Fossaten lan trinkoa irakur daiteke. Datuen informatizazioaz bi artikulu importantsa Jean Le Dük eta Gotzon Aurrekoetxeak eginik, azken hau Euskal Herriko Hizkuntz Atlasak daramilen datu-sarreraren osotasunaz eginik.

Azalpen bikuna egin du prestilio handiko Salzburgoko Hans Goebrek: artikulu batean dialektometriaren ekarpena izariz erakusten du; bestean egin berri

duen atlas akustikoa aurkezten du. Zinez gogoa emaiten du berak egindakoa guhauk lantzea bildu ahozko euskal dokumentuekin.

Beste bi atlas nagusi aipatzen ditugu. Alde batetik "Hizkuntza erromanikoen Atlasa", haren berri ematen baitu Michel Continik, bestalde "Atlas Linguarum Europae" Europako dialektoguzkiak kontuan hartzen dituen obra erraldoia. Egia erran pena da ez baikenion Mario Alineiri eskatu beste txostenik presta zezan Atlas horrek hartu duen hedaduraz eta hautatu dituen berriztasunez.

Sobera harrotu gabe, baina pozik aitortzen dugu hemen —liburuan ez baita aipatzen— Euskal Herriko Hizkuntz Atlasa hartu duen bideari dialektologoek oniritzia eman diotela ohartu baitira uste baino bilketa sakonago eta zehatzago bururatu dugula. Ondorioz kongresuan ikerlari anitzekin hasi genituen harremak eta elkarlana sendotuz baizik ez dira joan kongresutik landa.

Azken hitza: orohar artikuluak elgarren osagarriak direla iduritzen zaigu nahiz denak dauden eginik dialektologiaren inguruan. Haietarik zenbait dudarik gabe erreferentzi-artikuluak izanen dira hemendik aintzina. Ez ahantz iturri ona izanen dela ematen dituen 600 erreferentzia bibliografikoekin.

Orokorki, gaur dialektologiak zertan kausitzen duen eta zertan hutsegiten duen neurri handi batez susma daiteke liburu honen irakurtzearekin.

Badira arai ixilpean egon diren gaiak; gogora etortzen zaigu adibidez dialektologiaren eta biogenetikoaren arteko gai beroa, Cavalli-Sforza, Piazza eta Michel Continiren inguruan garatzen dena: noizbait lotuko gatzaitzio horri. Hizkuntza estandarren eta dialektoen arteko dialektika ez dugu sakonki gaitzat horri. Alineik Atlas linguarum Europae proiektuan bultzatu duen motibazio semantikoaren arazoa ere ez. Joskera beti bezala bazter egon da. Mugatu-beharra zegoen zernahi gisaz.

Baina alderdi onak nagusi dira: soziolinguistikoaren ekarpenari idekia izan da kongresua, informatizazioren eta sailkapen-metodologiaren beharra agerian emana izan da, datuen aurkezpena atlas akustiko batek nola berriztatzen duen entzun eta ikusi dugu, entonazioaren garrantzia markatua izan da; azkenik deskripzio hutsean hikatu gabe interpretazioko bideetan barna ausartu behar dela nabari da. Gai horietan guztiengan, dialektologia agertzen da kanbiatzen ari den diziplina autonomo gisa nahiz on duen auzoko alor zientifikoekin harreman estuetan egotea.

Beraz liburu hau, agian sobera idor izan gabe, kongresuaren fruitu huntu dela idurituko zaio irakurleari.

PRESENTATION DE L'OUVRAGE:

Nazioarteko Dialektologia Biltzarra. Agiriak. Bilbo, 1991-10-21/25 [Actes du Congrès International de Dialectologie, Bilbao 21/25-10-1991]

Bayonne, le 04 avril 1993

Xarles Videgain

Le livre que nous présentons aujourd'hui à Bayonne recueille les articles qui furent présentés à Bilbao lors du congrès international de dialectologie organisé par Euskaltzaindia en octobre 1991. Nous pouvons penser que si le congrès lors de son déroulement obtint l'assentiment de tous, cet ouvrage éveillera le même intérêt dans le public cultivé et en particulier auprès de ceux qui en Pays Basque ou dans la communauté scientifique européenne sont désireux de s'informer sur les travaux actuels de linguistique et tout particulièrement de géolinguistique.

Ce gros ouvrage de près de 800 pages dont diverses photographies et cartes en couleurs fait partie de la collection **Iker** [recherche] développée depuis plusieurs années par l'Académie de la langue basque. Après quelques mots d'introduction de Jean Haritschelhar, président de l'Académie, puis une chronique du congrès, le cœur de l'ouvrage est constitué par les 35 articles qui ont fait l'objet de conférences ou communications lors du congrès. Suivent des photographies, témoignages du congrès, et un catalogue relatif à l'exposition consacrée à Louis-Lucien Bonaparte, considéré comme fondateur de la dialectologie en domaine basque.

Le fait d'utiliser la couleur dans la cartographie est certainement un avantage auquel on ne recourt pas fréquemment dans ce genre d'ouvrage et qui est dû à l'effort particulier consenti par Euskaltzaindia. Les articles relatifs à la dialectométrie y ont beaucoup gagné de leur valeur démonstrative.

Les éditeurs de l'ouvrage sont Gotzon Aurrekoetxea et Xarles Videgain que l'Académie avait chargés de réaliser ce travail. Nous avons tenté d'opérer le plus vite possible et nous sommes heureux de pouvoir déjà présenter cet ouvrage, grâce à la collaboration de tous.

Lors du congrès, 4 langues constituaient les langues de travail mais nous disposions alors d'un système de traduction simultanée; ici ces 4 langues sont reprises avec 13 articles en basque, 5 en espagnol, 14 en français et 3 en anglais, chaque article étant précédé d'un bref résumé.

Il faut rappeler quel était le but du congrès: réunir des chercheurs connus aujourd’hui pour leurs travaux en dialectologie, pour qu’ils nous informent de leur travail et en particulier de leur méthodologie, et pour que des relations puissent s’établir entre ces spécialistes et les dialectologues du Pays Basque. Nous pouvons dire que ce but a été atteint puisque si nous avons beaucoup appris de leurs interventions les relations se sont développées par la suite lors de différents projets tels que l’Atlas des langues d’Europe.

Le risque était grand que des intervenants traitent le même sujet et qu’il y ait donc doublon. Nous croyons avoir évité ce piège et nous tenons les divers articles pour complémentaires. Nous avions invité des chercheurs d’horizons divers comme le montre la liste des Universités représentées.

Voici d'où venaient les intervenants:

— Universités de Bamberg, Paris-Sorbonne, Grenoble, Florence, Toulouse, Saint Jacques de Compostelle, Bordeaux, Essex, Nice, Corte, Barcelone, Pau, Brest, Salzbourg, Cologne, Aix-en-Provence, Berne, Deusto, Université du Pays Basque, soit 19 universités représentées.

— Institutions telles que le CNRS, le CSIG, l’Institut da Lingua Galega, Aranzadi et bien entendu Euskaltzaindia sans compter quelques chercheurs à titre individuel.

Il faut maintenant aborder les sujets. Nous voulions savoir ce qui se fait aujourd’hui en dialectologie et géo-linguistique, étudier quels sont les changements linguistiques en fonction de l'espace.

Ceci ne veut pas dire que nous ayons complètement éliminé la diachronie, c'est-à-dire l'histoire de la langue basque; on en verra la preuve dans les divers articles de Befiat Oyarzabal, Txomin Peillen, Juan Antonio Letamendia, Txomin Sagarzazu, Jose Mari Etxebarria, Patxi Salaberri et Xabier Erize. Nous proposons aussi deux articles importants sur Louis Lucien Bonaparte, l'un par Jose Antonio Arana Martija sur les diverses classifications des langues d'Europe opérées par le prince et un autre article sur la dialectologie anglaise et Bonaparte produit par Wolfgang Viereck qui est secrétaire de l'Atlas européen.

En dehors de cet aspect historique, la dialectologie étant nécessairement une science inter-disciplinaire, nous avons accordé une place à d'autres domaines qui sont liés à la dialectologie tels que la sociolinguistique et l'on verra les articles de Martin Haase, bien connu ici, qui a travaillé sur basque et gascon, de Peter Trudgill, de prestige international reconnu et Pilar Garcia Mouton. Nous avons aussi traité des rapports parfois difficiles que la dialectologie entretient avec la linguistique générale, dans les articles de Georges Rebuschi, Karmele Rotaeche et Xabier Falcon; relations difficiles parce que l'on dit toujours que la dialectologie est riche en faits mais pauvre en analyse théorique, en interprétation et qu'on a souvent comparé au baiser de la mort ses relations avec la linguistique théorique.

Cependant d'autres articles étudient un aspect particulier de la langue, que ce soit la morphologie, la phonétique, la morphologie, la prosodie, la syntaxe dans les articles de Ulrich Lüders, Rosa Miren Pagola, Philippe Dalbéra, Michel Contini et Jean Baptiste Orpustan. J'insisterai sur l'apport de l'article de Contini

quant à la géo-prosodie. D'autre part, Jacques Allières bascologue, professeur à Toulouse, fournit un article important sur le poids du polymorphisme; aujourd'hui où l'on parle de bio-diversité en sciences naturelles il est important de montrer que ce phénomène existe aussi dans les langues.

Nous voulions aussi parler de l'oralité qui est d'autant plus importante dans un pays comme le notre où on a peu écrit, et de ce point de vue l'article de Marie José Dalbéra-Stefanaggi sera un article de référence et contribuera à détruire le préjugé ou le mépris dans lequel est tenue souvent l'oralité. Sur la même longueur d'onde on trouvera les articles de Jean-Noël Pelen et Juan-Manuel Etxebarria —celui-ci autour du biscayen— et qui ont montré quel était l'intérêt scientifique des ethno-textes.

Xarles Videgain présente un article sur le lexique et les conditions nécessaires d'une enquête féconde. J'insisterai sur un article de Mario Alinei qui traite des rapports de la dialectologie avec l'archéologie et l'anthropologie et qui d'une certaine manière apporte une contribution importante à la polémique qui a surgi aujourd'hui autour des travaux de l'archéologue Renfrew sur la place des indo-européens et sur la date des fractures dialectales en Europe. Mario Alinei est le directeur de l'Atlas Linguistique Européen.

Puisque nous parlons d'Atlas, il faut dire que c'est certainement l'atlas, la fabrication de l'atlas linguistique qui a retenu la plus grande importance lors du congrès. Pour quelles raisons? Tout simplement parce qu'alors que Euskaltzaindia avec le concours du CNRS est en train de réaliser tardivement mais, nous l'espérons, avec des moyens modernes, un Atlas Linguistique du Pays Basque, nous voulions savoir quel était l'état de la question dans les Atlas voisins récemment réalisés ou en cours de réalisation. Notre Atlas est tardif et l'avis des spécialistes nous était nécessaire. Je rappelle qu'un Atlas Linguistique sert à étudier la variation linguistique surtout en fonction de l'espace et que l'Atlas Linguistique est un outil essentiel de la géolinguistique.

Aussi avions-nous invité 16 auteurs d'Atlas lors du congrès. Voici quels sont les espaces linguistiques étudiés dans ces Atlas: Catalogne, Galice, Castille-Mancha, Pays Basque, Bretagne, Corse, Pays Gascon, Pays Ladin, puis 2 Atlas plurilingues, *l'Atlas des Langues Romanes et l'Atlas Linguarum Europae* [Atlas Linguistique des Langues d'Europe] dont le président Mario Alinei et le secrétaire Wolfgang Viereck ont participé au congrès et donc à cet ouvrage.

Ils ont expliqué les méthodes suivies. C'est ainsi que, l'on trouvera un remarquable article du catalan Joan Veny sur le concept-clé d'isoglosse, un bon panoramique sur la réalisation des Atlas hispaniques par Manuel González; Fermin Leizaola donne aussi les caractéristiques principales de "l'Atlas ethnolinguistique du Pays Basque". Enfin Fernandez Rey informe sur l'Atlas de Galice dont une caractéristique est qu'il a commencé non pas par le lexique mais par la morphologie verbale. Dans la fabrication des Atlas aujourd'hui plus personne ne discute l'intérêt de l'informatisation et nous avons plusieurs articles sur ce domaine: l'un du toulousain Jean Louis Fossat dans un travail extrêmement serré, puis deux articles sur l'informatisation des données, l'un par Jean Le Dù, sur l'informatisation des Atlas en France en général, et l'autre de mon collègue

Gotzon Aurrekoetxea sur l'informatisation de l'Atlas Linguistique du Pays Basque qui a montré ainsi que la collecte faite était extrêmement complète.

Il faut accorder une importance particulière aux deux articles de Hans Goebl, de Salzburg, dont le prestige est bien connu. Son article est une synthèse remarquable avec l'appui d'une cartographie en couleur qui intéressera d'autres lecteurs que les linguistes eux-mêmes. Il présente aussi un Atlas parlant ou Atlas acoustique qui fait que les données phonétiques enregistrées sur magnétophone auprès des locuteurs sont directement restituées au public sans passer par l'intermédiaire de l'écrit dont on sait qu'il opère toujours une certaine réduction; voir que ce projet fonctionne donne des idées et en particulier nous permet de penser que l'on pourrait réaliser les mêmes choses à partir des documents oraux recueillis en domaine basque, ne serait-ce qu'à titre d'échantillon.

J'ai parlé des deux autres Atlas; pour l'Atlas des Langues Romanes les caractéristiques en sont données par Michel Contini; par contre, Mario Alinei n'a pas parlé de l'atlas linguistique européen; j'ai déjà abordé son article et c'est peut-être un des regrets que nous pouvons avoir de ne lui avoir pas demandé d'intervenir sur justement les nouveaux apports de cet important Atlas, mais nous étions limités par le temps.

Nous devons dire que l'accueil fait par les chercheurs à l'Atlas Linguistique Basque a été bon parce qu'ils se sont rendus compte que, quoique tardif, cet Atlas possédait une méthodologie solide avec une collecte de matériaux extrêmement riche. D'autre part, ce congrès et cet ouvrage nous ont permis de développer des relations avec divers chercheurs européens et ces relations vont se continuer.

J'ai déjà dit tout à l'heure qu'au total nous considérons les divers articles comme complémentaires quoique traitant tous bien sûr de dialectologie. Certains articles seront certainement pour le public étudiant des articles de référence dans la littérature sur le domaine. N'oublions pas non plus les 600 références bibliographiques présentes dans l'ouvrage.

De façon générale, nous pouvons dire que cet ouvrage est en quelque sorte un reflet des travaux d'aujourd'hui en dialectologie y compris dans les zones d'ombres, mais aussi dans les domaines où la réussite est plus certaine.

Je pense aux sujets que nous n'avons pas traités; en particulier les dernières recherches sur dialectologie et biogénétique à partir des travaux de Cavalli-Sforza ou Piazza et dans lesquels Michel Contini prend une part active. Un jour il faudra s'attaquer à ce domaine avec tous les problèmes que cela comporte. Nous n'avons pas non plus traité des rapports entre la langue standard et les dialectes; non plus du problème de la motivation sémantique qui constitue une grande originalité de l'Atlas européen. Comme d'habitude, la syntaxe a été aussi relativement négligée; on l'a dit, il fallait se limiter.

Je pense aux sujets que nous n'avons pas traités; en particulier les dernières montré une dialectologie qui reste ouverte à l'apport de la sociolinguistique, une dialectologie qui sait désormais utiliser avec profit les techniques de classification facilitées par l'informatisation. Nous avons pu voir qu'est déjà réalisé un Atlas

acoustique qui pourrait être imité ailleurs. Un domaine particulier comme celui de l'intonation et de l'accent a été aussi remarquablement développé. Finalement nous avons pu montrer que la dialectologie ne doit pas se limiter à la description des faits mais doit oser se lancer dans l'interprétation. Dans tous ces domaines la dialectologie apparaît comme une discipline autonome en relation étroite avec les domaines voisins.

De cette façon, nous croyons que cet ouvrage constitue le fruit mûr d'un congrès qui a été lui même un moment important dans la vie scientifique de ce pays et nous espérons qu'il ne sera pas trop aride pour le lecteur. Nous osons croire qu'il ne trahit pas l'intérêt des travaux actuels qui exploitent les immenses réservoirs culturels que constituent les dialectes européens.

1993. URTERAKO EUSKALTZAINDIAREN EGUTEGIA

Jose Luis Lizundia

Urtea ia amaitzean dago eta ohi bezala euskaltzainburuaren aginduz Zuzendaritzatik pasa eta beronek aztertu, ikutu eta onartu ondoren, Euskaltzaindiaren batzarrera dakart egutegiaren egitasmoa. Abiapuntu bezala, gaineratu behar dut egoitzan ekainean Zuzendaritza eta batzordeburu eta idazkariekin egindako bilkuraren onartutako ildo nagusiak kontuan izan ditudala. Baita ere bereziki datorren urtean, udazkenean, hasiko diren Euskaltzaindiaren 75. urteurrenen ospakizunak. Gainera, honetaz, erabaki batzuk hartuak ditu jadanik Euskaltzaindiak Maulen egindako iraileko batzarrean. Bestalde, ohi bezala, bibliografia zenbait arakatu ditut *Euskera* agerkaria, Luis Villasante, Santi Onaindia eta Nicolas Alzola Gere-diagaren literatura historiak, Jon Bilbaoren *Eusko Bibliographia* eta abar.

Ondorioz, hara hor, aurkezten dizuedan egutegirako ildo nagusiak, hots:

1. Euskaltzaindiaren sorrerako 75 urteak, barnean sartzen direlarik noski Arantzazuko Biltzarraren 25 urteak. Maulen irailean erabaki legez, urriaren 1 eta 2an izango lirateke hastapeneko ospakizunak Oñati-Arantzazun, bezperan, irailari dagokion hileroko bilkura eginez. Zer egin Oñatin eta zer Arantzazun oraindik zehazteko dago, zeren eta abenduko batzarrerarte batzordeburu bakoitzak eta Zuzendaritzak ekar baititzake iritziak. Seguru asko datorren urteko urrian hastapeneko pare bat eginkizun aski izango da.

Abendurako erabaki ziren hizkuntzen arteko *I Jagon Jardunaldiak*. Bertara deituko lirateke, besteak beste, hizkuntza akademia eta hizkuntza politikarako arduradunak. Horretaz ikus daitezke irailean erabakitaroko puntu nagusiak. Hauek egoitzan izango lirateke. Beraz, datorren urteko partean 75. ospakizunetan bi data hauetako ospatuko lirateke.

2. Euskalari idazle eta abarretan begirada bat eman eta ez dut ikusi lehen mailako mendeurrenienik. Beraz, ez dugu Oihenart, Bonaparte edo Larramendiren gisako “*Urliaren urterik*” 1993an. Hobe 75. urteurrenean murgiltzeko. Bigarren mailako hauetako aurkitu ditut, alegia:

Luis Gonzalez de Etxabarri Ibargutxi Ubiden 1893ko urrian jaioa eta erbestean hila. Hasierako arabar bietariko euskaltzain urgazlea (ikus *Euskera*, 1919. urtekoa eta eranskinak).

Bigarrena, Etienne Lapeyre 1840an Azkainen sortua eta 1893eko martxoaren 23an Baionan hila. Beraren liburu edo lan mardula *Kredo edo sinhesten dut*

esplikatua tituluduna. Aita Villasantek dioenez oso impresio harrigarria egin zion liburu honek euskararen aldetik. Euskaltzaindiak bere Euskararen Lekukoetan argitaratua du, 5. liburukia hain zuzen. Piarres Lafitte euskaltzainak zenak *Euskeria* 1976an, 111-114. orrietañ dakan haren bitzta.

Hirugarrena Antonio Andia Aranburu da. Gipuzkoako Urretxun jaioa, 1855tik hil arte Urnietako erretorea izana. Mikel Atxagak omenaldi bat antolatzea ongi ikusiko lukeela dio, idazle honetaz bidali didan fax baten. Urnietan, noski, bitzta han egin zuenez (ikus eranskina), baina 1894ko Urteberriñ hil zenetik ordurarte utz daiteke.

3. Datorren San Prudentzioetan, alegia, apirilaren 28aren inguruan irekiko da Gasteizen *Araba eta Euskara* izeneko erakusketa, Arabako Foru Diputazioak eratzen eta babesten duena. Horren komisario edo arduraduna Endrike Knörr probintzia horretako gure ordezkarria dugu. Oso eginkizun onuragarria izan daiteke Arabako euskalduntasuna nabarmentzeko. Beraz, hil horretako batzarrak Gasteizen egitea bidezkoa dirudi.

4. P. Salaburuk Maulen proposatu eta batzarrean onartu bezala, urtarrilaren 25ean beteko dira 75 urte Kosme Elgezabal diputatuaren proposamenez, gero Felix Landaburuk lagundurik, Bizkaiko Diputazioan Euskaltzaindia sortzeko proposamena aurkeztu zuela, jarraian beste hirurek ere onartuko zutena udazke-nean, eta Eusko Ikaskuntzaren Kongresuan Oñatin gauzatuko zena. Hain zuzen ere hau dio 1919ko *Euskerak*: “Orra azkenez, urrezko izkiz Euskaltzaindiak bere etxeko atari-gainean ezari bearko duan eguna: 1918ko urtarrilaren 25garrena. Egun artan, Bizkaiko Aldundiaren jauregian, Elgezabal’tar Kosme aldun biñañak euskeraz idatzitako atalbat bere kide argitsueri irakurri ta eskaiñ zien”.

Beraz, data hau ere sartu beharra dago jadanik urtarriñko batzarrean. Bestalde, bi urterik behin egiten ditugun Barne-Jardunaldiak, lehen hilabetetan egitea tokatzen da. Hain zuzen, 1979an Foruan egin zirenak, Bizkaian; 1981ean Loiolan, Gipuzkoan; 1983an Angoston, Araban; 1985ean Lekarozan, Nafarroan; 1987an Angelun, Iparraldean; 1989an Lazkaon, Gipuzkoan bigarrenez; 1991n Ziburun, Iparraldean bigarrenez. Beraz, Elgezabalen ospakizunekin batera orain egoitza badugunez bertan egitea proposatzen dizuet. VIII. Barne Jardunaldiak batzordeak berriztatzeako eta baita ere beste zenbait barne gai edo xede aztertzeko.

5. Iaz Euskaltzainburuak 4-4-3 sistema ezarri zuen, alegia, 4 bilkura egitea egoitzan, Bilbon, beste 4 Donostian edo Gipuzkoan eta beste 3rak, Araba, Nafarroa eta Iparraldean bana. Beraz, guzti honegatik bada 1993rako egutegi egitasmo hau aurkezten da:

— Urtarrilaren 29an, Bilbon, hileroko batzarreak egoitzan. Bertan Kosme Elgezabal eta Felix Landaburu diputatuak omenduz eta VIII. Barne Jardunaldiak eginez.

— Otsailaren 26an, hileroko batzarreak eta, agian, Pedro Yrizarren liburuaren aurkezpena, Iruñean.

— Martxoaren 25ean, hileroko batzarreak Donostian.

— Apirilaren 30ean, *Araba eta Euskara* erakusketarekin batera hileroko batzarreak Gasteizen.

- Maiatzaren 28an, hileroko batzarreak egoitzan.
- Ekainaren 25ean, hileroko batzarreak Donostian.
- Uztailaren 30ean, hileroko batzarreak Iparraldean.
- Irailaren 30ean, hileroko batzarreak Oñati-Arantzazun.
- Urriaren 29an, hileroko batzarreak egoitzan, Bilbon.
- Azaroaren 26an, hileroko batzarreak Donostian.
- Abenduaren 17an, hileroko batzarreak egoitzan, Bilbon.

EUSKALTZAINDIAREN AURKITEGIA

EGOITZA / SEDE

Plaza Barria, 15
Postakutxa / Apartado: 466
48005 BILBO / BILBAO

BULEGOAK / OFICINAS

Telf. 94-415 81 55
Faxa: 94-415 81 44
Arduraduna: Jose Luis Lizundia Askondo

AZKUE BIBLIOTEKA

Telf. 94-415 27 45
Faxa: 94-415 00 51
Arduraduna: Jose Antonio Arana Martija

ORDEZKARITZAK / DELEGACIONES

ARABA / ALAVA

San Antonio, 41
01005 VITORIA / GASTEIZ
Telf. 945-23 36 48; Faxa: 945-23 39 40
Ordezkaria: Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu

GIPUZKOA / GUIPUZCOA

Hernani, 15-Behea
20004 DONOSTIA / SAN SEBASTIAN
Telf. 943-42 80 50; Faxa: 943-42 83 65
Ordezkaria: Juan Mari Lekuona

NAFARROA / NAVARRA

Conde Oliveto, 2-2
31002 IRUÑEA / PAMPLONA
Telf. 948-22 34 71; Faxa: 948-21 07 13
Ordezkaria: Jose Mari Satrustegi

IPARRALDEA / PAYS BASQUE NORD

37 rue Pannecau
64100 BAIONA/BAYONNE
Telf. 07-33-59 59 45 59
Ordezkaria: Pierre Charriton

EUSKALTZAINBURUGOA/CARGOS ACADEMICOS Y EJECUTIVOS (*)

Euskaltzainburua/Presidente: Jean Haritschelhar

Buruordea/Vicepresidente: Juan Mari Lekuona

Idazkaria/Secretario: Endrike Knörr

Diruzaina/Tesorero: Jose Antonio Arana Martija

Iker Sailburua/Presidente Sección *Investigación*: Patxi Altuna

Jagon Sailburua/Presidente Sección *Tutelar*: Endrike Knörr

Bibliotekaria/Bibliotecario: Jose Antonio Arana Martija

Idazkariordea/Vicesecretario: Jose Luis Lizundia Askondo

Ekonomi-eragilea/Gestor económico: Juan Jose Zearreta

Eragile teknikaria/Coordinador: Pello Telleria.

Argitalpenen-eragilea/Ejecutivo publicaciones: Ricardo Badiola Uriarte

(*) Euskaltzaindiak 1992.eko abenduan eta 1993.eko martxoan onartua.

EUSKALTZAIN OSOAK / ACADEMICOS DE NUMERO

1. Patxi Altuna, E.U.T.G. Mundaiz, Apdo. 1359 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00.
2. Jose Antonio Arana Martija, Karmelo Etxegarai, 6, 48300 GERNIKA (Bizkaia), 94-625 07 01 (etxea); 94-415 27 45 (bulegoa).
3. Miren Azkarate, Antso Jakituna, 26-6 D, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 75 85.
4. Pierre Charriton, 3 impasse Port Neuf, 64100 BAYONNE/BAIONA, 59 59 81 27 (etxea); 07-33-59 59 45 59 (Ordezkaritza).
5. Jean Luis Davant, École d'Agriculture du Pays Basque, rue de l'Ursuya, 64240 HASPARREN/HAZPARNE, 07-33-59 29 60 20 (eskola); 07-33-59 28 14 14 (Urrustoi).
6. Xabier Diharce "Iratzeder", Abbaye Notre Dame de Belloc, 64240 URT/AHURTI, 07-33-59 29 65 55.
7. Jean Haritschelhar, Elorrieta, 24 route de Lamigotte, 64600 ANGLET/ANGELU, 07-33-59 03 85 06.
8. Alfonso Irigoien, Trenbideko Etorbidea, 2-5. B, 48013 BILBO, 94-442 27 70.
9. Xabier Kintana, Haritzekietat etxea. Askorbeko-Ugarte bidea, 5. Goierri-Martiartu 48950 ERANDIO, 94-464 88 00, Iuzapena 2080 (Euskal Herriko Unibertsitatea); 94-417 04 91 (etxea).
10. Endrike Knör, Mateo Múgica, 8-2. C, 01009 VITORIA/GASTEIZ, 945-22 38 03 (etxea); 945-23 36 48 (Ordezkaritza), (faxa): 945-23 39 40.
11. Federiko Krutwig, Berastegi, 1-2. ezk., 48001 BILBO, 94-423 78 87.
12. Antonio Maria Labayen, San Francisco, 35-principal., 20400 TOLOSA, 943-65 10 82.
13. Emile Larre, Curé, 64780 IRISSARRY/IRISARRI, 07-33-59 37 60 67.
14. Juan Mari Lekuona, Seminario Diocesano, Paseo Heriz, 82, 28008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 39 11; 943-42 80 50 (Ordezkaritza).
15. Beñat Oihartzabal, Bordaberria, 1 Rue de Hondritz de Haut, 64600 ANGLET/ANGELU, 07-33-59 42 23 48.
16. Francisco Ondarra, Erratzahar, 42, 31014 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-41 95 99.

17. Txomin Peillen, Ibarburu, 64560 SAINTE ENGRACE/SANTA GRAZI, 07-33-59 28 62 44; Faculté des Lettres de Pau, Avenue Poplawski, 64000 PAU/PABE, 07-33-59 92 32 41.
18. Pello Salaburu, Sarriena, 153, 48940 LEIOA, 94-464 21 24; Euskal Herriko Unibertsitatea/Universidad del País Vasco, 94-464 77 00; (faxa): 94-464 74 46.
19. Juan San Martin, Dato, 20-3., 01005 VITORIA/GASTEIZ, 945-13 51 18 (bulegoa); Prado, 11, 2 ezkerra. 01005 VITORIA/GASTEIZ, 945-23 08 07 (etxea).
20. Ibon Sarasola, Paseo Duque de Mandas, 37-1, 20012 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 33 40; Verdi, 143, 1, 08012 BARCELONA/BARTZELONA, 93-237 29 63.
21. Jose Mari Satrustegi, 31810 URDIAIN (Nafarroa), 948-56 29 06 (etxea); 948-22 34 71; (faxa): 948-21 07 13 (Ordezkaritza).
22. Luis Villasante, Arantzazuko Santutegia, 20560 OÑATI, 943-78 09 51; 943-78 33 70 (faxa).
23. Patxi Zabaleta, Amaia, 2, C, 1., 31002 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 71 39 (etxea); 948-22 84 71 (bulegoa).
24. Antonio Zavala, San Ignazio ikastetxea, 3059 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-29 95 00.

Oharra:— Frantziara deitzeko: 07-33- eta gero zortzi zenbakiak.

— Frantziatik deitzeko: 19-34- eta gero beste zenbakiak, salbu 9.

EUSKALTZAIN OHOREZKOAK / ACADEMICOS DE HONOR

1. Jacques Allières, 25, route d'Espagne, "L'Orangerie", 31300 TOULOUSE, 61 40 15 10; 61-89 09 38.
2. Jon Bilbao, Osabene Torrebarria, 5, 48990 GETXO, 94-460 42 83.
3. Julio Caro Baroja, Itzea, Altzate auzoa, 31780 BERA, 948-63 00 20; Alfonso XII, 50-7, 28014 MADRID, 91-420 22 61.
4. Iñaki Eizmendi "Basarri", Ntra. Sra. del Pilar, 10, 20800 ZARAUTZ, 943-84 15 37.
5. Bernardo Estornes, Secundino Esnaola, 13, 3. ezk., 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.
6. Jean Baptiste Etcheverry, Arditegia, 64250 CAMBO/KANBO.
7. Jon Etxaide Itharte, Paseo de Colón, 33-4 ezk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 78 18.
8. Justo Garate, Mitre, 574-4. A., Dpto. 1, 5500 MENDOZA (Argentina), 29 36 72.
9. Nils M. Holmer, Freninge 22:22, S-270 33 VOLLSJÖ (Suedia).
10. Jose M. Jimeno Jurio, Monasterio de Usun, 4-2. C esk., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 05 72.
11. André Martinet, 16 rue Pierre-Bonnard, 92260 FONTENAY-AUX- ROSES, 46 61 12 04.
12. Santiago Onaindia, Karmeldarren komentua, Larrea, 48340 ZORNOTZA, 94-673 00 88.
13. Rudolf de Rijk, Newtonstraat, 69, II, 1098 HA AMSTERDAM (Holanda), 20 93 56 50.
14. Carlos Santamaria, Buen Pastor, 13, 20005 Donostia/San Sebastián, 943-415297.
15. Martin Ugalde, Almirante Juan Allondo, Villa Carolina, A, 4. esk., 20280 HONDARRIBIA, 943-64 15 05.
16. Terence Harrison Wilbur, Departament of Germanic Languages, University of California, 90024 LOS ANGELES (USA).

17. Pedro de Yrizar, Lagasca, 54, 28001 MADRID, 91-576 63 93.
18. Augustin Zubikarai, Sabin Arana, 4, 4., 48700 ONDARROA, 94-683 02 87.
19. Guri Zytsar', VazaPsavela, VII Dem 5A, Kv. 31., TBILISI 38008 C.I.E./EBE, Mosku.

EUSKALTZAIN URGAZLEAK/ ACADEMICOS CORRESPONDIENTES

**Jesus Acha, Avda. Sancho el Fuerte, 96 Irrintzi, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA,
948-25 70 21.**

**Jose Antonio Aduriz, Ategorrieta hiribidea, 23-2., 20013 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-27 73 46; 943-47 33 77 (bulegoa).**

**M.ª Dolores Agirre, Urbieta, 5, 2., 20006 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-42 43 03.**

Eugenio Agirretxe, San Francisco, 2, 20800 ZARAUTZ.

**Gexan Alfaro, Librairie Zabal/Liburudenda, 52 rue Pannecau, 64100 BAYONNE/
BAIONA, 07-33-59 59 43 90.**

Jose Luis Alvarez Enparanza “Txillardegi”, Antso Jakintsua, 26, 9. D, Amara Berri, 20010 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

Xabier Amuriza, Andikoa auzunea, 48240 BERRIZ, 94-622 51 69.

**Pierre Andiazabal, Grand Séminaire, Avenue Darrigand, 64100 BAYONNE/
BAIONA, 07-33-59 63 33 40.**

Marcelino Andrinua, Abadetxea, 48212 MAÑARIA, 94-682 40 04.

Juan Apezetxea, Avda. de Guipúzcoa, 5, Villa Antonia, 31012 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-11 21 31.

Jose Mari Aranalde, San Ignazio auzunea, 9-l. D, 20400 IBARRA, 943-21 60 44.

**Xabier Aranburu, Miracruz, 28, A-4. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-27 97 04.**

Xipri Arbelbide, 14 rue Salie, 64100 BAYONNE/BAIONA, 07-33-59 59 31 14.

**Adolfo Arejita, Labayru, 28, pral. ezk., 48010 BILBO, 94-444 64 56 (etxea); 445 31 00
hedapena 548 (Deustuko Unibertsitatea).**

Josu Arenaza, Gran Vía, 82-2. ezk., 48011 BILBO, 94-441 41 81.

Jose Antonio Arkotxa, Sorgintxulo, 2, 12. C, 20100 ERREENTERIA, 943-21 60 44.

**Begoña Arregi, Pio Baroja, 8, 4. C, 2008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-21 62 06.**

Pakita Arregi, Matia, 58, 3, 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943- 21 25 32.

Bernardo Atxaga (Joseba Irazu), Kale Nagusia, 10, 20159 ASTEASU, 943-69 19 02.

Mikel Atxaga, Diario *DEIA* egunkaria, Carlos I, 3, behea, 2001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 24 88.

Gotzon Aurrekoetxea, Ziarrusta auzunea, 48141 DIMA, 94-673 67 20 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Jose Mari Azpiroz, Dermitaleria, 3, 1. esk., 31011 IRUÑEA/PAMPLONA.

Jose Azurmendi, Arriola Pasealekua, 50, 2. esk., 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN.

* * *

Ricardo Badiola Uriarte, Errotalde, 17 J, 48990 GETXO, 94-460 05 11 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Gaizka Barandiaran, Loiolako santutegia, 20730 AZPEITIA.

Federico de Barrenengoa, Plaza Plácido Careaga, 12, 5.ezk., 48014 BILBO, 94-435 38 19.

Iñaki Barriola, Isturin, Paseo Ayete, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 16 73.

Serafin Basauri, Txirio kale, 1, 3., 20600 EIBAR, 943-11 35 90.

Jose Basterretxea, Sangüesa, 13, 1. ezk., 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-23 66 96.

Iñaki Beobide, Narrica, 31, 3, 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 09 82.

Julene Berrojalbiz, Rodríguez Arias, 29, 3. ezk., 48011 BILBO, 94-443 79 43.

Pedro Berrondo, Gral. Lersundi, 6 ent., ezk., 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 18 57.

Milagros Bidegain, Sancho-enea, 9, 20100 ERRENTERIA.

Antonio Bilbao, 28 Postakutxa, 48908 SANTURTZI.

Felix Bilbao, Frantziskotarrak, 48393 FORUA, 94-625 20 01.

Dr. Gunter G. Brettschneider, Nuballee 27, D-5030 HÜRTH, 02233-43777 (telf.); 02223-45397 (faxa).

* * *

Joseph Camino, Evêché, Place Mgr Vansteenberghe 64100 BAYONNE/BAIONA, 07-33-59 59 16 88.

Junes Casenave-Harigile, Apez etxia, 64470 ALÇAY/ALTZAI, 07-33-59 28 54 66.

* * *

Jorge Cortés Izal, Monasterio Velate, 5, 7, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-25 57 59.

Jean Pierre Curutchet, 64780 HELETTE/HELETA, 07-33-59 37 61 04.

* * *

Pedro Diez de Ulzurrun, San Antón, 43, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 21 22.

Jean Baptiste Dirassar, Lotissement Arrantzaleak, 64500 CIBOURE/ZIBURU, 07-33-59 26 05 95.

Pierre Duny Pétre, Maison Héguitoa, 4 chemin d'Olhonce, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT/DONIBANE-GARAZI, 07-33-59 37 04 91.

* * *

Andolin Eguzkitza, M.ª Muñoz, 6-5. ezk. ezk., 48005 BILBO, 94-416 08 20.

Kepa Enbeita, Auzo-lana, S. A., 01449 (ABORNIKANO) URKABUSTAIZ, 945-43 00 32; 945-43 70 70.

Martzel Ensunza, Juan Antonio Zunzunegi, 7, 4. ezk., 48013 BILBO, 94-464 88 00.

Karmele Esnal, Zabaleta, 50, 7. D, 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 09 15.

Pello Esnal, Gipuzkoa, 19 B-2. A, 20800 ZARAUTZ, 943-833320 (etxea); 943-29 18 11 (bulegoa).

Eñaut Etchamendy, Professeur Agronome, 64120 BEYRIE-SUR-JOYEUSE/MITHIRIÑA, 07-33-59 65 80 95.

Jean-Baptiste Etcharren, Chemin Kurutxamendi, 64220 SAINT-JEAN-PIED-DE-PORT/DONIBANE-GARAZI, 07-33-59 37 31 99.

Pierre Etchehandi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64240 URT/AHURTI, 07-33-59 29 65 55.

Jacques Etcheverry, Foyer André Harambillet Hauts de Ste Crois, Avenue André Harambillet 64100 BAYONNE/BAIONA.

Jose Mari Etxaburu, Villa Ongi-etorri, Amute auzoa, 20280 HONDARRIBIA, 943-64 30 02.

Ana Mari Etxaide, Trav. Baiona, 1-2, G, 31011 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-26 08 80.

Jose Mari Etxebarria, E.U.T.G. Mundaiz, 50, 1359 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-27 31 00; 943-65 30 09 (komentua).

Juan Angel Etxebarria, Carlos Gangoiti, 5, 1. ezk., 48300 GERNIKA, 94-625 49 52 (etxea); 94-625 05 89 (eskola).

Juan Manuel Etxebarria, Zamakoa, 29-4 B, 48960 GALDAKAO, 94-456 83 10.

Peter Etxeberria, 491 Court, 89501 RENO, NEVADA (USA).

Karmelo Etxenagusia, Monasterio de Refugio, Zabalbide, 104, 48006 BILBO, 94-412 70 91; 94-412 66 38.

Eustasio Etxezarreta, Urdaneta, 10, 579 Postakutxa, 20080 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943 46 53 26.

* * *

Patrik Farell (Darragh), 41 Nutley Lane, DUBLIN (Irlanda), 69 26 41.

Jazinto Fernandez Setien, Arantzibia, 12-4 A, 20130 URNIETA.

* * *

Bitoriano Gandiaga, Arantzazuko santutegia, 20560 OÑATI, 943-78 13 02.

Jose Garmendia Arruabarrena, Consulado, 8-2 B. 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-47 28 41.

Juan Garmendia Larrañaga, Mayor, 1, 20400 TOLOSA, 943-67 09 19.

Salvador Garmendia, Mugika-enea, 20270 ANOETA, 943-65 25 39.

Xabier Gereño, Agirre lehendakaria, 18, 3. esk., 48104 BILBO, 94-475 52 63.

Patxi Goenaga, Landazuri, 17, 5. ezk., 01008 VITORIA/GASTEIZ, 945-13 65 57; 945-13 98 11; 945-26 57 22; (faxa): 945-26 78 82.

Manex Goienetxe, Chikitoys, Route d'Aritzague, 64600 ANGLET/ANGELU, 07-33-59 42 39 33.

Juan Luis Goikoetxea, Arteaga, 53, Landabarri, 48016 DERIO, 94-453 36 42 (etxea); 94-453 32 58 (institutua).

Bernard Goity, Evêche, Place Mgr Vansteenberghe, 64100 BAYONNE/BAIONA, 07-33-59 59 16 88.

* * *

Marcelin Hegiaphal, Pastoralier, 64130 CHERAUTE/SOHÜTA, 07-33-59 28 17 86.

* * *

Mariano Iceta, 31700 ELIZONDO, 948-58 07 55.

Roger Idiart, Curè, 64250 AINHOA, 59 28 51 65.

Arantza Idiazabal, Tolarieta, 6, 1. esk., 20180 OIARTZUN.

Itziar Idiazabal, Sarriena, 54, 48940 LEIOA, 94-464 26 08.

Joseba Intxausti, Arturo Kanpion, 15, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-31 12 76 (telf./faxa).

- Andrés Iñigo, Sangüesa, 1, 3, 31003 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-24 74 74.
- Jose Angel Irigaray, Aldamar, 9, 1. esk., 20003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 64 89.
- Jose Mari Iriondo, Nafarroa 11, Eguzki-lore, 2-3. B, 20800 ZARAUTZ, 943-83 43 51.
- Michel Itçaina, Secrétaire de Mairie, 64250 CAMBO/KANBO, 07-33-59 29 72 55; 07-33-59 29 75 30.
- Fermin Ixurko, Residencia sacerdotal “Argarai”, Avda. Baja Navarra, 64, 31004 IRUÑEA/PAMPLONA.

* * *

- Ramuntxo Kanblong, 34 Allée Fontaine Laborde, ANGLET/ANGELU, 07-33-59 63 79 91.
- Jaime Kerexeta, San Roque, 24, 48230 ELORRIO, 94-682 00 12.
- Xabier Kintana, Haritzezkieta etxea. Askorbeko-Ugarte bidea, 5. Goierri-Martiartu 48950 ERANDIO, 94-464 88 00, luzapena 20 80 (Euskal Herriko Unibertsitatea); 94-417 04 91 (etxea).
- Jon Kortazar, Elorriaga, 8, 3, 48100 MUNGIA, 94-674 29 02.

* * *

- Joseba Andoni Lakarra, Euskal Herriko Unibertsitatea —Euskal Filología—, Marqués de Urkixo, z/g., 01006 VITORIA/GASTEIZ, 945-13 98 11.
- Daniel Landart, Villa Heleta, 64990 MOUGUERRE/MUGERRE, 59 31 54 57.
- Jose Mari Larrarte, Pasiotarrak, Plaza San Felicísimo, 1, 48014 BILBO, 94-475 45 06.
- Mikel Lasa, San Vicente, 5, 4, 2003 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 54 48 (etxea); 943-42 90 99 (lantokia).
- Jose Manuel Lasarte, Muguiro, Miguel Astrain, 10, 1.º A, 31006 PAMPLONA/IRUÑEA, 948-15 00 14.
- M.ª Pilar Lasarte, Portuene, 10, 3. ezk., 20008 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 50 15; 943-42 80 50 (bulegoa).
- Imanol Laspiur, Aldatze, 3, 2. ezk., 20600 EIBAR 943-11 32 88.
- Angel Lertxundi, Villa Teresita, z/g., 20800 ZARAUTZ, 943-83 05 91.
- Gabriel Lertxundi, Abbaye Notre Dame de Belloc, 64240 URT/AHURTI, 59 29 65 55.
- Juan Antonio Letamendia, Gabriel Aresti Torrea, 3, 20280 HONDARRIBIA, 943-64 35 14; 943-64 20 48 (institutua).
- Xabier Lete, Plaza San Juan, 20, 20130 URNIETA, 943 55 18 49.

Jose Luis Lizundia, Bruno Mauricio Zabala, 22, 2.F, 48200 DURANGO, 94-681 41 09
(etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

Jose Antonio Loidi, Farmacia, Paseo de Colón, 93, 20300 IRUN, 943-61 26 78.

* * *

Peli Martin Latorre, Manuel Iradier, 9, 4.ezk., 01006 VITORIA/GASTEIZ,
945-23 29 59.

Xabier Mendiguren, Doctor Delgado, 8-4. C, 20001 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-27 29 51.

Fernando Mendizabal, Camino Zarategi, 12-2. B, Marrutxipi, 20015 DONOSTIA/
SAN SEBASTIAN, 943-47 33 77 (bulegoa).

Marie Jeanne Minaberry, Journaliste, 64480 USTARITZ/UZTARITZE.

Jose Antonio Mujika, Plaza del Cedro, 3, 9. esk., Bidebieta 1, 20016 DONOSTIA/
SAN SEBASTIAN, 943-39 25 28.

Luis Mari Mujika, Zabaleta, 49, 4. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN,
943-28 36 37.

Abel Muniategi, Bizkaiburu, 12, 6. A, 48370 BERMEO, 94-420 78 83 (bulegoa).

* * *

Juan Carlos Odriozola, Zientzi Fakultatea, Euskal Herriko Unibertsitatea 48940
LEIOA 94-464 88 00.

Jesus Oleaga, Elcano, 18 ent., esk., 48008 BILBO, 94-443 69 57.

Ignacio Omaechebarria, PP. Franciscanos, Paseo Zorrilla, 27, 47007 VALLADOLID,
983-23 30 26.

Josu Oregi, Paseo Urdangarin, 20570 BERGARA, 943-76 15 61.

Jon Ortiz de Urbina, Deustuko Unibertsitatea, Ingeles Filologia, 1 Postakutxa,
48080 BILBO, 94-445 31 00.

Karlos Otegi, Aresti, 3, 2. D., 20800 ZARAUTZ, 943-83 46 92.

* * *

Rosa Miren Pagola, Ramón y Cajal, 12, 2., 48014 BILBO, 94-447 32 99.

Pedro Pujana, Virgen de Begoña, 41, 48006 BILBO 94-412 69 27.

* * *

Georges Rebuschi, 13, Avenue du Château 54220 MALZEVILLE.

Jose Antonio Retolaza, Ibarguengoitia, Eleizaldeburu/Ugartegoikoa, 8, 48392 MUXIKA, 94-625 43 24.

Karmele Rotaetxe, Plaza Bombero Echaniz, 4, 6. ezk., 48010 BILBO, 94-421 40 33.

Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu, San Antonio, 41, 01005 VITORIA/GASTEIZ (Ordezkaritza), telf. 945-23 36 48; faxa: 945-23 39 40.

* * *

Andoni Sagarna, Eguzki-etxea, Kale Zahar auzunea, 20170 USURBIL), 943-36 53 73.

Ramón Saizarbitoria, Peña y Goñi, 1, 6. esk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 79 90.

Pedro Sanctistóval, Diputación General de Aragón, Dirección General de Acción Cultural, Edificio Pignatelli, P.^o M. Agustín, s/n., 50004 ZARAGOZA, 976-22 43 00, 2210 luzapena.

Jose Mari Sánchez Carrión, Udaletxeko Plaza, 1, 6, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA.

Joseba Sarrionaindia, Landako etorbidea, 1, 3., 48200 DURANGO, 94-681 18 82.

Iñaki Segurola, Paulo VI, 10, 20730 AZPEITIA, 943-47 02 84 (bulegoa).

* * *

Jose Ignacio Tellechea, Usandizaga, 27, 5. ezk., 20002 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-28 00 62.

Francisco Tirapu, Plaza San José, 4, 31001 IRUÑEA/PAMPLONA, 948-22 79 19.

Juan Mari Torrealdai, Tolosa hiribidea, 103, 1. C, 20009 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-21 80 92.

* * *

Patxi Uribarren, Begoñako Karmelo, 10, 48004 BILBO, 94-412 43 43.

Patri Urkizu, Santo Kristo plaza, 4, 20100 LEZO, 943-52 72 24.

Ignacio Urquijo, Munibe, 48270 MARKINA, 94-616 60 31.

Arantza Urretabizkaia, Avda. Madrid, 8, 9. A, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 87 56.

Andres Urrutia Badiola, Notaritzta, Iparragirre, 9, 1., 48700 ONDARROA, 94-683 00 83.

Thomas Uthurry, Professeur, Grand Séminaire, Avenue Jean Darrigrand, 64100 BAYONNE/BAIONA, 07-33-59 63 33 40.

* * *

Jose Mari Velez de Mendizabal, Naparroa etorbidea, 9, 3., 20500 ARRASATE, 943-79 36 82 (etxea); 943-77 05 02 (bulegoa).

Xarles Videgain, Zolakia, 7 avenue de Près, 64100 BAYONNE/BAIONA, 07-33-59 55 14 46 (etxea); 07-33-59 63 66 29 (bulegoa).

* * *

Mikel Zalbide, Carlos I, 13, 9.C, 20011 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-46 54 62.

Anbrosi Zatarain, Zubietza, 40, 2, 20007 DONOSTIA/SAN SEBASTIAN, 943-42 12 36.

Juan Jose Zearreta, Andrandi auzunea, 7, 3., 48340 ZORNOTZA, 94-673 15 20 (etxea); 94-415 81 55 (bulegoa).

